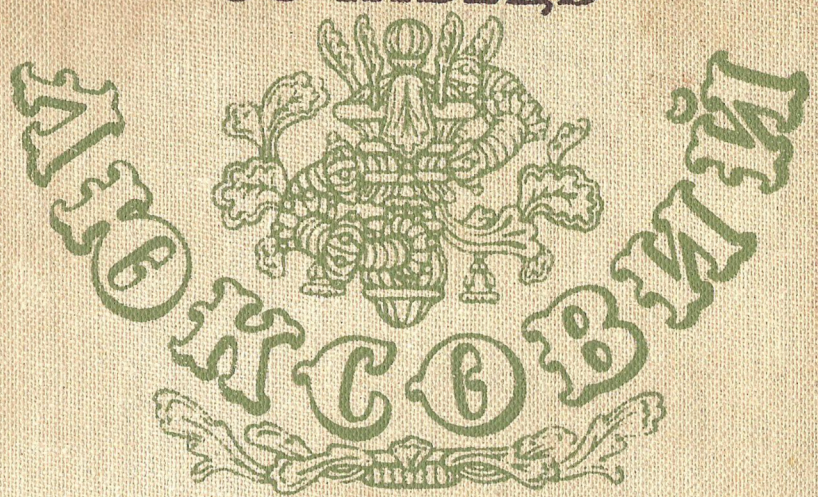

10407
069

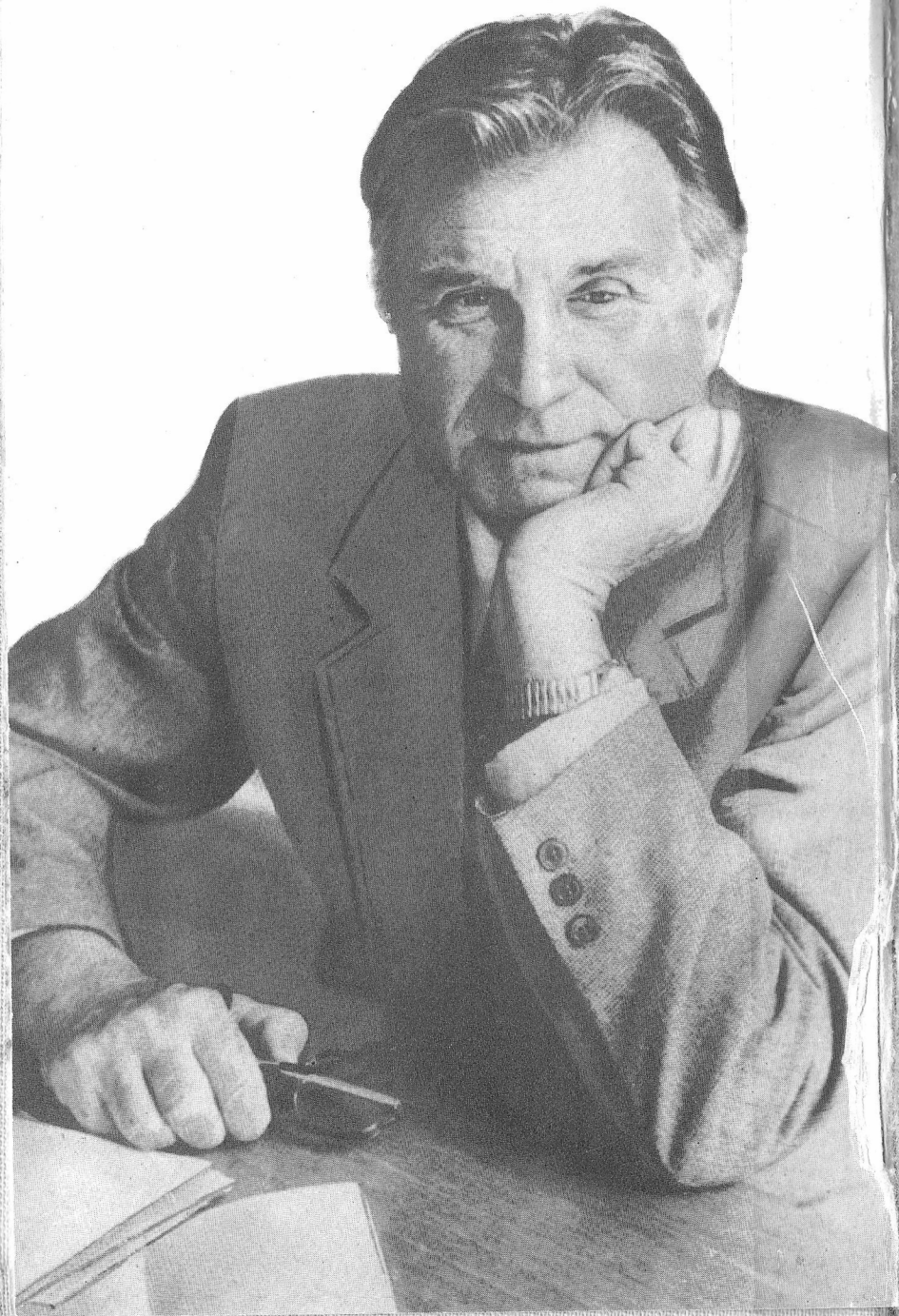
ІВАН
СОЧИВЕЦЬ

НОМЕР

ІВАН
СОЧИВЕЦЬ

Гумор,
сатира

Київ
«Радянський письменник»
1987

84Ук7-4
С69

ВКЛЮЧЕНО
В КАТАЛОГ

Известный украинский советский писатель-юморист, давно зарекомендовавший себя мастером веселого рассказа, острой сатирической повеллы, а то и просто симпатичной житейской улыбки, в новую книгу поместил остроумные, оптимистические юморески, посвященные злободневным темам человеческой морали. В книгу вошли и юмористические повести — «Ореол Гетьмана», «Вечерние зори...» и другие.

Рецензент: М. Г. Іщенко

02 ас

023630 / 2 11

ОТРАСЛЕВАЯ
ЦЕНТРАЛИЗОВАННАЯ
ВИБЛИОТЕКА
РУ им. Дзержинского
г. Кривой Рог

С $\frac{4702590200-054}{M223(04)-87}$ 76.87

НОВІСТІ

ТА
РЕПОРТАЖ

КРУЇЗ
ВЕЧІРНІ ЗОРІ
ОРЕОЛ ГЕТЬМАНА
ЩО ТВОРИТЬСЯ
В ПЕРЦІ.

Повість
про захоплюючу подорож
молодого Пірата з чарівною Оленою,
що розпочалася дещо трагічно,
але закінчилася майже романтично.

І. ЧОГО НЕ ВИСТАЧАЛО ДЛЯ ПОВНОГО ЩАСТЯ

На погляд чарівної Олени, не вистачало дрібниці...

— Доки ми житимемо, як первісні дикуни в джунглях?! — це дещо дивне запитання Олена одного разу поставила перед своїм милим чоловіком, Сергієм Піратом. — Ось поведу я тебе до Сухоруких, нехай тобі розкажуть і покажуть, як можна і як треба нині жити!

— Та я хіба сам не знаю, як дехто живе і як можна жити? — відповів на те Сергій, ще не уявляючи й не передбачаючи, до чого приведе ця розмова. — І, власне, чого тобі не вистачає?

— Корабля! — злетіла з вуст Олени репліка. Коротка й колоча. А в жінок, зауважимо, репліка далеко дошкульніша від плутаного й погрозливого багатослів'я.

— Квартира в нас є? — з притиском, але досить стримано запитав Сергій.

— Ну, є,— погодилась Олена, пронизливо дивлячись ультрамариновими очима на свого чоловіка.— А в кого нема квартири? Невже ти ось це затишне наше кубельце вважаєш вершиною досягнення?

— Не вважаю. Але квартира для молодих людей — основа основ сімейного добробуту. А якщо хочеш, то й щастя,— переконано сказав Пірат.— Квартира наша умебльована? — додав він.

— А ти в когось уже бачив квартиру без меблів? — стояла на своєму Олена.

— Не бачив,— погодився Сергій.— Та, як на мене, то в нас є все для нормального й спокійного життя.

— Короткозора ти людина, далі свого носа нічого не бачиш! — категорично вирікла Олена.— Люди в турне, люди в далекі подорожі їдуть. А ми з тобою за кілька років одруження далі батькового саду в Ковтунцях ще не бували.

— Тобі того мало? — розгнівався Сергій.

— Мало!

— А в Місхор їздили — забула? — кинув козир Пірат.

— Теж мені подорож! Аж у Крим! — закопилила рожеві губи Олена.— У Крим навіть чумаки їздили. Ще колись-колись. Волами. По сіль. Мабуть, читав?

— Читав,— ковтаючи образу, відповів Пірат.— А тобі кудись далеко хочеться?

— Хочеться! Щоб світу побачити! Себе показати! — уже гнівно кинула Олена і, грюкнувши дверима, зникла з очей.

Скористаємося цим благодатним затишшям і ближче познайомимось з героями нашої оповіді, бо нам з ними ще мандрувати та й мандрувати. Так ось. І Сергій Пірат і чарівна Олена, як її називають батьки, друзі й знайомі, загалом люди славні. Як кажуть, позитивні у всіх відношеннях. Вони ні душею не покривлять, ні зла комусь не зроблять. Обое молоді. Обое вродливі. І побралися не так давно. По любові. Жити б спокійно, радіти. Так хіба ж хоч в одній сім'ї вічно панує спокій? Хіба життя може бути тихоплинним? Та навіть художній твір, від початку й до кінця вигаданий автором, не може бути безконфліктним. Особливо гумористично-сатиричний. Та такий твір критики тут-таки розмолотять так, що тільки дурки з нього посиплються. І правильно! Навіщо нам ідеалізація життя? Все ми маємо сприймати таким, яким воно є насправді. А не в рожевих фарбах.

У молодій сім'ї Піратів теж свої проблеми. У чомусь Сергій і Олена сходяться легко. У чомусь одне з одним ніяк не можуть погодитись. Виникають суперечки. Можливо, це тому, що люди вони дещо різні. І походженням, і характером, і темпераментом.

Сергій Якимович Пірат — чистокровний селянський хлопець. Дещо дивно прізвище? Так, дивно. Для сухопутних жителів. Бо й батько Сергія, і дід, і прадід — споконвічні хлібороби. А ось їхній далекий прапрадід Самійло служив на флоті матросом. У якійсь там перепалці Самійло втратив око і повернувся в рідне село з чорною пов'язкою. А людям хіба довго прізвисько дати комусь? Гайгай, варто десь схибнути, як до тебе й причеплять ярлик. І не тільки для тебе — для роду всього. Навіки. Та часом таке прізвисько присобачать, що ні на папері його написати, ні при дітях сказати. Так ото від прапрадіда Самійла і Пірати пішли. Не розбійники, а чесні, порядні, роботящі люди.

Отож, Сергій Пірат з села. Та ще й з далекого. Поліського. Де піски та болота. Та шляхи ще, як то пишуть в газетах, і досі без твердого покриття. Ну, а освіти вищу здобув у місті. І виявив себе розумним, беручким. За що й в аспірантурі залишили.

Як і не рвався Сергій на роботу в село — не пустили. Для науки, значить, залишили. І то не пустив батько чарівної Олени. Бо в нього в науці авторитет і сила. Що вже він порадить, з тим інші й погоджуються.

Олена, чорноволоса, завжди рожевошока, з великими ультрамариновими очима, з талією, як у молодій оси, теж вчилася й закінчила. В село, звичайно, не просилася, бо ніколи там не жила. Працює в лабораторії. Займається всілякими аналізами.

Ми вже казали, що побралися вони по любові. А щоб точніше, то Сергій спершу привикав до Олени. А потім уже й покохав. Та хіба ж таку красуню можна не покохати? Після одруження просив поїхати до своїх батьків. Не поїхали. Подалися в Місхор. У весільну подорож. Докоряли Сергію батьки, що синок невістку досі не показав. Все в листах запрошують приїхати. А воно як не одне, то друге, а все перебиває ту поїздку.

А тут ще Олені забаганка в голову прийшла. Та така, що й задовольнити не так просто. Оце й щойно між ними перепалка виникла. Та на якихось там хвилин двадцять вщухла. Бо Олена з кімнати вибігла. Варто їй повернутися, як знову все розгориться. Без вогню і полум'я.

Чого Олена домагається? Йй, бачите, закортіло в світі широкому побувати. Помандрувати. Чи то сама вона того забагла, чи то Сухоруки так її настропили? Хто зна. Тільки в Олені в голові, як хвороба невиліковна, «круїз» поселився. Хочеться їй кораблем навколо Європи об'їхати. Це так модно! А Сухоруки, молода Віка і її п'ятдесятирічний Гнаша (Гнат Данилович), вже об'їхали Європу. Віка самих лише камінців з різних країн цілу торбу привезла. А ще ж усілякі там косинки, хустинки, заколки, флакончики... Хіба встоїш перед таким чудом?

На щастя, того дня розпочата розмова між молодими не продовжилась. Та десь через тиждень розгорілася з новою силою. Але Сергій був уже до неї морально підготовлений. Як аспірант до найскладнішого екзамену.

— То ти надумав у круїз їхати? — уже рішуче запитала чоловіка Олена. — А ні, то будемо робити висновки!

Хіба збагнеш, що в жіночій погрозі «будемо робити висновки» криється? Ясно завжди одне: добра не чекай. Тож краще конфлікту не загострювати, а розв'язувати його засобами тонкої дипломатії. Та, на жаль, не завжди чоловіки обізнані з таємницями сімейної дипломатії. Тому стільки ще на цьому поприщі потрясінь, а то й катастроф.

Сергій, як ми вже сказали, був підготовлений до складної бесіди з дружиною.

— Надумав, — зовсім не сердячись, з милою посмішкою, відповів він. — Якщо вже тобі так хочеться круїзу, будь ласка!

Це була тактика на обеззброєння «ворога».

— Сергієчку! — не підбігла — на крилах підлетіла до чоловіка чарівна Олена. — Та ти в мене молодець! Та ти в мене найкращий у світі! Та ти!.. А скільки ж це треба грошей на той круїз? Віка Сухорука казала, що на двох кілька тисяч потрібно. Але її Гнаша не покупився. У нас же грошей таких нема, — раптом збагнула Олена. Її ультрамаринові очі геть потемніли.

— Нема! — підтвердив Сергій. — Чого нема, того нема.

— То як же ми поїдемо? З голими руками? — зблідла Олена. — Чи ти щось надумав? — подивилась на Сергія з надією.

— Надумав, — незворушно підтвердив Пірат. — Поки що поїдемо, як ти кажеш, з голими руками. Хіба що сувеніри візьмемо.

— Не мели дурниць! Куди ж ми поїдемо? — геть злиняла Олена, втрачаючи віру у чоловікові слова.

— У Печерицю поїдемо,— задоволено потер руки Сергій.

Він зрозумів, що своєю сміливою заявою приголомшив дружину. І цим моментом варто скористатися.

— Як, замість Афін, Парижа, Лондона, та ота твоя Печериця?!

— Саме так,— мовив Сергій.— Інакше й бути не може.

— Чого я там не бачила?! — стрепенулася Олена.

— Ти там ще нічого не бачила. Бо не була в моєму рідному селі. Ні батьків моїх, ні сестри, ні родичів. Та й тебе ніхто не бачив,— спокійно відповів Сергій, пильно спостерігаючи, який вплив на дружину мають його слова.

— То це ти мене напоказ повезеш?

— І напоказ,— погодився Сергій.— І ще для чогось.

— Для чого? — зацікавилась Олена.

— Розплачешся у моїх, що тобі по закордонах захотілося побувати, може, грошей підкинуть. Втямила? — дещо іронічно сказав Сергій. Але так, щоб Олена не образилась.

— Та ти геній! — вдруге підлетіла до чоловіка Олена і кинулась на шию.— Тобі пора кандидатську захищати!

— Кандидатська почекає,— досить серйозно мовив Сергій,— а ось до батьків поїдемо. І то не відкладаючи. Бо вже сором душу пече. Син одружився, а невістки й досі не показав.

— Тоді поїдемо,— зітхнувши, погодилась Олена.— Село — це теж екзотика. Правда, Сергію?

— Екзотика. Для тебе аби екзотика. Але нехай буде,— примирливо сказав Сергій.— Готуйся в дорогу!

— А сувеніри? — нагадала Олена.— Це ж треба щось таке, таке... Ну, особливе.

— Е, ніякого такого,— заспокоїв Сергій.— В селі жінки радіють новій хустині, панчохам, ще якимось там подарункам. А батькові електробритву куплю, сорочку. Не турбуйся. Найкращий подарунок для батьків — як діти приїжджають.

— Коли маємо їхати? — забігалась Олена.

— Та через два дні й вирушимо.

— А як туди їхати? — поцікавилась Олена.— Це ж з собою взяти з одягу щось. Щоб і на день. Щоб і на вечір. Ну й на пляж теж.

— Якось дістанемось,— не звернувши уваги на турботи дружини про туалети, сказав Сергій.— Тепер не така вже й проблема. Автобусами доїдемо. Колись було склад-

ніше, і то люди діставалися до міста. Навіть пішки по сорок верст ходили.

В квартирі настала блаженна тиша. На молодих господарів чекала подорож. Для чарівної Олени зовсім незвичайна.

II. ПЕРЕРВАНИЙ РЕЙС

Якщо людина збирається їхати кудись лише на одну добу, то й тоді в неї всіляких клопотів вистачає. І те треба взяти, і ось те. І в щось зодягнутись, і щось поїсти, і треба подумати про бритву, і про випадкову неgodу. Та ще загадка: краще з собою плащ брати чи парасольку? Це коли чоловік сам у дорогу рихтується. А як із жінкою?

Боже ти мій! Наскільки все це поїздку ускладнює! Щось і просте на себе надягнути, і кілька нових платів та модних туфель узяти. А лаків, а кремів, а духів, а лосьйонів! І щоб на день, і щоб на вечір, і щоб в гості, і щоб... Все ніби й легке, елегантне, а дивись, у два чемодани не втопчеш. А ще ж сумка через плече з потрібним і нікому не потрібним причандаллям. Ну, ніби людина навіки блисну хату покидає і переселяється в незвідані краї.

А нести кому все це? Кому ж, як не чоловікові. Хоч у нього і своя поклажа. І на когось її не перекладеш.

Ще зважимо на те, що жінка на жінку не схожа. Одна вдовольняється найпростішим, найнеобхіднішим. А інша... Чарівна Олена належить до «інших». Тож ще тільки почувши про подорож, найперше про убори подумала. А це вже, коли їхати, ого-го, скільки набрала! Як Сергій і не вмовляв, як і не доводив, що його село Печериця аж ніяк не може тягатися з столицею. Що там ні оперного театру, ні філармонії, ні Будинку органної музики поки що нема. Та дружина того й слухати не хотіла.

— Інтелігентні люди нині скрізь є, — стояла на своєму. — І я не повинна серед них виглядати білою вороною!

— То будь сірою вороною, — махнув рукою Пірат, розуміючи, що його доводи аж ніяк не впливають на Олену.

То й набрали. Два чемодани. Сумку. Портфель. Бо ж і про подарунки для родичів подбали. Коли б це своя машина. А то автобуси. Та, хвилинку посидівши, як то годиться, вирушили. На автобусну станцію. Подорож почалася.

Добряче настоявшись у черзі, Сергій узяв таки два квитки. Тільки виявилось, що їм через сто кілометрів — пересадка. На інший автобус. На так званий «місцевий».

Але через хвилин двадцять поїхали. Спочатку містом. Потім передмістям. А згодом вискочили на польовий простір. Сергієві було так гарно на душі. Так весело. Співати хотілося. Це ж він до батьків їде. І не сам. З дружиною. Шкодує, що телеграми не дав. Не дав з двох причин. Він бо добре знає з практики: яку б ти телеграму в його Печерицю й не дав, звичайну чи термінову, вона неодмінно прийде в батьківську хату уже після приїзду. І виправдання тому є. Яким Лобатий, поштар, принесе ту телеграму саме тоді, коли гостя за стіл посадять. Принесе і скаже, чемно поздоровкавшись: «Ще вчора телеграму отримали, але, думаю, навіщо людям переполох робити? А це, бачу, синок на місці, то й телеграму візьміть. Сказати б, офіційний документик, що гостя маєте. Хе-хе-хе!»

Яким Лобатий, не знімаючи картуза, бо поспішає, поснідавши з хазяями і поздоровивши гостя з приїздом, йде собі далі розносити пошту. В хаті посміються та й простять Якимові його хитру витівку.

Так ось це одне. Телеграма нікому й нічим не допоможе. А по-друге, навіщо й справді батьків турбувати? У них і так клопотів доволі. По роботі й по домашньому господарству.

— Диви, диви! — Олена сіпає чоловіка за рукав, показуючи на чорно-рябих корів, що пасуться на лужку. — Які симпатичні!

— От бачиш,— підтрунє Сергій.— А ти за кордон хотіла їхати. Там такого й не побачила б.

Олена похитується на м'якому сидінні. Поглядає, відсунувши занавіску, у віконце. Її валять далекі села, де-не-де з зеленою банею старенької дерев'яної церкви, поливні агрегати на полях, пшениці, що легко хвилюються під порухом вітерцю. Їдеться легко, спокійно, бо стрічка дороги рівна, гладенька, без вибоїв. І зупинок мало. А пасажирів: хто раннє яблуко їсть, хрустячи й смачно плямкаючи; хто газету перед очима тримає, намагаючись вловити зміст у рядках, що безладно плигають; хто, відкинувшись назад, солодко дрімає. Тільки двоє чоловіків, ще молодих, дужих, засмаглих, розчервонівшись від душевної напруги, все доводять і доводять один одному, яка футбольна команда краще грала позавчора.

«Обдурив мене чоловік,— раптом подумала Олена, критично оцінивши обстановку в салоні.— Замість корабля, в автобус загнав. І поле — не море. І його село Печериця, можливо, й гарне, але ж не Рим чи Лондон... Обдурив».

— Ще довго трястись? — штовхає чоловіка під бік.

— Чого ж — трястись? — розплющує очі Сергій, перерававши приємні спогади про рідне село.— Дорога — класна. Трястися будемо пізніше. Як пересядемо на місцевий автобус. Але не хвилюйся. Все буде добре, Оленко!

Оте «Оленко» змякшило дружинин настрій. Заспокоїло. Хіба ж свій чоловік бажає їй зла?

А Сергій і собі на інше думками перескочив. Сто кілометрів по гарній трасі — то не відстань. Що воно буде на тих сімдесяти, що через села в'ються? Чи там дорогу хоч грейдер підправляє коли? Самому йому не страшно. Наїздився. А ось Олена як те перенесе?

— Відкрий пляшечку пепсі-коли,— ніби вгадуючи мислі чоловіка, просить Олена.— Щось мене ніби вгоїдало.

«Чекай, ще так вгоїдає, що не тільки пепсі-коли захочеться,— з іронією й співчуттям подумав Пірат.— Запам'ятаєш ти цей круїз».

Він відкоркував пляшечку напою. Подав Олені. Вона випила. Зручніше вместилися на сидінні. Навіть легкі туфельки зняла. Щоб ноги відпочивали. Та вже нема коли й розсиджуватись. Прибули до міста, де їм сходити й пересаджуватись.

Пасажири висипали під навіс автовокзалу. Довкола метушня, рух. Лунають гучні оголошення з диспетчерської. Сергій і Олена забрали сумки, портфель, дочекалися, доки водій видав чемодани з багажника. Коли їхній автобус? Чи є на нього квитки? Чи можна десь поїсти? Все це турботи подорожнього.

— Стій тут,— наказує Сергій.— Я піду погляну на розклад, дізнаюся, що і як.

Розвідувальні дані Сергія не дуже втішні. Автобус у напрямку його Печериці ходить один раз на добу. Вирушає аж під вечір. На кінцевій станції ночує, а наступного ранку повертається сюди. Розпис руху формально є. Але автобус старий. Не дуже надійний. Часто ламається. Буває, що й зовсім не виходить у рейс. Квитки продаватимуться тільки з приходом автобуса з гаража.

Чекати довго. Кілька годин. Речі занесли у вокзал. На лавах люди. Старі, малі, молоді. Ледве вместилися, розбудивши кудлатого парубка, що розлігся з головою й ногами в брудних черевиках. Навпроти — мати годує дівчинку крутим яйцем з посинілим жовтком. Щоб проковтнути шматок яйця, дівчинці доводиться запивати лимонадом. Пінистим. Ніби з мильням. Дідусь беззубим ротом чавить тягучий, як гума, біляш. Поруч з ним пара молодих: він і вона. В обнімку. Довго і нудно цілуються. Він

припадає до її розмазаних фарбою губ і ніби мед злизує з полив'яної макітри. Пересичено, нехотя. З натугою перелітають вгодовані мухи. З гучномовця голосно, до тріску в барабаних перетинках, виривається:

Миллион, миллион алых роз!..

— Я тут не можу, — оглянувшись довкола, каже Олена і благально дивиться на Сергія, як на свого всемогутнього спасителя.

— Що ти хочеш? — запитує Сергій, не збагнувши, чого добивається дружина.

...Кто влюблен, кто влюблен и всерьез!..

Сергій помічає, що на щоках Олени проступають бліді плями.

— Не можу! — стогне вона, глипнувши на рудого молодика, що продовжує «злизувати мед».

— Потерпи! — перекрикує пісню Пірат. — Нам нема куди подітися. Через три години буде автобус.

— Е-е-х! Три години! — невтішно зітхнула Олена. — Тут завжди так? — припавши до вуха, запитує Сергія.

— Мабуть, завжди, — заспокоює дружину Сергій.

— Жах! — несподівано стенає плечима Олена. — Збожеволіти можна.

— Це без звички, — каже Сергій. — Люди ж їздять — і нічого. Сиди спок...

Барабан, барабан, барабан!..

Вибух нової пісні заглушує слова Пірата, і вони, ті слова, розсипаються, як намисто з розірваної нитки, не досягнувши слуху приголомшеної Олени.

— Вийдемо на вулицю! — благає вона чоловіка і хапается обіруч за тяжкий чемодан.

На вулиці теж мало спокою. Один автобус відходить, інший приходить. Стомлені й розімлілі від задухи пасажери накидаються на пляшки з солодкими й далеко не холодними напоями. На зарум'янені від кількох повторних підігрівань біляші і пончики. Поспішають до присадкуватої цегляної споруди, відгородженої сірою бетонною стіною, розцяцькованою неоковирними написами дешевих життєвських премудростей.

— А нам ще далеко їхати? — з ноткою боязні запитує Олена, розглядаючи пальці своїх рук, що від незвичного тягара втратили еластичність шкіри.

— Не дуже далеко, але й не зовсім близько, — каже Сергій, розуміючи, як не просто елегантному створінню, що

виросло в розкошах, потрапити в небачену досі ситуацію, відірватися від квартири, де є всі необхідні вигоди.

Нарешті оголосили, що прибуває автобус. Сергій кинувся до каси. А тут уже повно люду. Хто з кошиком, хто з сумкою, натоптаною різним начинням. Одна тітка все тикалась з довжелезними незугарними карнизами. А підстаркуватий чоловік тримав у руках якусь металеву раму, покриту густим жовтим мастилом.

Квитків на всіх не вистачило. Піднявся гармидер. Вже час рушати — автобуса ще нема.

— Графік у них є? — загарячкувала їй Олена. — Це ж ми проти ночі виїдемо?

— Бачиш, як складно навіть у моє село їхати? — пожартував Сергій, радіючи, що взяв квитки. — А ти в Париж збиралась. Оце тобі круїз!

— Ти мені не дорікай тим круїзом! — спалахнула рум'янцем Олена. — Люди ж їздять. А ми хіба...

— Автобус рейсом... — як грім пролунало з репродуктора, — переноситься на годину пізніше! В зв'язку з неполадками машини!

— Ну ось, чуєш? Це вже нас стосується, — заспокійливо сказав Сергій. — Хай пізніше, але поїдемо.

За годину той автобус таки прийшов. Тісний. Облуплений. З двома вибитими шибками.

Для героїв наших місця випали якраз на задніх колесах. Сергієві похололо в грудях. Ні, за себе він не боявся. Він уже натерпівся на тих місцях. А що буде з чарівною Оленою? А тут ще отой дядько, що з рамою в мастилі, теж поблизу вмовстився. Його металевий багаж якраз діставав Сергієвого сидіння.

Та все ж всілися. Олена, поставивши на чемодан ноги так, що коліна їй майже до підборіддя діставали, відкинулася на спинку й принишкла.

Перед тим, як рушати, в автобус забігла кругловида молодиця у синій формі. Вона перерахувала пасажирів, щось відмітила в своїх паперах і завчено побажала:

— Щасливої дороги!

— Молодці, ввічливо! — зауважила Олена. — Навіть у нас я не чула такого. А я вже, було, подумала хтозна-що. Ото ніколи не слід поспішати з передчасними висновками.

— Це вже точно! — підхопив ту думку Сергій і, не стримавшись, голосно засміявся: — Ха-ха!

— Ти про що? — здивовано глипнула на чоловіка Олена.

— Про ввічливість, — додав Сергій. — І про те, що висновків передчасно робити не слід.

Рушили. Міські вулиці проскочили спокійно. Але на околиці, біля якогось складу, автобус раптом зупинився. З-за рогу висипала ватага людей. Сергій глянув і побачив жінку з карнизамми. Йй теж не вистачило квитка в касі.

— Швидше, швидше! — скомандував водій, відчинивши передні й задні двері.— І поцригинайтесь, поки будку проїдемо!

Команда була виконана без жодного заперечення. Тільки в салоні стало до того тісно й спекотно, що й дихнути важко.

— Що це за варяги? — розширеними зіницями дивилась Олена.— Звідки вони?

— Ті, кому квитка не вистачило,— пояснив Сергій.— У них, видно, домовлено з водіями, де можна підсісти, щоб диспетчери не знали.

Поволі поїхали, поминувши будку. То, виявляється, пост ДАІ. Та тільки проскочили, як пасажирини, що досі тихо сиділи в проході, заметушилились, попідводились, голосно загомоніли.

— А в мене пасок ледве не лопнув, коли я присідав,— пожартував один.

— То ще не біда,— додав інший.— А я мало не сів жінці на торт. Ото б привезла додому млинець солодкий. Га-га-га!

— Та тихо ви! — гукнув третій.— А про грошики забули? Давайге сюди! Я збиратиму!

Забряжчали срібні й мідні монети. Скоро глибока чоловіча долоня була заповнена дрібними грішми. Вона, як ківш екскаватора, пропливла до шоферської кабіни і, з приглушеним передзвоном, висипала свій вміст в іншу долоню. Напевно, не менш глибоку. Квитків ніхто не просив і не вимагав. Правда, кілометрів за п'ятнадцять-двадцять майже всі, хто втиснувся в автобус на околиці міста, біля складу, дружно з нього висипали. Біля якогось красивого і, по всьому видно, багатого села. З добротними цегляними будинками під шифером, з рівними зеленими штахетами, з ажурними металевими ворітьми й хвіртками.

Стало вільніше. Та шлях почався такий, що все нутро підплигує аж до горла.

— Чого це воно так гепає? — вхопилась за Сергієве плече Олена.

— Грунтова дорога,— лаконічно пояснив той.

— І довго так буде? — роздратовано кинула Олена, видно, не усвідомлюючи значення — «грунтова дорога».

— Певно, до кінця нашої подорожі.

— Я далі не поїду! — зойкнула Олена, коли її ще раз підкинуло з сидіння мало не до стелі автобуса.

— Поїдеш! — підхопив дружину Пірат, створюючи їй «м'яку посадку».

— Та з мене все повітрушує. Кишки й печінку! Ти куди це мене взяв?! — Ультрамаринові очі Олени вергали стріли.

— Люди щодня так їздять, і всі з кишками й печінками! — аргументував Пірат.

— І ти знав, що буде така дорога?

— Догадувався.

— То ти мене навмисно на муки потяг?

— Щоб круїзу не баглося! — кинув роздратовано Пірат, в душі співчуваючи дружині, котра ще так мало пізнала реального життя.

— Випустіть мене! — гукнула Олена, притискаючи до боку сумку.

Але цієї миті автобус, видно, вскочив колесами в глибоку вибоїну, бо коліна Олени підстрибнули до підборіддя, нижня щелепа клацнула об верхню, прихопивши кінчика язика.

— Ой! — з болем вирвалось в Олени. — Ти що це зі мною робиш?! — штовхнула чоловіка. — Ти надумав?..

— Замовкни, бо лишишся зовсім без язика! — Сергій вхопив Олену за поперек. — Сиди й мовчи. Ти уявляєш, що з тобою буде без язика? Хех-хе! — він не стримався від зовсім недоречного сміху.

Олена зіщулилась, обм'якла, причаїлась. Згодом її голова схилилася на Сергієве плече. Вона заснула, як спало й ще кілька пасажирів, не зважаючи на тряску дорогу.

Це ще була не біда. Біда чекала попереду. На якомусь там десяткові кілометрів, коли сонце вже сховалось за обрій, у моторі автобуса щось загарчало, затріщало, а тоді раптом стихло. Зовсім. Автобус зупинився. Водій вийшов з кабіни, не кваплячись, запалив цигарку і підняв капот. Щось він там тормосив, підкручував, кудись заглядав. Робив це не панікуючи, без особливої тривоги. Постоявши, почухавши потилицю, він навіть засвистів відому пісеньку з кінофільму:

Я хочу, шофер, щоб тебе повезло...

Насвистівшись доволі й допаливши цигарку, він досить спокійно оголосив:

— Далі не поїдемо. Мотор зіпсувався.

— А як же ми? — роздалося кілька голосів. Теж спокійних, без тривоги. Видно, не вперше цим людям покидати автобус серед дороги і шукати якогось іншого виходу з становища.

— Хто хоче, ось недалеко Глибівка. Звідти чимось доберетесь,— порадив водій.— Кому не підходить, чекайте попутніх машин. Та вас уже й лишилося мало.

— А до Печериці як? — запитав Сергій, ще не обдумавши, як краще дістатися до рідного села. Він виніс чемодани і посадив на них стомлену шляхом Олену.

— До Печериці складніше,— стелув плечима водій.— Сьогодні вже туди не дістанетесь. Це вам найкраще в Рудню йти. Там у когось заночувати. А завтра — на їхній шлях. Там автобус йтиме на Тужар. Він вас і підбере.

— Що ж це таке? — заплакала Олена, коли спритніші люди вже попрямували до села, куди радив шофер.

— Підемо й ми,— підхоплюючи важкі чемодани, дещо розгублено мовив Сергій. Йому стало шкода Олени. Посправжньому. Може, її й треба було провчити. Але не так, як це сталося.

І вони пішли. У напрямку Рудні. Пірат з двома паском зв'язаними і перекинутими через плече чемоданами. А Олена слідом, із своїми сумками й Сергієвим портфелем.

Тільки далеко й не пройшли. Бо на лужку побачили кілька великих темних шапок.

— Що це таке? — з подивом запитала Олена.

Вона вже невідступно прямувала за чоловіком, радіючи його силі й розважності.

— Це копиці сіна,— пояснив Пірат.

— Які тут пахоці! — захоплено вигукнула Олена. Вона вперше ось так близько, віч-на-віч зійшлася з щедрою сільською природою.

— Недавно косили, тому й пахне,— вдихав ті знайомі з дитинства лугові аромати Сергій.— А знаєш, що? — зупинився він і зняв з плеча чемодани.

— Що? — притулилась до чоловіка Олена.

— Оце й буде наш готель!

— Не розумію, про що ти кажеш? — запитала Олена.

— Про нічліг.

— Де?

— Ось тут. Під запашною копицею сіна.— І Сергієві раптом пригадалося, як він з матір'ю, з односельцями ночували у лузі, коли сіно колгоспне згрібали. Ніч тепла. Зоряна. Пахоці всі груди переповнюють. А тут ще дер-

кач як заведе: дер-дер! Дер-дер! А то й бугай, птах такий, над річкою як гупне: бу-у-х!

Ніч пролетить, ніби й не спав. А вранці сонце — червоне, велике — з-за тополь, що понад річкою, виглядає, все вище й вище піднімаючись над росяними, ніби посипаними перлинами, луками...

— А вовків тут нема? — позіхнувши, запитала Олена. Вона ладна була впасти, де стоїть, аби забутися й відпочити.

— Якби й були, то одразу нас двох не з'їдять, жирно буде, — пожартував Сергій.

— Ні ковдри, ні подушки, — зітхнула Олена.

— В сні цього й не треба, — заспокоїв її Сергій і, взявши свої пожитки, попрямував до найближчої копиці. Олена йшла за ним, мовчазна й покірна.

ІІІ. ПОГРАБУВАННЯ БЕЗ ЗЛОМУ

Доки стомлені Олена й Сергій влаштуються і міцно спатимуть на запашному сні, ми тим часом перенесемося в село Рудню і довідаємось, яка незвичайна подія там сталася цього ж таки дня. Ще до прибуття й поламки автобуса. А вона сталася. І наробила чимало переполоху.

В Рудні, як і в кожному селі, що лежить далеко від міста, вдень рідко кого стрінеш на вулиці. Хто в полі, хто на тваринницьких фермах, хто ще десь там... Робоча ж пора. Тут тільки й зустрінеш на вулиці, і то в обідню перерву, хіба що рахівника Сухоню, рудого чоловіка в окулярах, чи продавщицю Дуню Цибату, округлу, середніх літ жінку з густим ластовинням на вибіленому кремами, теж округлому, обличчі з карими очима. Ті очі в Дуні дещо скошені в лівий бік, тому завжди здається, що вона уникає прямого погляду.

Так ото й цього дня в селі було безлюдно й тихо. Але Дуня, повернувшись після обіду до крамниці, раптом наробила лементу: обікрали. І виручку всю до копійки забрали, і дефіцитні товари, і дещо з парфюмерії.

Вийшла Дуня на ганок, розкуйовдила свою коротку стручкувату зачіску і залементувала:

— Люди добрі, рятуйте!

Рятувати Дуню було нікому. Бо кругом — жодної живої душі на вулиці. Тільки баба Левчиха через тин виглянула з городу, зарослого, як джунглі, кукурудзою. Вона при-

класу дашком суху долоню над очима і без особливої тривоги запитала:

— Чого репетуєш, Дуню? Знову перебрала?

— Не ваша турбота! — гаркнула Дуня. — Будете надто цікавою — рано постарієте!

— Нехай тобі прищ сяде на дурний язик! — сплюнула баба Левчиха і сховалась за тином.

— Люди добрі, рятуйте! — повторила Дуня, повертаючи косі очі в бік пожежної каланчі, де, знала, хоч хтось з чоловіків, а таки є.

І не помилилась. З холодку вийшов заспаний Овсій Кружка. Він кулаком протер очі, почухався, заправив сорочку в штани і, позіхнувши, запитав у Дуні:

— Напарника шукаєш?

— Телепню! Крамницю обікрали...

— Тю! — ще раз почухався Овсій Кружка. — Хто ж це в нас може вкрати? Не повірю. Хоч ріж.

— А я звідки знаю? — розвела руками Дуня. — Якись тут сьогодні плялися.

— Чужі? — поцікавився Овсій.

— Та вже ж, що не свої.

— Ти їх бачила?

— Бачила. Як оце тебе.

— Які ж вони? — виймаючи з кишені штанів пом'яту пачку сигарет, запитав Овсій.

— Такі. Один білявий, другий чорнявий. У джинсах. Я тільки вздріла — одразу серце тьохнуло: обернуть.

— А чого ж це я їх не помітив? — чиркнувши сірником, поцікавився Овсій Кружка. — Увесь день на чатах, а нікого і в вічі не бачив.

— Бо спав, як пес у буді, — відрізала Дуня, розуміючи, що добитися підтримки від Овсія не так і легко. — Він, бачите, на чатах. Ха! Знаємо, як ви чатуєте. Село згорить — не проснешся, доки хто під бік головошкю не тикне!

— Ну, ти! — скипів Овсій. — Розбалакалась! У мене не те що село, ганчірка піде, навіть на далекому кутку, не згорить. Одразу почую і помчу з насосом. А тебе он серед білого дня обікрали. Роззява!

— Не твоє свиняче діло! — відгиркнулась Дуня. — Я тебе в свідки хотіла, як людину свідому, інтелігентну. Думала, увечері пригощу. А ти, пожежник безчуттєвий, тільки себе знаєш. Нехай бідна жінка пропадає. В тюрму піде, безвинна! Ех, ти!

— Та я хіба проти? — пожавішав Овсій Кружка. — Свідком то й свідком. Чого ж це ти одразу в тюрму заспішила? Підмогнем. Не без душі.

— Так, значить, двоє тут вештались, — проштампувала свою версію Дуня. — Чужих. Один білявий, другий чорнявий. В джинсах.

— А чому неодмінно в джинсах? — не розумів Овсій. — Могли ж бути і в чомусь іншому?

— Не могли! — уже твердо відрізала Дуня Цибата. — Тепер всі злодії й розбишаки в джинсах. Така мода. Хіба фільмів не дивишся?

— Коли мені ті фільми дивитися, — зітхнув Овсій Кружка. — Добу відчергуєш під бочкою чи на каланчі, тоді три доби очі злипаються біля телевізора. Та дідько з ними. Нехай будуть такі, як ти кажеш. А джинси ті які?

— Ти не бачив джинсів? З кишнями на половинках та ще з ярличком нашитим. Ну й холоші трубочкою. Не розгляджені. Зрозумів?

Овсій не дуже зрозумів, бо модами не цікавиться. Сам він завжди носить галіфе, заправлені в кирзові чоботи. Зручно, тепло, не мультко. Напевно, він єдиний на всю Рудню і хизується ще в своїх особливого покрою штанах. Та перед якоюсь там Дунею теж не треба пасувати.

— А то ти мене за дурня маєш? — з обидою мовив Овсій. — Та я, як і всі нині, теж інтелуал чи інтернатуал. Ну, сама здогадуєшся. І навігадують же таких чудернацьких слів! А штани, ясна річ, завжди з кишнями шили. Тільки навіщо ззаду та ще й по дві? А що вкрали?

— Чимало, — силувано схлипнула Дуня Цибата.

— На велику суму? — співчутливо запитав Овсій.

— На одну тисячу триста двадцять шість карбованців.

— А звідки ти знаєш так точно?

— Догадуюсь. Бо я ж не тільки продавець, а й завідуюча магазином сама.

— О, це якраз така сума, на яку твій кавалер підстаркуватий, Дмитро Шуга, розтрату має в районі. Буває ж такий збіг. Хе-хе! — не стримався від посмішки Овсій.

— Що ти базикаєш? — гримнула Дуня. — Ти свідок і більше нічого. А увечері зайдеш.

— Свідок, свідок, — погодився Овсій Кружка. — Значить, двоє в джинсах. З кишнями на половинках. З ярликами. А увечері зайду. Ти тільки той... Правда, тепер у тебе цього діла нема, бо постановою...

— Знайдеться, — заспокоїла Дуня Цибата. — Ти тут побудь. А я побіжу в сільраду. Треба ж все оформити. Ой,

горенько мос! Ой, людоньки, рятуйте! — без сліз заголова Дуня і прудко подалася вулицею.

В сільській Раді була тільки секретар. Вона з тривогою вислухала Дуню Цибату і одразу подзвонила в район. У райвідділ міліції. Там пообіцяли, що пришлють чоловіка. А тут і голова нагодився.

— Як же це сталося? — запитав у Дуні.

— Пішла на обід, двері замкнула, ключі з собою взяла.

— Виламали двері?

— Ні. Двері цілі. Замок на місці, — схлипнула Дуня.

— Як же вони проникли в крамницю?

— У вікні, що в дворик виходить, шибка витягнута, — пояснювала Дуня, намагаючись бути в усьому точною.

— Дивина, — стенив плечима голова. — Виходить, злодії через шибку пролізли?

— Через шибку.

— На когось підозру маєш?

— Маю.

— Ану, кажи.

— Двоє тут чужих вештались до обіду.

— Яких чужих? Та в нас тут за рік сторонньої людини не побачиш.

— А це появились, — мовила Дуня.

— Які ж вони?

— Один білявий, другий чорнявий. Обоє в джинсах.

— Їх ще хтось бачив?

— Овсій Кружка.

— Це точно?

— Так він вам заприсягнеться.

— Гм...

Аж під кінець дня приїхав міліціонер. Зібрались для поради. Потім пішли до крамниці. Оглянули полиці, з яких викрадено товари. Заміряли розміри шибки у вікні, через яку, як твердить Дуня Цибата, злодії проникли до магазину. Вислухали й Овсію Кружку та бабу Левчиху, на яких, як на свідків, показала Дуня.

— Ви бачили чужих в селі? — запитали в Овсію.

— Бачив.

— Точно?

— Точнісінько. Як оце вас бачу.

— Які ж вони з себе?

— Один білявий, другий чорнявий. У джинсах.

— Якісь прикмети помітили?

— На джинсах по дві кишені ззаду та ще ярлики нашіті.

— Ну, а ви, бабо, теж бачили злодіїв?

— Бачила, синочку, бачила,— охоче загомоніла Левчиха.— Стояла на ганку розпатлана й репетувала.

— Хто?

— Дуня Цибата.

— А до чого тут Дуня, бабуся?

— От тобі й маєш. Та вона ж стояла на ганку й репетувала, а я з-за тину виглянула й запитала, чого кричить. То вона мене образила. Сказала, як буду цікавою, то скоро постарію. Тоді я плюнула й сховалася за свій тин.

— Я вас про злодіїв питаю,— розчаровано мовив міліціонер,— а ви мені...

— А я вам хіба не про злодіїв говорила? — образилась стара Левчиха.— Але як не хочете слухати, то я й піду!

— Тут така справа, товариші,— повів мову міліціонер, коли зібралися дружинники.— Разом з розслідуванням нам необхідно шукати слідів злодія. Якщо крадіжка сталась тільки сьогодні в обідню перерву, то зловмисники далеко втекти не могли. Адже були без машини й без мотоцикла. Цього ніхто не помітив. А без машини з Рудні далеко не зайдеш. Треба пробиратися до шляху. Де автобуси курсують, вантажні машини. Ось туди й спрямуємо наші пошуки.

По селу пішла чутка про пограбування крамниці. Купками збиралися покупці. Кому солі, кому цукру, кому сірників саме треба було для дому. Але на клямці поруч з висячим замком, багато років відомим усім мешканцям Рудні, красувалася сургучна печатка на волохатому шпагаті. Це вносило якусь таємничість і загадковість у розмірний сільський ритм життя.

Увечері до Дуні Цибатої прийшов Овсій Кружка. У чистенькій сорочці. Поголений.

— Допитували? — поцікавилась Дуня, ставлячи на стіл нарізане рожеве сало, свіжі огірки, цибулю та...

— Допитували,— підтвердив Овсій.

— Розказав, які вони з себе?

— Тютілька в тютільку,— облизнувся Овсій, окинувши поглядом стіл.— Ще б кваску холодного. В тебе є?

— З березового соку,— сказала Дуня.

— Хочеш, я тобі анекдот розкажу про квас? — сказав грайливо Овсій.— Їхав пан через село. Це, значить, колись діло було. Їде та так пити захотів, що в горлі йому геть пересохло. А тут діти граються в піску. «Хлопці, у кого квас є?» — питає пан.— «У нас є»,— відповідає один.— «Винеси»,— каже пан. Хлопець виніс кухоль. Пан

напився, та й питає у хлопця: «А багато у вас того квасу?» — «Багато, — відповідає хлопець. — Вчора бабуня в діжку лазили, то було ще по це...» — «Ах ти, негіднику!» — гепнув пан кухлем об землю...

— Ти, Овсію, анекдотів не розповідай, — підігнала його Дуня Цибата. — Бо мені зовсім не смішно. Ото закусюй та й тікай. Через городи. А то ще хтось ляпне, що бачили тебе тут, на мене он яка тінь впаде. А ти ж добре знаєш, що я жінка порядна, чесна. Навіщо мені зайві клопоти.

— То таки так, — погодився Овсій Кружка, беручися до сала та до цибулі соковитої. — Мені б тільки не забути про ті джинси прокляті. Ну, про кишені на половинках та про ярлики.

— А так вони ніякої підозри не мають? — поцікавилась Дуня. — Не чув нічого такого?

— Ні, не чув. Знаю тільки, що дружинників наших на розшуки злодіїв посилають. Кажуть, треба десь ближче до шляху шукати. Бо де вони тут з майном подінуться? Їм же десь до міста треба дістатися. Щоб усе швидше продати та грошики поділити.

— Так, так, — ніби підтверджуючи думку Овсія, мовила Дуня. — Їм грошики потрібні. Ну, спасибі тобі за моральну підтримку.

— А я оце гадаю собі, Дуню, — збираючись з хати, сказав Овсій. — Як вони товар могли винести, якщо дверей не відчиняли, замка не ламали?

— Та через шибку, — кинула Дуня й заклякла.

— Хіба ж через ту маленьку шибку можна в крамницю залізти чи щось через неї витягнути?

— Що плетеш? Чого сумніваєшся?! — крикнула Дуня, ніби перед нею стояв не Овсій Кружка, а суворий і допитливий слідчий. — Злодії все можуть! Та справжній злодій через вушко голки пролізе!

— Може бути, може бути, — мовив Овсій і, запаливши сигарету, пішов з хати.

А Дуня як сіла на лаву, так і застигла в задумі. Віконце в крамниці й справді мале. А шибка ще менша. Хто ж туди пролізе? Лише кіт. Якщо у вікні відчинити обидві половинки, то й тоді людина не проникне в магазин. Але там і половинок нема. Рама суцільна.

Доки Дуня Цибата сидить в задумі, а дружинники з села Рудні пішли на пошуки злодіїв, ми знову повернемося до наших подорожніх, яких у вечірній час залишили під копицею запашного сіна.

Олена вперше в своєму житті спала під відкритим небом. Не на ліжку. Без м'яких подушок. Без ворсистої ковдри. Ще лаштуючись на відпочинок, вона не знала, куди покладе голову, куди простягне ноги. Це ж тут ні вмитися на ніч, ні зубів почистити, ні роздягнутися. Вона ніяк не могла заспокоїтись.

— Хіба це порядок, що нас із автобуса висадили? — ніяк не погоджувалась з тим, що сталося. — Ну, скажи, це чесно? Порядно? — зверталась до Сергія. — Кругом поле. Ніде ні вогника, ні звуку людського.

— Угомонися, — заспокоював дружину Пірат. Йому й самому було боляче, що ось так, неждано й негідано, потрапили в досить дивне становище. — Не турбуйся, переспимо, а завтра вранці все якось улаштується.

— Як воно влаштується, коли ми під копицею, а не в автобусі? — вела своєї Олена.

— Зараз головне прилаштуватися з комфортом, — пожартував Сергій. — Щоб як у першокласному готелі. Ти присядь, а я постелю. Спатимемо вдвох чи нарізно?

— Удвох, удвох! — з готовністю погодилась Олена.

Сергій насмакав сухого сіна, встелив ним колючу стерню. Під голови поклав ще добрий оберемок. З того сіна, що звисало, зробив стріху. На випадок дощу. З чемоданів стінку відгородив. Вийшло зручне й затишне лігво.

— Ти під саму копицю лягай, а я скраю влаштуюсь, — запропонував дружині. — І сміливіше, ніхто нас тут не вкраде. І не потурбує.

— Не роздягаючись? — запитала Олена.

— Лягай, як стоїш. Тільки туплі зніми. Так ноги відпочинуть.

— А ніщо не вкусить?

— Не бійся.

Полягали. Олена бережно, боячись, все обмацавши руками. Сергій повалився сміливо, звично, як у дитячі та юнацькі роки не раз лягав. Блаженна млість потекла по тілу. Дихалося легко. На повні груди.

— Коле! — зойкнула Олена. — Що це таке? — схопила ся й сіла.

— Куди коле? — звівся на лікоть Сергій.

— Ось у бік.

— То стеблина з трави. Вона суха, тому й колюча. Зараз я тобі розрівняю. Лягай!

Олена лягла. На хвильку заспокоїлась. На небі сріблясто палахкотіли зорі. Ніч наступала тиха, безхмарна, тепла.

— Ой, щось шарудить! — заворушилась Олена. — Воно не під нами?

— Тобі здалося. Лежи спокійно. Інакше не заснеш.

— А що це може шарудіти?

— Миша чи жаба, — не довго думаючи, сказав Сергій.

— Я мишей боюсь! — верескнула Олена. — Я тут не спатиму!

— Кажу ж, не бійся. Можливо, то жаба. Це ж луг. Для них тут привілля.

— Я жаби ще більше боюсь! — знову зірвалась Олена. — Вона може на обличчя скочити, за шию полізти. Ой!

— Ляж! — Сергій вхопив Олену за попереk. — Ні миша, ні жаба на тебе не скочить. Ти духами пахнеш.

— А вони цього бояться?

— Ще й як, — зрадів Сергій. — Вони цього зовсім не переносять. То тільки люди до всього звичні.

— То дістань мою сумку. Я ще надушусь.

— Душись, — погодився Сергій. — Тільки мовчки. Бо ще хтось почує.

— А хто тут може почути? — нашорошилась Олена. — Бандити?

— Які тут у біса бандити? В селі тепер взагалі людей мало. Хто є, то вдома вночі сидить. А тобі верзеться.

Олена заспокоїлась. Та не на довго. Полежавши трохи, запитала. Тремтячим голосом:

— Ну, а змії тут є?

— Які ще змії?! — розсердився Сергій. — Це ж не джунглі, не ліс дикий, а лужок із сіном. Тут вдень корови пасуться, телята. А то й коні, якщо вони ще залишилися у колгоспі.

Олена, нарешті, вгамувалась. Вона вся скулилась, підгнула ноги, руки між коліна собі всунула. Сергій подумав, що заснула. Зрадів. Самому ж не спалося. Втома якось непомітно минула. Лізли в голову різні думки. Попливли спогади дитинства. Райдужні, милі й романтичні. А тут Олена торкнула за плече.

— Не спиш?

— Не сплю.

— Що це на небі?

— Зірки. Ти що — зірок не бачила?

— Бачила. Інколи. Хіба в місті ми коли-небудь на небо дивимось? Все то поперед себе, то на вітрини, то на полиці

магазинів дивимось. А неба для нас ніби й нема: Як і дахів над висотними будинками.

— То правда,— погодився Сергій, полишивши спогади. Він теж ловив себе на думці не раз, що городянам на небо нема коли дивитись.

— Я про ті зірки тебе питаю,— продовжила Олена,— що широкою білою смугою тягнуться. А он якісь навіть фігурки з зірок складені. Ніби хто на аркуші паперу цятками понамальовував. Ось одна, дві, три, чотири — о, чотирикутник великий. А від нього ще ланцюжок зірок.

— Ото Молочний Шлях. На нього кажуть ще — Чумацький Шлях. А ось ті фігурки, чотирикутники з зірок,— то Великий Віз. А далі — Малий Віз. Ви ж у школі те вчили.

— Як красиво! — замріяно сказала Олена.— Десь все те далеко-далеко! А ми проти тієї небесної глибини такі крихітні.

— Маленькі ми й насправді,— мовив Сергій.— Але люди. З могутніми можливостями. Бо розумні істоти. Найвища форма матерії.

— Зараз ти мені лекцію прочитаєш,— пожартувала Олена.— Тільки скажи, чого це ми, розумні істоти з могутніми можливостями, не можемо в рейс автобуса справного вирядити? Га? Оце тобі твоя мудра філософія.

— Хтось десь не додививсь. У когось до чогось руки не дійшли. Словом, нехлюйство! — відповів на те Сергій, ніби присоромлений дружиною.— А уявляєш, що було б, коли ось таке сталося б під час круїзу?

— Там такого не трапляється,— зітхнула Олена.— Там на копицю сіна не розраховують. Порядок забезпечений. І нашими ж людьми. Моряками. Вловлюєш? — запитала Сергія.— Де терплять нехлюйство — там воно й процвітає.

Десь зовсім близько подав деренчливий голос деркач. Дер-дер, дер-дер!

— Деркач,— позіхнув Пірат.— Птах такий, довгоногий, з довгим дзьобом.

— А кричить, ніби його хто ріже,— позіхнула й Олена.— Він не щипається? — пожартувала.

— Ні. Цілком мирний птах. І все пішки ходить,— додав Сергій.— Оце звідсіль аж до моря. В теплі краї на зимівлю. А навесні знову буде тут.

— Добре йому,— ще раз сонно позіхнула Олена.— Без автобуса обходиться. А ось ми — в копиці, як бездомні.

Запала тиша. Рівне дихання Олени заспокоїло й Сергія, і він полинув у безкрилий приємний політ...

А корабель, білий, багатопалубний, ледь погойдуючись на морських хвилях, тримав курс вперед. Щедро світило південне сонце. Голубіло зовсім безхмарне небо. На обрії, у сірувато-голубій димці бовваніли зубчасті гори. А в далекій бухті між тими горами уже вимальовувались білі й темні прямокутники будинків.

— То Афіни,— сказав хтось радісно.— Стояти маємо там цілу добу.

— Афіни! — підхопила Олена.— Столиця Греції. Стародавньої Еллади! — Вона стільки чула й читала про цю країну. Але ніяк не могла уявити, яка там земля, які люди, які міста. Швидше б до берега. Там же всесвітньовідомий Акрополь.

Олена чомусь нічим так не турбувалась, як тим, чи вистачить їй камінців, уламків мармуру. Адже всі, хто буває в Афінах, неодмінно привозять камінці, зібрані біля руїн величного Парфенону й...

Мусить вистачити, заспокоює себе Олена, мнучи в руках поліетиленовий мішечок, спеціально припасений для цього діла. Адже туди, на Акрополь, доброзичливі до туристів греки все підвозять і підвозять мармурові уламки з кар'єрів. То їй мусить вистачити. Будуть їй заздрити подружки. Найперше, вона запросить до себе отих гордовитих Сухоруких. Молоду Віку з її підстаркуватим Гнашею. Нехай подивляться, що не тільки в них цілий мішок закордонних історичних камінців. Треба тільки ховати камінці від Сергія. Бо повикидає. Йому головне, щоб книжок багато в квартирі. Та ще й на філософські теми. А все інше для нього — цяцьки, непотріб.

Але що це? Корабель аж здригається від натуги, від могутньої роботи дизелів, а до берега ніяк не наближається. Раптом капітан, у парадному кітелі, в парадній фуражці, з біноклем в руках, подає якусь команду. І всі заметушились, забігались. На палубі, де стояла Олена, утворилася тіснява.

— Гей ви, в джинсах! — пролунала команда через гучномовець.— Ловитимемо злодіїв!

«До кого це?» — не розуміла Олена. Вона й Сергій теж в джинсах. Але й, крім них, джинсів та й джинсів. Що ж дивного в цьому? Мода така. По всьому світі. Повдягали ті штани та й хизуються. Та й гріх то невеликий. Ось злодії — справа інша. Вилловлювати їх таки треба.

— Стоп! — скомандував капітан. І корабель став. На місці. Ніби на твердому.

Від тієї раптової зупинки Олену гойднуло так, що ледь на ногах втрималась. Вона скрикнула, вхопилась за Сергія й... проснулася. На сні. Під копицею. Зірки погасли. Небо посіріло. В повітрі над лугом висіла сива пелена ранкового туману. І десь поблизу чулися голоси. Досить чіткі. Олена підвела голову, стала прислухатися.

— Даремно ми тут бродимо,— говорив низький басок.— Запевняю вас, вони давно вже д'ятами наживали. Це тільки дурний злодій чекатиме, доки його візьмуть великими руками.

— А я абсолютно впевнений, що вони далеко не втікли,— інший на те голос. Лагідний такий, аж співучий.— Куди їм було йти проти ночі? Автобуси тут курсують рідко.

— Можливо, їх машина десь чекала,— ще третій голос.— Невже ж вони на таке діло пішли так собі, не продумавши, куди з товаром податися? Це вже хіба такі собі грабіжники, без досвіду. Початківці.

— Охочих до дармової поживи є нині! — сказав низький басок.— Батьки до роботи не привчають і сердобольні матусі та бабусі хукають на своїх синочків та онучків.

— А що їм у місті робити? — другий голос.— Доки десятирічку закінчить — байдикує. Ні до чого рук не прикладає. А погуляти охота. А на це ж грошики потрібні. І на кіно, і на морозиво, і на цигарки. Наші, не бійсь, не байдикують. Разом з батьками в полі та на лузі.

— А не може бути такого, щоб Дунька сама все це затиля та й зробила? — мовив басок.— Я їй, правду кажучи, не дуже довіряю.

— То навіщо вона такий лемент підняла? Все село сполила? — співучий голос з сумнівом.

— Яке там «усе село»? Тільки й того, що Овсія Кружку розбудила,— заперечив басок.

— Наше діло — ловити,— кинув ще хтось.— Майже всю ніч бродимо по росі, а толку з того? Уже розвидняється.

— А я б на місці міліції взяв у прокурора ордер та обшук у Дуні зробив,— сказав роздумливо володар низького баска.

— Бачиш, не можна кидати тіні на чесну людину,— заперечив йому приймний голос.

— Дунька — чесна людина? Ха-ха! — голосно засміявся басок.— Ну, ти скажеш! Та вона...

— Що там? — стурбовано запитав Сергій, розплющивши очі. Він крізь сон щось чув, але не міг збагнути, де те діється.

— Якісь люди тут ходять,— перелякано зашепотіла Олена.— Когось шукають. Злодіїв.

— Дурниці! — підвів голову Пірат.— Звідки тут злодіям взятися? У лузі? Давай вставати, бо вже ранок.

Сергій відштовхнувся руками і пружно скочив на ноги. Він хотів зробити кілька вправ, щоб розім'яти заклакले тіло, але цього йому не вдалося.

— Ага! Ось вони! — як грім, пролунало біля самої копиці.— Ні з місця! Руки вгору! Піймалися, голубчики!

Події під копицею сіна розгорнулися так швидко, що їх годі й описати. Перелякана до краю Олена й розгублений Сергій не встигли щось запитати, щось заперечити чи пояснити, як були оточені. Їх чемодани і всі речі опинилися в руках трьох дужих молодиків.

— Хлопці! Ми їдемо з міста, але автобус...— почав було доводити Сергій, але його обірвав рудочубий парубійко з низьким баском:

— Ви вже нікуди не їдете, а йдете. Ось доставимо вас у сільраду, а там міліція розбереться! Головне, що далеко не втекли. Сон зморив чи не було чим відправити товар крадений?

— У нас не товар! — хрипко крикнула Олена.— Це наші речі! Дайте мені хоч сумку!

— Хоч скажіть, хто ви? — запитав хлопець лагідним голосом. Саме він і тримав портфель і сумку.

— Ми Пірати! — знову рішуче Олена.

— Ха-ха-ха! Вони пірати! — хлопці дружно зареготали.— Начиталися побрехеньок?

— Та ні,— мирно мовив Сергій,— ми таки Пірати, але не справжні. Такий збіг стався.

— Ну, добре, там розберуться,— примирливо сказав чорнявий з приємним голосом.— Пішли!

— Ще раз кажу вам, хлопці, я сам з Печериці. Земляк ваш. А ви тягнете нас, немов злочинців,— пустився на вмовляння Сергій.— Нам поспішати треба.

— Мовчати! — наказав басом рудочубий.— Там розберуться. Бач, обоє в джинсах. Як і Овсій твердить. Значить, щось воно є.

Село було зовсім близько. Одразу за лісосмугою. А увечері Сергій цього й не помітив. Можна було б і на ніч до когось попроситись. А не в копицю лізти.

Ступили на вулицю. Равні господарі, бачачи, що хлопці-дружинники ведуть якихось незнайомих, дивилися через штахети. А дехто й з двору вийшов. Поминули кількох цікавих, і тут Сергій почув, як чоловічий голос сказав: «Виходить, Дунька не збрехала. Таки її облапошили. Оце ж повели. От світ настав!»

А в сім'яді вже товпилось кілька чоловік. Дружинники поставили речі затриманих. Між людьми пройшов гул невдоволення. Олені й Сергієві не дуже ввічливо запропонували сісти.

Міліціонер поклав перед собою папір, дістав ручку, підкрутив ріденькі вуса й не дуже охоче приступив до свого діла.

— Прізвище, ім'я, по батькові? — звернувся він до Сергія.

— Товаришу міліціонер! — підвівся Сергій. — Це якесь непорозуміння. Я і моя дружина їдемо з міста до моїх батьків. Автобус поламався. Ми змушені були переночувати в полі. А ось ваші хлопці приховали нас, забрали речі. Ви вже, будь ласка...

— Нас не треба просити, розберемось! — офіційно відповів міліціонер. — Покличте-но Дуню Цибату й Овсію Кружку, — попросив він одного з дружинників. — Що в вас у чемоданах? — знову запитав Сергія.

— Наші речі. В основному ось її — моєї дружини.

— Хвилинку. То ось цей другий — це не «він», а «вона»? — міліціонер пильно глянув на Сергієвого напарника. — Я думав, що ви обоє чоловіки. Бачу, в джинсах. Дідько його розбере з першого погляду. Пробачте! — пробубонів міліціонер.

Прибігла захекана Дуня Цибата. Побачила чужих молодих людей. Почервоніла.

— Ну, подивись, — звернувся до неї міліціонер. — Вони?

— Вони! — не довго думаючи, випалила Цибата. — Я ж казала, що в джинсах. Товар уже, напевно, сплавили?

— Ось він, — показав на чемодани міліціонер. — Ти, Дуню, склади список, що вкрадено з магазину, а ми тоді звіримо з їхніми речами. Та й побачимо.

— Так я тепер хіба доберу, що пропало? — розгубилась Цибата.

— Добереш! — кинув міліціонер. — Ви цю жінку вчора бачили? — звернувся до Сергія.

— І не могли бачити, бо в селі не були. Я ж казав вам, що їхали з міста до батьків, автобус поламався...

— Гаразд, — зупинив Сергія міліціонер, — ось уже свідок прийшов. Ану, товаришу Кружка, погляньте на цих людей. Вони вам знайомі? І, якщо це так, то за яких обставин познайомились?

Овсій переступив з ноги на ногу. Потім поліз рукою в кишеню, щось там довго шукав, але нічого так і не виїняв. А тоді наважився відповісти.

— Це ж ті двоє в джинсах, що вчора біля крамниці нашої вешталися, — дивлячись на Дуню Цибату, посвідчив Овсій Кружка.

— Конкретно. Ви їх вчора бачили?

— Та як би це точніше... — запнувся Овсій. — Дуня каже, що...

— Я вас запитую!

Сергій, пильно вдивляючись в обличчя чоловіка, що прийшов свідчити проти них, раптом щось пригадав. Десь він його вже бачив. Якимось чином знав. І тут ніби сполах в пам'яті. Та це ж рідний дядько товариша його дитинства, Володі Кружки. Він до них в гості приїжджав. У Печерицю. І не один раз.

— Дозвольте? — звернувся Сергій до міліціонера.

— Що ви хочете?

— Запитати свідка. Точніше — нагадати, де він мене бачив.

— Прошу, — дозволив міліціонер.

— Дядю Овсію, а чи давно були в Печериці у своїх родичів, у батьків Володі Кружки? — звернувся Сергій до свідка.

Овсій Кружка розгублено уставився на Сергія, потім перевів погляд на міліціонера, зацікавленого несподіваною сценкою, тоді знову на Сергія.

— Люди! Тут щось не те! — ляснув себе по лобі. — Ой, щось не те. Хлопче! Де я тебе бачив? Як тебе звати?

— Я Пірат. Сергій Пірат!

— Люди! Серьоженько! — геть почервонів Овсій Кружка. — Та це ж хлопець з Печериці. Дружок мого племянника Володьки! Чого це ви тут? Яким побитом? — І Овсій, як до рідного сина, кинувся до Сергія.

— Відставити! — гукнув міліціонер. — Це вже непорядок. Ви ще цілуватися почнете з затриманими. Вчора ви цих людей бачили? — звернувся до Овсія.

— Нікого я тут вчора не бачив! Сьогодні бачу! — вигукнув Кружка. — Та це ж хлопець — ого-го! Вчений. А це хто, Серьожо? — запитав, показуючи на Олену, що сиділа під стіною і тихо плакала.

— Моя дружина,— мовив Сергій.— Ідемо до батьків. А тут ось напасть така. Не плач, Олено, люди розберуться,— звернувся до дружини.

— Ти, Дуню, куди це мене хотіла втягнути?! — кинувся до Цибатої Кружка.— Навіщо намовила, щоб я про якихось у джинсах говорив? Тут нікого чужого в селі й духу не було. І взагалі я спав, коли ти репетувала на ганку крамниці.

— Еге, репетувала. На все село,— почулося з відчинених дверей. То знову протиснулася до кімнати баба Левчиха, ображена, що її першого разу не дослухали.— Не дуже їй вірте. Це така, що для свого милого-чорнобривого всю крамницю закладе. А потім гарненько погуляють...

— Бабо, вас ніхто не просив! — перебив скрипучу тирану Левчихи міліціонер.— Ось я до протоколу запишу.

— Мені не треба до протоколу,— не звертала уваги стара Левчиха.— Мені з двору, крізь щілини в огорожі, кожен крок Дуньки видно. Так що нехай не бреше на чесних людей.

— Громадянку Цибата! Підемо зі мною! Прошу також понятих. Тобто свідків,— підвівся міліціонер.— Затриманих прошу тут трішки зачекати.

Дуня зблідла. Опустила тремтячі руки. Овсій вийняв з кишені зім'яту пачку сигарет і все не наслідуювався запалити.

— Виясниться, Серьожо,— підступив він до Пірата.— Це все Дуня заварила. Заради свого коханця. Ото батьки ваші зрадіють, що синок приїхав.

— Та ми вже й не знаємо, як звідсіль до Печериці дістатись,— стенив плечима Сергій.— Стільки неприємностей на нашу голову звалилось.

— Це ми беремо на себе,— заспокоїв Овсій Кружка.— Моя провина — я її й загладжу.

— Олено, не хлипай! — пригорнув дружину Сергій.— Ну, буває. Ти ж бачиш, так зпівпало. Кажуть у народі: бог на ворота, а чорт на дірку.

— Не плачте, дамочко,— додав і Овсій Кружка.— Я вас сам відвезу. У мене є такий кінь, що за дві години в Печериці будемо.

Не минуло й години, як міліціонер повернувся до сільради. З зів'ялою Дунею Цибатою. З урочисто-суворими пойннятими, котрі чесно виконали свій громадянський обов'язок.

— Та-а-ак-с! — потер він руки.— Моя версія підтвердилась. Уже тоді, коли громадянка Цибата сказала, що

злодії проникли через шибку, я зрозумів, хто й навіщо імітував крадіжку. Та ще так спрощено.

— Диверсія, кажеш? — звернулася стара Левчиха до міліціонера. — Я теж знала, що то Дуньчина диверсія. Мені з двору через щілини все видно. Скільки вона чого вносить і коли. А тоді ще на мене рота роззявляє. Ображає.

— Пробачте, товарищу Пірат! — міліціонер потиснув руку Сергієві. — Пробачте й ви, Піратко! — вхопив він за руку Олену. — Виникла неув'язочка. Але, самі розумієте, оскільки на вас були показання, без формальностей не можна. Та ще й те візьміть до уваги, що кінь на чотирьох спотикається, а я — на двох. Ха-ха! Дружинникам спасибі!

«Ха-ха!» було явно недоречне. Але в хвилину, коли торжествує істина й правда, можна простити й цей вияв людських емоцій.

У. ПЕЧЕРИЦЯ — НЕ СТОЛИЦЯ

Мотоцикл мчав ґрунтовою дорогою і тягнув за собою шлейф густої куряви, схожий на велетенський лисячий хвіст. Мчав поміж буйними житами й пшеницями, поміж полями височезної зеленої кукурудзи.

За кермом — Овсій Кружка. У своїх незмінних галіфе, але у новій синій куртці, в жовтому, як жовток з яйця, шоломі на голові, в окулярах. На сидінні за спиною — Сергій. В колясці, затиснута чемоданами, Олена. Вона теж у шоломі. Тільки, як цвіт маку, червоному. Всі були щасливі. Особливо Овсій. Бо відбувся лише легким переляком за свої легковажні свідчення. А тепер він віз до батьків дорогих гостей. І сам розраховував добряче погостювати з такої нагоди. Сергій радів, що легко реабілітувався, а за одно й транспортну проблему розв'язав. Олена, — бо, нарешті, дістанеться до квартири, де можна прийняти ванну чи душ, привести до порядку свою жіночу красу, напитися лимонаду чи пепсі-коли й добряче відпочити.

Олені раптом сплив на спогад нічний сон. Йй знову уявилося, як великий білий теплохід наближається до порту Пірей, що зовсім поруч зі столицею Греції — Афінами. Та то була тільки приємна згадка про сон. А насправді вони наближались до Печериці.

Іхалося не дуже комфортабельно. На вибоях мотоцикл різко підкидало. Часом він робив такий крен, що колесо

коляски, не торкаючись землі, повисало в повітрі. Було тряско. Тісно. Та ще пилюка, дрібна, як найтоншого помолу мука, осідала на одяг, на обличчя. Найбільше її скупчувалося ззаду. Уже й на плечах та спині — хоч віником змтай. Уже й за шию натрусилось, й у вуха понабивалося.

Олені все кортіло запитати, чи ще далеко їхати. Але на зубах тріщали піщинки, та й боязко рота розтулити. Вона не забула, як учора язика собі прикусила.

А чоловіки якось умудрилися й словом перекинутись:

— Де ж тепер Володя? — запитав Сергій у дядька Овсія, бо як розлучилися з товаришем по закінченні школи, так більше й не бачились.

— По військовій лінії пішов, — не без гордості мовив Овсій Кружка. — В офіцерство подався. Уже чотири зірочки на погонах носить. Капітан! Сподіваємось, що дотягне до генерала.

— Одружений? — подікавився Сергій.

— А то ж як. Привозив. Теж у джинсах. Як і твоя. Хе-хе! — дещо стримано засміявся Овсій, кинувши погляд на принишклу Олену. — Ну, ну, чортова Дунька. Підбила мене на такий гріх. Мовляв, підтверджуй, що бачив двоїх у джинсах. А тут ви. Подумати тільки. Як побачив вас, то одразу зрозумів, що ви ніякі не злодії. А впізнав тебе — хоч луски від сорому. Я з дитинства сором'язливий. А Дунька хитра. Хотіла пожитися. Та не вийшло. Вона розраховувала, що нікого не впіймають. І навіть таких в торгівлю беруть? Куди власті дивляться?

— Ну, а ви де працюєте? — запитав Пірат.

— Я по лінії вогню.

— Тобто?

— На випадок пожежі в селі.

— Не тяжко вам?

— Тяжко. Сиди й чекай тієї пожежі. А воно ніде не горить. Сидиш, сидиш, доки сон не зморить. Тоді приляжеш. Уже аж розпух. А людям смішки.

— Давно служите?

— Та років сім. Безупречно, як ото кажуть. Мене взяли на цю роботу після того, як була пожежна наша згоріла. Хтось закурив, заснув, а воно... Зі мною такого не трапляється, — похвалився Овсій. — Дуже вже я бдительний.

Вискочили на пагорб. Зліва лісок. Справа — луки килимом зеленим простелилися понад Острянку, звивистою тихою річкою, обрамленою кучерявим верболозом. А далі вже й село. Оце й є Печериця. Сергієва батьківщина.

І назву ж люди дали! Таку собі, ніяку. Ні історією від неї не віє, ні героїкою. Печериця — простий собі, досить поширений гриб, що й попід тинами в селі росте. Та хіба в назві суть? Рідне воно тобі, це село, з дитинства до самісінької смерті.

— Вдома не знають? — додав газу Овсій Кружка.

— Ні, — відповів Сергій.

— Ото заметушаться.

— Як вдома хтось в. Можливо, всі на роботі. Пора переджнив'я.

Чепурні хати під шифером, бляхою, а подекуди й під соломою ще. Садочки скрізь. Гарні ворота з хвіртками, пофарбованими в зелений, голубий чи жовтий колір. Огорожа з штахетів однакових. Це хтось із місцевого начальства до Олімпіади таке затіяв. Хоч до шляху центрального не менше сотні кілометрів. Затія — затією, а краса залишилась. Частіше б ті олімпіади чи фестивали! Скрізь своєрідний затишок. За кожними ворітьми — хата, а там своє життя. І не нудне. Кипуче. Творче. Освячене працею.

«Котрий же то будинок Сергієвих батьків? — думала Олена. — Вгадаю чи ні?»

— Дружина твоя вже тут була? — запитав Овсій Кружка, круто повернувши в провулок.

— Ні, вперше їде.

— То вона ще ні двору, ні хати не бачила?

— Не бачила.

— Покажемо! — вигукнув Кружка і, проскочивши чотири двори, досить плавно зупинив мотоцикл. Під самою хвірткою.

За ворітьми загавкав пес. Спочатку заливисто, а тоді з радісним скавулінням. Ніби впізнав когось близького.

— Вовчок! — загукав Сергій. — Зараз ми з тобою зустрінемось.

— А мене він не вкусить? — припадаючи на зомлілу ногу, з острахом запитала Олена. Вона не знала, що робити, за що братися, як себе поводити. Ніби потрапила в новий світ.

— Гей там, хто в дворі?! — гукнув Овсій Кружка. — Приймайте гостей!

— О боженько! Хто там? — почувся стривожений жіночий голос. — До нас хтось, чи що?

— Виходьте сюди, Наталко! — знову гукнув Овсій, потираючи долоні. Він так зрадів, що Сергієва мати вдома.

Скрипнула хвіртка. На вулицю вийшла уже немолода, але гарна, чорнява, з продовгуватим приємним обличчям жінка.

— Синочку! Сергіюку! — обхопила руками сина. — Приїхав! — І захлипала, аж плечі їй затрусилися.

— Мамо! Я не сам. Не хвилюйтесь. Ще погомонимо. — Не випускав матері з обіймів Сергій. — Не сам я, чуєте? Олена ось.

— Оленко, доню! — Наталка й до невістки з обіймами кинулась. Пригорнула. Поцілувала голосно. — Яка ти слава! А ми все чекали. Все чекали. Аж — он яка радість! Ходімо ж до хати!

— А про мене й забули? — нагадав Овсій. — Привіз вам синочка, невісточку, а ви хоч би що.

— Та це ви, Овсію? — впізнала Наталка приїжджого. — А звідки ж ви їх привезли, моїх милих?

— З Рудні.

— Е-е, — Наталка здивувалась, — не близький світ Рудня від нас. Чого ж там мої діти опинились?

— Так сталося, мамо, — заспокоїв Сергій. — А батько де?

— На роботі батько. Почали обкошувати пшеницю. Жнива починаються, сину. Я теж випадково дома. Але вже зостанусь, коли ви приїхали. Мої славні!

— Було б гріх не зостатись, — підкинув своєї Овсій. — Діти з дороги. Голодні. Влаштувати треба, пригощати. Я оце тільки думаю, як мені бути?

— Овсію Михайловичу, залишайтеся. Пообідаємо всі разом. Радість, радість яка! — заклопоталась мати. — Обое приїхали. Влаштовуйтеся, діти. Ви ж дома. А я миттю.

Забігала Наталка, заметушилась. Стіл застелила новою лляною скатеркою, чимдуж до комори, до льоху. Пливу газова запалила. Різала, чистила, посудом брязкала.

Сергій заніс чемодани. Олена стояла на ганку, зацікавлено розглядалась на подвір'я, на хліви. Під самою хатою звисало тарілля соняшників. На городі рядочками ріс мак з круглими маківками, що нагадували голову короля з короною на голові. По подвір'ю ходив гурт курей у супроводі здорового червонястого півня з тугим гребенем, що трохи звисав на правий бік. Вовчок, забувши, що в дворі є й чужі люди, з радісним скавучанням рвався до Сергія. Собача вірність була написана на його симпатичній морді.

— Знімай з себе все подорожнє, переодягайся, — запропонував Сергій Олені. — Будь як вдома. Бо це й є наш рідний дім. Як і той, що в місті.

— Попроси мені лимонаду склянку,— тихо мовила Олена.— В горлі пересохло. На зубах пилюга тріщить.

— Лимонаду нема,— похитав головою Сергій.

— Можна пепсі,— милостиво погодилась Олена.

— Що ви там, діти, шепочетесь? — вийшла з хати Наталка. Радісна. Аж сяє вся.

— Олена хоче лимонаду,— лагідно засміявся Сергій.

— Чого-чого? — стала мати.— Ах, лимонаду? Нема в нас, дочко, цього діла. Не п'ємо. Від лимонаду в носі свисте. Ха-ха! — пожартувала.— Може, чогось іншого?

— Пепсі-коли, мамо,— Сергій і собі пожартував.

— І-і-і, наговорите такого,— витерла слітніле обличчя Наталка.— Пийте воду з криниці. У нас така, що в світі смачнішої нема. Е, згадала. Та в нас є квасок у льосі. Березовий.

— О, це діло,— почув про березовий квас Овсій.— Винесіть, то й я нап'юся. Поки чогось міцнішого не поставите. Хе-хе! Хочете, я вам про квас анекдот розповім?

Сергій не почув, Наталка не розібрала, що хоче Кругка, але кивнула головою на знак згоди. А Овсію тільки того й треба. Йому аби слухав хтось — цілий день билиці й небилиці плестиме. Така вже в нього натура.

— Значить, так,— почав Овсій.— Колись їхав пан через село. Їде, та так йому пити захотілося. А тут діти граються в піску. «Хлопці, у кого з вас є квас?» — питає пан. «У нас є»,— відповідає один. «Винеси»,— каже пан. Хлопець виніс кухоль. Пан напився та й питає в хлопця: «А багато у вас того квасу?» — «Багато,— відповідає хлопець.— Вчора бабуня в діжку лазила...»

— Ге, Овсію Михайловичу,— перебила оповідача Наталка,— це ви мужикам розкажете. А тут ось Оленка. Вона ж, бідна, не знатиме, де очі подіти від сорому. Ні, ні. Діти в нас культурні. Їм ота ваша баба, що в діжку з квасом лазила, ні до чого.

Олена жадібно напилася різкого, холодного квасу з березового соку. Це такий смачний напій!

— А чого та баба в діжку лазила? — зашепотіла вона на вухо Сергієві.

— То дурниці. Анекдот. Не слухай цих дядьків! — відповів Сергій.— Вони тобі такого наговорять!

— А я хочу знати.

— Потім. Краще вмивайся з дороги.

— Ти мені ванну приготуй,— попросила Олена.— Тепленьку. З шампунем. Щоб піни багато.

— Ванни тут, Олено, нема,— розчарував дружину Сергій.— Поки що піди он під оту грушу, там висить умивальник. Помий обличчя. А тоді я тобі дам миску велику — помиеш ноги. Я попрошу маму, щоб води підігріла.

— Як це під грушею вмиватись? — не зрозуміла Олена.— Там що — водопровод?

— Там висить жерстяний умивальник,— чемно повторив Сергій.— Вихлюпаеш воду, можна ще долити. З відра.

— Не розумію,— не рушала з місця Олена.

— Зрозумієш,— коротко кинув Сергій.— Роби все, як я робитиму. Мамо! Підігрійте води, щоб ми трохи з дороги помились. Миска велика є?

— Зараз, сину, нагрію. Миску не беріть. Краще ночви дерев'яні. Казала ж старому, щоб ванну купив,— забідкалась Наталка.— А він все відкладає. Часу йому нема. Ну, хай ось тільки додому прийде!

Олена дивилась, як спритно умивається Сергій. Спробувала й собі. У неї так не виходить. Вода бризкає. Витікає поміж пальцями.

«Ото живуть люди,— подумала.— Ні водопроводу, ні ванни, ні крана хоч якогось. Підбив мене Сергій на круїз. Нічого, запам'ятаю».

Та якось повмивались. Причепурились. Та й до столу сіли. Щоб з дороги пообідати. А їсти вже так хотілось. Це ж з учорашнього дня, вважай, голодні.

— Це я так, діточки, щоб ви хоч перекусили,— турбувалася Наталка, пригощаючи дорогих гостей яечнею з салом, огірками свіженькими, помідорами червоними й тугими, як м'ячики.— А вже увечері, як всі наші зберуться, щось краще придумаємо.

— Спасибі! — дякував Овсій.— Божественний харч.

— Воно то так,— похитала головою Наталка.— Тільки ж вам в дорогу та ще мотоциклом. Щоб ніякої біди не стряслось?

— Я що — дурний в дорогу рушати після яєчні? — гикнув Овсій Кружка.— Я ще до родичів поїду. До брательника. Там заночую. І техніка моя буде в справності. Я той, знаєте, Наталко, мене Дунька Цибата підбивала, щоб я посвідчив, що двоїх у джинсах біля нашої крамниці бачив. Чужих.

— Яких двох? — сполошилася Наталка.

— Ну тих, в джинсах. Що буцімто магазин обікрали.

— Господи! Де? — сплеснула в долоні Наталка.— Що ви таке кажете?

— Нічого. Я їх, вважайте, виручив,— вів своєї Овсій.— Це ж не вони крамницю облапошили. Сама Дунька. Вона вже — тютю! Міліція повела. А вашого Сергія я сам впізнав. Хоч він і в джинсах. І невістка ваша, ось вона, теж була в джинсах. Ну й нехай! Мода нині така. Дві кишені на половинках і ярлик.

— Які злодії? Що ви про джинси мелете? — уже заламала руки Наталка.— То це наші діти щось там накоїли? Серьоженко!..

— Мамо! Заспокойтесь! То було непорозуміння,— намагався пояснити Сергій.

— Ми в круїз збиралися,— вставила й Олена.— А поїхали до вас. Автобус поламався. Ну, ми під копицю. А на небі Великий Віз. І Малий Віз. А тут дружинники де не візьмись...

— Діти, що це за круїз? Чого ви накоїли? — заголосила Наталка.— Коли це було?

— Корабель саме підпливав до порту Пірей, що біля самісіньких Афін. Я вже здалеку бачила столицю Греції,— взялася плутано оповідати Олена.— Аж тут — щось трісь. Корабель зупинився.

— Який корабель? — схопився на ноги Сергій.— Ти що це матері казки розказуєш?!

— Це не казки,— рвонулася й Олена.— Ми ж з тобою на палубі стояли. А капітан команду подав.

— У тебе що — температура? — розгубився Сергій.

— Не температура,— мовила серйозно Олена.— Сон мені такий снівся. Там, під копицею. Хіба не ясно?

— А-а! — протягнув Сергій.— Ти ж толком і поясни. Ха-ха! Мамочко! Ми вам зараз усе розповімо. Теж сміятися будете. Ну, все!..

Уже як поїли та попрощалися з Овсієм Кружкою, котрий подався до своїх родичів, Сергій розповів матері про свої незвичайні пригоди, що сталися після поломки автобуса.

Наталка слухала сина уважно, бідкалась, співчуваючи тому горю, а сама все поглядала на Олену, на її гарне обличчя, ставну фігуру. А коли невістка пішла під грушу в холодок, мовила, похитавши головою:

— Все це, сину, через оті триклятущі штани. І що воно за мода пішла? Ти вже, будь ласка, скажи їй якось делікатно, нехай їх скине до біса. Бо ще й у нас, чого доброго, в яку халепу вскочить.

— Не турбуйтеся, мамо,— заспокоїв Сергій.— Ми ж вдома, між своїми людьми. Але я їй скажу.

— Скажи, скажи,— зітхнула Наталка.— Це ж батько й Люба з роботи придуть, то, може, увечері й гостей покличемо. Радість така в хаті! Аж не віриться, що ви оце обоє приїхали. Бо вже не знала, що й людям казати. Син одружений, а невістка й не показується. Як вона, Сергіюку? До пари тобі? Миритесь?

— До пари, мамо, до пари. Трохи з примхами. Але ж міська, змалку нужди ніякої не знала. Та якось наставлю на шлях. Ось привіз сюди — то вже добре. Нехай обтирається. Набирається житейського досвіду.

VI. СОЛОМ'ЯНИЙ БИЧОК

Того вечора у Піратів були гості. Небагато. Тільки найближчі родичі. Яким з Наталкою почували себе ніби на весіллі: урочисто, піднесено. І молодих поруч посадили. Люба, сестра Сергієва, навіть кілька пісень весільних заспівала.

Олені сподобалось, що так її приймають. Тільки не розуміла, чому це борщ по кілька чоловік з однієї миски сьорбає? Та й виделками не всі користуються. Схопить шматок м'яса чи сала в руку і вминає. Ще й пальці облизує. А один дядько жирні пальці прямо в чуприну пишну запустив, жартуючи: «Чуб теж підживлення просить».

Всі хвалили невісточку, запрошували і їхньої хати не обминати. Будуть, мовляв, раді прийняти. Олені така гостинність подобалась. Вона навіть забула вчорашні пригоди.

Як випроводили родичів, Сергія й Олену поклали спати в окремі кімнати. Дерев'яній, з небіленими стінами. І ліжко тут дерев'яне, саморобне. Але красиве, з різьбленими спинками, зручне. А подушок! Від великої до маленької. Та всі такі тугенькі, хоч і м'які!

— У вас тут, як у казці! — збуджено мовила Олена.— Я навіть не уявляла, що в селі так гарно люди живуть.

— Гарно, Олено, гарно,— погоджувався Сергій.— Все просто, але щиро. Від душі.

— То тут райське життя?

— Не зовсім райське,— остеріг Олену Сергій.— Людям багато працювати доводиться. Від рання до пізнього вечора. А часом і вночі.

— А що ж тут робити? Ось пообідали, повечеряли, посуд помили та й...

— Це тобі перший день так здалося. А поживеш — сама побачиш. Давай відпочивати.

Заснули швидко і міцно. Олені, після копиці і всіх тривог, навіть круїз не снівся. Тільки десь уже під ранок стрепенулася з переляку. Сергія вхопила за плечі.

— Що з тобою? — проснувся Сергій.

— Так щось зарепетувало, що аж підкинуло мене. Крикнуло диким голосом, а тоді ще й заляпало. Ніби в долоні хто.

— То півень, — позіхнув Сергій.

— А чого він так горланить?

— Години відбиває.

— Не жартуй, — Олена на те.

— А я й не жартую. Півні щочас в один час співають. По всьому селу. Та ще й тричі. Пам'ятавш, у Тараса Шевченка: «Ще треті півні не співали, ніхто ніде не гомонів...»?

Олена зніяковіла від своєї дитячої наївності. А темінь приховала ту ніяковість. Повставали молоді, коли вже в хаті тільки мати поралась. Батько з Любою ще вдосвіта подалися на роботу. Батько до комбайна, Люба — на ферму.

— Сьогодні, діти, побуду ще вдома, — сказала мати, подаючи сніданок, — а завтра й я мушу йти. Будете ви самі собі якимось раду давати. Саме така гаряча пора. Кожна пара рук дорога. Це ж літо.

— Так нехай би вже молоді, — жаліючи матір, сказав Сергій.

— Які молоді? — поглянула на сина Наталка. — Їх тут багато залишилось? Жменька. Всі до міста їдуть. Там їм, бачиш, легше, зручніше та культури більше. Ге, коли б то молоді? А то не вміємо вас у селі втримати. Та й хто про те думає? Поки що розмови тільки: молодь тікає з села. Ехе-хе! Колись це боком вилізе. Схаменуться, та вже важко буде повернути все назад. Ехе-хе! — скрушно похитала головою Наталка. — Не питають нас, не радяться з нами керівники наші. А дарма.

Олену та розмова зачіпала мало. Снідали варениками з сиром та смаженою картоплею з салом.

— Попроси кави, — звернулася до Сергія Олена, бо мати саме вийшла з хати.

— Кави тут не п'ють, — розчарував дружину Сергій.

— А що, її тут не продають?

— Не прийнято. Та й не продають.

— То хоч чаю.

— Запитаю матір. Та, думаю, що й чаю нема. Мамо! Чаю в нас нема?

— І-і-і, надумав,— обізвалася з сіней Наталка.— Ми що — пани якісь, щоб чаєм ласувати? Молока он дам. Холодного. З льоху. Корівка, вівроку, доїться гарно. І телилася пізно. Ще бичок у хліві. Нема з ним де подітися. Хочемо дотримати до осені, а там здамо. Матимемо додаткову кошійку в хаті.

Напилися молока. Олені сподобалось. Смачне, жирне.

— Коса в нас є? — запитав Сергій.— Я тому бичкові трави вкошу у березі.

— Тупа, сину,— сказала Наталка.— Батькові все ніколи поклепати.

— Я сам, мамо, де вона?

— В хлівці. На перекладині висить.

Сергій пішов, дістав косу, зняв з кісся і заходився клепати. На весь куток веселий передзвін полинув. Як то колись було в косовицю.

А Олені не терпілось себе показати. Тільки вже не домашнім, а людям. Дістала красиву голубу сукню. Наділа рожеву блузку з білими оборками. А до всього — капелюшок широкополий з штучними ромашками на стрічці, що оперізує капелюшок. На ноги — туфельки модні. Підпудрилась, губи нафарбувала темною, бузкового відтінку, помадою.

— Ну як, мамо? — крутнулася на каблучках.

— Як в кіно, доню! — стала, вражена тією красою, Наталка. Таки син зумів собі вибрати дружину. Слава тобі, доле.

— Де тут у вас центральна вулиця? — поцікавилась невістка.

— У нас, Оленочко, всі вулиці центральні. А тобі навіщо?

— Піду покажусь.

— Кому?

— Людям.

— Де ті люди? — похитала головою Наталка.— По роботах усі. Хіба, мо', баба яка з двору висунеться. А так...

— Піду! — ще раз крутнулася на каблучках Олена.

— То вже краще Сергія почекай. Вдвох підете.

— Ні, я сама. Нехай угадають, до кого це я приїхала.

Пройшла своєю вуличкою — нікого. Вийшла на широкую, таку ж запліжену. Вдалині великі будівлі. Наблизилась. «Будинок культури» — оповіщала вивіска. Через

дорогу — магазин. Але зачинений. Поруч гора ящиків, штабель нової червоної цегли. І піде й душі.

«Ніби в пустині,— подумала Олена, вражена тишею.— Хоч голий ходи».

Раптом дві жінки з-за рогу вийшли. Одна з мішком за спиною, інша з відром в руді. Наблизились. Стримано промовили: «Добрідень». Ні цікавості, ні захоплення. Ніби тут щодня такі красуні ходять. Уже як поминули, до слуху Олени долетіло кілька слів.

— Чия то така, розфуфрена? — Схоже, ота, що з відром, запитала.

— Кажали, до Піратів невістка приїхала,— відповіла та, що з мішком.

— Ото Наталці поміч буде,— колюча репліка.

— Діждеться від такої помочі. Ха-ха! І де вони, синки наші, знаходять таких? Ге-ге! Птьху!

— Язика прикуси! — кинула навздогін Олена, розгнівана такою до себе неповагою. Оглянувшись довкола і не помітивши нічого цікавого, попростувала додому, вже іншою вулицею. Тільки до калюжі чималої дійшла, а тут, як з неба впав, грузовик навздогін. Та як хлюпне колесами — рідка багнюка так і полетіла на Олену. На обличчя, на одяг, на широкополий капелюшок з штучними ромашками.

Хотіла глянути, номер машини запам'ятати. Та куди там. Одне око геть злиплось, не розплющити.

— Щоб ти не доїхав, нахаба! — вилаяла невидимого водія, одним оком глянула на сукню, на туфлі і заплакала.

— А провалилась би крізь землю твоя Печериця! — адресувала свою лайку Сергієві.— Привіз мене. Та що ж це за культура?! Мамочко!

— Хто це тебе? Де це ти? — сплеснула в долоні Наталка, коли побачила заляпану багнюкою невістку. Вона нагадувала кицьку, що вилізла з димаря.— Сергію! А йди-но рятуй Олену!

Ледве роздягнули. Помили. Вбрання намочили в ночвах.

— Кажала, не ходи! — бідкалась Наталка.— Оце тобі наш центр. Ти думала, то Хрещатик? Еге, дівчино, тут, доки баюра не висохне, обходь далеко. Я тебе забула попередити.

До вечора вже не було спокою. Все ота клята калюжа споганила. А Сергій ще й жартувати спробував:

— Я поглянув і подумав, що до нас негритянка приблудилась. Ха-ха!

— Не допікай! — гнівалась Олена.— Знала б я, що то за село Печериця, ноги б моєї тут не було!

Вони довго сиділи під грушею, дивилися, як з жерстяного умивальника через однакові інтервали капає вода, пробували рахувати, але збивались. Все ж, нарахувавши тричі по сто, заспокоїлись.

Домовились про той прикрий випадок, що стався з Оленою, ні батькові, ні Любі не розповідати. Щоб не викликати ні співчуття, ні сміху. А доки вечеряли, жартували, настрій в Олені піднявся. Та й було чого.

Наталка подала на стіл здоровенну, засмажену в печі птицю.

— Ого! — мимоволі вирвалося з уст невістки. — Індик, чи що?

— Півень, — тихо мовила мати, десь в душі приховуючи жаль, що залишила курей без випробуваного і надійного вожака.

— Це той, що тебе вночі перелякав, — засміявся Сергій. — Ну, туди йому й дорога! Щоб більше не горлопанів, як гості приїжджають!

Олені подали велике, як гетьманська булава, стегно. За-рум'янене, соковите, смачне.

— Догулявся коковень, — кинув репліку й Яким, підморгнувши синові. — Грішив покійник, не обминав і чужих курочок. Хе-хе!

— А заміна ж є? — запитав Сергій, помітивши материн сум.

— Є, є, — заспокоїла. — Ще, правда, молодий, дурний. Але підросте, набереться досвіду. Яюсь керуватиме. Курям аби з гребенем був. На його мізки не дуже зважають. Як і деякі жінки нині. Дай їм показного чоловіка. Щоб плечі широкі, щоб живіт, як барило. А на те, що він п'яничка непутящий, не завжди зважають. Звиняють, потім плачуть.

— Ти про півня, а не про мужиків, — втрутився Яким.

— Й про півня, і про мужиків, — вела свої Наталка. — Півень своє віджив, відхизувався — пора й на закуску. А з мужиками гірше. Як дорветься часом до посади — не витуриш. А керувати не вмів. Тільки й того, що кукурікає голосно. Хіба не було в нас такого голови колгоспу, що ледь здихались? Патякав, обіцяв, а в районі раділи, що такий ентузіаст на язик. А діла? Щоб не вигнали — досі б колгосп до ручки довів.

— Ну, добре, добре, — заспокоював дружину Яким. — Ти вже теж, ніби з трибуни, чешеш. Все обійшлося.

В ніч, що наступила, старий півень уже не кукурікав. Хоч Олену таки підняв. Ще до сходу сонця. Але тихо, без

галасу на весь куток. А вона Сергія розбудила. Боялася сама на двір вийти. Після того ще спали. Міцно й солодко.

— Піду я нині на роботу, діти,— сказала вранці Наталка.— За мене мою ніхто не зробить. А ви вже тут порядкуйте. Сергієві батько доручив дещо. А ти, доню, слухай, що тебе проситиму.— І стала розказувати.— Значить, так. Корова до череди пішла. А ти картоплі накопаєш, щоб на вечерю. Свиням даси. Тут для них мною уже все наготовлено. А ось з бичком, то доведеться поморочитись.

— А що то за морока? — дивилася на свекруху Олена.

— Йому з хлівця на волю хочеться,— продовжувала Наталка,— то виженеш та попасеш з годину. Тут близько, ось на лужку під городами. Дивись тільки, щоб у шкоду не вскочив. Ти ж, сподіваюсь, знаєш, що таке бичок?

— Звісно, знаю,— Олені хотілося показати свою ерудицію.— Я ще в дитинстві читала казку, що називається «Солом'яний бичок». Ну, як там баба, пасучи бичка, пряла, пряла, доки й не задрімала. Ха-ха!

— От і добре,— зраділа Наталка.— Пасту бичка великої науки не треба. У селі люди споконвіку цю науку знають.

Картоплі накопав Сергій. Йому шкода стало Олениних пальців з густим вишневим манікюром на довгих нігтях. Свиням вдвох дали. Знали ж, що батьки і сала пришлють, і ковбаски смачної, як тільки вгодованого кабана заколють. Але то буде десь під осінь, коли вже похолодішає.

— А тепер, бабо, бери свого солом'яного бичка,— пожартував Сергій, виводячи з хлівчика чорно-рябе симпатичне теля.— Виведеш на вулицю, а там направо буде стежка на лужок. Налигач з бичка знімеш. Ось так, бачиш? Нехай пасеться. А ти, як баба з казки, пряди собі, та не засни, щоб, бува, з темного лісу, з далекого бору не вискочив вовк. Ха-ха!

Олені такого ще не доводилось робити ніколи в житті. То з радістю й повела чорно-рябого. І вдяглася дуже просто. Не так, як учора.

— Я до тебе прийду,— пообіцяв Сергій.— Так. що на годинник не поглядай. Краще на бичка.

— Книжку якусь дай,— попрохала Олена.

— Тут з книжками негусто. Щось я Любине знайду. О, ніби навмисно для цієї нагоди,— вигукнув Сергій.— Візьми ось «Народні казки».

— Давай! — схопила Олена стареньку книжку.— Аби не скучати, щось там знайду. Дитинство пригадаю.

— Щасливо, пастушко! — помахав рукою Сергій.

— Все буде гаразд, — гукнула Олена і сіпнула бичка за мотузяний налігач.

Спочатку чорно-рябий, тільки ступивши на зелену ска-тертину луку, припав до трави. Загортаючи язиком жмутки соковитої поживи, він пасся охоче, з пожадливістю, весь час відмахуючись хвостом від настирливих мух.

Олена оглянулась довкола — ніде ні душі. Тільки по-одаль ще чиїхось двоє телят пасеться на припоні. Вона роззулася й з приємністю відчула прохолоду м'якого тра-в'яного килима. Олена ніколи не ходила босоніж. Хіба на морському чи річковому пляжі. Але там пісок, галька чи бетонні плити, відполіровані хвилями й тисячами люд-ських ступень. А тут така благодать. Підкачала холопі джинсів (Сергій забув мамине прохання), знайшла ви-соку дружну купину, обтягнуту, ніби повстю, сухою тра-вою і вместилася на ній. Капелюшок на очі насунула, щоб сонце не палило.

«Оце тобі й увесь круїз на борту морського білого, як лебідь, лайнера, — раптом подумала й іронічно посміхну-лась Олена. — Півня заради нас зарізали, родичам мене показали, а тепер ось бичка пасти випровадили. Це ж треба — професорська донька теля пасе».

Щоб не ятрити собі душу, розкрила книжку. Погортала сторінки. Знайомі з дитинства казки. Ану, тут, мабуть, і про бичка є? Точнісінько. На 83-й сторінці: «Солом'я-ний бичок». Пробігла очима кілька абзаців. Виринув спо-гад. Ще в дитячому садку вони інсценізували цю казку, грали. Були на виставі мами й бабусі. Сміялися, плескали в долоні. Дітки раділи. Читати не стала. Задумалася над тим, про що в казках написано, як насправді в житті бу-ває. Але в голові все вертілося оте: баба пряла, пряла, доки й не задрімала... А сонечко гріє, а по тілу млість пішла. Така приємна, солодка.

І знову Олені чужі країни маряться. Чужі міста. Йде вона увечері вулицею столиці закордонної, а довкола ві-рини світяться, рекламні вогні переливаються багатобарв-ними променями. В очах рябіє. Вона поспішав до свого готелю, в затишний номер. Бо спати так хочеться. Чого ж це Сергій саму її залишив? Тут же з нею все може ста-тися. Можуть грабіжники перестріти, може поліцай за-тримати. Їй боязно. Треба чоловіка чи гіда покликати. І ось з під'їзду старого, облупленого будинку вискакує двоє. В чорних масках. Хапають за руки. Затуляють рота.

— Ану, гей, щоб ти здох! — долинає до слуху переляканої Олени. Та вона не може зрозуміти, хто й чого кричить. Від нападників її боронять, чи що?

— Це чий бугаїсько в город вшелепався та капусту мені трощить? — ще розпачливіший крик.

Олена раптом стрепенулася. Вона мало не повалилася з м'якої купини. Де вона? Що з нею? Замість закордонної столиці з вечірньою багатобарвною рекламою — зелений лужок. Он далі городи людські. На пагорку хати чепурні в садочках. А бичок? Нема.

— Гей, проклятий! — почулися знову жіночі прокльони.

«Та це ж мого бичка виганяють», — зрозуміла Олена. Схопилася. Побігла на той крик.

— Іди сюди, — покликкала бичка, не знаючи, як поводитись з худобою.

— То це твій? — виринула з густого кукурудзиння уже підстаркувата жінка з заступом у руках.

— Мій, — з острахом покосилась на заступ Олена. — Тобто не мій, а моєї тещі... ні, моєї свекрухи...

— Пасеш, чи що? — на хвилину забувши про бичка, що все ще топтався по городу, жадібно хапаючи капустяне листя, жінка уставилась очима на незнайомку.

— Пасу, — мовила винувато Олена. — А він чогось покинув своє місце.

— Добре пасеш, — присоромила жінка Олену. — Спиш, напевно, а бичок у шкоді. То чия ти?

— Піратів.

— А, значить, отих Піратів? То це вже напасть якась. Торік свиня їхня вскочила на город, то гарбузи чисто всі попрокушувала. А нині бичок збиткується! Ось я в сільраду заявлю. Комісію викличу. Нехай оцінять усе. Заплатите, тоді знатимете, як пасти!

— Я його заберу, — розгубилась Олена, наслухавшись таких страхів. — Допоможіть тільки прив'язати.

— Давай. Я таки візьму його на налигач, — забігала жінка. — Займу, то викуплять. Даром не віддам.

Жінка вихопила з рук Олени мотузок, підбігла до бичка, щоб зализати за шию, але той як підскочив та як подався на луг. А звідти, підстрибуючи, на вулицю.

Олена й собі зробила крок за бичком, але сварлива жінка вхопила її за руку.

— Ні, так не буде! — залементувала. — Бичок утік, то я тебе зализгаю та поведу додому. Нехай приходять! Та з грішми! Щоб зіпсовану капусту відшкодувати!

Олена, побачивши рішучість жінки, кинулась тікати. Бігла не оглядаючись тією ж дорогою, що й бичок. Добігла до двору. В хвіртку влетіла прожогом.

— Убивають! — заголосила, кинувшись до Сергія.

— Хто? Де? — оstownпів Сергій.

— Бичок!.. Капуста!.. Жінка!.. Мотузок!..— безладно вигукувала Олена.— Хотіла мене прив'язати.

— Та бичок ось уже у дворі, ти — вдома, ніхто за тобою не женеться, заспокойся,— обійняв стривожену дружину Сергій.— Що за біда? Тебе саму нікуди не можна пускати. Просто безпорадна. Оце воно — тепличне виховання!

Подав Олені холодної води. Посадив під грушею на лаву. Розпитав. Заспокоїв.

— Сиди вдома. Ось пообідаємо та й подамося купатися. Згода?

— Згода,— кивнула Олена, втомлено зітхнувши.

З річки поверталися задоволені, бадьорі, веселі.

— А про бичка нікому не розповідай,— порадив Олені Сергій.— У селі, знаєш, як до чогось учепляться, то роками жартуватимуть. Тільки привід подай.

Піднімаючись з лугу крутою вуличкою в село, Сергій і Олена раптом почули голосну сварку.

— Ти мені заплатиш за капусту! — лементувала жінка.— Бугая завела, то й годуй! А на мій город нічого на випас приводити!

— Чого причепилася? У мене ніякого бугая нема,— вторив їй інший голос.— Тобі зсліпу здалося, то не чіпляйся! Піди до лікаря, нехай тобі більмо зніме!

— Ти мене сліпою не обзивай і до лікаря не посилай, бо я тебе каракатицею назову!

— Обізвеш без причини — перед судом станеш! Краще зайди та подивись, чи в мене хоч теля є.

— А невістка приїхала до тебе?

— Господь з тобою, ніхто до мене не приїжджав.

— Дивись мені!

— Нема чого дивитись!..

— Що то за крик? — поцікавилась Олена.— І теж про бичка мова.

— Та то та жінка, у якої наш бичок шкоди наробив, напала на безвинну. Вони наші однофамільці. Далекі родичі. Теж Пірати. А нам доведеться вибачитись і щось там заплатити за зіпсовану городину.

Замовчати той прикрий випадок з бичком і пастушкою так і не вдалося. На другий день уже ходили чутки по

селу. То біля колодязя, то біля крамниці хтось та й ляпне: «Чули, як Піратова невістка бичка пасла? Ха-ха! Значить, повела вона теля на лужок. Пасла, пасла, та й не впасла. Бичок, не будь дурний, до Насті Гаврилихи в город. Ну, а та за дручок та за...» — «За бичком?» — «Ні, за невісткою. Ха-ха!»

Але на те не варто гніватись. Кожна новина, велика чи мала, важлива чи дрібна, має неодмінно ширитись, повторюватись, обростати подробицями, яких ніколи не було. І весела новина живе доти, доки не з'явиться якась новіша, веселіша, дотепніша. Таке і в селі, і в місті буває. І часто-густо ми не знаємо, хто перший розповів новину, хто її поширив. І чи не тут, в гуці народу, народжуються злободенні анекдоти, усмішки, жарти, приказки, прислів'я? І сумніву не може бути. Саме в народі. Там, де зароджуються мудрість і всеперемагаючий оптимізм.

VII. ДЕВІЗ ПІРАТІВ

Увечері до Піратів бригадир зайшов. Поздоровкався з Якимом, Наталкою, Сергія привітав з приїздом, посидів та так, нічого не сказавши, й кашкет на голову натягнув. Зібрався йти.

— Демидовичу, щось хотів? — запитав Яким, помітивши, що бригадир не сказав, чого до них завітав.

— Е-е,— махнув рукою бригадир,— якось обійдемося.

— А ти скажи, бачу ж, що не просто так хати не обминув.

— Е-е-е,— повторив те саме бригадир.— Руки потрібні, а де їх узяти? Хоч сам на частини розірвись.

— Доказуй до кінця, Демидовичу,— захопив бригадира Яким.— У нас вільні руки побачив?

— Побачив,— признався той.— Почув, що Серьожа приїхав. Думає, хоч на кілька днів до діла залучу. Сподіваюсь, не забув він нашої роботи?

— Ну й чого ж осікся?

— Бачу, Якиме, не сам він, з жінкою молодю. Та ще й з такою собі... Не посмів турбувати.

— За Сергія не турбуйся,— мовив Яким.— Я сина завтра до комбайна беру. Уже й питає. Він з великим бажанням. Каже, хоч розімнуса трохи. А то все наука та наука. А тіло праці фізичної вимагає.

— А та, невісточка? — ледь помітно кивнув бригадир.

— Куди б ти її? — запитав Яким.

— На помідори ранні. Не зберемо — за день-два пропадуть. Переспіють. Тоді ні людям, ні нам. Збитки, та й годі.

— До цієї дипломатії Наталку підключимо,— підморгнув Яким.— Може, невісточка наша багато й не напруцює, та все ж щось допоможе. Словом, Демидовичу, беру все на себе.

— Тоді я пішов,— зрадів бригадир.— Подамся ще до Лукашків. До них теж гості з міста приїхали.

— Йди, йди,— попрощався з бригадиром Яким.— Я вже тут сам якось. Наталко! А йди сюди на хвилинку,— покликав дружину.

— Не знаю, як до його Олени й підступитися,— знизала плечима Наталка.— Якась вона невдаха. І гарна, й ставна, а ось до нашої роботи зовсім не підходяща. Уже ж знаєш, як вона теля пасла? Та спробуємо захопити. Хай там у місті не думають, що все їм з неба падає. За вечерею поговоримо.

А вечеря була проста. Відварена картопля, така густа, що аж потріскалась. Огірки з грядки, зелені й тугі. Помідори, стиглі, червоні, ребристі. Та ще кисле молоко з погребка. Холодне, густе, з сметаною не зібраною.

Їли мовчки. Тоді батько заходився про роботи польові розповідати. Про труднощі господарські. А Сергій, раптом згадавши, запитав, чого це бригадир приходив.

— По ділу,— коротко відповів Яким синові, але не став пояснювати, по якому саме ділу.

Люба, дорідна чорнява дівчина з рівним проділом на голові, з косою пишною й довгою, не різала, а розламувала помідори, притрушуючи половинки дрібною сіллю.

— А чого це ти не ріжеш? — поцікавилась Олена.

— Бо розрізаний помідор і смаку того не має,— відповіла Люба.— Бачиш, яка в ньому серединка? Аж піщана, ніби морозом прихоплена.

— Ану й я розламаю,— взяла помідор Олена.

Вона його розламала, підсолила і тоді вкусила.

— Оце й справді смачно! — захоплено мовила.— І де ви такі берете?

— Ці в себе на грядці,— втрутилась в розмову мати.— Але й у колгоспі нашому такі самі.

— А нам часом як привезуть, то хоч недоспілі, хоч пом'яті. Половина — у відходи. І як вони умудряються такі діставати?

— Збирати нема кому,— похитала головою Наталка.— Доки на полі ті помідори, то гарні, один в один. А пере-

стоять — томат, та й годі. В нашому колгоспі теж попсиються, як не зберемо вчасно. Завтра піду. Серце болить, як праця людська пропадає.

Наталка непомітно спостерігала за невісткою. Сподівалася, що та одразу ж відгукнеться на безслівне її запрошення.

Та Олена мовчала. Вона, наслідуючи приклад Люби, розламала ще один помідор. З апетитом з'їла, але будь-якої готовності до роботи не проявила.

— Вечеряймо та лягаймо спати, — раптом сказав Яким. — Нам же з тобою, Сергію, вставати рано.

— Куди? — насторожилась Олена, уставившись на Сергія.

— До комбайна, — відповів Яким. — Пора в нас гаряча. Треба допомогти. А Серьожі не звикати. Він мені, ще будучи школярем, завжди допомагав. Пірати ніколи не підводять. Такий у нас девіз: у роботі завжди бути першими.

— А що я завтра робитиму? — налякалась Олена.

— Відпочиватимеш, — лагідно сказала Наталка, пускаючись на тонкі жіночі хитрощі.

— То ви мене залишите вдома зовсім саму? — затурбувалася Олена.

— Саму. Та ти не бійся. Ніхто тебе тут не вкраде. День чи два й сама побудеш, — незворушно мовила Наталка, стримуючись від сміху. Поза її увагою не пройшов не поміченим переляк Олени.

— А що ж я робитиму? — розгубилась Олена. — Сидіти-му склавши руки?

— Я ж казала, відпочиватимеш, — повторила Наталка. — Ну, а щоб зовсім тобі не було сумно, то трішечки по господарству попораєшся.

— Чим же займусь? — зробила великі очі невістка.

— Дрібниці. Накопаєш картоплі, погодуєш курей, двічі свиням даси. Ну й бичка попасеш. Якусь там годину. Хай побігає на волі.

— Бичка я не пастиму! — підскочила Олена. — Хоч убийте!

— То чого? — ніби нічого не відаючи, запитала Наталка. І відвернулася. Щоб не видати себе.

— Він у вас невихований! — кинула Олена. — Якийсь зовсім дикий.

— Що ти таке кажеш? — сплеснула руками Наталка. — Такий славний бичок. Ручний.

— Еге, славний! — невістка на те. — В чужі городи так і пре. Я вже...

— Он якої, — перебила невістку Наталка. — То, значить, не пастинеш? Відне теля. А ми ж хотіли підгодувати до осені, а там продати та й вам щось...

— Я краще з вами у поле піду, — раптом погодилась Олена. — Що там робити?

— Помідори збирати, — сказала Наталка, радіючи, що підбрала ключик до невістчиного характеру. — Робота не така й тяжка, але доведеться й побігати чимало, й позгинатися. Та то доки наловчишся, звикнеш. А там піде все як по маслу. Так у нас люди кажуть. То таки підеш?

— Піду! — з готовністю відповіла Олена. — А вдома ж тут як?

— Та вже якимось викрутимось. Не вперше. А бичок нехай траву їсть. Побуде й без прогулянки деньок-два. Щоб не був диким, як ти кажеш.

Полягали спати. Сергій одразу й заснув. А Олена, тільки очі склепила, одразу в круїз подалась. І верзеться він їй у різних дивовижних картинах, як в кіно. То корабель, на якому вони плывуть, у якомусь іноземному порту швартується, то вони місто оглядають, то по музеях і виставках ходять. І скрізь прийоми пишні, скрізь музика весела. І її вітають поважні урядовці, називаючи донькою видатного вченого. Потім вона взяла участь у конкурсі на найкрасивішу жінку року. І перемогла. На неї пов'язують голубу стрічку з квітами. На срібному підносі подають білі рукавички, пропонуючи, щоб вона носила їх завжди. Бо в неї найтендітніші в Європі жіночі руки.

З п'єдесталу почесті її під руки взяли два молодих чоловіки і повели до величезного чорного лімузина, відчинили дверцята й садовлять на м'яке бархатне сидіння.

«Ось де почестей дочекалась, — думала Олена. — Хай увесь світ заздрить моїй удачі».

Лімузин рушив. Але чомусь не асфальтом, а ґрунтовою дорогою. З вибоями. І вітають Олену не в закордонному місті, а в Сергіївій Печериці...

— Діти, вставайте! — пролунало в кімнатці. — Пора, милі мої. Вже сонечко сходить. Шкода мені вас. Але, що поробиш, праця кличе.

То мати так обережно, так ніжно кличе Сергія й Олену. Бо Яким уже й зібрався. Люба пішла. І спіданок, простий, селянський, на столі.

Схопився Сергій, плигнувши на підлогу, що аж міцні соснові дошки загули під ним. І Олена, розплющивши очі,

з подивом оглядає все довкола. Та замість чорного лімузина побачила дерев'яні стіни, білу високу грубу в кутку, дві міцні, ніби на віки зроблені, табуретки з прорізами на сидінні.

— Де ми? — заморгала ультрамариновими очима, дивлячись, як Сергій спритно вскочив у штани і вже натягує темну сорочку.

— В Лондоні,— пожартував він, ніби розгадавши сонні марення дружини.

— Не жартуй,— позіхнула Олена.— Я ніяк не прийду до тьми після міцного сну. Кошмар якийсь!

— Населений пункт, де ми зараз з вами перебуваємо, шановні туристи,— виголосив Сергій, наслідуючи гіда,— називається Печериця. Вона, ця славна Печериця, розташована в європейській частині Радянського Союзу. Морями не омивається, горами не опоясується. До історичних не належить. Населення займається землеробством. Вирощує картоплю, пшеницю, ячмінь, гречку. Ну й, звичайно, помідори.

— Не дурій, Серьожо! Мені щойно снився сон, що мене визнали переможницею в конкурсі на найкрасивішу жінку. Ха-ха-ха! — Олена щиро розсміялася.

— Сон в руку,— мовив весело Сергій.— Отже, міс кра-суня, одягайся, йди під грушу умивайся та й гайда на помідори.

— Ха-ха-ха! — пролунало в хаті.

— Ви чого? — заглянула мати.

— Весело нам! — відповів Сергій.— Біжимо!

— Слава тобі, доле, здається, укуськали,— сама собі тихо сказала Наталка і метнулася подати сніданок.

Помідори треба було збирати. Складати в ящики. А тоді ще й зносити в одне місце. Помідорів — море. Жінок — жменька. Та й то не всі молоді. Не всі проворні. Наталку з радістю зустріли. Бо, бач, і помічницю привела. Хоч де-хто й не дуже повірив у ту поміч.

— Що ж вона тут наробить? — мовила до Наталки одна жінка, коли Олена відійшла.— Їй тільки по тіятрах ходити.

— Побачимо,— незлобливо відповіла Наталка.— А по тіятрах, як ти кажеш, ходити не гріх. Твоя доня, ота, що на водія тролейбуса вивчилась, теж, напевно, там ходить. І морозивом ласує.

— Та я хіба що? — звіяковіла жінка.— Просто так!

— І я просто так,— кинула Наталка.— Олено! Ходи ряд займай! Почнемо!

Збирати помідори — не така вже й праця: зривай з стебел, піднімай з землі, котрий ще тугий, шойно впав, та в ящик акуратно клади, щоб не подушити. Але все хильця та й хильця. Спина спершу заболить, потім заніміє, як дерев'яна стає. Тільки чутлива до болю. А розігнешся, тоді вже й зігнутися тяжко. Та це ж для того, хто звичний. А для новачка?

Кріпилась Олена, щоб не відстати від жінок. Зуби зціпивши, рвала помідори. Мало, що спина, через якусь годину й пальці заніміли. Поглянула на руки — вжахнулася: брудні, шорсткі, від манікюру тільки плями на нігтях.

«Оце тобі Лондон і Париж, дівко, — подумала з болем в душі. — Оце тобі круїз. Краще було вдома пересидіти, ніж їхати в цю Сергієву Печерицю. А ще ж як дізнаються Сухоруки — ото Віка натішиться».

— Олено, не відставай, — лагідно нагадала Наталка. — Відстанеш — тоді не наздоженеш. А в людей язика. Ехе-хе. Я тобі трохи підсоблятиму.

— Не треба! — запротестувала Олена. — Я ось трохи при звичаюсь. А то вже помідори вислизують з рук. Наче живі.

Вона заспокоїлась, зосередилась і пішла, пішла. Ні на крок не відстаючи від інших. Правда, мати деколи візьме та й зірве помідори з невістчиного ряду. Тоді доводиться тільки пробігти цю відстань. Та мати допомагала Олені все рідше й рідше. Уже добре напрацювавшись і зібравши чимало помідорів, жінки дружно на перепочинок сіли. Дістали, що в кого було, та й заходились підкріплятися. Хто хліб з салом їв, хто молоко пив, хто пирога з яблуками мав. Наталка й своє дістала: варені яйця, хліб, сіль, навіть горщик картоплі тушкованої.

— Беріть, — звернулася до жінок. — І ти, Олено, теж сідай до рушника.

А Олені ну ніяк їсти не хотілося. Тільки хотілося впасти на землю, простягнутися під небом, руки відкинути і відчутти, як по тілу розилється приємна млість. Але пересилила себе. Яйце одне з'їла, кілька ложок картоплі. Ще теплої й смачної. А молока з жадністю цілу пляшку випила.

— Дівчата! — звернулася Наталка до своїх підстаркуватих подруг. — Це ж скоро ці лоботряси приїдуть. То треба комусь вантажити.

— Я піду! — раптом вихопилась Олена. — Це ж на машину?

— Еге, на машину, дочко,— підтвердила Наталка.— Тільки то робота не з легких. Мужиків би туди, та де їх взяти? Тоді підете з Вірою. Вона в нас найспритніша в цьому ділі.

— Добре, підемо з Вірою,— погодилась Олена. Їй уже будь-що робити, аби не йти нахильці в рядках. Бо ні спити, ні поперека не чує. Все там нис. Аж горить.

Справді, на польовій дорозі виринули машини. Одразу дві. Під'їхали. Стали поруч з ящиками, наповненими помідорами. З кабін повиплигували водії. Зовсім молоді хлопці, один чорнявий, ніби старший і солідніший. Інший — рудоволосий, з ріденькими вусиками, що ниточками звисали донизу.

— Борти відкрити! — скомандував чорнявий і відкинув боковий борт своєї машини.

— Єсть! — насмішкувато козирнув рудоволосий, тріпнув кучмою і теж відкрив борт.— Прошу, милі жіночки, приступайте, а нам — пе-ре-кур! — дзвінко засміявся.

Рудоволосий підсунув до себе ящик з помідорами і гецьнув на нього задом так, що верхні помідори пороздавлювались і червоно пирснули.

— Обережно! — кинула Віра.— То праця людська, а ти гецаєш!

— Їх он поле, як море, всіх не передавлю,— відгиркнувся рудоволосий і дістав сигарету.— Будеш? — звернувся до чорнявого.

— Потім,— відповів той і, піднявши капот, почав щось розглядати в моторі.

Олена і Віра дружно взялися до ящиків. Вони один за одним ставили їх в кузов. Спершу один ряд, а тоді ящик на ящик, ящик на ящик. А ще ж, наклавши, треба котрійсь і самій туди вилізти, щоб все акуратно поставити.

Уже добре накидавшись, Олена помітила, що й третій чоловік тут є. З водіями. Напевно, з кабін довго не виходив, що вона його не бачила. Цей у капелюсі, навіть модно одягнений.

— А це що за птиця? — пошепки запитала у Віри.

— Той, що приймає,— відповіла Віра.— Начальство з «Плодоовочторгу».

— Тю! — тільки й мовила Олена, щось про себе промимривши.

Жінки працювали, а водії покурювали собі та репліками перекидались.

— До твоїх не заскочимо? — запитав чорнявий.

— Не хочеться в селі показуватись,— відповів рудоволосий.— Пора гаряча, люди зайняті. Побачать — дорікатимуть, що з села втік. Зайдемо колись, як уже роботи не буде. Тоді погостюємо.

— Ну, а як ти з квартирою? Влаштувався?

— Ха-ха! — зареготав рудоволосий.— Це мені — раз плюнути. Все вийшло чудово.

— Як же? — допитувався чорнявий.

— А так, як нині всі роблять. Особливої й мудрості не треба мати. Ха! Тепер же, сам знаєш, нашого брата водія в місті обіруч хапають. Значить, робота є? Є. Це перший етап. Ну, а другий етап взагалі прийємний. Ха-ха! Йдеш собі до дівчачого гуртожитку, знайомишся з кралею, яка тобі найбільше сподобається. А там... Ха-ха!.. Сам розумієш... Через дев'ять місяців твоя краля — молода мати. Ти батько. Тільки де жити?

— Питання неабияке,— підкинув чорнявий.— Квартира з неба не впаде.

— Впаде! — Рудоволосий аж на ноги скочив.— Кажу ж тобі, впаде. Жіночка йде до свого начальства по роботі. Так і так, мовляв, маю дитинку, чоловіка, квартиру прошу. Все це в супроводі плачу, сліз. Щоб голосніше, щоб свідки чули.

«Постараємось. Однокімнатну. В гостинці»,— чуває поліцію керівник.

«Ні! — Молода мати раптом витирає сльози і тупає ніжною.— Ні! Двокімнатну!»

«А де її взяти?» — начальник ще не здається.

«Тоді ми почекаємо ще дев'ять місяців — трикімнатну дасте! — метає блискавиці з очей молода мати.— А не дасте — Валентині Терешковій напишу!»

«Ідіть, голубонько! — привітно проводить керівник молоду маму.— Дамо вам, що просите. Тільки благаю вас, не поспішайте з отим ділом, щоб на трикімнатну тягло».

— А ти казав, не треба мудрості,— покрутив головою чорнявий.— Я інакше влаштувався — в прийоми пристав. З квартирою, значить. Ха-ха-ха!

— Ото ж воно й виходить,— порушив мовчанку представник «Плодоовочторгу»,— що наш брат, приїжджий, нахрапистий, в нові квартири селиться, а городяни-старожили все на черзі стоять. Бо в них є житло. Хоч і поганеньке. Але ж не на вулиці і не в гуртожитку.

Олена ті премудрості людських хитроців слухала, слухала та, вже остаточно наважившись, як крикне:

— А ви чого це теревені розводите?! Чого руки поскладали та тільки дивитесь, як жінки животи надривають?! Ану беріться за ящики!

— Я водій! — верескнув рудоволосий. — Моє діло доставити продукцію.

— Я теж, — повторив за ним чорнявий. — Наше діло — доставити вантаж.

— То ви, бугаї здорові, чую, повтікали з колгоспу, заради квартир поодружувались та й не хочете трудитись?! Вантажте, кажу, бо я вас зараз!

Олена ще не знала, що саме вчинить, але вже відчувала в собі сили примусити цих здорованів потрудитись.

— Бери ящик! — підступила до чорнявого. — На, — подала вона той, що тримала в руках. — На, бо гірше буде! Тобі не соромно, що молода жінка тягає вантажі, а ти стоїш і смалиш сигарету? Ви тільки тости красиві за жінок проголошуете, брехуни! На! — вона тицьнула чорнявому прямо в живіт.

— Ну, давай, хіба я що? — нехотя взяв ящик чорнявий. — Можна й підсобити.

Віра аж завмерла на місці, побачивши таке диво.

— Бери й ти! — гримнула Олена на рудоволосого.

— Нема дурних! — відгиркнувся той.

— Ну, то будуть! — не здавалась Олена. — Візьмеш ящик?

— Ні, — стояв на своєму рудоволосий.

— А-а-а! То ти та-ак? — Олена побачила в борозні уламок якоїсь залізної труби, вхопила в руку і кинулась...

Рудоволосий рвонув з місця, бо відчув, що ця молодичка не пускає слів на вітер.

Але Олена за ним не погналась. Вона кинулась до машини і, замахнувшись, ладна була в друзки рознести вітрове скло.

— Стій, дурна! — підбіг до неї чорнявий і вхопився за трубу. — Таж машину з ладу виведеш. З нього потім будуть вираховувати. Ти не маєш права!..

— Я вас усіх виведу з ладу! — розчервонівшись, рішуче вигукнула Олена, обіруч вириваючи трубу з дужих водієвих долонь. — Гультіпаки! Дезертири! Я знайду на тебе управу! — погрозила вона рудоволосому. — Я... — вона випустила трубу, присіла і голосно заплакала.

— Та я хіба що? — підійшов рудоволосий. — Я — будь ласка. Тільки не плач. — Він вхопив ящик і поніс до машини.

Ніхто нічого не говорив. Мовчки носили ящики. Аку-

ратно складали. Тільки той, з «Плодоовочторгу», все ще стояв, роздумуючи, чи й йому братися до роботи. Постояв, поміркував, тоді зняв капелюх, піджак, поплював на долоні, потер їх і включився в трудовий потік.

— Ти дивись, як скоро ми упорались, — витираючи піт з чола, здивовано мовив чорнявий. — Ящиків як і не було. А то кожного разу чекаєш-чекаєш, поки навантажать, аж нудно стає.

— Ага, — погодився рудоволосий, — ніби тут техніку застосували. — Він поліз до кишені за сигаретами та, поглянувши на Олену, відмовився від того наміру. — Чудасія. Це б ми тут і ночували, щоб не ініціатива молодиці. — Він ще з острахом поглянув на Олену. — А з трубою — то не жарти. Словами дошкуляй, а рукам волі не давай.

Нагодився бригадир. Він дивився то на двох непоказних вантажниць, то на дві заповнені ящиками машини і, нічого не сказавши, з задоволенням підписав накладні.

Коли машини вже рушали, до Віри й Олени долетіли слова:

— Божевільна якась. Могла ж лиха наробити. — Це, видно, рудоволосий ніяк не міг заспокоїтись.

— А гарна, — почувлося у відповідь. — І, видно, бойова жінка. Навіть тебе, ледацюгу, попрацювати примусила. Ха-ха!

А другого дня у колгоспі тільки й розмов було серед людей: Пірати рекорд поставили. Батько з сином на комбайні, а свекруха з невісткою — на збиранні й вантаженні помідорів. Про це і говорили і навіть по місцевому радіо передали кілька разів.

Олена аж пашила від задоволення і щастя.

VIII. УЛИТИН СКАРБ

Можна було б розповідати та й розповідати про перебування Сергія й Олени в добропорядній сім'ї Якіма й Наталки Піратів. Але дні, тим паче відпускні, спливають так швидко, що молодята й не зогледілись, як відпустка наблизилася до кінця. Зосталось кілька там днів у запасі. І вони так пригодились на ще одне добре діло.

— Що ж, діти, — сказала одного разу Наталка, коли Сергій і Олена збиралися на роботу. — Натрудились ви в нас доволі. Їхали відпочивати, а вийшло он як. Та ви вже простіть нас. А вам спасибі велике. І від нас з батьком, і від усіх людей. Полюбилися ви, до душі припали. Інші

приїжджають — по садках відсиджуються, біля Острянки нашої на пісочку вилежуються, а ви разом з усіма... — Наталка не стрималась, заплакала.

— Чого ви, мамо? — збентежився Сергій. — Не треба.

— Так все гарно, а ви плачете, — підступила до Наталки й невістка. — Чого його плакати?

— Від радості я, — ріжком хустини витерла сльози Наталка. — Від гордості. Таких славних дітей маємо. Батько теж гордиться. Тільки мовчки. Натура в нього така. Все в собі. А в мене очі на мокрому місці, — уже посміхнулася привітно.

«Де мені до такої похвали дожити, — подумала Олена, — у лабораторії своїй? Там про роботу й мови нема. Тільки й турботи: де що купила, де що дістала, у кого в гостях була, що там подавали...»

— Заспокойтесь, — втішав Сергій матір. — Нам все те тільки на користь. Це де б ми такого гарту взяли? Правда, Олено?

— Правда, — погодилась Олена, з деяким смутком поглянувши на свої руки, уже без довгих нігтів, без манікюру, та ще й з мозолями на долонях.

Мусимо зауважити, що Олена, ця чарівна Олена з ультрамариновими очима, з класичною жіночою фігурою (неначе в осі), донька знаменитого вченого, хоч і примирилася з усім, і працювала добре, але в душі все ще носила золоту мрію про круїз. Про чужі далекі країни. Про заклопючу подорож білим морським лайнером.

Та нічого й дивного. Адже пережитки, звички надто вже міцно поселяються в свідомості людини. Тому не будемо суворі й до нашої героїні.

— То що я вам, діти, хотіла сказати, — повернулася до розпочатої розмови Наталка. — У вас ще кілька днів є. То чи не поїхати б вам до баби Улити? Вона нам хоч і двоюрідна, але близька й добра людина. Та й одинока зовсім. Це ж, уявляєте, скільки їй радості принесете своїми відвідинами? Щоб не така гаряча пора, були б її до себе запросили. Та вона б не прийшла. Господарство на руках. І людям ще трохи допомагає.

— Як же ми до неї дістанемось? — завагався Сергій. — Хіба пішки?

— Ой! — не стрималась Олена. Ця нова подорож їй одразу нагадала про ночівлю в копиці сіна. Про те, як їх дружинники в Рудню водили.

— Не ойкай! — догадався про стурбованість дружини Сергій. — Вдруге таке не повториться.

— Батько домовиться, машиною вас туди підвезуть,— сказала Наталка.— Що ви — не заробили?

— То ми вже до вас і не повернемось? — поглянув на матір Сергій.— Звідти ж і до автобуса рейсового близько.

— Про це ж і мова,— з сумом сказала Наталка.— Побули б ще в нас, так і Улиту стару шкода. Самітна вона. А родичка. Забувати гріх.

На тому й погодились. І заходилися в дорогу збиратись.

— І навіщо я стільки всього понабирала? — сама собі дорікала Олена.— Ніби й справді в кругосвітню подорож. А як бабине село називається? — подікавилась.

— Кулики,— відповіла Наталка.— У нас тут усі такі назви: Печериця, Гречанівка, Кулики, Остапівка, Півні. Навіть село Горобчики є. Хто назви давав? Всі вони прості, як наше селянське життя. Донедавна було в районі село Брехалівка. Так перейменували. Нині воно вже — Правдівка.

Ще один вечір провели разом. Ще раз кликали найближчих родичів. Щоб попрощатися, як то годиться в добрих людей.

Було весело, було трохи й сумно. Раділи, що діти навідалися. Та так славно себе показали. А чого ще треба батькові й матері? Сумували, приховуючи те одне від одного, бо хто зна, коли ще така зустріч відбудеться. Але поспівали гарно. Та все таких пісень, що й слова в них розумні, і правди багато. Не те що аж голова тріщить, коли зареве: «Барабан, барабан, барабан!» Ну, та воно, звісно: для людей простих і пісні прості. Нині ж композиторам велика полегкість. Не треба їздити чи ходити по селах та записувати мелодії. Адже поруч, часом через коридор, поет-пісняр живе. Він тобі стільки понаписує слів, що встигай тільки, як спеціалісти висловлюються, на музику класти. Не біда, що часто-густо це — «барабан, барабан...». Але то вже вік такий. Все треба швидко. З блиском і з громом... Щоб у голові довго дзвеніло!

Яким таки домовив машину. І не вантажну. Голова колгоспу «бобика» свого дав. В колгоспі й «Волга» є, та на ремонті саме.

Випроводжали гостей рано. Ще тільки-тільки сонечко зійшло, випливши червоним колом з-за верб, що на лузі, біля Острянки тихоплинної. Воно віщувало погожий день.

Люба обняла брата й Олену, часто пморгаючи носом. Яким втирав чимось запорошене око. А Наталка, без усяких там хитроців, плакала, тримаючи біля рота ріжки нової, подарованої дітьми, хустки. Мати — вона й є мати.

З відкритим серцем, з доброю душею. На край світа летіла б за дітьми. Але той «край світу» ось тут, у рідній хаті, на своєму подвір'ї, на землі свого колгоспу. То вже краще нехай сюди діти прилітають. Не цураються батьківщини. Та їм з Якимом, нівроку, зобижатися гріх. Дітей виростили порядних, добрих, чесних. Це вже всі люди в один голос сказали. А людська похвала, нехай навіть скупа, найдорожча.

Сергій і Олена, мовчазні після розлуки з батьками, і незчулися, як в Куликах опинилися. Чи чуло серце старої Улити, що таких гостей матиме? Ніби й не чуло. Все ж сигнали якісь давало. І прикмети були: то ніж упав, а то згодом ложка. Тож ще вчора в хаті поприбирала, підлогу помила, любисточку й м'яти в кутку за столом поставила. Для пахощів: А тут, бач, яка подія. Рипнула хвіртка, закахкали в дворі качки і голос чужий:

— Бабо Улито, ви вдома?

Вийшла з хати на поріг — чоловік нетутешній біля хвіртки.

— Вдома, вдома, — захвилювалась. — А це кого бог приніс?

— Приймайте гостей! — мовить незнайомиць. А за ним у хвіртку справді двоє молодих.

— Людоньки! — розвела руками Улита, ніби на відстані хотіла обійняти прибулих. — Мо', Серьожа?

— Еге, бабусю, я, — Сергій прискорив крок. Притиснув, поцілував Улиту.

— Рідненький мій, — схлипнула стара. — А то ж хто з тобою?

— Олена, дружина моя.

— Жінка? Мої милі, мої дорогі! — баба до Олени пішла. — Не гордуй бабою, дай я тебе поцілую. Ой радість! Ой радість! Ходімте ж до хати. Яким же це ви побитом, що й мене не обминули?

— А ось так, навмисно, — сказав Сергій. — Тато, мама й Люба привіт вам передають. Кланяються.

— А я вам, бабусю, хустину ось привезла. — Олена дістала з чемодана гостинець.

— Спасибі, дитиночко, спасибі, внученько! Оце як напну на голову, то так і ходитиму. Нехай люди бачать, яких я онуків маю, — зашарілась від радості Улита. Лице їй посвітліло, зморшки трохи розгладились.

Шофер, попрощавшись, поїхав. А Улита на радощах не знала, чим і як пригостити онуків. Дістала з печі гарячого смачного борщу. Меду свіжого поставила. Молока холод-

ного внесла. А ще сала рожевого нарізала. До столу посадила. А сама все на побігеньках. Ще чогось дітям дати. Згадала, що хліба не врізала. Дістала з-під чистої домоганої скатерки «цеглинку» хліба. Заходилась різати.

— А за хліб, дітки, вибачайте. Не домашній, з лавки. Може, й глевкий трохи і не пухкий. Але ж з пекарні. Коли я свій вчиняла, місила й пекла. Такі паляниці були, що за тиждень не зачерствіє. А смачний! Ехе-хе,— зітхнула Улита, ніби була винна, що домашнього хліба не приготувала.— Тепер хліба свого не випікаємо. Ось і піч, як домна, стоїть, а хліба в ній не печу.

— Чого ж, бабусю? — запитав Сергій, щоб розмову підтримати. Видно, про наболіле.

— А того! — поклатла ніж баба Улита.— Чогось так постановили, що в колгоспі за роботу грішми платять. На, отримуй і купуй, що тобі захочеться. Воно й добре, що гроші. Людина їм знайде притичину. Тільки б нам треба й збіжжя видавати. Хоч потрохи. Щоб на свій хліб. І державі б легше, і глумили б його менше на курей та свиней. Свого б так не розкидали безоглядно. А для худобини теж варто щось видавати. А так, хіба то по-господарському? Ехе-хе! — зітхнула Улита. — Подивися, люди живуть добре, в достатках. А ось таке теж буває. Де ж це видано, щоб свині — готовий хліб чи булку?

Снідали, гомоніли. Улита все розпитувала, як Сергій з Оленою поживають. Чи не скучно їм там, у місті? Відкалась своєю одинокою старістю. Чоловік і синок з фронту не повернулись. Доки молодша була — раду собі давала. Ось і хату нову побудувала. Під шифером. І на подвір'ї дещо є, і... Улита, притишивши голос, ніби остерегаючись, що хтось сторонній почує, відкрила свою заповітну таємницю.

— У мене, дітоньки, дещо й про всякий випадок припасено,— прошепотіла.— Трохи в ощадкасі тримаю, бо всі нині так роблять. А то і вдома ховаю. Я ж і про вас не раз думала. Де там ті гроші в молодих? Звідки? А ми, старі, копійку до копійки, копійку до копійки. Ехе-хе-хе! Добре, що приїхали. Спасибі.

Олена, почувши про бабини збереження, тут-таки пригадала слова Сергія, який натякав, що, можливо, в селі трохи розживуться грішми. Аж воно й справді. Щось та є. Ой, яке щастя привалило. Ніхто бабу Улиту й за язик не тягнув, сама все розповіла. Знать, добре серце в старої.

«Круїз — не мрія, а реальність»,— вихором пронеслося в голові Олени. Вона на якусь мить знову стала тією, якою

була до поїздки в село. Вона таки втре носа отим Сухоруким, що завше хваляться своїми закордонними подорожами.

День, прожитий в бабусі Улити, був схожий на свято. І робити нічого не треба. Сергій тільки порубав на дрова гілля з старої груші, що лежало в саду, та полагодив ворота в хліві, бо трохи перекособочились. А так і по селу пройшли, і в крамницю завернули. Кулики — село не з великих. Та й воно тихе, бездітне, з восьмирічною школою, де в класах по вісім-десять учнів. А буде й ще менше.

Увечері, влучивши момент, коли Сергій на подвір'я вийшов, Улита поруч з собою всадила Олену та й розмову повела. Таку собі, жіночу, інтимну.

— Як ви з Серьожею, — запитала, — ладите?

— Ладимо, бабусю, — Олена на те. — Буває, звичайно, що й посваримось.

— То таке, дитино, — мовила Улита. — Без того життя не буває. Та все ж краще, коли є з ким і порадити, і посваритися часом. А одинокому — не доведи, доле, то вічне горе. По собі знаю. І хата ж у вас є?

— Є. Не така, як у вас. У нас — квартира. Дві кімнати. Поки що нам вистачає.

— Так-так, — захопилась за ті слова Улита. — Це поки що. А дітки ж у вас будуть?

— Та, мабуть, — почервоніла Олена.

— А чому ж досі нема?

— Та так, для себе хочеться пожити.

— Для себе? — не зрозуміла баба. — Як це?

— Ну, щоб десь поїздити, світа побачити, — не дуже докладливо пояснила Олена.

— Світа побачити — це добре, — мовила Улита. — Але, внученько, не забудь, що життя тільки для себе нема. Для сім'ї треба жити. Ото й для себе буде. А сім'я без діток — немислима. Нетривка вона. Не міцна. Як хата без фундаменту. Розумієш?

— Та так, — погодилась Олена і замислилась.

— І, кажеш, світу хочеться побачити?

— Хочеться. Доки молоді, — призналась Олена.

— Ну, а тоді, як світу побачите, й дітьми обзаведетесь?

— Постараємось. — Олена відчула, як слова баби Улити в саму душу їй входять. Такі прості й мудрі.

— Що ж, діти, віддам я вам свій скарб, — урочисто сказала Улита. — Ви в мене єдині близькі. То вже, що заощадила, вам віддам. Собі тільки на необхідність лишу.

А там і хата моя вам зостанеться. Матимете дачу свою. Ехе-хе! Життя наше!

— Спасибі, бабусю! — Олена пригорнулася до Улити міцно. Широ. А мрія про круїз знову не виходила їй з голови. Уже ж є за що мандрувати.

— Десь поїхати хочете? — запитала баба, розчулившись ще більше.

— Хотіла б в Грецію, — випалила Олена.

— Тридцять, — без тіні сумніву мовила Улита. — Ще куди?

— В Італію.

— Тридцять п'ять. Ще куди?

— В Іспанію.

— Теж поїдеш. Це буде — сорок з гаком, — загнула баба третій палець.

Олена не втрималась, розповіла бабі про подорожі, що іменуються круїзом. Доводила, що нині культурна людина неодмінно має відвідати чужі країни, щоб краще знати життя.

— А я оце, крім своїх Куликів та навколишніх сіл, ніде й не була. — Улита допитливо подивилась на онуку. — Ні, брешу. Ще ж у район доводилося їздити та в область. На наради передовиків та ще там купити дещо для господарства чи для себе. І бачу, що життя знаю не гірше від інших людей. Та, може, воно й так, як ти кажеш, теж добре. Посидь, а я на хвилину відлучусь. Треба.

Улита загадково поглянула на Олену, щось сама до себе прошепотіла та й вийшла.

«Що це бабуся так запевняє, що я таки поїду в круїз? Звідки в неї така впевненість? — подумала Олена. — І куди це вона гайнула з такою загадковою посмішкою?»

Баба Улита не довго й барилась. За кілька хвилин повернулася. І одразу до Олени рушила. З-під ситцевого фартуха у синій горошок вона вийняла якийсь згорток.

— Прийми, онучко! — простягла той згорток Олені. — Це вам з Серьожею.

— Що ж це? — обіруч взяла пакунок Олена.

Він був хоч і не важкий, але чималий. Загорнутий в шматок церати і перев'язаний міцним мотузком.

— Це мій скарб! — розчулено схлиснула Улита. Напевно, з радості, що вручає його в надійні руки.

Олена притиснула згорток до грудей. А заодно й бабу обхопила вільною рукою. І поцілувала з вдячністю.

— Спасибі, бабусю!

— На здоров'ячко, мої милі! — втерлася фартухом Улита. — Оце ж з пенсії наскладала. Вона, та пенсія колгоспна, не така вже й велика, та я щомісяця й відкладу, й відкладу щось. Нехай собі, думаю, колись пригодиться. А років уже чимало минуло. От тобі й назбиралось.

— То це ви з пенсії? — здивувалась Олена. — Десять чималеньку отримуєте?

— Ні, моя дороженька, — зітхнула Улита. — Не чималеньку. Вийшло якось так, що нам, отим людям, котрі першими в колгосп прийшли, на трудовні працювали, а потім і піднімали його після війни, пенсію однакову поклали. Спершу зовсім маленьку, а тоді один раз трохи прибавили, та ще раз — от уже можна й жити. Спасибі державі за те. А нині колгоспники мають таку пенсію, як і робітники та службовці.

— Це ж треба було наскладати. — Олена все ще тримала згорток в руці.

— Наскладала, — з гордістю мовила Улита. — Бо ж дещо й продаю з того, що маю. То свинку заколю, то картоплю на заготівлю здам — ось тобі й прибутки наші.

— А ви тепер як без скарбу? — захвилювалась Олена.

— Обійдусь. Я ж сказала, що на необхідне маю ще якусь суму в ощадкасі. А доки живу — знову пенсія надходить. Ехе-хе! Аби здоров'я та мир на землі, то, ні-впроку, все буде гаразд.

— Я Серьожу покличу, — підхопилась Олена. — Скажу йому, що ви нам дали...

— Ні, онучко, цього не роби, — сполошилася Улита. — Аж доки й додому не доїдете — ні слова Серьожі. Я його знаю. Він нізащо не погодиться взяти. А мене цим тільки зобидить. Ото сховай надійно, а вже вдома... Там якось домовитесь.

Тих два дні, що Сергій з Оленою провели в бабусі, були такими щасливими, що й не передати кількома словами. Але й вони збігли, як все в житті збігає. Бо така, як учені кажуть, філософія. І нашим молодим пора вже прощатися з бабусею та збиратися в дорогу. Повертатися додому. Братися за свої справи. А про подорож потім приємно згадувати.

Їхали вони знову автобусами. З пересадкою. На уже знайомій нам автобусній станції. Сергій відчув якусь різючу перемену в поведінці і навіть в характері Олени. Якщо до батьків вона їхала не дуже охоче, вишукувала якихось причіпок для сварки, була інертною, то тепер її просто не впізнати. Ніби інша людина. Вона охоче допомага-

ла нести речі, говорила без угаву, не боячись, що прикусить язика, і була надто привітною.

Ще Сергій помітив: меншого чемодана Олена не випускала з рук. І несла його сама, і в автобусі не ставила на підлогу, а тримала на колінах. Хоч це було і не дуже зручно.

— Давай я поставлю чемодан у проході,— запропонував Сергій, коли зайшли в автобус.

— Ні, ні,— притисла чемодан Олена.— Він мені не заважає.

— Таж в тебе коліна залякнуться.

— Нічого з моїми колінами не станеться. Не турбуйся.

Уже в своєму місті, коли пересідали на таксі, Сергій вхопив чемодан і хотів поставити його в багажник машини, та Олена вирвала його з рук і, сівши ззаду, затисла чемодан між колінами.

— Ти ніби золото в тому чемодані везеш,— іронічно посміхнувся Сергій, не розуміючи, що сталося з дружиною.

Олена тільки приклала палець до губів і показала очима на водія. Мовляв, не патякай зайвого, бо почує.

Вдома, навіть не вмившись з дороги, не переодягнувшись, Олена відімкнула чемодан і десь аж з дна, з-під своїх нарядів, дістала чималенький пакунок.

— Ось,— піднесла його до Сергієвого обличчя.

— Що це? — побачивши обв'язаний мотузком згорток, здивовано запитав Сергій.

— Скарб! — випалила Олена.— Ха-ха! Скарб справжнісінький!

— Знайшла? — налякався Сергій.— Де ж ти його взяла?

— Подарунок баби Улити! — на тій же піднесеній, веселій хвилі пояснила Олена.

— Та що там в ньому?

— Гроші на круїз! — зовсім приголомшила Сергія дружина.

— Баба Улита дала?

— Егеж, баба Улита.

— І багато там грошей? — дивився на Олену ошелешений Сергій.

— На круїз вистачить. Ще й лишок буде.

— Так ось ти чого всю дорогу чемодан обнімала,— посміхнувся Сергій.— А я думав...

— Індик думав! Ха-ха! — аж затанцювала Олена.

— Цікаво, де ж це баба назбирала стільки? І запевнила тебе, що на далеку подорож вистачить?

— Запевнила. Питає мене, куди хочу їхати. Я їй кажу, що в Грецію. Ну, так собі. І серйозно і жартома. А вона

мені відповідає: «Тридцять, ще куди?» Я їй кажу, що в Італію. А вона: «Тридцять п'ять». І далі така розмова між нами пішла.

— Ха! Тепер я зрозумів, — зареготав Сергій. — Ану, розв'язуй той бабин дарунок!

— Аж боюсь, — захвилювалась Олена. — Ти бачиш, який він великий? Тут, напевно, кілька пачок.

Розв'язали. Розмотали міцний шматок добротної нової шерати. Під нею — шматина з старої, вилянялої хустини. Розмотали й шматину. Там — поживкла газета.

— Наша баба Улита, як Коцей, схованок наробила. Спершу залізний сундук, окований ланцюгами, в сундуку — качка, у качці — яйце, а вже в яйці... Ну, штукарка. Ха-ха!

В Олені затремтіли руки. Але газету вона розмотала. А там... старовинна жерстяна коробка з-під цукерок. Ще й з якимось бравим гусаром на потертій наклейці. Коробку відкривали вдвох. Бо кришка зачинена міцно, надійно. Доведось ножем підважувати.

Та відчинили, нарешті. А там — гроші. Акуратно, вдвоє складені купюри по двадцять п'ять карбованців, по десять. А то ще по п'ять та по три. Висипали на стіл. Розправили. Перерахували.

— Двісті тридцять шість карбованців! — вигукнув Сергій. — Ура! — І затанцював, аж у серванті посуд задзеленчав.

Олена, вражена, зніяковіла, дивилася то на гроші, що, ніби живі, намагалися знову зігнути вдвоє, то на Сергія, потім підвелась, сплеснула в долоні та й собі весело засміялася. Щиро, від душі.

— Ха-ха-ха! Круїз! Ну й баба Улита! Ну й молодчина! Та вона справжній гуморист-оптиміст. Ха-ха-ха!

— В її розумінні — то великі гроші, — все ще сміючись, доводив Олені Сергій. — А вартість подорожі вона міряє на вартість автобусних квитків від Куликів до районного та обласного центрів.

Довго ще сміялися, жартували, вибухаючи бадьорим сміхом, Сергій і Олена. Аж доки голод не нагадав, що пора з царства мрій і захоплень переходити до життєвих реальностей.

*

Після поїздки до Сергійових батьків та відвідин милої й сердечної баби Улити Олена й справді змінилася. Вона стала життєрадісною, дбайливою господинею. З Сергієм за-

жили душа в душу. Олена навчилася щиро жартувати, а це вже вірна ознака, що в її молоду душу поселилася мудрість.

Якось вона зустріла Віку і Гнашу Сухоруких, як завжди, гордих, самозакоханих.

— Де цього літа відпочивали? — з неприхованою в'їдливістю запитала Віка Олену.

— Були в круїзі, — без краплі іронії відповіла Олена, гордо піднявши голову.

— Ти чуєш? — Віка уставилась на не менш враженого Сухорукого. — А ми вдома відпустку спаскудили. Куди ж їздили? — не могла заспокоїтись заздрісна Віка.

— У Печерицю й Кулики, — кинула Олена. — Це, між іншим, теж Європа!

— Ходімо! — Віка сердито смикнула свого Гнашу. — Люди можуть, а ти... — дорікнула підстаркуватому чоловікові, коли відійшла від Олени.

— А де ця Печериця і де ці Кулики? — трохи отямившись, пробелькотів Сухорукий. — Щось я ніяк не втямлю.

— Чув же? Європа! — розгнівалась Віка. — Тобі не все одно де? Головне, що люди в круїзі були. А ти... — Віка закрилила губу й більше не обзивалась. Це був красномовний знак презирства до чоловіка.

Після круїзу, що розпочався дещо трагічно, а завершився так несподівано романтично, у молодого подружжя Олени й Сергія Піратів народилася дитинка. Хлопчик. Назвали його на честь Сергієвого батька — Якимчиком. А на скарб бабусі Улити купили йому гарну червону коляску та все придане, яке й належить дитині.

ВЕЧІРНІ

З В Р І

АБО НОВІТНІЙ ДЕКАМЕРОН

ВІД АВТОРА

Коли їхати автобусом чи машиною на захід від великого міста, то на сімнадцятому кілометрі рівна й гладенька асфальтована траса перетинається вузенькою дорогою місцевого значення. Та частина вузенької дороги, що пролягає праворуч, приведе нас до великого дзеркального ставу в сосновому бору, в якому так і скидаються, так і скидаються вгодовані коропи. Це рибне господарство науково-дослідного інституту, яке добре відоме не тільки іхтіологам, а й ласим до смачної юшки браконьєрам, що вічно тут пастають в густих заростях. Інша ж частина вузенької дороги, що пролягає ліворуч, неодмінно приведе нас до красивого, модерної архітектури санаторію, де відпочивають і лікуються солідні за віком і за колишніми службовими посадами люди. Звичайно ж, чоловіки й жінки. Тут панує свій, не тільки природою створений, а й своєрідний душевний мікроклімат.

На ньому, на оздоровчо-лікувальному закладі, що розташований на сімнадцятому кілометрі від великого міста, ми й зосередимо свою увагу.

САДИБА ЗА МЕТАЛЕВОЮ ОГороЖЕЮ

Ця садиба, образно можна сказати, райська. Отак ось, на захід, ліс. Давній. Мішаний. Тут і могутні коренасті дуби з дивним плетивом гілля. І височезні сосни з оголеними золотистими стовбурами. І замріяні довгокосі берези у вічно білому вбранні. І шумливі, незалежно від погоди, осики. А підлісок який! Не скрізь і продерешся: ліщина, крушина, кущі різні. Є, правда, й молоді посадки. Здебільшого соснові. Де вже дерева, ніби солдати, по-ротно та побатальйонно в шеренги виструнчені.

То це ліс. Він трохи далі. А одразу за огорожею, увінчаною ажурною брамою, сад пречудовий. Головним чином, яблуневий. Різносортний. Родючий. Уже як зацвіте та зацвіте на весні — зачаруєшся! Або вже як уродить та вродить — яблук для сотні людей вистачає!

А ще ж на садибі клумби та газони. І квітів на них — різнобарвне море. Та найперше місце завжди посідають троянди. Красиві, запашні — очей не відірвати.

А ще ж алейки (асфальтовані і просто посипані гравієм чи пісочком), обрамлені кучерявими кущами.

А криниця! Справжнісінька. З цементними кільцями в глибину землі. З дерев'яними цямринами на поверхні. З коловоротом. З дашком від сонця й дощу. І вода в криниці така смачна, така прохолодна, що ні квас, ні лимонад, ні оте «пепсі», що нині в моду повсюдно ввійшло, ні в яке порівняння. Адже не в тому тільки радість, що вода прохолодна і смачна. Вона ще й цілюща! Хто тієї води попив сезон — вважай, оздоровився. До сезону наступного. Кажуть, що й камені дробить, і пісок виганяє з нирок, і плунок промиває так, що ніяка мінеральна не здатна того зробити.

І не дивно, що біля криниці з цілющою водою завжди людно. До відра черга, лави всі зайняті. Хто з банкою, хто з графіном, хто із склянкою до води тягнеться. А є такі, що, й додому їдучи, водою запасуються. Пересвідчилися, що вона тижнями стоїть, не псується.

Опис садиби був би неповним, якби ми не згадали ще про два важливі об'єкти. Перший — це озеро. Сказати б, озерце. Бо за своїми розмірами воно не тільки набагато

менше від усім відомого Байкалу, а й значно поступається отому, де скидаються вгодовані коропи. Але воно все ж унікальне. І ось чому.

Колись озерце було собі звичайнісінькою лісовою водоймою. З ґрунтовим дном, пологими берегами, з такою собі примітивною рослинністю, як очерет, осока, рогоза тощо. Блищало те озерце голубою поверхнею до сонця, карасиків утримувало та ще якусь там водяну живність.

Та ось людина, користуючись правом перетворювача природи, добралася й до цього озерця. І внесла свої корективи. Вона геть очистила його не тільки від мулу, а й від рослинності. Перетворила на правильної геометричної форми чашу з міцно зацементованими берегами й дном. Тепер в цій сірій чаші ніщо не росте, не скидається і навіть не кумкає. Сірі шкарубкі береги, сірий відтінок води чомусь і настроїв викликають сірий, коли проходиш мимо того озера. Але воно є. Воно «значиться» в документах лікувального закладу, як і будь-яка інша річ (ліжко, ванна, тазик), що має свій інвентарний номер.

Тепер мова про інший об'єкт. Про «Олімп». Це люди так прозвали висотку чи гірку, що, як і криниця, про яку вже сказано, стала своєрідною окрасою садиби. Гірка не така вже й велика по обводу. І невисока. Ну, так, щоб не збрехати, буде десь метрів чотири чи п'ять. Звичайно, не над рівнем моря (того ніхто не міряв), а над рівнем гладкої поверхні.

Це коли будували корпуси санаторія, хтось додумався землю, вибрану з котлована, згребти до купи, насипати своєрідний курган. Заради економії часу й зусиль. Курган той поріс травою. Люди протоптали спіральну стежину від підніжжя до вершини. Ну, а сама адміністрація, щоб надати гірці естетичної краси, спорудила на вершині бесідку, вимурувала з дикого каменю стіну і поставила кілька міцних і зручних лавок. На ніжках чавунного лиття.

Ким і коли гірці присвоєна романтично-іронічна назва «Олімп», невідомо. Та й дошукуватись до того нема нагальної потреби. Головне, що така гірка є. Що вона прикрашає довколишній рівнинний ландшафт поруч з лісом. Та збирає на своїй вершині людей для відпочинку й цікавих бесід. Збирає не всіх. Не кожен з тих, хто тут відпочиває, ризикне піднятися до привабливої бесідки. У кого артритія, радикуліт чи хворі ноги, ті лише споглядають на таку красу. А ентузіасти, у кого ще й серце як дзвін, кому ще й палиця не потрібна, хто ще й дихає на повні груди, вершини Олімпу досягають. І навіть гордяться тим.

Вінцем усьому на садибі є корпуси будинків. П'ятиповерхові, облицьовані світлими кахлями, вони розташовані так удало, так, сказати б, мудро, що в кожне вікно, на кожний балкон протягом дня обов'язково загляне сонце. Якщо, звісно, не дощова погода. Ще архітектор і будівельники додумалися всі корпуси об'єднати так, що у них утворився єдиний просторий вестибюль. А вже від нього коридори і коридорчики приведуть і до палат (кімнат); і до ліфтів, на яких зручно підніматися на поверхи; і до їдальні на два розкішних зали; і до процедурних кімнат, де лікуються від усіляких хвороб; і, нарешті, до циліндричного залу зі сценою, багатьма рядами м'яких стільців, де майже щовечора демонструються кінофільми, а часом і виступають артисти різноманітних концертних жанрів: від співу, танців, художнього читання аж до циркових номерів і всіляких фокусів.

Звичайно, в деталях описати просторове розміщення всіх корпусів не так і просто. Найкраще це можна б побачити на плані. Але кожному бажуючому його не показують. Добре все те видно з висоти. В цьому відношенні найщасливіші льотчики, які тут часто на легеньких літаках шугають над садибою. Бо поблизу розташований учбовий аеродром, де готують пілотів-спортсменів. Вони в захопленні від корпусів і садиби.

Але про це вже досить. Бо сама садиба з красивими корпусами, з садом, озером, криницею й Олімпом — то ще не все. Головне — люди. А вони тут, як уже підкреслювалось, є завжди: і літом, і зимою. Про них, головних наших героїв, і розповідь.

Щоб не конкретизувати описуваних подій, санаторій наш умовно назовемо «Цілющою криницею». Та в цьому, власне, ніякої й вигадки нема. Бо вже про саму криницю сказано багато добрих слів. Тими, хто побував тут і звідав її чудодійної водиці.

До «Цілющої криниці» дістаються автобусом. Хто з залізничного вокзалу, хто з приміської автобусної станції чи з аеропорту. Декого, правда, привозять сюди машиною. Діти чи онуки, котрі хоч на місяць хочуть здихатись стареньких.

Вхід до санаторію один. Всі приїжджі з путівками проходять уже згадувану залізну браму і прямують до корпусу рівенькою, викладеною кам'яними плитками доріжкою. Доріжка та довгенька. Саме такої відстані, що доки дістанешся до корпусу з скляним вестибюлем, то ніби пройдеш відповідний конкурс. Оціночний. Справа в тому, що

під навісом вестибюля, на зручних стільцях, завжди сидять відпочиваючі з тієї зацікавленої братії, що не прогавить ні одного новачка, не давши йому відповідної оцінки. «На око», звичайно.

Сидять такі цікаві, гомонять між собою, а очима так і пасуться на кам'яній доріжці. Варто біля брами ступити людині з чемоданом чи сумкою, як навіть найзахоплююча розмова обривається на півслові, настає абсолютна тиша, і всі прикипають поглядом до постаті. Пильним. Зацікавленим.

Уже перший погляд майже безпомилково оцінює фізичний стан новоприбулого чи новоприбулої.

— О, підлогонатирач! — раптом вигукне хтось із цього самодіяльного журі, тільки-но вздрівши, що приїжджий човгає ногами.

— Хокеїст! Хокеїст! — вирікають свою оцінку споглядачі, побачивши в руках людини ціпок.

Тих, кого ведуть під руку, тут же називають: «соліст у супроводі».

Зі співчуттям і повагою скажемо, що сюди, до «Цілющої криниці» їде чимало людей саме такої категорії. Бо й заклад цей відкрили спеціально для них.

І все ж. Сюди іноді прибувають і такі молодці, що ще ні піпка їм, ні супроводу не потрібно. Тому, коли члени самодіяльного журі з-під навісу вестибюля побачать такого новачка, то в захопленні, як колись на стадіоні, дружно вигукують:

— Олімпієць приїхав! Олімпієць!

І, може, в новоприбулого камені в жовчному міхурі, може, сердечна аритмія чи ще якась там хвороба серйозна, бути йому до кінця лікування й відпочинку «олімпійцем».

Та незалежно від того, кому й яку жартівливу оцінку дало самодіяльне журі, кожен, хто прибуває до «Цілющої криниці», неодмінно сповнений власної гідності. Всім своїм виглядом він ніби промовляє: «Не дивіться, який я є, побачили б ви, яким я був!» І нехай людина ногу тягне, нехай на ціпок спирається, вона тримається з внутрішньою гідністю. Розговоріться ви з нею, поцікавтесь її життям — ого-го! — почувете таке, що захопить вас, як найпрекрасніший роман. І вже перед вами не «хокеїст», не «соліст» і не «підлогонатирач», а бравий чоловік, активний діяч, який творив, звершував, перемагав і залишив по собі слід на землі. Якщо не дуже помітний у ділах, то принаймні глибоко прокладений у чьомусь серці, в чийсь пам'яті.

Ні, не робімо поспішних висновків з людської зовнішності! Старість не прикрашає. Навіть збагачуючи мудрість й досвідом. Але до старості людина пройшла через дитинство, через юність з її красою, силою й коханням, через конкретні соціальні події, що нині вже належать історії. Тобто — минулому.

Та досить загального опису й загальних характеристик. Краще перейдемо до буднів «Цілющої криниці». До конкретних героїв нашої повісті. Правда, для цього ще маємо хоч побіжно ознайомитися, чим і як тут заповнений день від ранкового пробудження до вечірнього часу.

ВЕЧОРИ НА ОЛІМПІ

Вдень тут, на рукотворній горі з міфологічною назвою, вигаданою якимось начитаним жартівником, побачиш хіба одну особу, що, ніби степова кам'яна скіфська баба, нерухомо бовваніє на тлі небесної блакиті. Нема охочих піднятися на Олімп? Звичайно, є. Але день у «Цілющій криниці» на те й відводиться, щоб лікуватися, відновлювати сили, поліпшувати здоров'я. Це тільки той, хто в житті не бував у санаторіях, може подумати, що там суцільний тобі курорт. Іж, відпочивай, розважайся. Еге, не так воно насправді. Візьмемо хоч таке. На аналіз крові у черзі посидь. На масаж — посидь. На ванну й після ванки — посидь і полеж. А ще ж на прийом до лікаря, на електрокардіограму, на кисневі коктейлі, на лікувальну фізкультуру. А сніданки, обіди, полудники, вечері, кефіри — гай-гай! — на курорті треба добре набігатися, щоб справді відпочити і сил набратися. Це ми ще не сказали про заходи моральні, що такі необхідні для людей так званого похилого віку.

Єдине, що є ніби винятком для контингенту «Цілющої криниці», це — кохання. Хоча... Трапляється, що й тут знайомляться, закохуються і, після всього, навіть одружуються. Одинокі «кавалери» з такими ж одинокими «барешнями».

Ранок в «Цілющій криниці» — то для всіх пробіжка. Точніше — піша прогулянка по відповідному маршруту. Кожен, в міру своїх сил, намагається «описати» (зробити) стільки-то кіл довкола сірого озера. Одні описують по два кола, інші по три, а деякі вмудряються по чотири та п'ять. Олімпійці озеро ігнорують. Ці прямують на лісову стежку. А потрапити на неї просто: минаєш озеро, звер-

таеш у невеличкий соснячок і, проскочивши дірку в металевій сітці огорожі, опинишся в лісі. А там крокуй, куди твоїй душі завгодно. Найдалі вважається — пройти до зірваного в час війни доту.

Після сніданку — процедури. Після процедур — відпочинок. Після відпочинку — обід. Після обіду — «мертва година». Години цієї, хоч вона й «мертва», ніхто не боїться. Як заляже, як засне... Ну, звичайно, не всі залягають спати. Хто читає, хто на подвір'я виходить.

Мешканці «Цілющої криниці», йдучи на обід, неодмінно зупиняються в коридорі, що веде до їдальні, щоб познайомитися з інформацією дня. Тут можна прочитати, коли записуватись на залізничні квитки, який сьогодні демонструватиметься кінофільм. А ще тут висить капітально виготовлена таблиця з рекомендаціями, чого й скільки можна їсти діабетикам, сердечникам і тим, у кого ожиріння.

Є тут і постійні заклики, застереження, поради, нагадування і суто наукові цитати. Всесильність медицини, наприклад, добре й дохідливо аргументує вислів:

«Три засоби є в лікаря:

*слово,
рослина
і ніж».*

Гарний, підбадьорюючий вислів. Найбільше чомусь вражає «ніж». Той, хто ще з свого нутра нічого не вирізав, прочитавши вислів, хіхікне, підштовхнувши в бік товариша. Дехто, захопившись за слово «рослина», одразу ж після обіду поспішає до лісу, оберемками нариває звіробою, материнки, петрових батіжків, стебел суниці тощо і влаштовує на балконі сушарню, щоб мати цілющі трави хоч на рік.

Мабуть, перед обідом корисно прочитати і таку глибоко філософську сентенцію:

*«Ми їмо, щоб жити,
а не живемо, щоб їсти!»*

Ну, кому ж не хочеться жити? Всім, ясна річ, хочеться. А на курорті, де такі блага, тим більше. Від того навіть у хворих апетит розгоряється. І вже за столом всі рівні, всі дужі. І діабетики, і печіночники, як і оті поодинокі олімпійці, що не знати яким чином і потрапили сюди.

Ще на одне явище звертається увага. На стіні, поміж цитатами, рекомендаціями, застереженнями, навмисно ви-

вішеними адміністрацією закладу, час від часу з'являється цілком самодіяльна інформація, що викликає і співчуття і сміх. Це всілякі оголошення та мало не слізні прохання.

«Загубила окуляри. Хто знайде, принесе в кімнату № 16 у другому корпусі. Або в їдальню. Стіл 7-й, місце 4-е».

Поруч з кольоровою таблицею «Істинні й отруйні гриби» ще один папірець:

«Хто знайшов книжку «Записки шпигуна», поверніть. «Шпигун» бібліотечний. Мені за нього доведеться платити».

Підпису нема. Номера кімнати, стола в їдальні — теж нема. Діагноз — склероз. Тут це не дивина.

День на курорті, як і на роботі, збігає в турботах, збігає якимось непомітно. Ну, а вечір? Вечір — це на розсуд кожного. Хтось у кіно просидить, хтось ходитиме й ходитиме, доки ноги не заболять. Є любителі телевізора, анекдотів, доміно, карт.

Та найцікавіші люди одразу після вечері піднімаються на Олімп. Піднімаються, всідаються на лавах під нагрітою за день стіною, вимуруваною з сірого граніту. Спочатку помовчать або про погоду кількома словами перекинуться. А тоді вже...

Тихо пливе тепле літнє надвечір'я. Ліс, як зачарований, трішечки пошумить, пошепоче листям і замовкне у спокійній своїй дрімоті. І пташки, пропищавши прощальний привіт трудовому дню, влаштуються на відпочинок в гніздах, на гілках дерев, в кущах. У кожної своє звичне й за тишню місце. І аромат медово-терпкий ніби стелиться по ще теплій землі. А ще пізніше, коли сховається сонце, на траві густій, аж темній у присмерку, повисають сріблясті перлинки роси. А в небі ультрамариновому засвічуються вечірні зорі. Одна, дві, десять, сотня, тисяча... Потім міради отих зірок. Одні далекі, застигли. Інші близькі, рухомі, що, як самоцвіти, аж грають гострими мечами голубих променів.

У блаженний вечірній час, ніби по велінню якоїсь незбагненної сили, настає та врочиста година, коли хочеться злитися з природою, з мерехтливими зорями і полинути у безмежжя неба. А ще хочеться відкрити душу, розповісти про своє життя. Зрозуміле, а разом з тим складне і загад-

кове. І хочеться когось послухати, щоб прилучитися до життя чужого. Порівняти його зі своїм.

Люди з «Цілющої криниці», що збираються на Олімпі, чимось нагадують оті вечірні зорі, що сяють у небі. Намбо відомо, що серед тих зірок є вже давно згаслі. То лише відблиск їхньої колишньої сили пробивається до нас через величезні відстані всесвіту, засвідчуючи нам діалектичну вічність буття.

У людей цих життя більше вже в минулому, ніж зосталось попереду. Бо вони — пенсіонери. Яких часто й не помічають. Але прожиті ними роки світять зоряним блиском тих подій, тих звершень, без яких не було б сьогодення.

Не всі з них однаково сприймали життя. Не всі однаковий і внесок зробили в нього. Щось у тому житті було справді героїчного, звияжнього, відчайдушного. Щось трагічного й сумного. А щось просто химерного й смішного. Така вже філософія самого буття.

З усіх вечорів на Олімпі ми відберемо лише десять. Подамо й оповідок лише десять. І то найбільш повчальних чи й з відтінком суму смішних. Бо саме в гумористичному сприйнятті життя — найбільше народної мудрості і всеперемагаючого оптимізму.

Та надамо слово самим учасникам вечірніх зустрічей на Олімпі. Правда, в авторській інтерпретації. Тому буде в оповідках доволі правди, а частково — й літературного домислу. Але в скромних, майже непомітних дозах. Як ото для смаку в найвишуканіші справи додають децицію солі, цукру і перцю. Тільки так, щоб не переборщити, а дати саме враз.

ВЕЧІР ПЕРШИЙ

Сповідка Мирона Лавріновича Степняка про той пам'ятний день, коли його дружно й урочисто на заслужений відпочинок випроводжали

— Ось уже сім років, як я розпрощався з роботою, — відрекомендувавшись, але не назвавши ні своєї установи, ні її місцезнаходження, з поткою суму в голосі розпочав свою розповідь Степняк, чоловік з приємним худорлявим обличчям, акуратно зачесаним сивим волоссям, зі спокійним поглядом сірих очей.

— Як нині, пам'ятаю, була то п'ятниця, останній день робочого тижня. Вранці, йдучи з дому, взяв із собою бутерброд, маленький термос з гарячим чаєм і яблуко. То

були мої традиційні обіди, бо в їдальню я не ходив за доброю порадою своєї дружини, яка більше, ніж я сам, турбувалася моїм здоров'ям. У відділі працювало нас троє: Я, Шуршак і Анфіса Зотівна.

— Ви чудово виглядаєте, — недоречним компліментом зустріла мене Анфіса Зотівна, бо якраз того дня я почував себе не так і добре.

— Старим кадрам і зносу нема, — ехидно доповнив Шуршак, людина дрібна, злостива і боязлива.

— Спасибі! — відбувся я одним словом і, сівши за стіл, взявся за свої щоденні справи. Приємно було, що попередю два вихідні. А вони завжди приносили мені моральне задоволення і приплив фізичної насаги. Хоч вдома я байдиків не бив, а знаходив собі якесь корисне заняття.

Не знаю, чи вірить хто в передчуття, а я переконався, що вони таки є. І віра ця зародилася в мене саме того дня. Я займався справами, як і завжди. А десь там, у глибині свідомості, все поставала й поставала не дуже давня розмова з директором. Я сказав тоді, а точніше — щиро признався, що втомлююсь, хоч працюю чесно, з повною віддачею. І натякнув, що готовий поступитися місцем комусь молодшому. Це було своєрідне кокетування. З надією, що мене заспокоять, попросять, дадуть гарантію. Так воно й сталось. «Що ви, Мироне Лавріновичу, заупокійної співаєте? — присоромив мене директор. — Ми з вами ще попрацюємо. Маєте такий досвід. Такий авторитет. Та я вас на двох молодих і зелених не проміняю! Заяву, звісно, можете написати. Але хіба для жарту. Ха-ха! — розсміявся директор. — А намір свій з голови викиньте!»

«Для жарту, то й для жарту, — подумав я тоді й заяву написав. — Невже ж ви мене посмієте рівно в шістдесят з посади звільнити?»

І не посміли. Не звільнили. Дату мою врочисто відзначили. Побажали доброго здоров'я, подальших успіхів, оголосили подяку, дали місцеву грамоту й електробритву «Харків».

Ось ці думки, ці спогади й нахлинули на мене сьогодні. Коли Анфіса Зотівна, завжди розпатлана, наквацьована «тінями», помадами й пудрою, ляпнула, що я чудово виглядаю. Тривога посилилась, коли в кімнату заглянула Сюся (Сусанна), секретарка, й голосом голодної синиці цвірінькнула:

— Шуршака до шефа!

Шуршак, як опшарений, ніби тільки й чекав того виклику, схопився з місця, висякався в голі пальці, тернув

долонею правиці по сірих зім'ятих штанях і вилетів з кімнати.

«Чого б це? — подумав я. — Адже за посадою старший тут я?»

— Мало головою дверей не розніс, так полетів, — кинув я репліку, розраховану на відповідь.

— Дисциплінований, — обмежилась єдиним словом Анфіса Зотівна, низько нагнувшись над столом.

Мене це здивувало. До цього дня Анфіса Зотівна могла годинами осуджувати Шуршака. За його егоїстичність, єхидство і неохайність. А тут раптом оте — «дисциплінований».

Шуршак повернувся за хвилини десять. Розчервонілий, нашорошений. Він не сів, а гепнув на стілець. Не знати навіщо, сховав усі папери в стіл, замкнув шухляду на ключ. Потім відімкнув, знову все виклав і заходився щось шукати у своїх кишнях. Людина нервувала. Це було помітно. Але чого? З яких причин?

— Щось сталось? — запитав я, намагаючись бути ввічливим і співчутливим.

Відповіді не дочекався. Бо в цю мить відчинилися двері і Сюся, знову голосом голодної синиці, пропищала:

— Анфісо Зотівно, до шефа!

Сталось майже те саме, що й з Шуршаком. Анфіса Зотівна, як пружина в старому дивані, підплигнула на місці, грюкнула стільцем і безхвостою кометою (бо носить не плаття, а цупкі сині джинси) вилетіла з кімнати.

Я примушував себе спокійно працювати, та зосередитись не міг. Тим більше, що вся наша установа гула й гриміла, ніби під поривом несподіваного урагану. Ляскали двері. В коридорі цокали жіночі каблучки. Човгали чоловічі синтетичні підшви. Чулася приглушена розмова. Будучи людиною розважливою й терпеливою, я не рухався з місця. Хоч, чесно кажучи, мене аж судомило дізнатися, що ж то сталось? Що за переполох зчинився так раптово?

Вбігла Анфіса Зотівна. Тіні з-під очей поповзли їй аж на вилиці досить-таки опуклих щік. Фіолетова помада з розшльопаних губ темною плямою розлізлась, сягаючи до половини бороди і аж до ніздрів м'ясистого носа, що нагадували два льотки вулика, з яких ось-ось вилетить рій бджіл.

— Я вас поздоровляю! — кинулась вона до Шуршака, похапцем обнімаючи й гучно цілуючи в жовтий, як у покійника, лоб.

Мені кортіло запитати, що стряслося. Але Анфіса Зотівна нагадувала розпечену сковороду: хлюпни на неї хоч ложку води, вона миттю відділиться від неї клубком густої пари.

Тим часом до кімнати забігла Валентина Душогуб. Жінки з непривабливим прізвиськом, але з доброю душею і довгим язиком, що, навіть не змащеним, міг молоти добу без перерви, без бодай хвилинного перепочинку.

Так ось ця Валентина Душогуб кинулась не до Шуршака, як те зробила наша Анфіса Зотівна, а прямисінько до мене. І, вхопивши в обійми, погладивши по голові, як малюго хлопця, вигукнула:

— Не переживайте! Тримайтеся мужньо! Всім нам колись буде кінець!

Я аж затремтів, подумавши, що в мене вдома щось трапилось. Уже розкрив рот, щоб запитати, але Валентина Душогуб, витерши від сліз очі, вилетіла з кімнати.

Більше я терпіти не міг. Не показуючи розгубленості, намагаючись бути стриманим, підвівся з стільця і, переборюючи дрож в ногах, вийшов з кімнати. Те, що я побачив на власні очі, мене вразило до глибини душі. Жінки бігли з квітами, чоловіки, нервово затагуючись цигарковим димом, шукали біля вікон. Місцевком у повному складі, мало не в ногу, як на параді, прямував до кабінету директора. Два співробітники, відхекуючись, тягнули громіздкі картонні ящики. Повз мене пробігали, не звертаючи жодної уваги.

— Що сталось? — ухопив я за рукав Валерія Прудкого, що справді мав звичку не йти, а підплигувати на своїх тонких, як у польового коника, ногах. — Чого метушаться?

— А ви не чули? — навіть не поглянувши на мене і, напевно, не впізнавши з гарячки, гукнув Прудкий. — Таж Степняка проводжаємо!

— Що, помер? — вжахнувся я, ще не збагнувши, що Степняк — це я сам.

— Чого б це він помер?! — ще голосніше гукнув Валерій Прудкий. — Його довбнею не доб'єш. На пенсію випирають! О! Тю! — раптом відсахнувся від мене Прудкий, побачивши й усвідомивши, з ким розмовляє. — Пробачте, — жарт! — гукнув і пострибав собі до гурту чоловіків.

У мене всередині ніби щось вибухнуло, обпаливши тіло вогнем. Хоч як власна гідність не дозволяла мені принижуватись, але я попрямував до директора. У приймальні — товкучка. Біля дверей — черга. Ніби там найдефіцитніший дефіцит видають.

— Зайнятий! — розпустила пир'я ота наша Суся.— Там засідання термінове!

Я відсторонив нашорошену Сусю, розштовхав тих, що стояли по «дефіцит» і опинився біля директора, котрий на мене навіть не поглянув.

— Що це означає? — запитав я нерівним голосом.

— Це, це... — розгубився директор, але тут-таки споважнів, випнув груди і сказав: — Випроводжаємо вас, Мироне Лавріновичу, на заслужений відпочинок.

— Та я ж іще... — розтулив я рот.

— Ось заява! — відрубав директор.— Все законно. Нестримний термін ми витримали. Пора!

— Так хіба ж так це робиться? — кинув я докір.— Хіба не можна було без обуха? Якимось лагідно, по-людському?

— Все й буде по-людському,— заспокоїв мене директор і, ніби шукаючи підтримки, кинув погляд на членів місцевому.

Ті, на знак згоди й підтримки, мовчки схилили голови.

— В робочий час! — присоромив я.— Працювати треба, а ви, як на похоронах...

— Не турбуйтеся! — знову мене заспокоїли.— Збори будуть після роботи. І взагалі, Мироне Лавріновичу, нехай у вас голова не болять за це діло. Побачите й переконаєтесь, що все буде чудово. А без підготовки і без організаційних заходів обійтись, самі розумієте, не можна.

Я, ні на кого не дивлячись, залишив кабінет. У кімнаті ні Шуршака, ні Анфіси Зотівни не було. Вони, як я догадався, активно включились в підготовку до моїх проведів. Я сів і замислився над долею людини. Над своєю долею. І в пам'яті зринули ті далекі роки минулого, коли мене не проводжати збиралися, а ще тільки, як прийнято говорити в офіційних кадрових колах, висували.

Пам'ятаю, запросив мене один солідний товариш і, ще і ще раз поцікавившись моїми даними, запропонував посаду. Вищу. Відповідальнішу за ту, яку я займав. «А як не справлюсь? — вагався я.— А чи не рано мені?»— «Справитесь,— заспокоював мене солідний товариш.— І не рано. Кадри треба висувати вчасно. Ви молодий, енергійний».

Я гордився тим довір'ям. Давав собі слово — не підвести людей. Всі сили віддавати. Мене викликали ще й ще. На співбесіди. Заповняти анкети. Писати автобіографії. На мене складали й затверджували характеристики. І скрізь ввічливо, статечно. З обіцянкою допомагати в роботі.

Потім найурочистіше. Це коли вже йдеш на затвердження. Чемно тебе запросять на відповідальне засідання. Хтось коротко доповість про тебе. І про рік народження, і про батьків, і про освіту, і про ділові якості... Тоді за тебе проголосують, побажають успіхів. І так кожного раву. Доки висувають.

А тут бігом. Галопом. Єдине, що з тебе вимагається, — аркуш паперу з заявою, що ти добровільно збираєшся. Ніби можна бійку затіяти, пручатися, коли тебе вже не хочять і випроводжають. Ні, я не проти заслуженого відпочинку. Відробив своє — поступись місцем молодому, енергійному. Ми ж навіть з курорту, де так гарно, мило, не пручаючись їдемо додому. Розуміємо, що термін путівки не вічний.

Такі думки й такі аналогії бушували в моїй посивілій голові, коли я дізнався, чого нині так гарячкують люди.

«А Шуршак — теж добра птиця, — подумав я про того, з ким роки довелося просидіти поруч. — Ще тиждень тому запобігливо заглядав у вічі, клявся, що про вищу посаду й не мріє. Що з такою, як моя, йому не справитись. А тут — раз, і увесь аж загорівся. Як сірник сухий у тиху погоду. З вискоком. І вже я для нього — нуль. Слова не сказав. Кулькою надutoю в небо рветься. Нічого, політаєш кілька років, а там, як і всяка кулька... До мого тобі всього п'ять років».

Невтішні мої думки перервали Анфіса Зотівна і Валентина Душогоуб.

— Ну, імениннику наш шановний, ходімо! — впурхнувши в кімнату, підхопили мене під руку, як віддані апостоли Ісуса Христа. — До залу, на люди! Там на вас всі чекають. Бо ми вас любимо. Ми вас поважаємо... Бо ми вас нині проводжаємо. — Жінки, як запрограмовані, одночасно схлипнули, одночасно дістали хустинки, витерли ними свої брудні від синьки сльози і перескочили до носів. Теж мокрих і розкислих.

Наш невеликий зал з низенькою сценою й досить солідною на ній трибуною, пофарбованою під сірий мармур, був заповнений вщерть. Видно, що в колективі ніхто не хворів, ніхто й у відрядження не поїхав. Спеціально, щоб мене ще раз побачити. Запам'ятати риси мого не досить привабливого обличчя.

Хтось заплескав у долоні. Дві співробітниці, як дві казкові феї, тільки з мокрими й розпухлими носами, повели мене на підвищення й посадили на м'який стілець, спеціально принесений з директорського кабінету. А дирек-

тор підійшов, обіруч руку мою потряс, як я відчув, потряс широко, з вдячністю, що я й заяву подав вчасно, й тут не пручаюся.

Потім урочисто повідомили, що я прошуся на заслужений відпочинок. Потім голова місцевкому, святково одягнений і навіть одеколоном надушений, розказав усім, яким працівником «був» Мирон Лаврінович Степняк. Тобто я. Чесним. Порядним. Незамінимим. І дуже чуйним.

Анфіса Зотівна вручила мені букет квітів. Валентина Душогуб — грамоту з подякою за мою самовіддану працю.

Під кінець оголосили, що мені вручається премія — якесь там крісло з відкидною спинкою. Оскільки те крісло тяжке, то його в руки мені не дали, а показали на великі картонні ящики.

Слухаючи промови з похвалою, я якимось посміливішав чи збайдужів до всього. Мені навіть здалось, що Мирон Лаврінович Степняк — це не я, а хтось з дуже підтоптаних наших співробітників. Я дивився в зал, перебігав з обличчя на обличчя присутніх. Старших, молодших і ще зовсім юних людей, з ким провів чимало років. Я думав, що кожному з них доведеться колись пройти крізь ось цю процедуру проведів, але про це ніхто з них нині не думає.

В кінці я подякував за теплі слова. За увагу й щирість. За подарунки.

А директор, ніби демонструючи свою виняткову до мене любов, розпорядився, щоб всі те чули:

«Подайте до під'їзду мою «Волгу» і відвезіть додому Мирона Лавріновича. Та обережно, щоб крісло не пошкодили! Бо то для нього буде дорога пам'ять!»

— Ось так все це було, — зітхнувши, закінчив свою оповідь Мирон Лаврінович. — Я, як бачите, живу. А на кріслі товчуться мої онуки. Найменший навіть запитав одного разу: «А як я на пенсію вийду, мені теж таке дадуть?» Я його запевнив, що неодмінно дадуть. І, можливо, щось дорожче, мотоцикл чи машину. Онук дуже зрадів і вигукнув: «То я ось школу закінчу та й на пенсію!»

ВЕЧІР ДРУГИЙ

Оповідка Онисима Гавриловича Яструба про нинішні штучні супутники, але не космічні, а земні

— Ну, що ж, оскільки Мирон Лаврінович минулого вечора подав добрий приклад не називати колишнього місця своєї роботи, я теж уникну уточнень. — Так розпочав

свою розповідь вродливий сивий чоловік з пишними вусами і проникливим поглядом темних очей, що в сутінках ніби випромінювали голубуваті іскринки.

— Я, друзі мої,— продовжував він впевненим, низького тембру голосом,— вихід на пенсію сприймаю, як і належить, по-філософському: все має свій початок, все має свій кінець. Людська кар'єра — також. Тільки кар'єрою я вважаю не посадові переміщення, підвищення і так далі, а всяку трудову діяльність. Чесну. Добропорядну.

Бдіне, що мене вразило, коли я пішов, як нині прийнято говорити, на заслужений відпочинок, так це оті раптові, незрозумілі зміни у взаєминах між тобою і тими, що тебе оточували, що з тобою дружили, зустрічалися. На службі, на відпочинку, в сімейному колі.

Не знаю, чи хто з вас помітив і пережив, а для мене ті зміни пронеслися бурєю. Навіть не бурєю — смерчем, що, несподівано налетівши, зламав доценту, вирвав з корінням усе, що до того, здавалось, трималося так міцно, капітально, назавжди.

Всі ми з досвіду знаємо, що довкола кожного, як і довкола сонця, кружляють свої «супутники». І довкола того, хто займає зовсім невеличку посаду, і довкола того, хто сидить на кріслі вищому. Закономірність тут проста й зрозуміла. Чим посада в людини солідніша, тим і «супутників» у неї більше. І кожен зі своєю орбітою. Зі своєю силою притягання. Були вони і в мене. Не по вибору. Не за моїм хотінням. Коли займаєш посаду, працюєш, то ніби того всього й не помічаєш. А «супутники» твої крутяться, крутяться... Про одного з таких і піде мова.

Пам'ятаю, колись до мене прийшов мало мені знайомий товариш. Тут саме справ всіляких — нема коли вгору глянути, а він зі своїм.

«Допоможіть!» — знітився. Навіть сісти відмовився. Напевно, щоб підкреслити свою повагу до мене.

«Чим я можу допомогти?» — запитую, ще не знаючи, чого добивається чоловік.

«Та в мене на роботі неполадки. Далі вже не витримаю».

«В чому ж річ?»

«Не злюбили мене. Ідуть поїдом. До всього прискіпують. Вишукують причини, аби здихатись».

Таке теж буває. Часом і чесну людину можуть довести до поганого. Я поспівчував.

«Що ви хочете?» — запитую.

«Влаштуватися на роботу. До вас».

«Сам я цього питання не вирішу,— кажу йому.— Це залежить від нашого головного».

«То поговорить з ним»,— просить мій несподіваний відвідувач.

«Добре,— пообіцяв я.— Тільки з вашого боку повинно бути все чесно, акуратно, як належить».

«Заприсягаюсь!— мало не впав на коліна прохач.— Візьміть хоч тимчасово! Хоч позаштатно!»

Назавтра я умовляв головного.

«Можете поручитись?— запитав він мене.— Не підведе нас отой ваш знайомий?»

«Не підведе»,— взяв я на себе відповідальність.

«Глядіть, щоб потім не пошкодували,— кинув репліку головний.— Я вже мав справу з тими, що так ревно просяться і клянуться».

«Це не такий»,— ще раз взяв я під захист людину.

Прийняли на постійне місце. Товариш ладен був танцювати. І що головне— в його, як кажуть, осанці якась раптова переміна сталася.

Тоді, коли приходив проситися, на його обличчі, блідому, змарнілому, якась мученицька печать проступала. В очах смуток. В руках дроз. Навіть спина помітно в дугу згиналась. А тут через день-два людину не впізнати. На обличчі здоровий рум'янець, в очах хитрі бісики скачуть. Постава рівна, самовпевнена.

Правда, при зустрічі зі мною він шанобливо вітався, дякував. А згодом почав мене запрошувати до себе в гості. Від запрошень я ввічливо відмовлявся. Але радів, що допоміг людині в біді.

Не хочеться розповідати про всі ті намагання товариша ввійти зі мною в дружбу, зав'язати тісні стосунки, бо фінал наших стосунків досить для мене несподіваний і жорсткий. Коли дійшло до моєї пенсії, чоловік, остаточно переконавшись, що я більше не повернуся на посаду, яку займав, висловився категорично й цинічно: «В гробу я його бачив, у білих тапочках!»

Признаюсь, що тієї миті, коли мені передали ось це «пцире побажання», я зірвався з місця і кинувся на пошук невдячного гробокопателя. Намір у мене був прозаїчний, але твердий: дати йому по пиці. То, напевне, відчувши цей намір, кривдник кудись утік. А після проводів на пенсію я охолов. Та й зрозумів, що мудрість до нас приходять часом занадто пізно. Коли вже зробила своє діло всюдисуща глупота.

Ще я зрозумів таке. Доки займаєш посаду, то оті, що

кружляють довколо тебе по службі й по дружбі, ніби діляться на три категорії. Одні, дрібні, малопомітні, часом пусті люди, прагнуть єдиного: права хвастатись, що знають тебе, що вхожі до тебе. Інші, більш помітні в службових колах, знайомством дорожать. Щоб мати з того вигоду. Щоб хоч чимось поживитися, а то й заручитися твоїм авторитетом. Треті — то вже люди солідні. Які оцінюють тебе за розум, за талант. Хоч, ясна річ, беруть до уваги й місце, яке ти нині посідаєш. А місце — то надійний щит від всіляких посягань на тебе. Доки ти його маєш — захищений від всіляких нападів. Людина ж на пенсії позбавлена тих захисних засобів. Навіть до її минулих заслуг часом ставляться скептично.

Так ось що відбувається з її оточенням, коли людина виходить на пенсію. Воно раптом розсипається, розпадається, і ти, як небесне тіло, що втратило силу притягання, залишаєшся без супутників.

Першими відлітають від тебе оті найменші, що ще вчора вдовольнялися твоїм, хоч далеким, знайомством. Для них твоє ім'я більше не світить.

Після них відпадають оті, що залежали від тебе. І мали якусь собі вигоду.

Найдовше тримають з тобою зв'язок люди солідні. Котрі розум твій цінили. Але й вони, усвідомивши, що твій талант і твій розум належить уже тільки тобі, віддаляються, а згодом і забувають про тебе. Втрата зв'язків з цими людьми найболючіша. Та час і реалістичне мислення все загоюють. Втішався, що через цю стадію пройдуть усі.

— Відчуваю, що оповідь моя не дуже весела, тому не буду особливо й розганятися, — зауважив Онисим Гаврилович Яструб, помітивши, що слухачі ніби поринули в спогади з власного життя, співставляючи своє з щойно тут почутим. — Та все ж хочу розповісти ще один епізод. Бо він також певним чином цікавий і, гадаю, повчальний.

Якось, коли я вже був на пенсії, до мене товариш один подзвонив. Матвій Марчук. Це з тих, з близьких, кому ми і душу свою відкриваємо, кому ми й радіємо при зустрічах, кому й довіряємо найбільше. Напевно, у кожного є такий друг.

Так ось дзвонить Марчук:

«Онисиме Гавриловичу, привіт! — бадьорій, доброзичливий голос в трубці. — Радий чути твій голос».

«Привіт, Матвію Степановичу!» — відповідаю.

«Вдома?» — питає.

«Вдома», — відповідаю.

«А навідатись можна?»

«Будь ласка. Ми так давно не бачились».

«Приїду, то поговоримо,— обіцяє Марчук.— Тільки не дремени з дому. Чекай».

«Чекаю»,— мовив я і поклав трубку.

Так приємно мені, що друг приїде. Справжній. Завжди бажаний.

Десь за годину Матвій Степанович і приїхав. Бадьорості мені додав. Настрою доброго.

Перекинулись словом про се, про те, про події в світі і в місті. А мене аж пече розповісти про того, що ото кинув грубе: «В гробу я його бачив, у білих тапочках!»

Беру й розповідаю, як отой тип, коли йому сутужно було, вертівся біля мене, упадав, запрошував на обіди, хвалив мене, доки вкорінявся в нашій установі. А потім відплатив чорною невдячністю.

«А хто ж це такий? — поцікавився Марчук.— Я його не знаю?»

«Можливо, й знаєш, але не хочеться навіть прізвища називати, — мовив я. — Яке це має значення? Просто прикро, що є такі люди на світі!»

«А ти назови,— наполягав Марчук.— Колись зустріну, то скажу все, що про нього думаю і чого він заслуговує».

«Це вже не допоможе,— махнув.— Такого не перевиховаєш».

«Перевиховаєм! — погрозивсь Марчук.— Назови!»

«Нестеров!» — сказав я.

«Уяви, знаю,— ніби зрадів Матвій Степанович.— Дійсно, тип досить-таки слизький. Якийсь ніби без шкіри».

«Так, слизький»,— підтвердив я.

«Я тільки дивуюсь,— аж запалився Марчук,— при твоїй посаді, при твоєму авторитеті цей Нестеров осмілився таке ляпнути?»

«Осмівився»,— підтвердив я.

«І ти стерпів? — вилупився на мене Марчук.— Та я б на твоєму місці...»

«Пізно,— сказав я.— Тепер я йому можу, як ото в народі мовиться, хіба солі на хвіст насипати».

«Це чому ж? — здивувався Матвій Марчук.— Одне твоє слово, і він би затанцював навприсядки, отой ваш Нестеров. Нахаба!»

«Кажу ж, пізно».

«Чому?» — не розумів моєї позиції Матвій Степанович.

«Тому, що я на пенсії,— кинув я Марчукові.— Розумієш? На пенсії».

«Як?!» — відсахнувся Марчук, ніби від мене вдарило полум'я.

«А ось так».

«Давно?»

«Другий місяць».

«Що ж ти робиш? Чим займаєшся?» — після чималої паузи запитав Матвій Степанович.

«Воджу онука в дитячий садок. Трохи вдома пораюсь. А то читаю. Ще якось не ввійшов у ритм нового життя. Ось розберусь, привикну, вироблю собі план, режим...»

Марчук поглянув на годинник, засовався на місці і якось винувато сказав:

«О, добре, що нагадав. Це й мене дружина в магазин послала. А я до тебе... Вона хоч сьогодні й вихідна, але зайнята. Так що піду, друже. Бувай!» — Марчук поспіхом попрощався. І вже більше до мене ніколи не приходив. І не дзвонив. Як у воду впав.

Перед вами — світило без супутників.

ВЕЧІР ТРЕТІЙ

Оповідка Дмитра Івановича Бурого про те, як він боявся, що без нього на виробництві все розвалиться

— Якщо ніхто не заперечує, сьогодні я розмову продовжу, — вихопився з пропозицією малого зросту, кругленький чоловік з рідкими сивими бакенбардами і невеликим, схожим на бублик, ротом.

Він кожного окинув поглядом, ніби заручаючись підтримкою. Потім зняв поношений сірий капелюх, акуратно причесав залишки волосся. Навіть брови пригладив, бо вони йому, як жорстка суха осока, позадиралися догори.

— Тема моя хоч і близька до попередніх, але я повторюватись не буду, — продовжив розповідь Бурий, впевнившись, що сьогодні претендентів більше не буде і що його ніхто не перебиватиме. — До виходу на пенсію посаду я займав не гучну, але важливу. Без моєї думки, без попередньої поради зі мною адміністрація ніколи й нічого нового не розпочинала. Бувало, як що-небудь, то неодмінно до мене звертались. «А запросіть-но Дмитра Івановича. Послухаємо, що він скаже».

Так воно йшло та й ішло. Разом з моїми роками, що теж на місці не стояли. І таки настав той день, коли й мені проводжання влаштували. Теж, сказати б, урочисті, хоч

і дещо поспішні. Були промови, були подяки. Та мені з про-
воджання найбільше в душу запало єдине: зворушливе
слово нашого директора. А сказав він тоді ось що:

«Не уявляю, як ми обходитимемось без Дмитра Івано-
вича Бурого? Ми ж без нього застаємось сиротами невітши-
ними. Тяжко нам буде. Ой, тяжко! Не за рік і не за два
виросили такого бездоганного спеціаліста вищого класу.
Ви розумієте мене, Дмитре Івановичу? — сумним, навіть
розгубленим поглядом уставився на мене директор.—
Тому пам'ятайте, ви наш бажаний гість! Прохідна для вас
відкрита щодня. Ми з вами, власне, й не прощаємось, а роз-
лучаємось тільки умовно».

— Уявіть, друзі мої,— наголосив Бурій, продовжуючи
розповідь, що вже заінтригувала слухачів.— Я не втри-
мався. Заплакав. Не риданням, а серцем, душею. З тим
і додому прибув. Дружина побачила — розгубилась. Кину-
лась до мене.

«Що з тобою?» — питає з тремтінням у голосі.

«Провели мене»,— схлипуючи, відповів дружині.

«То чого ж ти хничеш? — не зрозуміла дружина.— Ра-
діти треба. Вдома відпочиватимеш. Хіба це так погано?»

«Я не того хничу, що погано».

«А чого ж?»

«Боюсь, що там без мене все розвалиться. На заводі».

«Тю, здурів! — витріщилась на мене дружина, впевни-
вшись, що зі мною нічого не сталося.— Чого це воно там
все розвалиться? Він що — на твоїх руках тримався, той
завод?»

«Не на руках! — уже сердито кинув я.— На розумі мов-
му! Це навіть директор підкреслив у виступі».

«Ха-ха! — як дурепа, розсміялася дружина.— На прово-
дах і на похоронах завжди красиво й жалібно промовля-
ють. А ти й вуха розвісив. Ха!»

«Темнота,— з гіркотою подумав я тоді про свою дружи-
ну.— Що ти в цих ділах тямити?»

Тієї ночі я не міг заснути. Вся душа, всі мої думки були
там. Я не уявляв, як без мене завтра працюватимуть. Це ж
на моє місце заступив зовсім молодий інженер. Хіба він
утне те, що я?

А вранці не витримав. Похапцем поснідав і, нікому ні-
чого не сказавши, подався на колишнє місце. На прохідну
вскочив, а тут дебела жінка у форменому піджаку і в бе-
реті з кокардою:

«Вам куди?»

«Туди»,— кажу.

«Не можна!»

«Це чому ж?» — зупинився я.

«Посторонніх не пропускаємо!»

«А то ви мене не знаєте?»

«Знаю».

«Так в чому ж річ?»

«Вас уже з списків викреслили», — сказала жінка, ніби обухом огрівши мене по голові.

«Мене сам директор запрошував!» — підвищив я голос.

«До нього й звертайтеся!» — жінка відвернулася.

Я подзвонив у приймальню.

«А ви в якій справі?» — запитала секретарка.

«Мене директор запрошував», — сказав я.

«Коли запрошував?»

«Вчора».

«В мене нема запису на вас, — розчарувала секретарка. — А ви, власне, у якій справі?»

«Ні в якій! — сердито відповів я. — Просто боюсь, щоб без мене тут чогось не сталось. Щоб шкереберть усе не полетіло», — більш аргументально додав я.

«Ви часом не того? — іронічно запитала секретарка. — То веселіться собі вдома!»

«Надю, ти мене не впізнала?» — поміняв я тактику.

«Впізнала».

«То зв'яжи мене з директором».

«Його нема».

Того дня я так і не потрапив на завод. Йшов, оглядався. Корпуси стоять, труба аж до неба стирчить, рух, гуркіт. Але то все там, за огорожею. За прохідною. А я на вулиці. Став. Голову на димар задер. Розвалиться? Не розвалиться? Навіть серце прискорено б'ється. Раптом хтось мене в бік — штурх. Глип — парубок з червоною пікою нахабною.

«Що, діду, труби такої ніколи не бачив? Ги-ги!»

«Сам ти трубал» — відповів я сердито і, сплюнувши, подався додому.

День минув ніби в чеканні всесвітнього потопу чи якоїсь глобальної катастрофи. Нічого не роблю. Нікуди не йду. Все на телефон поглядаю. Чекаю дзвінка: «Дмитро Іванович вдома? Дайте йому трубку! У нас тут провал...» Уявно хапаю трубку і чую розпачливе: «Дмитре Івановичу! Рятуйте! Терміново порада ваша потрібна! Як шкода, що ми вас так необачно відпустили! Тепер — труба!..»

Телефон дзвонив кілька разів. Я першим кидався до трубки. Але то до дружини. Одна розпитувала, як опеньки

краще маринувати. Інша — як позбутися лупи в голові. Теж проблема. Я про завод пікуюсь, а їм дурнички на умі.

Пережив ще день. На завод не пішов. Відчуваю, змарнів геть. Бо ні сну, ні апетиту, ні душевного спокою. Дружина вже дивиться на мене, як на хворого. Радить до лікаря піти. А я на третій день до хитрощів вдався. Поїхав до заводу. Причаївсь поблизу воріт. Дождався директорської «Волги». Вискочив. Руку підняв.

«Вам чого?» — розгубився водій, натиснувши на гальма.
«Директора».

Відчинились дверцята. Висунулась голова в норковій шапці. З невдоволеним обличчям.

«А, Дмитре Івановичу, — кивнула голова. — Щось потрібно?»

«Хочу на завод».

«Працювати?» — обличчя ще більш невдоволене.

«Та ні, хоч так побути».

«Йдіть на прохідну!»

«Не пускають. Уже з списків хтось викреслив».

«Сідайте, підвезу, — милостиво запросив директора. — Ну, бюрократи! Одразу й викреслили! — обурився директор. — Ніякої чуйності до людини!»

Я сів. Вїхав на територію. На душі стало тепло, радісно. Бач, яка добра душа в нього. Пішов поруч з директором. Аж до його кабінету. В приймальні Надя мене побачила. Знизала плечима. На шефа запитально поглянула.

«Дмитро Іванович зі мною, — сказав він. — Через п'ять хвилин летучка. Кличте всіх».

«Це добре, — подумав я, — нехай побачать, що й без мене не обійшлося. Поради питатимуть».

«Як відпочивається?» — запитав директор, перегортаючи сторінки відомого мені записника.

«То не відпочинок без роботи», — зітхнув я.

«Нічого, звикнете, — заспокійливо мовив директор. — Не все ж трудитися».

«Я буду до вас навідуватись, — сказав директорові. — Ви вже розпорядіться, будь ласка».

«Це можна, — щось записуючи, мовив директор. — У нас нарада зараз, то ви вже...»

Я зрозумів натяк і взявся за пальто. Директор тим часом вийшов у приймальню. І я почув його приглушений голос: «Надю, сторонніх до мене більше не впускайте!»

Мене ніби окропом ошпарили. «Посторонній», — це я. Про кого ж він ще міг сказати таке? Значить, на зборах

було одне: теплі слова, подяки, запрошення, а насправді... Я миттю пригадав слова дружини: «На проводах і на похоронах завжди красиво й жалібно промовляють».

Я вишмигнув з кабінету, не попросившись. Перепустки більше не просив. Вже роки минули, а завод, бачу, не розвалився. Навіть розширився. Нову продукцію випускає.

— А наші вболівання — то кохання без взаємності, — підсумував Дмитро Іванович Бурій. — Хоч, правда, не скрізь так поступають з нашим братом, як учинили зі мною. А може, я й сам у тому винен, переоцінивши свої можливості.

ВЕЧІР ЧЕТВЕРТИЙ

Оповідка Кузьми Лукича Хвороста про свої нові захоплення, що приносять йому задоволення і вітху.

— Оце я вже прослухав три розповіді товаришів і, скажу відверто, дещо здивований. — Таке зауваження зробив Кузьма Хворост і одразу ж повідомив слухачів, що в «Цілющу криницю» приїхав він вперше. Приїхав з степової області. Що тут йому дуже подобається. І що про кращий відпочинок не можна й мріяти.

Кузьма Лукич, як він назвав себе, на вигляд моложавий, з чорним, видно, недавно пофарбованим волоссям, з прямим носом і тонкими губами. Зодягнений у легку юнацьку куртку, картату сорочку і нові, цупкі, з дещо довгуватими холошами, джинси. Він ніби намагався зі старості перестрибнути в юність, щоб знову повторити романтику минулого.

— Я оптиміст, — окинувши поглядом присутніх, заявив Кузьма Лукич. — Так, так, оптиміст! Життя сприймаю таким, яким воно є. Не ідеалізуючи і не дуже аналізуючи. Займатися тим — даремно свої нерви псувати. На пенсію виходив охоче. Мене мало цікавило, як мене проведуть, хто зі мною залишиться в добрих стосунках, а хто відсахнеться. Ну, і зовсім не боявся, що після мене все в колективі розвалиться. А навіть якби й розвалилося, ха-ха! То що? Відпрацював своє — і тікай! Заслужив відпочинок — відпочивай!

Закинете мені, що, мовляв, не та мораль? Та! Мораль нормальна. Старші своє зробили. Тепер нехай молодші беруться. Їхня черга. Закономірна зміна поколінь.

До пенсії я готувався заздалегідь. Точніше — готував себе морально. Щоб без потрясінь. Без обмороків. Так і вишло. Відпустку останню використав. Розрахунок отримав. Пенсію оформив. Що попереду? Щаслива старість. Та й яка то старість, коли ти ще здоровий? Дурниці. Тут головне — все спланувати, продумати.

Мушу сказати, що в ті мої плани намагалися внести свої корективи дружина й діти. Знаєте, уже десь на другий чи на третій день, як тільки перестав на роботу ходити, намагалися запрягти в домашній хомут.

«Кузьо! Сходи на базар та купи мені...— тут дружина як почала розказувати, що їй купити, то мені й в голові запаморочилось.— А по дорозі в молочний магазин зайдеш»,— ще на додачу.

«Ти що? — я до неї.— На посміховисько мене виставляєш? Та мене тут всі знають! За солідну людину вважають!»

«Яке ж це посміховисько? — розгубилась від моїх слів дружина.— Чужі чоловіки ходять, і нічого».

«То ж чужі! — кинув я.— А я в тебе свій».

«Мамо,— втрутилась у ту розмову дочка.— Може, й справді не гоже батькові по базарах ходити. Нехай краще Максимчика в дитсадок відведе. А увечері забере».

«Ніякого садка! — урезонив я й дочку.— Самі водять! У мене заслужений відпочинок».

— Після тієї розмови вдома мені ніяких доручень більше не дають,— тоном переможця мовив Хворост.— Не сміють.

Можете поцікавитись, чим я займаюсь? Займаюсь. Від безділля не нудьгую. Байдиків не б'ю. Довкола стільки цікавого. Скажімо, раніше я не встигав газету почитати. Розгорнеш, пробіжиш поглядом та й згорнеш. А тепер читаю. Від передової до найдрібнішої замітки. Не минаю навіть повідомлень про розшуки спадкоємців закордонних багатіїв. Все цікаве в газетах підкреслюю. А потім вирізаю й підшиваю в спеціальні папки. За темами. За значимістю фактів.

Між іншим, я не залишаю поза увагою всіляких траурних повідомлень та некрологів. У них є своє філософське зерно. Прочитавш, що людина померла на такому-то році життя, одразу свій вік зіставляєш. І бачиш, скільки тобі оце відведено, чим довше людина прожила, тим тобі приємніше. Бо ніби ще маєш і ти чималий запас.

Тільки застерігаю: з тими вирізками й підшивками треба бути пильним. Навіть дуже пильним. Знаєте, я за кіль-

ка років папками увесь верх шафи завалив. Мав безцінну картотеку всіляких довідок. До мене вже кандидати наук почали вчашати. Пропагандисти. Агітатори.

А то якось на шафу глипнув і ледь не впав з подиву: половини мого скарбу нема. Ніби його корова язиком злизала. Ноги підкосились. В горлі раптово пересохло.

«Де папки?!» — гукнув домашнім.

Мовчанка. Могильна.

«Хто папки забрав?» — свердлю всіх очима.

«Я не брала», — дружина каже.

«І я не брала», — дочка якось невпевнено.

«А хто ж?»

«Це я, діду, взяв». — раптом признався Максимчик. Він уже виріс, до школи ходить.

«Де подів?» — вхопив я онука за худе плече.

«В школу відніс».

«Сам?» — тряс я онука.

«Ба-бу-ся допомогла», — знітився Максимчик.

«Навіщо ти відніс?»

«На ма-ку-ла-туру!» — схлипнув онук, сподіваючись на кару.

Ну, дав я їм макулатуру. Накричав, налаяв. А сам пішов до школи. Вимагав, щоб повернули. А там уже ніяких слідів. Відвезли кудись.

Оце вам моє заняття. А ще на риболовлю ходжу. Сяду на березі річки, вудочку закидаю, на поплавець дивлюсь. Часом досиджуюсь — в очах рябіє. Рибка впіймається чи ні. А цілий день на свіжому повітрі. Важливо для організму, що маєш повний розумовий відпочинок. Ні над чим не задумуєшся, голови собі не забиваєш зайвими турботами. Нерви твої відпочивають. Сам увесь відпочиваєш.

Дехто захоплюється стадіоном, матчами різними по телевізору. Я цим не захоплююсь. Виграють, програють, забивають штрафні, пенальті — все це дивитися, то теж треба мати здорові нерви. Ще доки працював — теж дивився. Змушений був. Бо, гляди, хтось з начальства питає, а ти не в курсі. Це навіть на твою кар'єру впливає. Тому й на стадіон ходив і якусь там таблицю ігор вів. А тепер я ці видовища виключив з свого життя. Нині найважливіше для мене — спокій. Телевізор тоді друг, коли ото передають «У світі тварин» чи «Клуб мандрівників». А найбільше до вподоби програми для дітей. Коли мультфільми різні. Тут хіба посмієшся. А сміх — здоров'я.

Часом, чую, захоплюється наш брат, пенсіонер, іграми різними. В шахи грають, в пашки. Особисто я — пас. Не

захоплююсь. Сама гра, та ще серйозна, майте на увазі, теж негативно відбивається на здоров'ї. Нерви розхитує. Я визнаю єдину розумну і найбільш інтелектуальну гру, це гру в доміно. Тут і для мислення простір і для рук — фізичні вправи. Тільки сам я не бахаю кісточками по столу. Виступаю в ролі спостерігача, порадника, а часом і в ролі судді. Коли в нашому дворі, під акацією, збираються гравці, я сідаю собі десь край столу, пильно стежу за грою і, насолоджуючись отим ритмічним постукуванням, що аж в душу тобі входить, блаженно відпочиваю.

Ще я можу розповісти про своє ставлення до гри в карти. Це гра мені певним чином також імпонує. Своєю постійною загадковістю.

Хворост уже захопився було теоретичними викладками гри в карти, але оглянувся і помітив, що біля нього сидить єдиний слухач, дебелий чоловік з похиленою на груди головою. Він міцно спав.

ВЕЧІР П'ЯТИЙ

Оповідка Григорія Павловича Ремезя про те, як він і досі шкодує, що не зробив однієї дуже важливої справи. На заваді тому став його м'який характер

— Я не торкатимусь тем глобальних, питань якихось гострих, а розповім лише про випадок зі своєї службової практики, що й досі бентежить мене отією незавершеністю, яка роками не дає спокою.— Таким, дещо загадковим вступом, розпочав свою розповідь Григорій Павлович Ремезь.

З інтонації голосу оповідача слухачі відмітили про себе, що перед ними людина покладаста, з широко відкритою душею, з отим, з дитинства сором'язливим характером, що все життя стримує її від кроків рішучих, від дій сміливих і навіть гальмує просування на вищі посади. Та й зовнішність його була ніби візитною карткою до передбачуваного характеру. Обличчя лагідне, ледь усміхнене; лоб рівний, не зораний зморшками, як то буває в осіб вольових; ніс картоплиною, що вказує на простодушність його господаря. Лише очі, сховані у темних впадинах, нагадують дві дірки стволів мисливської рушниці, що губляться десь у таємничій глибині.

— Зрозумійте мене правильно,— по паузі, давши на себе роздивитися, продовжив Григорій Павлович,— але й я, як наш вчорашній оповідач, вихід на пенсію сприйняв

порівняно спокійно. Всі ми з вами знаємо діалектику життя, і нічого в тій діалектиці змінити не можна. Сприйняв спокійно ще й тому, що під мене, як то буває, ніхто не підкопувався. Скарг — не було. У вищих інстанціях до мене ставились нормально, давши допрацювати до того рубежу, за який уже не варто переступати. Я подав заяву. Мені оголосили подяку і вручили подарунок.

Саме отой подарунок і підняв бурю в моїй душі й свідомості. Вона не вщухає й досі. Це буря самоневдоволення.

Знаєте, як буває тяжко усвідомлювати, що ти міг щось зробити, але не зробив. Сумління потім мучить, сором пече. Була посада. Були можливості. А ти відкладав на завтра, на післязавтра, на потім. А все через свій м'який характер, через нерішучість. Ех, які ми буваємо!

Але я про подарунок. Його мені вручила Килина Климівна Студень. Не від себе, звісно, а від колективу. Що лежало в тому м'якому пакункові, я не знав. І не догадувався. Знаю, у нас було неписане правило: чоловікам дарувати щось потрібне — електробритву, ручок набір чи дешевий радіоприймач. А мені — щось таке м'яке.

Вдома розпакували, а там — комплект спальної білизни. Я побачив — затрясся від гніву. А тут ще дружина, ніби вгадавши, що в мене на душі коїться, жару підсипала:

«Вони тобі, ніби дівці, придаве всунули».

«Завтра ж понесу й у вічі кину їм!» — підскочив я, розгніваний, виведений з рівноваги.

«Завтра вихідний», — нагадала дружина.

«То післязавтра!»

«І післязавтра не понесеш, — заспокійливо мовила дружина. — Нехай собі комплект буде. Пригодиться. Шкода тільки, що один. Ніби холостякові піднесли. Краще б уже одразу два».

І дружина заспокоїлась. Я — ні. Бо зрозумів, що то був останній злий випад Килини Климівни проти мене. Випад надто зухвалий. На, мовляв, отримуй, як ти тюхтій!

Цю жінку я не міг терпіти. З перших днів свого приходу в установу. Як і вона мене. Це одразу побачив і зрозумів. Тут були свої, як кажуть, нюанси. Не тільки вона мене не злюбила. Знайшлися й інші. Чому? Це дещо інтимне. Але, сподіваюсь, зрозуміле не тільки мені, а й вам. Людям з досвідом.

Самі знаєте, буває часом, що нашого номенклатурного брата на керівні посади посилають не за фахом, не за спеціальністю, а враховуючи наші організаторські здібності. Я й тепер переконаний, що це правильно. Спеціаліст —

це добре. Та якщо він нікудишній організатор, то віддачі від нього не чекай. Тут без нас не обійтись.

Наш заклад мав явно хімічний ухил. Я з цим предметом не дуже обізнаний. Ну, там «аш два о плюс пшоно», ха-ха! А далі — не моя парафія. І ось тільки-но співробітники якимось чином це пронюхали, то стали дивитися на мене косо, а дехто й спідлоба. Неначе я прийшов до них по своїй волі і навмисно, аби розвалити все тут.

Я це врахував. І, спираючись на попередній досвід, згуртував біля себе надійний актив. Власне, біля кожного керівника актив сам формується. Тут тільки пильно стеж, щоб хтось не втесався у той актив з недобрими намірами. Тоді вже чекай анонімок.

Згодом я освоївся. Все йшло гарно. Що підписувати, що не підписувати, актив допомагав. Підказував. Ніяких промахів у моїй роботі. Так мені приємно стало на роботу їздити, доповідати кому слід про наші діла. Намагалися псувати тільки окремі неподатливі особи.

Якось зайшов до мене один, папір на підпис підсовує. А з активу при мені саме нікого нема.

«Тут усе в ажурі?» — запитую, покладаючись на порядність співробітника.

«В ажурі», — підтверджує.

Я папір підписав. А через кілька днів чую, що цей товариш мене просто «купив». Підсунув вісенітницю, та ще й розголосив.

Зійшлися активісти. Співчують. Лають, на чому світ стоїть, зловмисника. Розповіли мені, що в нього характер підступний. Любить кепкувати.

«Що робити? — раджусь. — Як поступити?»

«Догану на перший раз», — порадили мені.

Написав наказ. З доганою. Суворою. За зловмисний підрив авторитету керівника. Можна було б різкіше. Дошкульніше. Але м'який характер не дозволив мені. Пожалів людину. Дивлюсь, знітився мій кривдник. Щось було нахвалвся поскаржитись та, не знайшовши підтримки в товаришів, притих. Вибачатися, правда, не приходив, але й свині більше не підкладав.

Згодом ще один вискочив. Цей прямисінько на зборах ляпнув, що я, мовляв, не розуміюся в процесах. Тут я вже без активу обійшовся. Вичекав кілька днів, щоб усе уляглося. Ти ж не оголосиш догани за те, що він тебе критикує, от і чекав слушної нагоди. А вона трапилась. Тоді за елементарне запізнення на роботу — бух сувору догану, бух позбавлення преміальних. Шовковим став.

Ще кілька розумних заходів. В основному, наказами. Я ж казав, що характер у мене нікчемний, сором'язливий. Читати людині мораль — для самого каторга. Голова розболиться. Серце здає. Нерви не витримують. Та й голосом суворим природа мене не наділила. Спокійно говорю — нікого не лякаю. Підвищу — зриваюсь до пташиного писку. А на папері цього й не потрібно. Догана. Догана з попередженням. Суворі догани. Кому вона адресована — той зрозуміє й відчує інтонацію. Сам. Без консультанта.

Так ось тих, хто мені ногу підставляв, я таки присадив. На місце поставив. Без крику. А Килину Климівну Студень ніяк не міг приборкати. Якась у ній сила чортяча сиділа. Не загнуждати ту силу. Що в її поведінці було дивного, так це те, що ніколи не огризалася. Ніколи й в наступ не переходила. На відміну від більшості жінок.

Ти їй щось кажеш, за щось докоряєш чи лаєш, а вона тільки посміхається. Та так єхидно, з такою іронією, що все в тобі закипає. А мусиш стримуватись. Нема підстав покарати. Дивиться вона на тебе і ніби каже: «У тебе ж ні диплома хіміка, ні практики керівництва таким закладом нема. Ти тут біла ворона, якій не місце в цьому гурті». Вона своїм поглядом ніби роздягала мене догола. Так і хотілося чимось закритись чи відгородитись від Килини Климівни.

Я вже й, виступаючи перед колективом, ставав так, щоб насмішкувате обличчя Килини Климівни було сховане за чийось спиною. А воно завжди висовувалось і лізло мені на очі.

Я боявся зустрічатися з нею в коридорі. Уникав викликів її на бесіду. Дійшло до того, що, збираючись на роботу, думав про Килину Климівну і від того здригався.

«Ти погано себе почуваш?» — кожного разу запитувала мене дружина, випроводжаючи з дому.

«З чого це ти взяла?»

«Ти нервуєш, плечима струшуєш».

«Тобі здається».

«Нічого не здається, — доводила своє дружина. — Я вже тебе добре вивчила. Якісь неприємності?»

«Ніяких неприємностей», — заперечував я і швидко, перемагаючи себе, виходив з квартири.

Я знав і вірив, що варто мені на чомусь упіймати Килину Климівну і оголосити догану, як її саркастична посмішка навіки зникне з благопристойного обличчя. Чекав випадку і дочекався. Вона пізніше строку подала

необхідні узагальнення однієї виробничої операції. Це було порушенням графіка. Мені залишилося видати наказ. Але перед тим захотілося віч-на-віч поговорити з непокірною співробітницею. Нехай відчує провину. Переживе ніяковість.

«Ви порушили графік», — сказав Килині Климівні, вкладаючи в свій голос якнайбільше суворості, хоч з того нічого не вийшло.

Моя сором'язлива ніяковість брала верх.

«Визнаю», — коротко погодилася Килина Климівна, ховаючи іронічну посмішку, що вже було з'явилася в куточках її легко підфарбованих губ.

«Ви заслуговуєте стягнення», — додав я, усвідомлюючи, що мені не треба було затівати цієї розмови.

«Це у вашій волі, — відповіла Килина Климівна, — тільки сподіваюсь, що цього не зробіте. Ви така гарна людина і добра», — ледь посміхнулася вона.

«Ми не в гостях, а на роботі, — нагадав я, червоніючи. — Тут обов'язок — перш за все».

«Тоді перенесіть видання наказу на пізніше. Дайте мені відстрочку з тим стягненням». — Килина Климівна не зводила з мене благального погляду. А я, ніби бурулька на сонці, почав танути.

«З яких це причин відстрочка?» — запитав я.

«У мене буде врочиста подія», — Килина Климівна вже не ховала посмішки. Іронічної, як завжди.

«Добре, — погодився я. — Але запам'ятайте, що я не жартую. Стягнення за вами. А поки — будьте здорові!»

Килина Климівна не сказала ні «спасибі», ні ще чогось, що висловило б хоч якусь до мене повагу, і вийшла. Я сидів і сидів з таким почуттям, ніби мене щойно обікрали. Дав собі слово більше двох тижнів не чекати. «Від догани ти, жіночко, не відкрутишся, — подумав. — Я тобі хвоста врубаю».

Через два тижні мене випроводжали з установи. За мою згодою. Випроводжали тихо, спокійно. І, як я вже вам сказав, Килина Климівна Студень від імені колективу вручила подарунок: комплект спальної білизни. Чи не її це затія? Прозорий натяк: «Спи спокійно!..»

З її саркастичної посмішки можна було зробити саме такий висновок.

Проїшли роки. Почуваю себе, півроку, в силі. А ось морального спокою нема. Все буря в мені бушує: чому не зробив того, що міг зробити? Чому не скористався можливістю і не вліпив догану жінці, яка, твердо знаю, ніколи

мене не поважала і не визнавала моєї влади над собою?

Справді вірно говориться: «Не відкладай того на завтра, що можна зробити сьогодні».

ВЕЧІР ШОСТИЙ

Оповідка Мефодія Дмитровича Стріляного про життєву пригоду, що мала для нього початок ліричний, а кінець майже трагічний

— Нехай мені товариство пробачить, але я відхилюся від теми, яка чомусь заволоділа нами з першого ж вечора.— Так, уже за традицією, назвавшись, розпочав розповідь Стріляний.— Я відносно того, що всі тільки і торкаються наболілого: як його випроводжали, як шкода розпрощатися з посадою тощо. А, знаєте, це у всіх нас своєрідна ностальгія. Тільки даремно ми за минулим тужим. І на пенсії можна жити повнокровним життям. Якщо, звичайно, мати силу волі й здоровий глузд. Адже живуть люди. Хтось садом захоплюється. Хтось онукам час і розум віддає. А ті, хто вміє і має про що, мемуари пишуть.

Я теж збирався ще пожити з користю для людей і з задоволенням для себе. Та тільки, як то часом буває, лихий мене поплутав. І поплутав саме тоді, коли зостався самотнім. Річ у тому, що дружина моя покинула світ ще за кілька років до мого виходу на пенсію. І жив я з дочкою, онучкою і зятем. Було все й гаразд. Та заманулося моїм молодим на Північ поїхати. Самі знаєте, чого нині туди така тяга. За великими заробітками. Ну, що тут скажеш? Поїхали, то й поїхали. Я й не наполягав, щоб утримати. Їм видніше.

«Тату, самі тут справитесь?» — запитала дочка.

«Справлюсь», — сказав я, бо почував себе добре, готувати навчився.

«Не скучатимете?»

«Скучатиму», — висловив я правду.— За вами, за онучкою, за сім'єю. Самому в хаті утіхи мало. Але є телевизор, кіно, газети, книжки — розважатимуть».

«Глядіть тільки, щоб не привели собі подругу в квартиру», — не то жартома, не то з побоюванням застерегла мене донька. Зять якимось все мовчанкою обходив.

«Ти таке скажеш», — аж зашарівся я від того доньчиного попередження. Мені вже і в голову не приходили такі дурниці.

Одне слово, поїхали вони. І не на рік, а на довгих п'ять. Перші дні самотності хоч були й тяжкі, та переживав я їх

стійко. Все ще була якась надія на те, що молоді мої ось-ось повернуться. Та коли отримав телеграму, а згодом і лист, що вони вже на місці, що влаштувались кожне на свою роботу, у мене аж в душі похололо. В квартирі якась пустка. Ні звуку, ні розгардіяшу, ні когось живого. Дивлюсь телевізор — сумно. Читаю книжку — рядки плигають. Тільки й заспокоююся, як на вулицю вийду, на люди. І почав я ходити. Перші дні — куди ноги несуть, а пізніше облюбував собі сквер, що недалеко від дому. Там відносно тихо, спокійно і перехожі є. Я навіть лаву собі вибрав у затишку кущів. Один раз на ній посидів, другий раз, третій... Привик до місця. Прийду, сяду, читаю. Коли хто й примоститься, то не зачепить. Спокою не порушить.

Не пам'ятаю, який то був день моїх відвідин скверу, десятий чи п'ятнадцятий, але став він для мене фатальним. Далі зрозумієте, чому саме. Сиджу, значить, читаю, але чую, що біля мене ще хтось присів. Та так легко, як ото метелик сідає. Ну сів, сиди. Я й голови б не повернув. Та мене занепокоїли пахощі. Тонкі, ніжні, приємні. Тихенько втягнув носом повітря — духи. Виходить, поруч не дядько, не хлопчина, а особа жіночої статі. Глянути — незручно. Підвестися й піти — не хочеться. Щось мене ніби вхопило й тримає на тій рубцюватій лавці.

Перегортаю сторінку в книжці. Так собі, для годиться. Бо що там написано, не бачу. Тобто бачу, а змісту збагнути не можу. Пахощі оті дратують чи дурманяць. Так ото перегорнув я сторінку і голову ледь повернув, щоб хоч одним оком побачити, хто поруч.

Перше, що вловив мій погляд, звернений на землю, була нога. Жіноча. В туфельці, в панчосі, майже прозорій. Я ковтнув. Не знаю, що саме, але ковтнув. І те, проковтнуте, далі горла не пішло. Десь у верхній частині грудей застрягло. Погляд мій ковзнув вище. Але не раптово, не похапцем, а ніби поковзом по носі. До коліна, що далі ховалося під сукнею.

Тут я ковтнув удруге. І відчув, як по всьому тілу струм пробіг. Ще якась мить — і звалюсь. Таке відчуття запаморочливе. Напевне, зачадів від пахощів. І звалився б. Але зашурхотів гравій, війнуло вітерцем і нога зникла з поля мого зору. Вона пішла. В парі з іншою. Я зачекав кілька секунд. Тоді підняв голову. Від моєї лави в глибину алеї пішла жіноча постать. Пишна, пшеничного кольору зачіска. Легеньке світле плаття. Точені ніжки на каблучках. За спиною, на довгому ремінці, сумочка.

«З усього видно, що молода, — подумав я розважливо

і, зібравши сили, глибше ковтнув оте, що застрягло в грудях.— Яке мені до неї діло? Сіла, посиділа, пішла. Не моя ж це власність — лава в сквері».

Закрив книжку. Пішов додому. Намагався не думати, не згадувати. Та пахоці стояли й удома. Куди б я й не ступив. Умився, перевдягнувся, а пахоці не виходять. Вікна відчинив, балкон — пахне. Вночі снилася нога. Кілька разів прокидався, дивився на годинник, знову гасив світло, намагався заснути. Тьху!

Вранці дав собі слово більше не згадувати, не думати і викинути з голови. Я ж не парубок. Поснідав. Домашніми справами зайнявся. Ніби полегшало. Тільки все ще пахоці не вивітрювалися з квартири. Напевно, то моя уява утримувала казковий аромат духів. По обіді я завагався: йти чи не йти в сквер? Перемогла думка: йти. Чого це я маю боятися? Та й вчорашнє, був переконаний, не повториться.

Але, збираючись з дому, вдягнувся краще. Досить-таки святково. І перед дзеркалом постояв, оцінюючи себе, як на екзамені, досить прискіпливо. Оцінка була, може, й суб'єктивною, але загалом позитивною.

Лава моя вільна. Аж зрадів тому. Сів. Розкрив книжку. А читав мемуари одного визначного воєначальника. Розкрив, знайшов потрібну сторінку. Потрібний абзац. «Лінія оборони нашої армії,— почав я читати,— проходила по пересіченій місцевості, де поруч з невеликими лісистими висотами пролягали досить широкі вибалки, що на правому фланзі зливалися з рівнинним, майже непрохідним болотом, усіяним багатьма зеленкуватими озерцями...»

На озерцях я спіткнувся. На лаву сів «метелик». Це я відчув по вже знайомих вчорашніх пахоцях, по ледь чутному шурхоту гравію.

«Не звертати уваги,— подумки дав я собі слово.— Не оглядатися. Не повертати голови».

Таке внутрішнє рішення допомогло мені втримуватись на оборонному рубежі, як і отій армії на пересіченій місцевості, про що мить тому прочитав у книжці.

Не знаю, скільки тривала мовчанка. Читати я не міг. Думати теж не міг. Але тримався героїчно. Не видав ні свого внутрішнього хвилювання, ні збудженості. Мій правий фланг, на якому сидів «Метелик», тримав оборону.

«Це ж абсолютна випадковість,— заспокоював себе.— Цій особі жіночої статі, вочевидь, однаково, де сісти. Біля мене чи біля стовбура довгокосої верби, що росте поруч».

Ті мої думки були раптом порушені єдиним словом, адресованим саме мені:

«Читаєте?» — пролунало неспміливе запитання. Та таким лагідним, таким чарівним голосом, що так і проник мені в самісіньку душу.

«Ви мене питаєте?» — здригнувся я.

«Вас», — знову той чарівний голосок.

«Читаю», — відповів я і повернувся обличчям на голос.

Повернувся й побачив. Поки що не все, а лише голову і плечі. Поруч, майже впритул до мене, сиділа дівчина. Не сказати б, що зовсім молода, але з такими ще наївними рисами, які зовсім не притаманні жінці з досвідом. Обличчя лагідне, довірливе. Рівна пшенична зачіска, не спохаблена косметикою. Очі карі з сонячним блиском. Губи — то пелюстки ранкової троянди з прохолодними сріблястими росинками.

«Яка ж то душа в неї? — майнула в мене думка. — Не інакше, як ангельська, найпрозорішої кришталеві чистоти».

«Цікавий роман? — запитала дівчина, не даючи мені заглиблюватись у роздуми. — Про кохання?»

«Мемуари, — розчарував я дівчину. — Спогади про минулу війну», — доповнив, боячись, що для неї слово «мемуари» не зрозуміле.

«Бачу, ви часто сюди приходите. У відпустці?» — Дівчина облишила тематику мого читання, а перескочила на мене самого.

«У відпустці», — сказав я неправду, сподіваючись, що більше ми не побачимось.

«Чому ж нікуди не поїхали? — майже зі співчуттям поцікавилась дівчина. — Путівки не дістали?»

«Нема на кого квартиру залишити», — не подумавши, простодушно відповів я.

«А ви хіба самі живете?» — ніби зраділа моя співрозмовниця.

«Сам», — признався я.

«Мене звати Світланою, — назвала себе дівчина, — а вас як? А то сидимо, балакаємо і не познайомились».

«Мефодієм Дмитровичем величають», — сказав я і відчув якусь внутрішню ніяковість, бо все життя недолюблював свого старорежимного імені. Доки був молодим, то при знайомстві називався «Федею». А в даній ситуації Феді з мене не виходило.

«Гарно вас звати, — розвіяла мою ніяковість Світлана. — А чого ж це ви сам?»

«Мої дочка, зять і онучка завербувалися. Ось я й сам», — вдовольнив я цікавість дівчини.

«І вам не скучно?» — не мигаючи віями, усталилась на мене Світлана.

«Скучно, та що вдієш», — зітхнув я.

«І самі собі готуєте?»

«Сам і готую».

«А вмієте?»

«Та так, умію, по-чоловічому. Щось найпростіше, — признався я. — Варю борщ, смажу картоплю, яєчню, часом сосисками снідаю».

«Це не те, — мовила Світлана, пильніше окинувши мене поглядом. — Не те, — повторила вона. — Хіба нема іншого виходу?»

«Який тут вихід? — розвів я руками. — В ресторанах обідати для мене незвично, а шукати собі когось — пізно».

«Чого ж це пізно? — здивувалась Світлана і присунулась ближче. — Хто вам таке сказав?»

«Сам знаю. Уже не парубок».

«А кому теперішні парубки потрібні?! — вигукнула Світлана і торкнулася мого ліктя. — Гультяї, забулдиги! Нині таким, як ви, ціни нема! Та ви ще чоловік — кров з молоком!»

У мене, ніби під впливом гіпнозу, серце швидше забилося, кров припливла до обличчя, аж жили в скронях заппульсували.

«Ви перебільшуєте, — мовив я не досить певним голосом. Бо те, що сказала Світлана, було мені приємне.

«Ех, допомогла б я вам, та відпустка моя кінчається. Доведеться їхати додому», — з жалем сказала Світлана і, ніби давно знайома, просунула свою пухку красиву руку під мій лікоть.

Внутрі моєму завібривало. Я ніби втратив відчуття часу, місця і свого віку.

«Коли відпустка кінчається?» — вхопився я за слова дівчини.

«Через два тижні».

«А тоді куди ви?»

«Додому. Я ж сказала».

«Де ваша домівка?»

Світлана назвала область і район.

«Там працюєте?»

«Працюю, — нехотя сказала Світлана. — А взагалі...»

Що там у неї «взагалі», мене чомусь не цікавило. Я руками й ногами вчепився в оті два тижні, що були ще в розпорядженні моєї нової знайомої.

«Де ви зупинились?» — запитав я.

«Щоб десь постійно, то ніде,— ухилилась вона від конкретної відповіді.— Ходжу, вивчаю. У мене тут ні родичів, ні добрих знайомих. Просто місто ваше полюбилось».

«А знаєте, що?» — запитав я, раптово прийнявши рішення, що диктувалося моїм душевним станом.

«А що?» — загорілися блиском карі очі Світлани.

«Не знаю, чи погодитесь,— завагався я,— але я запропонував би вам пожити ці два тижні в мене».

Мої побоювання були марними. Дівчина охоче прийняла мою пропозицію. Додому ми йшли вдвох. Правда, наближаючись до двору, я попросив Світлану, щоб вона сама пішла в другий під'їзд, піднялася на п'ятий поверх і там зачекала на мене. Не хотілося, щоб сусіди помітили мою відвідувачку. Бо знав, як довгі й злі язички швидко розповсюджують сімейні сенсації, прикрашаючи їх найяскравішими деталями, яких не було і не могло бути. А згодом я вигадав версію, що Світлана — дочка мого троюрідного брата. Вона в мене гостює. Версія ця, як згодом виявилось, влаштувала тільки мене. Інші в неї не вірили.

Два тижні пролетіли, як один святковий день. Я почував себе веселим, бадьорим і молодим. Вдома все готувалось, прибиралось, освіжалось. В квартирі лунала музика. Світлана ходила біля мене, як біля яєчка, оберігаючи, турбуючись, нагороджуючи найніжнішими ласками. Та настав і той день, коли вже пора було розлучатися. І засумував я, місця собі не знаходив.

«То це тобі вже додому збиратися?» — з тривогою запитав Світлану, не уявляючи, як знову зостанусь самотнім.

«А я можу й не їхати», — раптом сказала вона, не виявляючи жодної готовності покинути мене.

«Як це — не їхати?» — уже з ноткою переляку запитав я.

«А так. Залишуся з тобою».

«Тобто?» — уставився я на Світлану і вперше за два тижні вловив у її погляді щось приховане.

«Ти на мені одружишся!» — випалила твердо.

«Я не можу на тобі одружитись! — кинув і я свій козир.— У моєму віці...»

«Вік твій ніякого значення не має,— сказала Світлана.— А я можу стати матір'ю».

Я похолов. А виходу ніякого.

«Та ти не лякайся,— втішала мене Світлана.— Наше одруження буде фіктивним. Я довго тут не затримаюсь. А дитині прізвище потрібне, по батькові. Зрозумів? Потім я з тобою розлучуся. Не я перша так роблю».

Я зрадив, що є хоч такий вихід.

Витримали потрібний термін. Потім зареєстрували шлюб. Без весілля, без гостей.

Про цю подію загомоніли не тільки в нашому дворі. Мені здається, весь світ дізнався.

Світлана негайно в мене прописалася. А там і пішло...

Вона призналася, що ніяких почуттів до мене не мала. Просто «підсікла», як дурного карася. Дитини вона теж не чекала і не чекає.

«То геть і з квартири моєї! — набрався я духу й рішучості. — Я з тобою не бажаю не те що в шлюбі бути, а й жити під однією стелею!»

«На розлучення я вже подала, — втішила мене зла й недобра Світлана. — А під однією стелею жити доведеться. Я тут прописана. Ніхто мене не вижене. Нема такого закону».

— А далі, дорогі мої, — тяжко зітхнув наш оповідач, Мефодій Дмитрович Стріляний, — як ото у відомій журливій пісні про нещасного ямщика: «Налейте, налейте бокал мне вина, рассказывать нет больше мочи!» Світлана відсудила в мене одну кімнату, водить туди знайомих, а я в двох інших живу, чекаю повернення дочки й зятя з онучкою. І не наслідуюся написати й признатися їм, у яку халепу вскочив. Єдине, що не скачую. Бо в Світлани часто гулянки. З музикою й піснями. Оце тільки й мого відпочинку, що ось тут, в «Цілющій криниці».

— А там поїду та й займуся обміном квартири. Ось що таке — сивина в голову, а чорт у ребро, — тихо й невтішно завершив оповідку Стріляний, схиливши на груди колись горду, а нині нерозумну голову.

ВЕЧІР СЬОМИЙ

Оповідка Ніни Марківни Осьової про нові рекомендації всіляких лікувальних засобів, що надійно омолоджують людину

— Вчора я мало не розплакалась, слухаючи романтично-трагічну історію, що її розповів Мефодій Дмитрович Стріляний, — не чекаючи чийогось запрошення, взяла слово хворобливого вигляду жінка з дещо завеликою, попелястого кольору перукою на голові.

Вона охоче назвалась, але, як і всі до неї, обминула мовчанкою свою колишню посаду і місце проживання. Хоч з розповіді всі здогадалися, що мешкає вона у великому

місті, де є чимало лікувальних закладів і навіть Науководослідний інститут геронтології.

— Якщо ви хочете знати, — Ніна Марківна підвищила голос, — то всі ми варвари. По відношенню до себе. До свого здоров'я. Особливо у молоді роки. У ті, коли нам ще ніщо не болить, ніщо не допікає. Тоді не дивимось, що їмо, що п'ємо, як відпочиваємо. То за роботою часу не вистачає, то за елементарною байдужістю.

А ось як на пенсію виходимо, то спохоплюємось. І в один бік кидаємось, і в інший. Щоб здоров'я зберегти, старіння затримати. Правда, теж не всі. А тільки більш обачні.

Я теж отямилась. Можливо, запізно. Та все ж взяла себе в руки. І вірю, що успіх матиму. Тільки певної системи, режиму дотримуватись необхідно.

Що людині на пенсії потрібно? Всіма силами боротися за продовження життя. За надійне забезпечення щасливої старості. А засобів тут — гай, гай! — ціле море. Біда тільки в тому, що ми з вами живемо і, як сліпі, не помічаємо, скільки ліків довкола нас. Не порошоків, не пілюльок, не крапель, за якими в аптеку треба ходити. Та ще з рецептом. Та ще з грішми. А, виявляється, кожна рослина, кожна бур'янина — то ліки. І кропива, і лобода, і череда, і реп'ях, і лопух, і чемериця, і пшениця... Та хіба все це можна перелічити!

Кажу ще раз, біда наша в тому, що читаємо ми не те, що треба. Знову ж, у молоді роки, що було в голові? «Три мушкетери», «Королева Марго», «Милий друг», «Нана», транана... Одне слово, кохання, шпигуни, привиди. Ну й, звичайно, класична література до сесій, екзаменів, заліків. А що ми знали про лікарські рослини? Нічого. Топчемо під ногами якусь травинку і не знаємо, що то ліки, наше здоров'я.

Сумно признаватися, але мені самій все те відкрилося тільки тепер. Коли зайнялася цим по-справжньому. По-науковому. І очі мені відкрили такі ж люди, як і ми з вами. І не де-небудь, а в поліклініці. Посидьте ви на прийомі до лікаря, послухайте, скільки там цікавого розповідають. Лікувальну енциклопедію можна скласти. Аби тільки записував поради та рецепти.

Якось зайняла чергу до терапевта. Переді мною три жінки. Дві в літах. Видно, що хворі. А третя — ну, що яблуко соком налите. Обличчя аж сяє. Рум'янцем грає. Ні зморщечки, ні сіточки біля очей, як то буває. Я ще подумала, яким чином ця красуня в нашу поліклініку затесалася, де самі пенсіонери прикріплені.

«Пробачте,— не втрималась я,— скільки вам років? Я так, заради інтересу. Тут якраз чоловіків нема».

«Хе-хе-хе! — щиро, але з хитринкою засміялася жінка.— А скільки б ви мені дали?»

«Ну, десь так, так...— завагалася я,— трішки за п'ятдесят».

«Ха-ха! — жінка сміхом зустріла мою відповідь.— А сімдесят три не хочете?»

«Та ви що?! — вигукнула я з подивом.— Ніколи б не подумала! Це правда?»

«А що я — заміж за вас збираюсь виходити?! Ха-ха!»

Мене це просто вразило. У такому віці — й таке молоде обличчя.

«Природа-матінка дала вам таку тривалу молодість?» — не зводила я очей з жінки.

«Сама собі дала! — гордо мовила жінка, пишаючись своєю свіжістю.— Ну й, звісно, природа допомогла. Рецепт знаю», — додала загадково.

«Масажі, натирання, креми?» — допитувалась я. Бо так кортіло дізнатись про той рецепт.

«Пшеничку споживаю,— призналася жінка.— Оце вам і увесь секрет молодості й бадьорості».

«Сиру? Варену?» — захопилася я за ниточку.

«Хе-хе! Не все одразу,— зупинила мій запал жінка.— Вам скільки років?»

«Скоро шістдесят», — оглянувшись довкола і переконавшись, що ніхто не підслухує, призналася я.

«Не приховуєте?» — подивилась допитливо.

«Можу забожитись», — доводила я.

«Дивно,— ще пильніше мене оглянула співрозмовниця.— А я чомусь подумала, що ви старша від мене. І зморшки у вас, і сині мішечки під очима».

Мене аж в серце шпигонуло, бо й сама не гадала, що маю такий вигляд. Поношений. І так захотілося вирвати той рецепт. Секрету молодості.

«То як ви ту пшеницю споживаєте?» — ще запитала.

«Те, що я споживаю, уже не пшениця,— таємниче мовила жінка.— Це вже солод. Розумієте? Солод. А робиться він так».

Я аж загорілася. Слухаю, запам'ятовую, ще і ще перепитую. А воно нічого там і мудрого нема. Беремо, скажімо, склянку пшениці, промиваємо холодною водою. Потім змочуємо теплою, загортаємо в полотняну шматину і кладемо в тепле місце. За кілька днів пшеничка проросте. Тоді шматину розстеляємо, щоб паростки світло мали. Вони

закучерявляться, сплетуться, що вже зернини від зернини не відірвеш. В такому стані пшеницю підсушуємо й їмо. Не всю одразу, а по столовій ложці. Три рази на день. Але для лікування кожної хвороби — свої дози. Більші, менші.

Я тоді, ще всього не розкумекавши, запитала жінку з рум'яним молодим обличчям:

«А навіщо пшеницю пророщувати? З неї й так можна кашу варити, чи що».

«Ви не знаєте таємниць біології,— ніби присоромила мене жінка.— Не знаєте діалектики розвитку. Паросток — це що? Це зародок майбутньої рослини. В паростку зароджується молода сила, яка і стебло дав, і колос, і зерно. А ви цю молоду силу споживаєте. У вас збудоражуються гормони молодості. Досі вони у вашому організмі ніби спали. Чи й зів'яли вже. А так ви їх збуджуєте. Починає кров грати. Вам хочеться танцювати, співати, бігати, жартувати...»

«На що воно впливає, оте проросле зерно?» — я ще не могла всього збагнути.

«На все! — категорично сказала жінка.— Поступово зникає сивина, розгладжуються зморшки на обличчі, у лисих чоловіків заново виростає волосся. Поліпшується зір. Ну, й все інше. Поїсте солоду — вам ще раз заміж захочеться. Хе-хе!»

«Я заміжня».

«Нічого, чоловік більше кохатиме. Тільки ви й йому пшеничку давайте. Хе-хе!»

«І це від склянки солоду?»

«О, ні! — замахала руками жінка.— Швидко хочете. Можливо, доведеться цілий пуд з'їсти, коли хочете молодість повернути».

Ну, я й почала собою займатись. Найперше на базар подалася. Туди-сюди, нема ніде пшениці. Запитую одну жінку, другу, третю. Кажуть, що вдома зерно мають, але то на борошно, то для курей, щоб добре неслися. Одну таки умовила. Пообіцяла привезти. Наступної суботи. Тиждень той роком видався. Все чекаю, все на календар поглядаю. І, повірте на слово, уже від самого чекання ніби помолодшала. Все бігти кудись хочеться. Чоловік помітив, здивувався.

«Чого це ти все бігаєш, все метушишся? — запитав яюсь.— То все охкала, ахкала, в поліклініку їздила. А це гарцюєш. Неначе тобі мотор замінили. Ха-ха!»

«Скоро й ти забігаєш,— загадково пообіцяла я чоловікові.— Як ліків дістану».

«Ну, ну,— посміхнувся чоловік, сприймаючи мої слова за жарт.— Почекаємо».

Діждалась суботи. На базар побігла. Додому з пшеницею прийшла. Повну торбу принесла. Тільки недешево обійшлося. Бо жінка на стакани відміряла.

Помила добру каструлю. У теплій воді змочила та й чекаю паростків. А вони такі дружні пішли, такі дружні. Ще день, ще день. А там уже й їсти можна.

Бери ж, було, по ложці, три рази на день, а я, на радощах, і по дві, й по три хапала.

Що мені найбільше хотілося, так це відновити волосся. Воно у мене було колись буйне, кучеряве, каштанове. На мою зачіску не тільки хлопці задивлялись, а й дівчата. Завидували. Я тим гордилася. Та згодом, уже в солідні роки, волосся моє порідшало, посивіло, посіклося. Уже без хустини і виходити на люди якось незручно. А тут пшениця! Солод! Я й допалась!

За тиждень-два й зміни в собі відчула. Вже коли торбу кінчала, бачу, обличчя моє заокруглилось. Шкіра на ньому натягнулась. В руках сила з'явилась. Від чоловіка все те поки приховую. Хочу на собі експеримент перевірити. Та не сховаєшся.

«Щось ти на обличчі міняєшся,— помітив чоловік.— Справді ліки якісь вживаєш?»

«Помолодшала?» — запитала чоловіка, з надією на позитивну відповідь.

«Розпухла ти,— мовив він.— Очі геть позапливали. Ніби тебе бджоли покусали».

«Тобі не зрозуміти,— подумала про чоловіка.— Ось кілька сеансів, і ти мене взагалі не впізнаєш».

Я ще дістала пшенички. Ще підналягла. Все було б і добре. Сили відновились, апетит розігрався, на пустощі потягло. Та, видно, поквапилась, переборщила з солодом. Бо одного ранку взялася розчісуватись, а в мене за гребінцем коси полізли. Жмутками. Ну, тут мене й залихоманило. Це ж не жарт. Я в поліклініку. Ні, не до лікаря. А ту свою порадилицю розшукувати. День пішла — її там нема. Другий пішла — нема. Добре, що пригадала прізвище. Через реєстратуру вивідала адресу й номер телефону. Дзвоню.

«Це Віра Олександрівна?»

«Я», — відповідає бадьоро.

«У мене волосся полізло», — гукаю їй.

«А мені яке діло до вашого волосся?»

«Через ваш рецепт», — пояснюю їй.

«Не розумію. В чому річ?»

«Ви радили пророслу пшеницю їсти».

«Ну й їжте на здоров'я».

«Так волосся полізло!» — з розпачем кричу. І пояснюю свою біду.

«А по скільки їли?»

Я розказала.

«Дозу перевищили, — заспокоїла жінка. — Не бійтесь, все відновиться. А взагалі, та пшениця як кому. Мені, наприклад, допомагає чудово. І вам допоможе. Тільки не зловживайте. А те, що волосся вилізло, не страшно. А де ж ростиме нове, молоде, коли площа зайнята? Ха-ха!» — Жінка поклатла трубку.

Я заспокоїлась. Перестала їсти солод. Перестало й волосся випадати. Тільки його мало зосталось. Тепер чекаю, доки нове відросте. Тим часом купила ось гарну перуку собі. Всі задивляються. Як і колись.

Як тільки волосся відновиться, до солоду більше не повертаюсь. Візьмусь за корінь лопуха. Чула, що печінку, селезінку і підшлункову залозу лікує. У нашому віці — головне не старіти. А для цього є стільки ліків. Самою природою створених.

ВЕЧІР ВОСЬМИЙ

Оповідка Євдокії Мелентіївни Кукли, як вона у власній квартирі змію приборкувала

— Оскільки вчора ініціативу перехопила шановна Ніна Марківна, то дозвольте слідом за нею і мені висловитися, — так, назвавши себе, почала розмову висока, худорлява жінка з рівним довгим носом, гострим поглядом темних очей, з високим гладеньким лобом, що, ніби гола вершина гори, виглядає з рідкого, пофарбованого в синьо-зелений колір волосся. — Можливо, я теж не відхилюся од нашої пенсійної теми, але торкнуся питання сімейного.

Нехай вас не дивує, але скажу, що в сімейне життя я поринула з деяким запізненням. Гадаю, ви розумієте, що для жінок мого кола це явище закономірне. За роботою та ще відповідальною було не до сім'ї.

— Не подумайте, що я не користувалась успіхом. — Євдокія Мелентіївна Кукла зробила чарівну посмішку і по черзі окинула поглядом майже всіх чоловіків, що зібралися цього вечора на Олімпі. — Ого-го! Ще й як користувалась. Залицьників знаходилось чимало. Багатьом хотілося мати

дружину впливову, з службовим кріслом, з персональною машиною. Та я на ці залицяння дивилася тверезо: доки є можливість підніматися по щаблях, не слід губити себе в сімейному побуті. Для жінки з перспективою розумно тій перспективі й триматися. А не чоловікові догоджати, як звичайнісінька домогосподарка. Жінка на посаді — авторитет. Всі до неї з повагою, з шанобою. Скільки від того задоволення, душевної насолоди! Сцена. Президія. Перший ряд. І все це на людях. Публічно. А не в домашньому обмеженому колі. Де ні вітру, ні хмар, ні грому овацій. Ехе-хе! Чоловік — діло таке. Може підтримати, а може й кар'єру тобі зіпсувати.

Але заміж я вийшла. Уже тоді, коли побачила, що мої щаблі кінчилися. Чоловік трапився гарний. І здоров'ям і вродою. Ще й сумирний, понятливий. Хоч посаду займав нижчу, ніж моя. Коли шлюб оформили, підніс догори руку і сказав жартома: «Ти жінка передова, заперечень моїх не терпітимеш, то я одразу й здаюся на твою милість. Бери віжки в свої руки і поганяй!».

Він жартома, а я й справді такий намір мала. У мене своя лінія. Тверда. Що сказала — роби. А ні — пошкодуєш. Свого доб'юся.

Так ото одружилися, сім'ю створили, а згодом і синка мали. Єдиного. От і щастя в хаті. Бо рід продовжиться. Коли Толя виріс, про його одруження почали думати.

«Ти, сину, — сказала йому, — як надумаєш женитися, то бери дівчину нашого кола. Щоб і їй до нас не призвичаюватись, і нам порядків домашніх не ламати. Ось бери таку чи таку». — І назвала родини, що рівні з нашою. Чи вищі трохи.

«А я сам собі виберу, — відповів на те наш Толя. — Я ж не якийсь там принц крові, щоб принцесу шукати».

І не послухався. Згодом привів якусь, що ми про її батьків і не чули. Можна було б відділити, так у нас квартира велика.

Чоловік сказав: «Хай буде така». А я сказала: «Не потерплю». Невістка, бачу, не з покладистих, а з тих, чорноротих. Словом, до хати змія вповзла. І надумала я ту змію приборкати. Слухати все вам буде нецікаво. Розповім лише про один епізод. Про те, як я характер свій проявила.

Уже як у нас пожила Оксана десь з півроку, побачила я, що в хату щось принести вона не поспішає, а ось холодильник очистити — мастак. Геть усе повигрибає з нього. І то так, що не побачу й коли. Сметани куплю — десь увечері злопає. Ковбаси покладу — тільки й сліду лишиться,

що шкірочки у відрі для сміття. Навіть сало повидавбус з морозильника і поїсть.

«А це що за напасть у хаті?! — якось не втрималась я. — Все ніби в прірву летить. Ти багато сюди наносила, що випотрошуєш?» — крикнула до Оксани.

«Так я ж працюю! — зухвало відповіла на те. — Мені нема коли по магазинах бігати».

«А мені є коли?» — дивлюсь на розчервонілу Оксану.

«Ви ж вдома», — відповідає.

«А чого я вдома, ти знаєш?»

«Бо на пенсії».

Бач, як упекла. Бач, як принизила. Вона працює, а я на пенсії. Так я ж ту пенсію заслужила, а мені тичуть у вічі, як гультьяйці якійсь.

«Ти хоч знаєш, ким я працювала?» — хочу хоч щось втовкмачити цій молодій дурепі.

«Знаю», — відповідає досить спокійно.

«Ти розумієш, як на такі посади, яку я займала, потрапляють жінки?» — ще добиваюсь у цієї змії.

«Знаю, — знову незворушна відповідь. — По проценту».

«По якому це проценту?» — зривається в мене голос.

«Ну, є така вказівка, щоб якийсь там процент жінок брати на керівні посади, — плутано відповіла Оксана.

«Так оце мене не за розум?! Так оце мене не за здібності?! — валетіла я на невістку. — Ах ти ж, зміюка! Оцінку мені даєш?! Зневажаєш?! Ну я тебе нагодую! Я вживу таких заходів, що запам'ятаєш надовго!»

І надумала я таке покарання, що нікому б і в голову не прийшло. Діждалася, що Толя наш у відрядження поїхав. Я до старого з пропозицією категоричною:

«Збирайся! Поїдемо на тиждень в сад!»

«А Оксана як тут без нас?» — тихо так чоловік до мене, щоб не накликати гніву.

«Без нас побуде! — тупнула я ногою. — Складай речі!»

Старий склав. А я побігла на будівництво, що поблизу нашого будинку, і знайшла там зварювальників.

«Хлопці, — прошу, — тягніть до мене апарат. Діло є».

«Яке?»

«Приварите мені вушка, щоб замок туди вставляти».

«А це далеко?»

«Через два будинки».

«Та воно...» — почухався зварювальник.

«Я заплачу. Не обиджу».

Привела.

«Де тут і що зварювати?»

«Ось, на холодильнику».

Вони стоять, як укопані, не розуміють.

«Ми ще такого ніколи й нікому не робили. Навіть досвіду не маємо».

«Приварюйте без досвіду»,— кажу їм і виймаю з гаманця червінець.

«А-а-а, яка нам різниця? — махнув рукою старший.— Ви що — будете холодильник замикати?»

«Будемо»,— підтвердила я.

«Від кого?»

«Від змії,— мовила я.— Завелась тут гадюка. І сичить. Провчити треба».

Дверцята в холодильнику новому й дорогому покалічили. Але вушка приварили.

«Біжи замок купи! — наказала чоловікові.— Тільки надійний. З секретом. Щоб ніякий чорт не добрався до нутра».

Чоловік знизав плечима, але мовчки пішов з хати. Замок приніс. Замкнули. Мені стало легше на душі. Так ввекла зміюку. В саду можна було б хоч тиждень пожити у спокої. Вдома шафи на замку, кімната наша на замку. Холодильник на замку. Нехай та змія обходиться...

Та я тільки й витримала, що ніч однісіньку. І то кошмарну. Все мене сни страшні мучили. В піт кидало, лихоманило. Дочекалася світанку і до чоловіка:

«Ти тут сапай, підбирай, підрізай, відпочивай, а я додому поїду. Навідаюсь і перевірю, що там».

Доки електричкою доїхала, все нутро мені перегоріло. Це ж субота. Невістка вдома. Що вона там робить? Чим займається без чоловіка і без нас?

Піднялась на поверх. До дверей квартири. І аж обімліла. Двері смик — відчинились. Чую, щось шкварчить на всю хату. А з кухні щось блись, блись. Пожежа, чи що? Я туди. І мало не впала непритомною.

Оті самі, що приварювали вушка для замка, ріжуть автогенем дверцята холодильника. А поруч Оксана, змія, стоїть. Рішуча, з молотком у руці. Навіть не знаю, навіщо їй той молоток знадобився.

«Це що ви робите?! — крикнула я.— Хто вам дозволив?»

«Ріжемо»,— ніяковіючи, відповів зварювальник, на мить припинивши блискати. Він глипав то на мене, то на Оксану, що стояла непорушно з молотком у руці.

«Хто розпорядився?»

«Я»,— підступила до мене невістка.

«Як ти посміла?»

«Так, як і ви».

«Я тут господиня!» — вигукнула я з гнівом.

«І я тут господиня! — на тій самій ноті відповіла невістка. — Ріжте, хлопці! Я добре заплачу».

Мене відволали, коли вже все стихло. Тільки по хаті ще стелився смердючий сизий дим.

Лежала я на ліжку. Роздягнена. Вкрита легкою ковдрою. Наді мною стояла Оксана. Вона тримала в руках склянку з водою і пляшечку з краплями, від якої різко пахло валеріаною.

«Ну, як ви?» — лагідно запитала Оксана. І схлипнула.

«Ех, ти, змі... — зірвалося в мене з язика. Та, побачивши сльози в очах невістки, я й сама раптом захлипала. — Як там холодильник?» — запитала, щоб не розплакатись.

«Понівечили, — схилила голову Оксана. — Це я...»

«Ні, це я, — перебила невістку. Таку тиху, слухняну, покірну. — Дідько з ним, купимо новий. Не журися, дочко, якось все обійдеться».

Відтоді в хаті у нас мир. Допомогаємо дітям, онучку доглядаємо. А це мені відпустку дали. Взяла путівку, та в «Цілющу криницю». Наберуся сил — і додому. Тепер уже не змія в хаті, а, вважайте, донька рідна. Мені це урок на старості літ. Ще один щабель на життєвій драбині.

ВЕЧІР ДЕВ'ЯТИЙ

Оповідка Олексія Федосійовича Верховоди про одну цікаву придибенцію, що сталася з ним у відрядженні в знаменитому південному місті

— А я вам розповім про те, як колись, ще на зорі своєї службової кар'єри, навчився у відрядження їздити, — взяв слово цього вечора Верховода, флегматичного вигляду товстенький чоловік з круглим, одутлуватим обличчям, гарними сивими вусами і голосом, що нагадує тихе дзюрчання весняного струмка. — Передбачаю, що тема, зачеплена мною, для більшості з вас відома, досліджена і збагачена практикою. Та я й досі не можу забути сумного чи, сказати б, смішного випадку, що став мені уроком на довгі роки.

Пам'ятаю, то було моє перше службове відрядження. А поїхав я у південне місто, де мав познайомитися з роботою кількох підвідомчих нам установ, щоб потім доповісти своєму керівництву.

Поїхав лише з тією сумою грошей, що отримав в бухгалтерії. Був переконаний, що її, тієї суми, цілком вистачить на дорогу, готель і харчування. Розраховував ще колись там увечері й в театр сходити. У той театр, що своєю архітектурою на весь світ славиться.

Прибув на місце, нікому заздалегідь не подзвонивши, нікого не попередивши. Бо вважав, що ознайомлення чи перевірку саме так треба й робити. Щоб про ту перевірку ніхто нічого не знав, не готувався до неї наперед.

В готелі, що містився в самому центрі, місце не було. І на завтрашній день теж ніяких надій. З труднощами влаштувався в гіршому. Але й там плата за місце виявилась вищою, ніж я собі розраховував. Та це мене не збентежило. П'ять днів — не так багато.

Харчувався в їдальнях. Обіди брав дешеві. Ніби все гаразд. Та, зробивши розрахунки, прикинувши, зрозумів, що на театр асигнувань моїх не вистачить. Обмежився зовнішнім оглядом. Уже й від того був у захопленні. Кілька разів не втримався від шашликів, що смажились просто на вулиці і пахли неймовірно апетитно.

Так я дожив до суботи. Останнього дня, що його присвятив оглядові міста. Увечері на поїзд. Найперше, що зробив ще вранці, порахував гроші. Виявилось, що мені вистачає на квиток, на постіль і залишається якась там мізерна сума на харчування. Та коли я спустився у вестибюль, мене попередили, що після дванадцятої маю сплатити ще за половину доби. Я обімлів. Не вистачить грошей. Розраховувався негайно і, забравши речі, подався на вокзал. І тут, на моє лихо, квитка в плацкартний вагон, на який я розраховував, не було. Мусив узяти місце в купе. Таким чином, з вокзалу я вийшов майже без грошей. Тобто з грішми, але настільки малими, що коли, сівши у сквері, порахував, то з жахом побачив, що мені їх вистачить хіба що на чашечку кави без цукру і на п'ятдесят грамів найдешевшої ковбаси. Шматочок хліба, уже черствого, засохлого, знайшовся в чемоданчику.

І тут мені захотілося їсти. Захотілося так, як ще в житті ніколи не хотілося. Навіть у далекі студентські роки, в часи карткової системи.

Зросту я був, як можете судити з моєї фігури тепер, чималого. Апетит мав добрячий. У їді собі не відмовляв. А тут... Що робити? Звичайно, поснідати. Чим і де? Зайшов у їдальню. Навіть на тарілку супу грошей не вистачило. Та й було ніяково на це пуститися. У кафе, що на розі двох вулиць, мені пощастило. Тут можна випити

чашечку кави. З молоком. Це при тому, що в мене ще залишилося дрібних рівно на п'ятдесят грамів ковбаси.

«Чашечку кави», — попрохав я, ставши в чергу.

Мені подали. З двома грудочками рафінаду.

«Скільки?»

Мені назвали суму.

«А без цукру можна?»

«Ваша добра воля».

Я відклав цукор.

«Пиріжок, ватрушку?» — запитала дівчина, ніби заглядаючи в мої кишені, аби впевнитись, чи там вистачить капіталу на таку розкіш.

«Фігуру мою бачите? — зробивши кислу посмішку, вдався я до сумних хитроців. — Мені ще тільки ватрушки не вистачало». Я хотів ляснути себе по животу, але вчасно спохопився. Це ж не вдома, а в громадському закладі.

Цим я втішив себе. Дівчина, що було видно з її іронічного погляду, моїм доводам не повірила.

Знайшов столик у самому кутку. Став спиною до залу, дістав з чемоданчика шматочок хліба. Ще шматочок лишив собі на обід. Тією чашечкою кави не вдовольнив себе, лише розпалив апетит. З кафе пішов оглядати місто. Ще тільки ранок, а мій поїзд о десятій вечора. Попрямував на Приморський бульвар. Там став, на море дивлюся. Кілька кораблів на рейді. У порту метушня. Чайки скиглять. Хоч вгородані, ситі. Відчуваю, щось мене бентежить, щось в ніздрі б'є. Оглядаюсь — під платаном з голим жовтим стовбуром жаровня. Біля неї вусань розчервонілий, у халаті, білому ковпаку на голові, шашлики перевертає. Потім кропить чимось з пляшки.

Видихаю пахощі смаженини, що ввірвалися разом з повітрям у мої груди і, не озираючись, крокую на сусідню вулицю. Тут гарної архітектури будинки. Оглядаю фасади, ліпні прикраси, намагаюсь вгадати стиль. Над чимось замислився. Здається, над тим, чому це я з дому не взяв хоч трохи грошей. Хоч на два шашлики. Іншим разом буду розумнішим. Думки мої перебиває деренчливий жіночий голос: «Чебуреки! Гарячі чебуреки!»

А провалися ти зі своїми чебуреками! Що за напасть? Ще цього не вистачало. Оглядаюсь. Дамочка з яскраво намальованим ротом настромлює на незграбну виделку рум'яні півмісяці і, поклавши на манюсінський аркушик паперу, тицяє покупцям. Ті, далеко не відходячи, апетитно відкушують прозорі краї чебурека і з насолодою чавкають, не відвертаючись від численних перехожих.

Що за мана? Вчора цілий день був ситий. Обідав і вечеряв. У мене добрячі м'язи і чималий запас жиру на тілі, а відчуття таке, ніби вже тиждень терплю голод і ось-ось впаду з сил і віддам богу душу. Сам розумію: психологічний стан організму. Можна місяць прожити без їжі. А мене допікає бажання наїстися. Вловлюю носом запах шашликів і звертаю в провулки, аби не наткнутися десь на жаровню.

Уже шкодую, що разом з квитком купив талон на постіль. Це карбованець. Але їхати з людьми в купе на голій полиці — ще більша ганьба. Скупердяга, що пошкодував грошей на постіль? Випадковий пасажир, який вперше потрапив у класний вагон? Ні, цього теж не можна допустити.

Подзвонити комусь додому, попросити, щоб позичив грошей? Ні, мене це ніяк не влаштовує. Товариш приїхав перевіряти — і раптом просить червінець чи п'ятірку, пі, ні. Бреду в парк. Знаходжу тихе місце. Під кущем зручна зелена лавка. З-за обриву, зарослого дикою оливкою з сріблястим листячком, виглядає гладінь моря. Сьогодні тихо. Можна посидіти, помріяти, розслабитись. І навіть подрімати. Пригадалось прислів'я: «Хто спить — той їсть». Про наїдок думати зайве, а трохи забутись можна. Заплющив очі. Підставив обличчя під осіннє, але ще ласкаве сонце. Благодать.

Та мій спокій раптом порушується шурхотом піску і гравію, а потім і жіночими голосами. На лаву, чую, сіло двоє. Жінки перекинулись словом, а потім зашелестіли папером. Глипнув: одна розгортає газету з гронами стиглого винограду. Інша — дістає з сумки пиріжки. Пішло діло. Плямкають роти, випльовують кісточки з тугих виноградних ягід. Мені підкотився клубок до горла. Не знаю, що раніше й спожив би, пиріжок чи грона винограду? А жінки, обидві в літах, безтурботні, не голодні, плямкають та й плямкають. Перемежуюючи те плямкання монотонною розмовою. Як він ходив до неї. А вона, не розібравшись, прийняла його. А він, вислідивши, де в неї золото, заустив туди руку. А вона наскочила на той момент. А він тоді вхопив здоровенний ніж...

Я не дочекався кінця кривавої сцени і пішов шукати за тишнішого місця. Багато ходив, багато передумав. Та настала черга купувати ковбасу. Було вже по обіді, але до вечора ще далеко. Саме той рубіж, коли можна хоч якось вгамувати позови в шлунку. Знайшов магазин, де мало покупців. Облюбував ковбасу на свої гроші. Хотів вибити чек на тих п'ятдесят грамів. Бо коли заплачено, продавець

відважить саме ту кількість. Виявилось, тут розрахунок на місці. Це гірше.

«П'ятдесят грамів ковбаси!» — мовив я абсолютно байдуже.

«Скільки, скільки?» — не зрозуміла дівчина.

«П'ятдесят,— повторив я.— Треба слухати».

Дівчина нехотя взяла палку ковбаси і так само нехотя відрізала тоненьке кружальце, що склалося і впало на дерев'яну жирну дощечку.

«А що, як там буде на п'ять-шість грамів більше і дівчина скаже мені доплатити? — майнула тривожна думка.— Що я їй відповім?»

Побоювання були марними. Вайлувата дівчина, на мою радість, лишніх грамів не відважила. Здається, навіть трохи не дотягнула, та я не став дорікати. Отримавши ковбасу, що сховалась у моїй долоні, подався на вулицю. Знову пішов у сквер. Дістав рештки хліба, розгорнув ковбасу і, стримуючи себе, поволі почав їсти. Я майже не жував. Все, що потрапляло до рота, негайно проковтувалось і зникало. Чи не вперше збагнув, яка то мізерна кількість, отих п'ятдесят грамів, коли вона відокремлена від великого шматка. І як мало цієї кількості, щоб людині пообідати.

Залишилося чекати поїзда. І я дочекався. І першим зайняв своє місце в купе. Зрадів, що маю талон на постіль. Їхатиму, як і всі пасажирки, солідно. Не буду тільки ні вечеряти, ні чаю пити. Нехай думають, що я ситий.

Сподівався на спокій. Та подружня пара: чорнявий міцний чоловік, що вже встиг роззутися і розстебнути сорочку, та його руда, теж опасиста дружина, з густим ластовинням на обличчі, заходилися їсти. Перед ними лежали засмажена рум'яна курка, великі ребристі помідори, кілька варених яєць. На додачу білої півхлібини та сіль в сірниковій коробочці. Господар першим віддер стегно і, потрушуючи сіллю, почав його уписувати разом з хлібом і соковитим помідором. Його жіночка налягала на грудишку і круті, з посинілими жовтками яйця.

Я кріпився кілька хвилин, примушуючи себе дивитися в стару газету, та хрумкання і плямкання було настільки настирним, що я не витримав і пішов у коридор, причинивши двері купе. Довго стояв біля вікна, вдивляючись в одноманітні дерева лісосмуги, мріяв, аби швидше лягти й заснути до ранку.

З годину постоявши біля вікна, нарешті, повернувся в купе. Мої ситі супутники уже не їли. Господиня збирала

рештки курки й хліба, а чоловік згрібав кістки й шкара-
лупки з яєць в шматок промасленої жиром газети.

Я вибачився і ліг. Та сусіди ще пили чай, потім довго грали в карти з нашим четвертим супутником. А я таки заснув. Пробудився аж вранці. Десь за годину до прибуття поїзда. І диво дивне. Скоро буду вдома, а їсти мені не хочеться. І не дратувало мене те, що сусіди знову засіли за рештки курки, хліба і помідорів, що довго й з насолодою пили чай, розмочуючи в ньому домашні запасні коржіки.

Вдома я, не кваплячись, поголився, умився, перевдягнувся. І тільки тоді сів до столу з смачними наїдками. Був веселий і жартома розповідав про свій останній день відрядження. Дружина сміялась, підкладала мені на тарілочку і, дивлячись, як я спокійно снідаю, ніяк не вірила тому, що розказував.

Сам по собі випадок, про який вам розповідаю, можливо, й дрібний. Але він сутєвий. Для мене то був перший урок поїздки у відрядження. Про нього я довірливо розповів одному товаришеві по роботі. Вислухавши, він тільки й кинув: «Ну й дурень!» І відкрив для мене чимало таємниць навіть у цьому простому ділі. Тоді я збагнув, що треба дзвонити, повідомляти, навіть трохи страху наганяти. Тебе й зустрінуть, і готель замовлять, і на обід запрошуватимуть, і, на випадок чого, на дорогу дадуть.

Після того я вже їздив обачніше. Часом з комфортом. З риболовлею у вихідний. З полюванням. Яюсь, уже будучи на, як ми з оскомою кажемо, заслуженому відпочинку, я замислився: скільки-то службового люду у відрядження їздить! Часто з зустрічами, обідами, проводжаннями! Їздить, коли треба й не треба, коли на користь справі, а коли й без користі. А гроші державні летять на вітер. Як осінні листя на землю.

Це добре, що нині серйозно взялись за оті зустрічі, обіди та проводжання. А то вже було валом валили у відрядження. Дехто умудрявся й жінку з собою брати на вихідні, й дітей. Царствені пирування влаштовували. А щоб ось так їздилось, як ото мені перший раз, і охота б відпала у багатьох. І думається, що прийде час, коли відрядження стануть явищем рідкісним і винятковим. Це, щоб моє право... Але нам залишається тільки згадувати та ще мудро вітхати.

Оповідка Антона Юхимовича Трояка про свою принципову лінію і про те, як він прямо у вічі сказав своєму шефові все, що про нього думав

— Не подумайте, що я перед вами хизуюся, хвалюся своєю сміливістю, але скажу, що в службовій діяльності головне — принциповість, безкомпромісність, — таким дещо високопарним застереженням розпочав свою розповідь дрібного складу чоловік з вузькими плечима, загостреним, як сокира, обличчям і довгими, досить рухливими руками. Він, як і всі до нього, назвавши себе, не вказав місця колишньої роботи.

— Хочу наголосити, що коли б ми були пряміші, принциповіші, то й справа від того тільки б виграла. Треба не захвалювати відповідальних осіб, а більше їх критикувати, частіше їм вказувати на недоліки. Звичайно, тут потрібна сміливість. Громадянська мужність. Адже знаємо, що не завжди тобі за критику спасибі скажуть. Можуть і потурити. Я й сам не одразу рішився на відвертість. А все ж прийшов до цього. А сталося ось як.

Було то вже давненько. У вихідний. Десь по обіді пішов я собі на прогулянку. Зовсім на нове місце. Бо своє, по-стійне, набридло. Йду, роздивляюся, раптом знайома постає: шеф наш. Видно, теж на проминку вийшов. Бо не поспішає, навіть на палицю опирається. Мене це і порадувало, і здивувало, і навіть насторожило. Як себе повести? Як з ним розмовляти? А чи захоче він зі мною час провести? Але вже нам не розминуться.

«Здрастуйте, Степане Омеляновичу! — вітаюся, знявши капелюх. — Радий вас бачити». — І руку подаю.

«Привіт, привіт», — монотонно мовить шеф і, подумавши, окинувши мене байдужим поглядом, теж подає руку.

«Бач, — шпигонуло мене в саме серце, — навіть тут, у парку, корчить із себе начальника. Як на випадкову людину дивиться. Ну, шпигону я й тебе, — мислю собі. — Подивлюсь, як носом закрутиш».

«Ви можете зі мною походити чи посидіти?» — запитую дещо зухвало. З ноткою виклику в голосі.

«Можу. Краще посидіти», — не вагаючись, погодився Степан Омелянович. Напевне, відчув мою задержуватість.

«Ось лава, — показую, — давайте присядемо».

Присіли. Помовчали. В мене все одне на думці крутиться, як би йому дошкульніше висловити свою думку. Про його самовпевнену особу.

«Щось хочете запитати? — помітив мою нерішучість шеф. — То я вам дозволяю».

«Хочу», — наважився я. Мене аж обпекло оте: «Я вам дозволяю». Божок, та й годі.

«Запитуйте», — колупнув палицею землю шеф.

«Вас совість не мучить?» — випаляю і дивлюся йому в обличчя. Не моргаючи.

«А чого вона мене має мучити?»

«Хоча б за Григорчука!»

«За якого?»

«Забули?»

«Не пам'ятаю».

«Коротка у вас пам'ять, Степане Омеляновичу. А за того, що йому характеристику погану дали. Людину могли б на вищу посаду, а ви...»

«Яку заслужив, таку й дали. Сам собі характеристику зіпсував», — шеф і далі колупав землю палицею, ніби йшлося про щось не варте уваги.

Мене це геть вразило. І роздратовало. Ех, давай все випаляю, що думаю. Тим більше, що й до мене в нього ставлення якесь дивне, байдуже.

«А знаєте, Степане Омеляновичу, що про вас люди казали й кажуть? Не знаєте? А я знаю. І погоджуюсь з ними. Ви, Степане Омеляновичу, бюрократ! Першого розряду! Ви, Степане Омеляновичу, формаліст! Теж першого розряду. Ви, Степане Омеляновичу, якщо говорити до кінця, взагалі випадкова людина на своїй посаді! І в номенклатурі!»

«Та як ви смієте таке говорити?!» — вигукнув шеф, відкинувши від себе палицю.

«Смію!» — Я вже не міг себе стримати.

«Припиніть! — спочатку випрямився, а потім зіщулився шеф, ніби на нього хто замахнувся. — Припиніть! — повторив він злякано. — Інакше я...»

«Не припиню!» — гукнув я.

«Що з вами сталося?» — Шеф дивився на мене, ніби бачив вперше.

«Нічого не сталося! Просто накипіло на душі». — Я рантом замовк, бо відчув, що наговорив занадто багато й різкого.

Степан Омелянович теж не сказав більше ні слова. Він тільки кліпав очима, тихо ворухив губами і осудливо похитував головою. Потім рукою, що вся тремтіла, довго щось шукав у кишнях. Нарешті, зрадівши, знайшов і вийняв

зім'яту хустинку, підніс її до очей і склипнув. Раз, вдруге, втретє. А тоді затрясся всім тілом.

Мене ніби струмом ударило. Оце так.

«Ви плачете?» — торкнувся я плеча.

Шеф мовчав.

«Вам погано?»

Шеф мовчав.

«Я вас образив?» — запитав розгублено. Мені настільки стало шкода шефа, що я теж не стримався і захлипав.

«Ви хто? — потряс мене Степан Омелянович. — У вас якесь горе?»

«Як, ви мене не знаєте?» — уставився я на шефа.

«Що за жарти? — подумав. — Не впізнав свого підлеглого?»

«Не знаю», — похитав головою шеф.

«Я Трояк! Юхим Антонович!» — вигукнув для більшої переконливості і ткнув себе пальцем в груди.

«Який Трояк? Це ваша кличка?»

«Прізвище! Я ж ваш заступник!»

«Не пам'ятаю».

«Не може бути!»

«Не пам'ятаю, — повторив шеф. — Ви палите?» — зненацька запитав він.

«Палю. Вам дати?» — зрадів я, що хоч чимось утішу зобижену мною людину.

«Покинув, — махнув рукою шеф. — Кажуть, нікотин негативно впливає на пам'ять. Кидайте й ви, бо буде біда. Де я вас бачив? — наблизився до мого обличчя. — Ви в санаторії «Поляна» бували?»

«Бував», — відсахнувся я від шефа.

«Там я вас і бачив, — повеселішав Степан Омелянович. — Ми в їдальні за одним столом сиділи. Ви ще часто анекдоти смішні розповідали. Ану, розкажіть якийсь новенький».

«В «Полян» ви мене не могли бачити. Туди ми разом не їздили», — розгубився від такої недоречної мови шефа.

«Точно, — підхопив мою думку шеф. — Це я вас з кимось переплутав. Буває. А про якого це ви мені бюрократа розповідали?»

Я вже зовсім розгубився. Не розумів, що з ним. Глузує з мене шеф, чи що? Я йому таку критику у вічі, а він сміється.

«Ви хороша людина, — окинув мене ласкавим поглядом Степан Омелянович. — Я вас до нагороди представляю. Хочете?»

«Що ви?» — замахав я руками.

«Не хочете? Тоді я вам куплю квиток в цирк, добре?» — шеф дивився на мене, як на малу дитину, що її треба втішити.

«А ми до поїзда не запізнимось? — заметушився шеф.— Скільки ще до відходу?» — вхопив він мене за руку.

«Ви кудись маєте їхати?» — сполошився і я.

«Ні, це ви маєте їхати,— сказав він цілком серйозно.— Поспішайте».

«Нікуди не їду»,— стеновав я плечима, відчуваючи, що наша розмова позбавлена будь-якої логіки.

Щось я ще поговорив, а тоді знайшов якусь там причину, розпрощався з шефом і, не оглядаючись, звернув на бокову алею. Того ж дня зустрів товариша, який теж добре знає шефа.

«Я сьогодні бачив Степана Омеляновича»,— похвалився товаришеві.

«Ну й що?»

«Та згарячу випалив усе, що про нього думаю».

«А він?»

«Спочатку розгнівався. Потім заплакав. Потім почав допитуватись, хто я».

«У нього жахливий склероз,— пояснив товариш.— Віц, як вийшов на пенсію, то кілька років гарно себе почував, тримався, а далі почав утрачати пам'ять. То й не дивуйся».

Я щиро пошкодував, що не сказав шефові всього, що про нього думав, ще тоді, як разом працювали і коли він міг зрозуміти, в чому його звинувачують.

Але ж і мені не вік носити камінь за пазухою. Хочеш щось сказати — ріж прямо. Скажете, що пізно? Можливо. Зате сміливо й безкомпромісно.

БУДНІ «ЦІЛЮЩОЇ КРИНИЦІ»

Шкода покидати приємне товариство, що збирається вечорами на Олімпі, жаль, що не доведеться більше послухати цікавих життєвських оповідок бувалих людей, але нечемно й несправедливо було б забути про всіх інших мешканців «Цілющої криниці». Тож повернемось до них, простежимо ще хоч кілька вируючих своїм життям буднів з їх неповторним романтичним забарвленням.

Це тільки здається, що в санаторії всі дні одноманітні. Звичайно, є щось усталене, щось подібне, таке, що має повторюватись. А простежимо пильно, побачимо, що ранок на ранок не схожий, і день на день, і вечір на вечір. Все

бо залежить від людей, від тих, хто тут відпочиває. Один день без пригод мине, інший — подіями, сенсаціями багатий. Бувають дні тихі, спокійні. А бувають якісь метушливі, навіть напружені.

Навіть сама ота наукова й пізнавальна інформація, що так і лізе у вічі, не кожного дня однаково реакцію викликає. Часом людина пройде, прочитає і не задумається над тим, що написано. А часом, не довго роздумуючи, так і кинеться поради виконувати.

Ось висить на стіні. Великими літерами написане, з підкресленими словами, не то нагадування, не то докір відпочиваючим:

«Ми забуваємо, що наші біологічні предки ще недавно жили в лісі»

Це нагадування якось швидко доходить до свідомості багатьох відпочиваючих. І вже бачимо, як чоловіки й жінки поодиноці, парами, а то й невеликими групками поспішають до лісу. Хто йде звивистою стежкою, хто навпрошки заглиблюється в гущавину, щоб прилучитися до природи, відчутти себе гідним нащадком отих далеких біологічних предків, що жили в лісі. Жили мудро. Не знаючи ні радіо, ні телефона, ні телевізора, ні літаків чи ракет. Вони не вміли готувати біфштексів, не гнали й не пили самогону. А коли й воювали з набридливими чи зухвалими сусідами, то за грізну зброю їм служили добрячі дубові кийки чи уламки дикого каменю.

Ліс настільки притягає тимчасових мешканців «Цілющої криниці», що дехто, втративши просторову орієнтацію, і заблукати може. Потім доводиться влаштовувати пошуки. Якось до столу, де харчуються хронічні діабетики, не прийшли дві бабусі. Подали закуску — консервовані сардини з морквою,— нема ні Марини, ні Наталки. Принесли перше — гречаний суп з молоком,— нема курортниць. Вже й другі страви на столі — капустяні котлети,— нема. Побігли в кімнату, де мешкають подруги,— теж ніяких слідів. Організували бригаду добровольців на пошуки. За десять чи п'ятнадцять хвилин «прочісували» ліс, наповнюючи його вигуками:

— Марино, агов!

— Наталко, агов!

Може, з кілометр пройшли, а результатів ніяких.

— Вовків тут нема? — запитав хтось перелякано.

— Які тут вовки, коли ось дорога за сотню метрів. Машини мчать.

— Ха-ха! — раптом регіт. — А хоч би й вовки. Невже вони накинуться? Ха!

Бабусь знайшли, коли повертались з безрезультатних пошуків. Вони вже години дві кружляли на невеликій галявині, кожного разу повертаючись на те саме місце.

— Це Марина винна! — доводила Наталка, шморгаючи носом і витираючи сльози. — Вона мені все тикала на мох, що росте на стовбурах дерев. Мовляв, з якого боку мох, туди й іти треба.

— Що ти мелеш? — виправдувалась Марина. — Сама мене збила з пантелику. По сонцю треба йти. А де те сонце сьогодні?

Привели-таки пропажу на місце. І розмов на кілька днів вистачило. І під навісом, і біля криниці, і навіть на Олімпі хтось посміявся з пригоди, що сталася з бабусями. Бо ж ті бабусі колись... О, колись вони не блукали. А якщо й траплялось, то не в лісі.

Марина й Наталка погнівались. За сніданками й обідами не розмовляли. А згодом таки помирились. І, кажуть, допомогло їм одне з тих мудрих нагадувань, що з стіни промовляло справді незаперечною мудрістю:

*«Навіщо починати конфлікти,
коли великодушність майже завжди
приносить більше користі»*

Така гарна, така доречна рекомендація! Бо в «Цілющій криниці» суперечки виникають часто. Сказати б, не виникають, а спалахують. І в розмовах, десь у холодочку, і біля телефонної будки, і біля лікувальних кабінетів. І не тому, що хтось залишиться без обслуги, без уваги чи без обіду. Ні, такий уже тут контингент. Всі ж бо займали пости. Колись. Хто більший, хто менший. То й тут кому ж хочеться бути другим чи третім? Неодмінно — першим.

Чимало чоловіків і жінок в будні, до обіду, хизуються в спортивних костюмах. В дорогих. Модних, які побачив хіба на учасниках відповідальних спортивних змагань. На відомих чемпіонах. Спортивний костюм — ознака молодості, бадьорості, сили. Відпочиваючі «Цілющої криниці» до спорту ніякого відношення не мають. Вони ні в футбол не грали, ні в теніс, ні в хокей. І не плигали, й не бігали, і боксом не займалися. Вони мали кабінети, крісла, машини. А ось на відпочинку таки в спортивних костюмах ходять. І в суперечки встряють легко, ніби до них завжди готові.

Ось за кисневою півкою поставали. На кілька хвилин тієї процедури. А все ж хтось без черги склянку підставляє. І вже пішло:

— Куди без черги?

— Я маю право!

— Яке це право?

— А таке!

— Тут всі мають «таке»!

— А от і не всі! Ви союзний чи республіканський?

— Яке це має значення?

— А таке! Не доскочив по службі, то стій!

— Товариші, товариші! — втрутиться третій. — Ми тут на відпочинку. Куди поспішати?

— Йому на Байкове не терпиться! Поперед усіх лізе, пустить його, нехай ще пінки нап'ється!

— Ха-ха! — лунає здорово. Ніби тут і хворих нема.

— Ви краще прочитайте розумний заклик! — ще хтось вставляє. Черга озирвається, зупиняє погляд на стіні, де розбірливо й дохідливо написано:

*«Не нервуйте через дрібниці.
Володійте своїми емоціями!»*

Спалах суперечки затихає. За десять хвилин біля апаратів, що видають у склянки кисневу піну з добавкою лікувальних трав, жодної душі. Тиша і благодать.

Словесні перепалки тепер уже виникають у невеличких чергах на ванни (кисневі, жемчужні, хвойні, скипідарні тощо) чи на масаж. Хтось довго роздягається, хтось довго одягається. Хтось заводить розмову з сестрою чи масажисткою. У черзі пожвавлення. Потім докори. Потім оте, що навічно застряло в свідомості: «Це, щоб колись, ти в мене швидше бігав би!» — «Бачили таких. Тепер не покеруєш!»

А поруч знову плакат. З мудрою порадою, з посиленням на досвід з далекого минулого:

*«Стародавні говорили:
перед тим, як відповісти в гніві,
порахуйте до ста!»*

Ніхто тут до ста не рахує. І до п'ятдесяти. І навіть до п'яти. Кожен вважає, що саме він правий. А суперечка переривається ввічливим і таким своєчасним запрошенням сестри:

— Хто там наступний? Заходьте!

Знову тиша. А розмови якщо й виникають, то вже більше на курортні теми.

— Торік я був там-то. Ось де обслуговування!
— Так то ж санаторій не для таких, як ми.
— Комісію не завадило б викликати. Нехай тут пошурує.
— Писати треба, то й комісія прибуде.
— Навіщо вам комісія? Невдоволені чимось?
— Я не кажу, що невдоволений. А комісію так, для профілактики можна викликати.

— Кажу ж, писати треба.
— Вам тільки б писати та писати. Пора вже вгамуватись. Вже однією ногою стоїте там...

— Де це — «там» — я стою однією ногою?

Новий спалах суперечки. Короткої й безплідної. В ній нема ні «переможців», ні «переможених». Все завершується мовчазним примиренням.

Вже говорилось про лекції в «Цілющій криниці». Вони тут досить популярні. Особливо на теми медичні. Тому часто за сніданком можна почути оголошення по радіо:

«Товариші! Сьогодні для вас лекція на тему: «Як на довгі роки зберегти бадьорість».

У призначений час зал повнісінький. Найбільше тих, кому не те що до лісу, а й до сірого озера дійти проблема. Після виступу лектора запитань і запитань:

— Якого режиму дотримуватись?

— Скільки разів на тиждень м'ясну їжу споживати?

— А як ви дивитесь на тривале голодування?

Ще багато слухачів збирається, коли лекція на хвилюючу тему кохання, шлюбу, сім'ї. Тут і запитання відповідні. Бувають серйозні, а то й іронічні.

— А чи можна одружуватись після сімдесяти?

Доки лектор збирається відповідати, уже з залу репліка:

— Це щоб тобі кальсони дружина прала? Ха-ха!

— На скільки років молодшу дружину можна брати?

— Це залежить від твого достатку, — репліка з рядів. — Як маєш чимало на книжці, то й зовсім молоденьку знайдеш. Поживе, доки гроші на неї перепишеш. Ха!

— Або дуба вріжеш, ха-ха! — додає хтось.

Лекції потім жваво обговорюються, коментуються, доповнюються яскравими фактами з життя. Здебільшого прикрими. Повчальними. Ті повчальні приклади, часом сумні й трагічні, уроком не стають. Дивись, через якийсь час знову про подібне в «Цілющій криниці» розповідають.

В «Цілющій криниці», як і в кожному курортному закладі, є спільні для всіх традиції. Це — екскурсії, поїздки в театри й концерти, колективні профілактичні прогулянки і неодмінно вечори танців.

Оголошення (усні й письмові) про ці вечори сприймають тут дещо скептично.

— Для кого вони це затівають? — можна почути.

— А їм аби галочку поставити!

— Після вечері будемо шкварити полечку і гопака. Ха-ха!

— Доки не пізно, треба напарницю вибрати, а то потім розхватають. Хе-хе!

«Хе-хе» — це так собі. А на танці збирається люду чимало. Той, хто грає на баяні чи на акордеоні, тут називається «культурником». На танці цей «культурник» приходить перший. Він встановлює у просторому вестибюлі мікрофони і на зміну собі музикальну апаратуру. Ще до приходу охочих до танців, ллється музика. Деренчлива, в більшості чужа, з таким неймовірним буханням, що хоч вуха затикай. Зате її добре чути тим, у кого слухові апарати з слабенькими батарейками. На ту закличну музику збирається публіка. На стільцях, що стоять похід стінами, поважно всідаються «хокеїсти», «підлогонатирачі» та ті, кому допікають солі в суглобах.

Бадьоріші чоловіки не сідають. Вони випинають груди, позирають на жінок, прицілюються, яку з них запросити до танцю. Жінки теж не відстають. Кавалерів «беруть» одягом, прикрасами, зачісками. Вбрання і на тих і на тих здебільшого дороге, але на нинішній час старомодне. Таке відчуття, ніби ти потрапив на зйомки балу минулої епохи. Але обличчя у всіх веселі, усміхнені, святкові. Це бадьорить, підтягує, додає енергії. Хочеться рухатись, танцювати, обніматися когось.

Доки виступає перша пара, де впевнено, красиво, граціозно даму веде «олімпієць», всі дивляться, захоплюються, переймаються якоюсь невловимою жагою до ритміки. Потім виступає пара друга, третя, четверта, п'ята — і пішло.

Як уже все довкола заповнено парами, сміливішають і ті, хто ні закаблуками не пристукне, ні навирисядки не вріже. Аби рухався. Аби й собі тримати за талію (де та в біса талія!) ровесницю. В душі — ех, як закружляв би! А насправді — добре й те, що в гурті тупцюєш. Все одно приємно. Здорово. Бадьорить усього. То дарма, що після танців до чергової сестри черга збільшиться. За якоюсь там мікстурою з валеріани. То не біда, що тиск підскачить. Від емоцій приємних мало хто... Дурниці! Он на цей випадок на стіні красномовне оптимістичне нагадування медичної науки:

А жити хочеться всім. Тож треба й рухатись. І найкраще під веселу музику. Танці — розкіш для людей «Цілющої криниці». Вони бувають не часто. Але бувають. Як і у всіх санаторіях. Традиція!

*

Гарно. Здорово. Весело. В «Цілющій криниці» жити б і жити. На благодатній природі, в таких пречудових умовах. Але термін путівки невблаганно збігає. Ще тиждень. Ще п'ять днів. А там — один. І час додому збиратись. Кому в сім'ю. Кому до дітей і онуків. Кому в самотності квартиру.

І забуваються раптові спалахи суперечок, маленькі неприємності, що з кожним могли статися за час перебування в санаторії. Настає прощання. Записуються адреси нових друзів, телефони. Даються обіцянки писати, а в такий-то час наступного року зустрітись тут. Друзі проводжають до автобуса. Послужливо несуть чемодани. Підсаджують на підніжку.

Потиск рук. Обійми. А то й поцілунки. І залишається добрий спогад про відпочинок і вечори в «Цілющій криниці», оповідки на Олімпі.

Не всім пощастить ще раз зустрітись. У кожного свої життєві ресурси. Хто іще, як оті вечірні зорі, світитиме, рухатиметься по своїй життєвій орбіті. А хтось і згасне, залишивши по собі добру пам'ять у серцях людей.

ОРЕОЛ

Повість, що охоплює лише три дні особистого життя й службової діяльності Тихона Петровича, володаря модного «дипломата», персонального лімузина «пиріжок» і трьох різноколірних телефонів, з яких діє тільки один — чорний

СУБОТА

Розділ, з якого читач довідається про сімейне життя головного героя, яке могло б бути щасливим, коли б не постійні конфліктні ситуації, що їх навмисно створює Степаніда Митрофанівна

З неба та на грішну землю

Жайворонок аж заливається піснюю. У чистому ранковому небі, позолоченому промінням сонця, що непомітно зводиться над синюватим густим лісом, дзвінко лунає оте пташине «цвілі-влі, цвілі-влі», що так приємно вливається в душу, до млості зачаровує неповторною мелодією, пробуджує добрі думки, підносить настрій.

Тихін Петрович, крокуючи стежиною, що пролягла між буйною, ще зеленою пшеницею, замилюється тим співом, який проникає в самісіньке серце.

«Таке мале, сіре, а співає на всеньке поле,— подумав Тихін Петрович і задер голову, аби знайти й побачити пташку, помахати їй привітно рукою.— Це ж і між людьми так. Змішаєшся на вулиці з натовпом, і нікому в голову не прийде, що ти в тому натовпі не такий, як усі. Що в тебе посада, відповідальні обов'язки, підлеглі в твоїх руках... Ні, про те, яка влада зосереджена в твоїх руках, до відвідувачів доходить тільки тоді, коли потрапляють до приймальні, переступають поріг кабінету. Але де ж та пташка? І сліду нема. Десь аж під хмарою витинає радісні колінця».

Тихін Петрович, притримуючи дорогого велюрового капелюха, аби він не впав на землю, задер голову ще вище, у напрямку пісні. Але що це? Там, у блакиті, замість жайворонка, тріпоче крилами сірий кібець— найлютіший ворог дрібного птаства.

«Тріпоче, значить, помітив жайворонка і цілиться, щоб кулею налетіти і вхопити в гострі пазури невинну здобич,— зі страхом і співчуттям подумав Тихін Петрович.— Невже воно, дурне, не відчуває й не помічає смертельної небезпеки? Хоча навіть ми, люди, майже ніколи не здогадуємось, хто на тебе анонімки пише, хто прицілюється на твоє крісло. Загався, не схаменися вчасно — так і розпрощаєшся з тим, що тобі найдорожче».

Саме в цю мить жайворонка, ніби почувши застереження Тихона Петровича, склавши крильця, обірвавши пісню, камінцем полетів донизу, в густу зелень пшениці. Та не лише жайворонка поспішно покидав висоту. Слідом за ним, теж склавши крила, падав і кібець.

«Ухопять. Запустить кігті в живе тепле тільце своєї жертви,— стрепенувся Тихін Петрович, безсилий хоч чимось допомогти бідній пташці.— Треба діяти».

Тихін Петрович рвонув з місця, замахав руками і кинувся туди, куди летів кібець, аби його налякати, відігнати від нещасного жайворонка. Але, як на гріх, спіткнувся, не втримався на ногах і простягнувся на стежці, ляснувши обома долонями рук об тверду, утоптану багатьма ногами землю.

— Ей, Гетьмане, вставайте! Доки можна вилежуватись?! — ніби постріл, ляснуло під самісіньким вухом, і Тихін Петрович відчув, як з нього здерли ковдру і боляче сіпнули за носа.

Сон як рукою зняло. Зникло зелене поле пшениці, стихла чарівна пісня жайворонка у ранковому, позолоченому сонцем небі, десь подівся злий кібець. Натомість настав

звичайнісінький суботній ранок. Саме так будили Тихона Петровича в суботу, найпекельніший день тижня, коли на його бідну голову звалюється стільки обов'язків, що про них ні розповісти, ні описати.

Тут читач уперше почув прізвище нашого героя. Прізвище гучне, солідне, з багатозначним романтичним відтінком, яким, не приховуємо, дуже і дуже гордиться Тихін Петрович. Варто відзначити, що історія залишила нам незліченну кількість пам'яток старовини. Це й примітивна зброя первісної людини, й незграбні речі домашнього ужитку, це й городища та поховання, що їх доскіпливі археологи знаходять глибоко в землі. Це й пречудові будинки, витвори культури, всілякі коштовності близького до сучасності періоду. Історія попередніх поколінь залишила нам чимало й прізвищ: грізних, веселих, а то й смішних.

Тихону Петровичу дісталось у спадок прізвище Гетьман. Чи має воно щось спільного зі справжніми гетьманами, довести не тільки важко, а й неможливо. Але його володар радіє, що не став нащадком якогось Вирвихвоста, Дериведмеда чи Свинориленка, ще й булаву десь собі в душі носить.

І ось тобі оце принизливе: «Ей, Гетьмане, вставайте! Доки можна вилежуватись?!»

Роздумувати над тим, що хвилину тому снилося, чи демонстративно натягнути на себе ковдру і заснути ще хоч годинку годі було й затівати. Коли вже Степанида Митрофанівна сіпнула за носа, то треба схоплюватись і братися за роботу. Доки дружина й донька, кожна у своєму ліжку, надолужують пізні сидіння біля остобридлиго телевізора.

Не встиг Гетьман, натягнувши на себе блаженські спортивні штани, поголитися й умитися, як на порозі ванної кімнати постала суха, довгоноса й вилицювата Степанида Митрофанівна, мати дружини, і голосом скрипучим, але владним, наказала:

— Сьогодні на сніданок пюре й оселедець. Так ото волосья в носі не вищипуйте, а сідайте чистити картоплю!

Степанида Митрофанівна

Тихін Петрович міг би тижнями розповідати про жінчину матір. Але на те ніколи не вистачає часу. Ось тобі треба начистити картоплі, помити, поставити на плиту. А тим часом обдерти шкіру з жирного івася, вибрати нутроці, порізати гострим ножем на шматочки, здобрити цибулею, полити запашною соняшниковою олією. А там

знову — картоплю відділити і пом'яти на пюре, шкварок насмажити, салат приготувати.

На роздуми у Тихона Петровича був час хіба тоді, коли він чистив картоплю. А думалося завжди про одне й те саме. З сумнівами, з гіркотою, з безнадією. Він, Гетьман, людина. І не рядова, бо має посаду. Нехай не таку вже й високу, але ж керівну. Принаймні, з кабінетом, телефонами, дзвоником у приймальню. І на роботу не пішки ходить — машиною їздить. На службі авторитет. Слово його — закон. А в сім'ї якась нерозбериха. Чи то не зумів себе поставити, чи на таких твердокамінних натрапив, що ладні на нього їхати верхи, не даючи перепочинку. І все через гостроносу відьму.

Степаніда Митрофанівна вдова. Чоловіка не стало рано. Не то він втопився, не то повісився, не витримавши її деспотизму. Про це нікому нема права ні говорити, ні згадувати. З покійного глави сім'ї зберігається єдине фото: в труні. Це фото висить у спальні Степаніди Митрофанівни поруч з портретом Чарлза Дарвіна, вирізаним з якогось журналу. Чарлза Дарвіна вона шанує над усе. За його теорію виживання сильних видів. Чоловік, мовляв, не вижив, бо не знайшов у собі сил пристосуватися до умов. Його, Тихона, безквартирного, але перспективного, взяла собі в зяті за мовчазність і різко виражену пригніченість.

Склалося так, що в сім'ї вся влада зосередилась в руках Степаніди Митрофанівни. Вона тут — королева. «Демократія — річ хороша, — завжди підкреслює вона, — але я віддаю перевагу єдинопочальності. Так більше порядку». До цього всі звикли. Правда, монархічна влада Степаніди Митрофанівни розповсюджується, головним чином, на самого лише Гетьмана, її зятя, а точніше — приймака, якому разом з дружиною дісталось й місце в квартирі тещі. А тепер за все те платити доводиться. Авторитетом, чоловічою гідністю, а то й горбом.

Офіційно узаконені два вихідні — субота й неділя. Та Степаніда Митрофанівна своєю владою суботу в зятя відбрала, перетворивши її на «чорну». Неділю віддала йому. Повністю. Куди хочеш — їдь. Що хочеш, те й роби. Тільки пережити суботу — що каторгу відбутися. Ще ні світ ні зоря, а він, Гетьман, уже на погах. І неодмінно під пильним наглядом самої Степаніди Митрофанівни.

— Ви чули, що було сказано? — як кобра, не мигаючи очима, чорними, з іскристими зіницями, уставившись на Тихона Петровича, запитала сухо й суворо.

— Чув,— поспіхом, з тремтінням у голосі, відповів Гетьман. Він ніяк не міг збагнути, де саме у довгоносої й вилицюваті Степаниди Митрофанівни зосереджена ота деспотична сила, яку не можна перебороти.

— Повторіть, що в нас сьогодні на сніданок — застигла в чеканні відповіді.

— Пюре й оселедець! — з готовністю солдата відрепортував Тихін Петрович. «А бодай би найбільша кістка з того оселедця стала тобі поперек горла!» — побажав подумки.

— Приступайте! — махнула рукою, як міліціонер жезлом, Степанида Митрофанівна, вказуючи на кухонні двері.

Гетьман, як часто битий дворняга, обережно обійшов Степаниду Митрофанівну і шмигнув на кухню.

Картопля була дрібна, з болячками. Чистити її — мука, та й годі. Пальці облипають землею. Ніж вислизає, лущиння часто падає не в відро, а на підлогу. Пісок якимось чином потрапляє на зуби і тріщить так, що аж спину морозом обсипає. Та найнеприємніше, що за всіма процесами пильно стежить Степанида Митрофанівна, як суддя на футбольному полі.

— Чому це у вас (вона звертається тільки на «ви», але з таким єхидством, що краще б уже ніяк не зверталась) половина картоплі відходить в лущиння? — кидає вона злу репліку і наскрізь просвердлює іскристими зіницями.

— Така картопля, — виправдовується Тихін Петрович, не наслідуючись підвести голови. «Подалася б ти нею», — додає у думці.

— А ви на кращу й не заробите на тій посаді, яку займаєте! — знову зла й дошкульна репліка.

Гетьман далі не наражається на суперечку, бо знає, що переможцем йому не вийти. Степанида Митрофанівна почне тикати пальцем на тих, що мешкають у їхньому таки будинку і їздять на «Волгах». А що він викладе проти тих козирів, що в Степаниди Митрофанівни? Отой мізерний «пиріжок», що ним торти та ватрушки возять?

— Одразу поставте воду на плиту! — розпоряджається Степанида Митрофанівна. — Помієте картоплю та й в окріп її, бо доки від вас сніданку діждемось — обідати пора настане!

Тихін Петрович сопе, сердиться, але всі накази виконує мовчки. Вода закипіла. Картопля вариться.

— Не забудьте посолити! — чергова вказівка. — Бо ви такого наварите, що тільки на пса вилити.

Скільки живуть разом, Тихін Петрович готує сніданки кожної суботи. Ніхто тих сніданків на пса ще не виливав.

Їх охоче, з добрячим апетитом поїдають. Але реплік він так і не уникнув. Має їх слухати, мовчки ковтаючи обиду.

Уже й оселедець почищений. Вже й цибуля нарізана тоненькими кільцями, покладена до нього, і олія влита, а команди лунають. Одна за одною.

— Хліба поріжте! Тільки тоненько, не байдами!

— Знаю,— не стримується Гетьман.

— Руки помийте після оселедця! — підказує Степанида Митрофанівна.

— Не маленький,— відбивається Тихін Петрович.— І без підказки обійдуся.

— Не маленький, а дурненький! — кидає Степанида Митрофанівна і з викликом у погляді чекає, чи ще чогось не скаже зять.

Але Тихін Петрович прикушує язика. Навіщо все заго-стрювати. Тільки апетит собі зіпсуєш. І настрій. А день ще тільки починається. Забряжчали виделки, тарілочки. Хліб, нарізаний, як наказала Степанида Митрофанівна, на столі.

— Помішайте шкварки, бо погорять! — штрикає Степанида Митрофанівна.— Невже вам і на службі весь час тичуть, що й коли робити?

«На язик би тобі ці гарячі шкварки!» — зловтішно думає Гетьман і гасить газ під сковородою.

— Відціджуйте картоплю і мніть на пюре! — скрипить Степанида Митрофанівна.— А я піду дівчат покличу.

Доки Гетьман бухає качалкою в каструлі з гарячою картоплею, доки вибиває туди яйця, додає молока і старанно розмішує, на кухню заходять «дівчата»: Ірина і Віка. Ірина — це дружина Гетьмана. А Віка — донька.

Ірині Остапівні трішки за сорок. У неї великі сірі очі, пишна руда зачіска і кирпатенький ніс з двома цятками, що ніби навмисно лізуть усім напоказ. Статура м'яка, обважніла, але надійно тримається на міцних ікрістих ногах, на яких найкраще уживаються чобітки і туфлі тридцять дев'ятого розміру.

Віка більше схожа на бабусю. Худорлява, довгоносенька, трохи вилицювата, але принадна. Бо ще молоденька. Вона учениця кулінарної школи, тому поллюбляє давати всілякі поради, як готувати та що після чого їсти і чим все те запивати. Сама ж ні до чого не береться. Її все ще поперед, як підкреслює бабуся Степанида.

— Що тут у нас? — апетитно потягнувши повітря кирпатим носом з отими симпатичними дірочками, що для всіх напоказ, запитала Ірина Остапівна, важко опустившись на поліровану табуретку.

— Пюре й оселедець, — охоче відповіла Степанида Митрофанівна, ніби то вона все наготувала. — Сідайте! Милості просимо!

За столом тиша. Розмовляти не рекомендується. Хоч та рекомендація стосується самого лише Тихона Петровича. Чути дзенькання виделок об тарілочки та гучне чавкання Степаниди Митрофанівни.

Гетьман має своє постійне місце. Ближче до плити й кухонного столика. Це щоб подати комусь, відставити порожню тарілку, дістати чайник тощо. За сніданком він відпочиває. А тим часом крадькома розглядає свою дружину, з якою бачиться не так і часто.

Грина працює покоївкою в готелі. Дуже слідкує за своїм обличчям, всіяним веснянками, як нічне небо зорями. Завжди мажеється жовтками з яєць. На ніч. Від того вона вранці схожа на курча, що вилупилося з яйця і щойно обсохло. Буває, що й вії від жовтка злипаються. Ще Грина п'є морковний сік і завше відсвічує жовтизною, скидаючись на гладку японку. Кохається в хутрах і золотих прикрасах.

Ще за сніданком Тихін Петрович силкується ні про що не думати, нічим себе не тривожити, бо попереду роботи та й роботи.

Після пюре з оселедцем, після чаю з полуничним варенням (до речі, навареним теж Тихоном Петровичем) жінки дружно покидають кухню, ні до чого не приторкаючись і не дякуючи за сніданок.

— Ви ж тут дивіться! — тицьне пальцем на немитий посуд Степанида Митрофанівна і залишить на кухні самого лише Гетьмана.

Тихін Петрович надягає на себе цератовий фартух, згрібає зі столу тарілочки, виделки, збирає склянки, ложечки, стає біля раковини і пускає теплу воду. Сьогоднішній посуд можна помити швидко. Але ось гора вчорашнього: каструлі, миски, ложки, бідончики з-під молока. Робота не така вже й тяжка. Її теж комусь треба зробити. Але чому саме йому, Тихону Петровичу, главі сім'ї? Правда, «глава» — це так собі, умовно. Бо ж глава — Степанида Митрофанівна. З її монархічними замашками. Та знову ж, і він, Гетьман, не якийсь там нахлібник. Основні кошти, на які живуть всі, — його. Придбані меблі, холодильник, пральна машина, пылосос, килими — все з однієї кишені.

Тихін Петрович напевно знає, що в Степаниди Митрофанівни є на книжці. І чимало. Бо копійки пікуди не ви-

трачає. Але то все, як вона каже, на крайній випадок: на похорони і пам'ятник. А тут, як видно, до того «крайнього випадку» ще так далеко. Може статися, що його самого раніше за Степаниду Митрофанівну ногами вперед висунуть.

За миттям посуду у Гетьмана найбільше часу для ось таких філософських роздумів. Він уже навіть втягнувся в цю суто жіночу роботу. Приємно, що ніхто не стоїть над головою, не командує, не дає примітивних, а то й дурних порад.

Єдине, що найбільше пригнічує Тихона Петровича, це знову ж оте його незрозуміле, навіть дике становище. На службі він авторитет, начальник. Там до нього ставляться хто з повагою, хто з побоюванням. Дехто з ним шукає дружби, дехто — домагається хоч прихильності. А вдома він — нуль без палички. І всі троє, ніби змовились, навіть не помічають, якого морального приниження завдають йому — зятєві, чоловікові, батькові.

«Треба буде щось придумати, якийсь переворот зробити, аби повалити цю нестерпну монархічну владу Степаниди Митрофанівни, — настроює себе на рішучий лад Гетьман. — Колись наберуся хоробрості, вріжу кулаком по столу, брязну ось цими каструлями, бідончиками, тарілочками — і одразу поставлю всіх на свої місця».

Від тих думок аж руки затремтіли. Мокра каструля вислизнула, впала на підлогу і, підскакуючи, покотилася аж до дверей.

— Що це ви посуд б'єте?! — ніби чекаючи приводу до конфлікту, влетіла тут Степанида Митрофанівна. — Заснули чи руки вам покрутило? Ну й недотеса! За що не візьметься — тільки шкоди наробить! .

Гетьман піднімає каструлю, хоче поставити її під кран, щоб ще раз помити. Та Степанида Митрофанівна хвацько вириває її з рук і, підступивши ближче до вікна, пильно, як лікар хворого, обстежує посудину.

— Я так і знала, — натужно заскрипіла. — Емаль ось тріщину дала. Це вже не каструля — решето. Ну, що ти скажеш! Нагородив мене господь зятком! Ведмідь якийсь, а не чоловік! Тільки до їди мастак! Ехе-хе! Ідїть уже по магазинах, провітрите голову, бо, видно, зачаділи! — закінчує свої докори Степанида Митрофанівна. — Знаєте, що до хати потрібно?

— Знаю, — покїрно каже Гетьман і, знявши осоружний фартух, покидає кухню.

Тихін Петрович добре завчив, що має кожної суботи принести додому. Це на тиждень заготувати картоплі, капусти, яку потім ще необхідно пошаткувати і засолити, кілька пляшок чи пакетів молока, кефіру, літр сметани, два кілограми м'яса, свіжого сиру на вареники. А ще ж моркви, бурячків, петрушки, хрін... Щоб усе це було в одному магазині і близько від дому, то й тоді всього разом не купиш і не принесеш. А воно ж і в різних магазинах, і на різних вулицях. Та й не сам ти покупець в суботу. Куди не поткнись — черга.

Хоч не лише це пригнічує Гетьмана. Хатня робота не дуже легка. Бо прання білизни, натирання підлоги, миття посуду, вибивання килимів і доріжок теж потребує сили. Але того хоч ніхто не бачить. Крім домашніх. А все інше робиться на очах у сусідів, знайомих, а часом і співробітників.

Якось песе він дві авоськи картоплі, аж зігнувся. Дивиться тільки під ноги. Нікого не помічає. Уже до під'їзду близько. А ззаду хтось: «Хи-хи! Три кобили в хаті, а цей мерин харчі їм тягає!»

Та що вдієш. Зібрався Тихін Петрович, сумку здоровенну взяв, кульків целофанових прихопив, банку на сметану. Тільки зі свого п'ятого поверху в двір опустився, а тут Скобля навпроти, інженер з верстатобудівного. Язикатий. Ні друг, ні товариш, а за гудзик як вчепиться, не вирвешся, доки всього не викаже.

— О, привіт! — забіг він наперед. — Куди летиш? Сьогодні ж вихідний.

— Та треба дещо купити, — Тихін Петрович хотів обминути балакуна, але той загородив дорогу.

— А ти що — вдівець? — загорланив Скобля, та так, що аж перехожі на вулиці оглянулись. — Встигнеш з авоськами набігатися, як на пенсію вийдеш. Тещу запрягай!

— А ти свою запріг? — намагаючись говорити спокійно, запитав Гетьман.

— У мене її зовсім нема. Тобто є, але живе окремо. А то б з хомута й не вилазила, — засміявся Скобля. І знову на всю вулицю.

— Моя щось захворіла, — збрехав Тихін Петрович, — та й благоденська вона. Добре, що хоч в хаті пораяється, мені ні до чого й підступитися не дасть. Все сама та сама. Аж шкода бідомашну.

— А дружина? — не відступав Скобля.— Вона ж у тебе не блаґенька, нівроку?

— Має термінову роботу,— відмахнувся Гетьман.— А мені у вихідний корисно й пройтися, розвіятись. А то засидишся в кабінеті за тиждень, аж тиск піднімається. Ще гіпертонію наживеш. Тепер це легко.

— А знаєш, що я тобі запропоную? — перейшов на шепіт Скобля.— Пішли в бар та посидимо гарненько. В мене дещо є,— поляскав по кишені.— І ти, бачу, за покупками зібрався, то не з порожнім гаманцем.

— Ти що? — відсахнувся від Скоблі Тихін Петрович.

— Шкода грошей? — пнигонув Скобля.— Хочеш капітал збити?

— Нічого мені не шкода,— оглянувся Гетьман, побоюючись, чи домашні не стежать за ним.— Я просто пива не п'ю.

— За свої? — уточнив Скобля.

— За чужі теж! — відрізав Гетьман.— І взагалі я поспішаю.

— Поспішай, поспішай, Тибчику! — присоромив його Скобля.— На службі, кажуть, гоголем ходиш, а вдома ніби наймит!

— По добрій волі ходжу! — випалив Тихін Петрович. І відчув, що почервонів чи то від несподіваної неприємної розмови, чи від того, що сказав неправду.

«Знали б вони, мої домашні, якої моральної травми завдають мені оцими своїми дурними дорученнями,— розмірковував Гетьман.— Хіба по сметану не могла б сходити та ж Степанида Митрофанівна? А від картоплі чи капусти хіба б надірвалася моя благовірна? Он уже зажиріла, розпливлася, а нічого важкого в руки не візьме. Чоловік, мовляв, на те є. Та й Вікторії пора б уже за діло якесь братися. А то, бач, кулінарію вивчає, поради старшим дає. А сама? Ось заміж вийдеш, хто тобі що носитиме? Хіба такого м'якотілого, як я, до рук прибереш. Але то ще бабця надвоє ворожила. Можеш на такого поровистого натрапити, що на ньому зовсім не поїдеш...»

Міркуючи так, Тихін Петрович і з голови викинув оту підленьку закономірність, за якою одна неприємність тягне за собою й другу. Тільки він у магазин, щоб сметани купити, тільки в чергу прилаштувався, а тут — хльось запитання дуже вже знайомим голосом:

— Ви останній? О, та це ж Тихін Петрович! Доброго дня, Тихоне Петровичу! Ніколи б не подумала, що побачу вас саме тут.

Гетьман оглянувся і просто-таки зіткнувся ніс до носа з Валентиною Іванівною, своєю співробітницею, жінкою хитрою, ледачкуватою, та ще й єхидною. Вже не раз він збирався їй догану оголосити. Бо як не спізниться на роботу, то вдень кудись на годину-дві гайне. А зауваження зроби, то такого намеле, що й вуха в'януть.

— Не знаєте, добра сметана? — ніби й щиро і ніби з якоюсь підковикою, запитала Валентина Іванівна.— Найкраща, звичайно, в баночках, але й розливна буває густа й жирна.

— Я на сметані не розуміюся,— знітився Гетьман.— Попросили купити, ось і довелось піти.— Він ладен був крізь землю провалитись, аби тільки подітися з очей цієї зловредної жінки. Це ж завтра вся контора знатиме, що він, Тихін Петрович Гетьман, не тільки вказівки дає, керує установою, а й по сметану ходить, як простий смертний. Ганьба!

— А дружина дуже зайнята чи захворіла, що вас послала? — не відступалася Валентина Іванівна.— А я свого, знаєте, ніколи не посилаю за такими продуктами. Не чоловіча це справа. Воно якось принижує.

— Та я оце теж вперше з баночкою став,— вдруге за сьогодні почервонів Тихін Петрович.— Дружина щось пездужає, а до магазину, бачу, збирається. Ну, я не втерпів. Піду, кажу їй, куплю й принесу. Руки не повідпадають.

— Воно то так,— вела своєї Валентина Іванівна, тісно притулена чергою до Тихона Петровича,—але, на місці жінок, у котрих чоловіки на керівних посадах, я б їх не завантажувала домашніми справами. Ось, бачите, сьогодні ми обоє по сметану в черзі стоїмо. Рівні собі люди, бо просто покупці. А завтра ж ви мене захочете висповідати за щось. А вам уже буде ніби й не дуже зручно. Це я так, між іншим, жартома кажу. А часом може бути й не жарт.

«І треба ж було такий певдалиий момент вибрати, щоб на свою співробітницю наскочити,— шкодував Гетьман.— Вона тут «жартома», «між іншим» підспівує, а завтра мені вже й справді буде не дуже зручно зробити зауваження цій Валентині Іванівні. Якщо навіть прошпетиться. В черзі ж разом стояли. Щоб сметану купити. Ні, мої домашні таки бездумні й бездушні люди. Просто дивно, як вони й досі не зрозуміють, що пиляти гілляку, на якій сидиш, безглуздо. А я й є та «гілляка», на якій зручно вместилися Степанида Митрофанівна, дружина Ірина і донька Віка».

Несподівана зустріч з Валентиною Іванівною так приголомшила Тихона Петровича, що він забув закрити банку

зі сметаною, купив гнилої моркви, а замість м'яса на котлети приніс шматок ребра на суп і гомілку на холодець.

— Пошли дурня богу молитися, то він і лоба розіб'є,— підсумувала старання Гетьмана Степанида Митрофанівна.— У вас точно в голові трибки позискакували зі свого місця!—грізно дорікнула вона Тихону Петровичу.— До вас хоч поводитися приставляй, як до сліпого, бо самому вже нічого довіряти не можна.

Тихін Петрович знайшов за краще ні заперечувати, ні виправдовуватись. Він знав, що варто подати голос, як тут-таки постануть на порозі Ірина, мила його дружина, і Віка, рідна донька. Вони, ні в чим не розібравшись, з готовністю хоробрих рицарів приймуть сторону Степаниди Митрофанівни, і йому вже тоді не здобувати. Поглянувши на довгоносу, вилицювату Степаниду Митрофанівну з її сухорлявими, крючкуватими пальцями жиливих рук, він раптом пригадав ранковий сон. Отого жайворонка, що недоспівав дзвінкої пісні, і злого кібця, що каменем падав з піднебесся в пшеницю за своєю здобиччю.

Субота, на щастя, збігала. Ще вечір, ніч, а там і недільний ранок. А неділя, за писаними й неписаними правилами, його, Гетьманова. З усіма радощами й дарами.

НЕДІЛЯ

Розділ, у якому читач побачить Тихона Петровича в новій іпостасі. А ще дізнається, хто його вірні друзі і як створюється Ореол слави

На волю

Будинок, у якому мешкає Гетьман, хоч і стоїть майже в центрі міста, але з тильного боку йде від нього вуличка, проскочивши яку, за якихось десять хвилин можна потрапити на тракт, що прямісінько веде за місто. Вуличка ця офіційно називається Загородня, і на ній розташовані здебільшого якісь склади та ще відомчі гаражі. Перехожих тут буває мало, тому вона буйно заросла споришем, подорожником і травичкою, що витикається з-під залишків колишньої бруківки.

Саме на Загородню й вислизнув зі свого під'їзду Тихін Петрович, аби його не помітив ніхто з сусідів. З квартири він вийшов тихо. Не поспідавши, не попрощавшись, не

взявши з собою нічого, окрім мотузяної авоськи, акуратно згорнутої й покладеної в кишеню штанів.

Ми вже казали, що неділя — то день відпочинку Гетьмана. На цей його день не зазіхають ні Степанида Митрофанівна, ні дружина, ні донька. Вони знають, що Тихін Петрович увесь день рибалитиме, а увечері привезе додому з десяток, а то й два рибин, невідомо як і на що зловлених. Бо всі також знають, що в нього вдома нема ні вудки, ні будь-якої іншої риболовної снасті, що він ніколи не копає черв'яків, не варить гороху, не готує тіста чи якоїсь там принади. Його денний улов — таємниця для домохадців.

На риболовлю Гетьман збирається завжди в гарному одязі, модельних туфлях, навіть при галстуку. І це не так собі. Адже Тихін Петрович неділю проводить зі своїми підлеглими і має виглядати як і належить начальникові.

Тут варто дещо уточнити. Бо Гетьман проводить вихідний не з усіма підлеглими, а тільки з тими, хто удостоївся честі бути близьким, довіреним, майже своїм. До таких належать Турло і Дука. Обох цих співробітників Гетьман оцінив, як тільки був призначений на посаду, яку нині займає.

Тихін Петрович кожного разу, коли йде вуличкою Загородньою на місце зустрічі зі своїми працівниками, згадує, як склалися їхні взаємини, як зароджувалася щира приязнь, що потім переросла в дружбу.

О, а згадувати те варто! Гетьман перший день прийшов (таки прийшов, а не приїхав) на роботу, всівся на твердий стілець, що самотньо стояв за облупленим одностумбовим столом, торкнувся трубки телефону, припорошеного сірою пилюгою, і окинув поглядом кімнату, що називалася кабінетом директора.

Сумне то було видовище. Стіни, давно не білені й потріскані, красувалися багатьма різноколірними плямами. Стеля, вигнута й закіптюжена, нагадувала небо в дощову погоду, з якого ось-ось хлинуть потоки холодної води. Вікна, без гардин і занавісок, дратували своєю наготою і каламутним світлом, що ледь проникало крізь димчасті шибки.

Тихону Петровичу хотілося крикнути, зірватися з жорсткого розхитаного стільця й тікати світ за очі. Незважаючи на те, що тільки позавчора його затвердили на керівну посаду, рекомендуючи йому «навести порядок, налагодити дисципліну в колективі й забезпечити виконання...».

Гетьман уже було обперся об стіл, намірився підвестися й залишити кімнату, але тієї миті хтось постукав у двері і, трішки прочинивши їх, украдливо запитав:

— Тихоне Петровичу, до вас можна?

— Можна, — якомога спокійніше й офіційніше, дозволив Гетьман, опускаючи тіло на стілець.

— Я лише на кілька хвилин, — мовив середніх років чоловік з дужою статурою, з пишною шевелюрою попелястого волосся і рішуче попрямував від порога до самого столу.

Людина аналітичного мислення

— Ви щось?.. — переборюючи свій убивчий настрій, звернувся до непроханого відвідувача Гетьман, але тільки й встиг вимовити оті два слова, бо чоловік з пишною шевелюрою випромінив приємну посмішку, подав дужу руку і відрекомендувався:

— Гнат Максимович Турло. Ваш заступник. Неофіційний, звичайно, бо штатним розписом в нашій конторі такого не передбачено. Та, як людина аналітичного мислення, я знаю, що без надійного заступника вам не обійтись.

— Сідайте! — раптом зрадів Тихін Петрович. Він відчув, що ґрунт під ногами твердішає.

— Не відмовлюсь. Сяду, — взявся за стілець Гнат Максимович. — І буду радий, якщо зможу стати вам у пригоді. Як вам на новому місці? — запитав, обережно сідаючи і окинувши зацікавленим поглядом кабінет.

— Про стан справ судити ще рано, — дипломатично мовив Тихін Петрович. — А обстановку самі бачите.

— Бачу і не радію з того. Навіть співчуваю вам, — не розкриваючи своїх намірів, сказав Гнат Максимович. — Якщо бажаєте поцікавитись думками людини аналітичного мислення, то я до ваших послуг. Гадаю, не пошкодуєте.

— Прошу, прошу! Радий вислухати все, що скажете. — Тихін Петрович все ще не догадувався, про що піде мова.

«Воно й справді, — міркував собі, — на перших порах треба більше слухати й менше говорити. Все розвідаєш, а сам не даси приводу для зайвих розмов і суджень».

— Найперше, Тихоне Петровичу, скажу вам, що з такого ось кабінету справжнього керування не вийде, — ошелешив Гетьмана Гнат Максимович. — Ні, ні. Я не про вашу підготовку, не про ваші здібності. Прекрасно знаю: людина ви розумна, досвідчена і вольова. Я кажу тільки про ось

цю кімнату. На кабінет вона не схожа. І кого б ви в цей хлів не посадили, авторитету не чекайте. Пробачте, що так відверто висловлююсь. Але вам, сподіваюсь і вірю, потрібна правда. І тільки правда.

Гнат Максимович сказав неправду, стверджуючи, ніби знає все про особисті достоїнства нового керівника. Про нього він взагалі не знав нічогосінько. Але був цілком упевнений, що посіє в його душі довіру до себе, а там і прихильність завоює. Був також переконаний, що нема в світі людини, яка, зайнявши керівну посаду, не кльонула б на гарний кабінет.

— Але ж у вас тут кращої кімнати й немає для директора, — з сумнівом мовив Гетьман.

— Це нічого не означає, — загадково посміхнувся Гнат Максимович.

— Тобто? — Тихін Петрович не зрозумів ще, до чого веде його співрозмовник.

— І з цієї кімнати можна зробити лялечку, — прицмокнув язиком і потряс шевелюрою Турло.

— Тобто? — ще раз повторив Гетьман.

— Як людина аналітичного мислення, — уже голосно засміявся Гнат Максимович, — видам такий проект, що ахнете.

— Ну, ну, кажіть, — заохотив Тихін Петрович, загоряючись цікавістю.

— Стелю і стіни обдерти, — звівся на ноги Гнат Максимович, — потім пофарбувати олійною фарбою. Раз! Панелі зробити дерев'яні, під дуб. Два! Підлогу поміняти на паркетну, покрити лаком і застелити паласом. Три!

— Це ж обійдеться, обійдеться... — завагався Тихін Петрович, звівши погляд на стелю, звідки звисала на брудному шнурі гола, засиджена мухами одинока електролампочка.

— Вловив! — вигукнув Турло. — Проводку поміняти, замість однієї брудної лампочки повісити люстру. Можна не дуже дорого, але під кришталь.

— А ось це все? — з огидою торкнувшись стола, запитав Тихін Петрович.

— Це все — на дрова! — тоном розпорядження кипув Гнат Максимович. — На дрова! І ось цей однотумбовий стіл, і розхитані стільці, і ось цей брудний телефон, і...

— Чекайте, чекайте! — перебив Гетьман. — А як же без телефону? Ні, це ви вже щось далеко зайшли.

— Телефон буде! — категорично запевнив Турло. — Красивий, новенький, останньої конструкції, з тихим сигнала-

лом. Щоб не оглушував, а приємно воркотів. Ну, як горлиця в лісі туркоче. І ще, знаєте, що мені підказує моє аналітичне мислення? Можна встановити три телефони. Це так солідно! Хто знайде, тільки на телефони погляне — одразу зрозуміє, хто за цим столом сидить.

— Три забагато, — засумнівався Гетьман. — Воно, звичайно, солідно. Але ж платити за три...

— А хто вам сказав, що платити за три? — перебив Гнат Максимович. — Працюватиме один. Скажімо, червоний. А зелений і чорний стоятимуть так собі. Не підключені. Кому в голову прийде, що вони для бутафорії?

— А це ідея, — загорівся Тихін Петрович. — Це зовсім інше. У вас таки...

— Хочете сказати, аналітичне мислення? — підхопив Гнат Максимович. — Тому я й прийшов до вас. Бо знаю, як новому керівникові буває тяжко на перших порах. А я завжди рад допомогти. Доброю порадою.

Нині вже Тихонові Петровичу всього й не пригадати, які саме мудрі поради давав йому тоді винахідливий Турло. Та навіть й згадувати? За якихось два чи три тижні служби на новому місці всі ті поради й рекомендації були, як тепер говорять і пишуть, втілені в життя. З отієї непривітної кімнати, поріг якої з острахом переступив Гетьман, майстри зробили хоч і невеликий, але шикарний кабінет, що навіть вражав своєю вишуканістю. Блищать стеля й стіни, попід дерев'яними панелями під дуб стоять м'які зручні стільці. Паркетна підлога застелена двома товстими в'єтнамськими паласами, що приглушують будь-який шорох ніг і навіть розмову Гетьмана зі своїми підлеглими.

А стіл! Стіл купили двотумбовий, розкішний, з різьбленими ніжками, з полірованим верхом. А біля нього ще приставний столик, з того ж кабінетного гарнітуру. А ще ж тумбочка. А на ній телефони. Три: червоний, чорний, зелений. Діє, правда, один — чорний. Та відвідувачам і навіть своїм працівникам хіба було знати про те все. Тим більше, що Тихін Петрович, тільки-но горлицею затуркоче отой діючий, хапається то за одну трубку, то за другу, то, нарешті, за третю, ту, що треба.

Про крісло — то вже нема що й говорити. Це своєрідний трон. М'яке, на високих ніжках (так що Гетьман своїми дещо короткими ногами і підлоги не дістає), з високою спинкою, що увінчується фігурним плетивом, схожим на лавровий вінок. А для рук — підлокітники. Зручні, м'які, навіть ніжні.

Перший день Гетьман як сів у те крісло, то так до нього

прикипів, що й на перерву не виходив, і за потребою не виходив, і після роботи не хотів його покидати. Якби можна, то й спав би в ньому.

У тому кріслі якось легко мріялось. І не про щось там безпредметне. Скажімо, про кохання, про щасливе сімейне життя, про гарну компанію десь на природі чи в бані-сауні. Ні, тут мріялось тільки про крісло. Та ще про стіл. Взагалі дивно. До посади директора, яку Тихін Петрович тепер займає, стіл у нього не викликав ніякісіньких емоцій чи асоціацій. Звичайний собі хатній предмет, на якому капусту, буряки, моркву січуть, готуючи борщ. На столі, захарашеному тарілками, чашками, а то й каструлями, обідають.

Дещо виділяється хіба стіл святковий. Коли гості збираються. Тоді його гарно застеляють, заставляють смачними стравами тощо. Але то буває дуже рідко. А в будні стіл — що тобі табуретка на кухні, що тобі кушетка в передпокої, що пень у лісі.

А ось уже про стіл в службовому кабінеті цього не скажеш. Можливо, з усього в управлінській ієрархії крісло та стіл і є найголовнішими атрибутами, що підкреслюють і утверджують авторитет того, хто сидить за столом. Стіл тут — це недоторканна, суверенна територія, на якій господар тільки один. Він підписує ділові папери, накладає резолюції, задовольняє чи категорично відмовляє чийсь прохання. Той, хто за службовим столом, фактично недосяжний. На нього ні голосу піднести, ні замахнутися, ні... Вийди на вулицю, тільки злийся з натовпом і ти втрапиш особистість. Тебе ніхто не знає, тобі ніхто шанобливо не вклониться, ніхто перед тобою не вибачиться. Навпаки, тут тебе можуть образити, штовхнути, а то й ударити. А нехай хто спробує це зробити в кабінеті, коли ти за службовим столом! Ні, стіл — то великий винахід. Може, найбільший, найвизначніший за всю історію людства. Відколи державність зародилася.

Все оце згадує й обмірковує Тихін Петрович, підводячи під всі аргументи службової діяльності філософську основу, коли в неділю йде з дому, щоб зустрітися з Турлом і Дукою і їхати на риболовлю. Він обом їм завдячує за їхню кмітливість, за їх непідкупну відданість. Турлови, зокрема, він дуже вдячний за його, як той сам підкреслює, аналітичне мислення, а Дуці — за практицизм.

Саме після роздумів про стіл думки Гетьмана перекинулись на Дуку — на свого другого надійного поплічника.

Великий практик

Володимир Михайлович Дука ні першого, ні другого дня до нового директора не зайшов. Усі співробітники по черзі заходили, відрекомендовувались і поздоровляли Тихона Петровича. А Дуки не було.

«Ігнорує чи набиває собі ціну? — думав Гетьман. — Чи не з тих це, що через місяць почне писати анонімки?»

— Чого це Дука не заходить? — запитав Тихін Петрович у Турла, коли вже минуло добрих три тижні.

— Прийде, — заспокоїв шефа Турло. — Він щойно з відпустки повернувся. Сказав мені: «Потрібен буду, то викличуть». От ви його й запросіть. Саме пора.

— А навіщо? — не зрозумів тоді Гетьман.

— Щоб усе те здійснити, що ми з вами тут напланували відносно створення вам умов для праці.

— То це він має там займатися?

— Тільки він, — пояснив Гнат Максимович. — І ви переконаєтесь, що Дука — великий практик. Він знає, як кошторис обійти, що і де дістати. Як, нарешті, ревізію зробити благополучно.

«Треба таки запросити цього Дуку, — подумав одного ранку Тихін Петрович, бо йому дуже кортіло побачити працівника, за яким закріпилося прізвисько «великий практик». — Що воно там за діяч?»

Та на тому місці, яке посів Гетьман, подумати чи забажати чогось легко, а як те задумане здійснити, питання не таке вже й просте. Кабінет у Тихона Петровича в. Але він, як острів серед моря, повністю відрізаний від усього живого. Перед кабінетом — маленька кімнатка, що нагадує комірчину. Тут на грубо збитих дерев'яних стелажах лежать папки з паперами, підшивки якихось давніх документів, заржавілі ручки від дверей, банки з засохлим клеєм і заплямлені чорнилом старі червоні скатерки із столів. Когось запросити, то треба йти самому чи дзвонити телефоном через міську станцію, ніби в чужу устанovu.

«Тут накеруєш, — з сумом констатував Гетьман. — Що ж я — хлопчисько, щоб бігати за кожним працівником? Треба щось придумати, і то негайно».

Тихін Петрович зліз з високого крісла на підлогу, обійшов стіл і попрямував до дверей. Поминувши оту комірчину, захаращену всіляким мотлохом, він опинився в коридорчику. На його щастя, тут проходила солідна, уже в віці, сива жінка.

— Пробачте, ви наша? — ніяковіючи запитав Гетьман, бо ніяк не пригадував, чи вона вже заходила для знайомства.

— А ви, пробачте, наш? — запитанням на запитання відповіла жінка з ехидною і хитрою посмішкою.

— Я Гетьман, — розгубився Тихін Петрович.

— А-а! Тоді вибачаюсь! — зніяковіла й жінка. — Я вас ще не бачила. У відрядженні була. А чути — чула. Щось треба?

— Мені Дуку, — лаконічно мовив Гетьман.

— Я скажу, щоб покликали. Пошлю когось за ним.

Гетьман хотів сказати «спасибі», але вчасно поміняв той намір, бо був переконаний, що підлеглим дякувати не слід. Не спитав і імені жінки, вважаючи передчасним.

— Прошу! — замість «спасибі», кивнув він жінці і хутко сховався за дверима комірки.

«Ганьба, — самокритично подумав Гетьман. — Виявляється, кабінет — це ще не все. До кабінету й до авторитету ще он скільки треба».

— Я Дука, — прошмигнувши в кабінет так, що Гетьман навіть не почув, сказав присадкуватий опецькуватий чоловік з великим лобом, широко розставленими очима на круглому усміхненому обличчі і дрібними кроками рушив до столу. — Володимир Михайлович, — простягнув він міцну руку з дебелими короткими пальцями.

Саме час було відвідувача запросити сісти. Але Тихін Петрович не зробив цього. Йому не сподобалась його показна самовпевненість.

«Підлеглий має знати й відчувати, що він підлеглий, — подумав собі. — Помітять твою слабінку — не на стілець, а на шию норовитимуть сісти».

Та Володимир Михайлович, схоже було, і не розраховував сидати. Навпаки висмикнувши свої короткі пальці з в'ялої й мокрої долоні шефа, він пильно, навіть доскіпливо, окинув поглядом стіл, крісло, стіни, стелю, підлогу, потім самого Гетьмана і, тоном голови приймальної комісії, прорік єдине слово:

— Нічого.

— Що — нічого? — запитав Тихін Петрович, вражений таким безцеремонним оглядом. Ні, не кабінету, а своєї особи.

— Кабінет нічого, кажу, — ніби вгадуючи невдоволення шефа, заспокоїв Дука. — Після того, що тут було, — шик. Така обстановка завжди викликає повагу у людей. До тієї особи, котра сидить тут. Молодець Турло. Постарався.

Тихін Петрович дозволив собі розслабитись і навіть по-сміхнутися.

— А це бутафорія чи?..— кивнувши на тумбочку і піднявши трубку одного телефону, запитав Володимир Михайлович.

— Та-а...— хотів було пояснити Гетьман, але Дука не дав йому докінчити.

— Знаю, знаю. Один діючий, два — для солідності,— підморгнув.— Це не тільки у вас. Я одразу побачив, що бутафорія.

Тихін Петрович, правду кажучи, значення цього слова розумів не дуже, але догадувався, що воно близьке до слова «обман». Але затія з телефонами його цілком влаштувала. Він чекав від Дуки якихось більш важливих пропозицій чи порад. Як на те й натякав Турло.

— Ви, Тихоне Петровичу, знаєте, в скільки обійшлося упорядкування кабінету? — ревізорським тоном запитав Володимир Михайлович, дивлячись шефові в збентежені очі.

— Поки що ні,— стурбовано признався Гетьман.

— А те хоч знаєте, що все зроблено на порушення фінансової дисципліни? — Це друге, уже страшніше запитання, викликало дроз у тілі шефа.

— Ні, ні,— намагаючись приховати переляк, мовив Гетьман.— Мені про це ніхто нічого не говорив. А то б я...

— Так ось,— не чекаючи запрошення, Дука відсунув стілець і сів на нього так невимушено, ніби у себе вдома.— Скільки перевитратили грошей на обладнання кабінету, я знаю. Але про все докладніше доповідь вам Валерія Вікторівна.

— Це хто? — Гетьман тісніше притиснувся до спинки крісла, ніби уникаючи оглушливого удару по спині.

— Головбух.

— Я її ще не бачив? — запитав Гетьман, перекладаючи папери на столі, яких ще не читав.

— Бачили. Це вона мене покликала до вас.

— Я хочу відносно порушення фінансової дисципліни,— з вібрацією в голосі почав було Тихін Петрович.

— Це я беру на себе,— розправляючи груди і постукуючи по них короткими пальцями правої руки, сказав Дука.— І, звичайно, на Валерію Вікторівну. Заради авторитету керівника чого й не зробиш. Та воно й окупиться, як кажуть економісти. Згодом. Самі розумієте: тверда рука керівника — запорука виконання й перевиконання плану. А це всім вигідно і приємно.

— Спасибі,— вперше за час розмови з Дукою сказав Тихін Петрович і вперше поглянув на цю непоказну, хоч і опасисту людину з теплою і вдячністю. Він відчув, що Володимир Михайлович йому приємний. З таким можна і подружити.

— Мене дещо турбує питання транспорту,— уже сміливіше й більш довірливо звернувся до Дуки Тихін Петрович.— Самі знаєте, що на керівника, котрий їздить на роботу автобусом, дивляться без особливої поваги.

— Це я знаю,— погодився Володимир Михайлович.— Знаю, добре розумію і навіть мізкую, як би його зарадити справі. Боюся, що буде це дрібнувато, але поки що вихід у нас, точніше — у вас, єдиний.

— Який саме? — загорівся цікавістю Гетьман.

— Розумієте,— Дука затарабанив короткими пальцями уже по столу,— у нас є кілька вантажних машин. Але ж ними вам їздити на роботу й з роботи дуже вже... Нехай навіть в кабіні.

— Ні, ні! — відмахнувся Гетьман.— Мене навіть кури засміють. Нехай уже експедитори в кабінах їздять.

— Отож,— зморщився Володимир Михайлович.— Отож. А з легкового транспорту, крім «пиріжка», у нас нема більш нічого.

— Що таке «пиріжок»? — звів брови Гетьман.

— Це фургончик, що ним возять торти, тістечка і справді всілякі пиріжки: з м'ясом, повидлом, капостою, сиром. І все ж ця машина близька до легкових. Біля водія місце є. Кабіна не гірша, як у «Запорожці». Чи «Москвичі».

— А кузов? Ота будочка, що за кабіною? — добивався Гетьман.— Як бути з нею?

— Будочка — не біда,— заспокійливо мовив Володимир Михайлович.— Люди бачать кабіну, в ній солідного чоловіка. А в будочку хто заглядатиме? Вона закрита. Металева. І скажу вам, Тихоне Петровичу, для втіхи, що цими «пиріжками» стільки солідних людей їздить, що й не злічити. Особливо директорів магазинів.

Гетьману пропозиція в принципі сподобалась. Їдь собі: м'яко, тепло, затишно. Чорт з ним, з тим «пиріжком», аби не пішки і не вантажною машиною. А хіба директор якогось «Гастроному» менш солідна особа? А їздить. І повагу має і авторитет. Не всім же на «Волгах».

— Яюсь до свого дому боязко на такій машині під'їжджати,— висловив занепокоєння Гетьман.

— Боже ти мій! — сплеснув в пухкі, як млинці, долоні, Дука.— Та вам хіба треба під'їжджати під самісінький

періг? Та чи вам неодмінно треба лізти на очі всім сусідам і знайомим? Ви ж можете зійти за кілька будинків від свого... Ге, щоб то тільки турботи в тому!

І вже того дня, по закінченні роботи, Тихін Петрович вручно уместився в кабіні «пиріжка» і любенько, тихенько приїхав додому. Та й наказав водієві щоранку приїжджати за ним.

Водій, ще не знаючи характеру нового начальника, буркнув зопалу:

— Вранці я їжджу по пиріжки. То як воно буде?

— Ви своїх нікчемних пиріжків не рівняйте з директором! — обурився Гетьман. — Відвезете мене, а вже потім свої пиріжки!

— Таж вони захолонуть, — все ще не здавався водій.

— Голодні поїдять і холодні! Ха-ха! — розсміявся Тихін Петрович, радіючи, що знайшов таку рифмовану відповідь, та ще й гумористичну. — Виконуйте, що вам наказано! Машина — за мною.

Нині вже всі на роботі звикли до розкішного кабінету, до «пиріжка», як і до самого Тихона Петровича. Обійшлося без нарікань, без скарг. Навіть ревізія не знайшла ніякого криміналу в деякому порушенні фінансової дисципліни.

Тихін Петрович, як людина справедлива, розумів, що заслуга в цьому не стільки його особисто, скільки Турла, Дуки та ще Валерії Вікторівни.

Все це завжди спливає на думку саме тоді, коли Гетьман після тяжкого суботнього дня, в неділю, збирається на риболовлю і йде від свого будинку до того місця, де його чекають Турло й Дука. Чекають з машиною, з усіма припасами для ловлі риби, архієрейської юшки і чудового відпочинку.

Звичайно, ні Турло, ні Дука машини не мають. Вони собі заплучили товариша, який їздить маленьким автобусом — «рафиком».

«Яка-то нині риболовля буде? — відкинувши спогади, подумав Тихін Петрович — Погода, вівроку, гарна. Сонячно й тепло. А це головне для відпочинку».

Архієрейська юшка

Не будемо з подробицями описувати, як приймають Тихона Петровича його співробітники: Гнат Максимович і Володимир Михайлович. Їхні привітання — це обов'язкові міцні обійми і поцілунки. При чому Турло обіймає

Гетьмана першим. По праву першості і цілує неодмінно в губи. І неодмінно тричі. Він так наловчився це робити, що цілує без промаху і міцно. З прицмокуванням. Дука завжди заздрісно спостерігає за цим вищим виявом інтимності, ревнує в душі до болісного щему. Але сам не сміє переступити межу дозволеного. Хоч і він обіймає Тихона Петровича і тричі міцно цілує в щоки.

Водій «рафіка», як людина з чужої парафії, здоровкається скромно. Потиском руки і шанобливим кивком голови.

Після теплих привітань компанія сідає в машину і рушає в дорогу. А дорога всім уже відома: берег невеличкої річки Стриж з дзеркальним тихим плесом і дуже мальовничими прибережними луками, зачучерявленими верболозами. Їзди на «їхнє місце» кілометрів так, може, за сто. Та оскільки машина й пальне державні, нікого така відстань не лякає.

Приємний відпочинок починається ще з дороги. Гетьман, вмотившись на передньому м'якому сидінні, що поруч з водієм, не має звички оглядатися назад на своїх співробітників. Він і так знає, що Турло й Дука не зводять очей з його потилиці, ніби бачачи в ній найяскравіше відображення своєї відданості Тихонові Петровичу. Знає, що вони, один поперед одного, хвалитимуть його. За мудрість, авторитет, доброту й далекоглядність.

Та найприємніше завжди попереду. Там. Уже біля річки. Де всі вони ловлять рибу, потім варять юшку, а ще потім, під кроною старезної верби, що невідомо як і вціліла і стоїть самотньо серед трухлих пнів своїх колишніх ровесниць, обідатимуть і спатимуть у холодочку, посвистуючи носами.

— Сьогодні я для вас взяв нову вудку, — першим похвалився Гнат Максимович Турло. — Така, скажу вам, що сама рибу тягатиме.

— Тоді навіщо ж мої руки? — до хрусту в кістках протягнувся Гетьман.

— Щоб відпочивали, — улесливо мовив Гнат Максимович. — На такі золоті руки, як ваші, Тихоне Петровичу, на роботі справ вистачить. А сьогодні ваш вихідний.

— А я білих черв'яків купив, — вставив і Володимир Михайлович Дука, аби не залишитися в боргу.

— Ви впевнені, що на того білого черв'яка риба клюватиме? — з сумнівом кинув Тихін Петрович.

— Повинна клювати. А не захоче — примусимо, — рішуче сказав Дука.

— Хе-хе-хе! — погладив живіт Гетьман. — Яка добро-

вільно не скориться, ту ми силоміць в казан з окропом заженемо. Хе-хе-хе!

За приємними розмовами й жартами навіть незчулися, як і приїхали. Стали, повиходили з машини. Водій дістає снасті, брезент для підстилки, килимок, дві чорні подушечки з вишитими на них яскравими трояндами, казанок, їстівні припаси.

— А відносно того?..— Гетьман випикує в повітрі пальцем знак питання.

— Як завжди! — по-військовому чеканить Турло.

— П'ять зірочок! — вторить йому Дука.

— На ваш смак,— продовжує Турло.

— Для вашого здоров'я,— додає Дука.

Водій мовчить. Всі знають, що хлопець він свій, щирий. Тільки занадто вже мовчазний. Все слухає, на знак згоди похитує головою, а рота не розтуляє. Ніби він в нього зашитий. Хоч, правда, юшку їсть. З апетитом. І посміхається.

— Значить, юшка буде? — ще запитує Гетьман.

— Ще й яка! — запевняє Турло, готуючи снасті.

— Архієрейська! — вигукує Дука, теж беручись за вудки.

— А все до неї є? — не перестав цікавитись Гетьман.

— Є,— поспішає запевнити Турло.— Курка, картопля, пшоно, лавровий лист, перець, цибуля,— звично перераховує він.— Окрім риби. Але й вона буде. Хе-хе!

А риба таки буде. Бо вудочки вони привезли так собі, для розваги. А ловитимуть сіткою. Для цього є надувний човен. Сітка схована. Не буде нікого поблизу, затагнуть раз, вдруге, ще і ще — риба буде. Велика й мала. Одну зварять — викинуть. Другу зварять — викинуть. А тоді вже — ого-го! Така смачна юшка буде, що від миски за вухо не відтягнеш.

Нарешті все приходить в рух. Човен надутий, сітка виїнята зі схованки. Турло — на весла. Пішло діло. Тягнуть-потягнуть: тріпоче риба. А Гетьман, опустивши босі ноги в тиху воду, закидає вудку. Сидить, на поплавець дивиться і нічим не турбується. Благодать така, що сидів би ось тут годинами, днями, а то й тижнями. Коли б то на службу не треба їздити. І забувається конфліктна Степанида Митрофанівна, домашня некоронована королева, інертна до всього Ірина, його мила дружина, безпечна Віка, їхня єдина донька. А з ними забуваються і оті прикрощі з приготуванням сніданків, миттям посуду, натиранням підлоги, пранням білизни.

Власне, робота — то ще таке. Можна б якось витримати. Але мовчазне приниження його гідності, його особи — найболючіша рана на серці вразливого Тихона Петровича. Бач, на службі він авторитет. На службі йому всі підкоряються. Слово його закон. А вдома він ніщо. Якесь така собі мало не персона «нон грата».

— Птьху! — сердито спльовує на воду Гетьман. — На чортового батька я все це згадую? Сьогодні ж я Гетьман! Гетьман не лише за прізвиськом, а й за службовим становищем!

— Тихоне Петровичу! — раптом лунає над головою радісний вигук Турла. — Є. За першим заходом. — Він показує на рибу, що б'є хвостами у відрі. — Беремося за приготування.

Гетьман посидів ще трохи, потім, відірвавши погляд від поплавця, що нерухомо лежить на одному місці, виймає ноги з води і прямує під крону верби. Тут надягає домашні шльопанці і поспішає до вогнища, біля якого чаклує водій машини. Чаклує мовчки, але вправно. Не гірше як і Тихін Петрович у себе на кухні.

Доки шкребуть рибу, варять юшку, Тихін Петрович, як ситий кіт у теплі, приємно собі дримає, знаючи, що всім зараз не до нього. Дрімоту перериває привітний поклик і ледь чутний дотик до його плеча.

— Тихоне Петровичу! Просимо! — Це доторкується Гнат Максимович Турло. Обережно, ніжно, як колись доторкувалась кохана дівчина, котра потім вийшла заміж за іншого.

Гетьман відкриває одне око, потім друге. Струшує плечима, ніби скидає з себе ту дрімоту, і зводиться на ноги.

Юшку їдять не біля вогнища. Тут надто жарко. А під вербою. Юшка гаряча, запашна, пекуча від перцю, розлита в череп'яні полив'яні миски, які завжди бере з дому завбачливий Володимир Михайлович Дука. Юшку їдять дерев'яними ложками, дмухаючи й присьорбуючи.

Але не просто їдять. Архієрейська юшка — то не тільки смачна рибальська страва. То ще й процес душевної насолоди. В першу голову — для Гетьмана.

— Перший тост за шановного і дорогого нам Тихона Петровича! — урочисто лунає під вербою щире слово Гната Максимовича Турла. — Я кажу це від душі, бо в особі вас, Тихоне Петровичу, маємо кращий взірець керівника установи. Освітеного, культурного, скромного».

«Гарно, собацюра, чеше, хоч трохи й бреше, — тримаючи в руці ложку з янтарним наваром юшки, посміхається

в душі Гетьман.— Про культуру все вірно. Про скромність — теж. А ось освіти я трохи не дотягнув. З другого курсу технологічного пішов. Та то було давно. Не довчився — практикою надолужив. Це таке діло».

Закусили шматками риби, вийнятої з юшки й охолодженої. Красота.

— За мудрого! — наступний тост проголошує Володимир Михайлович Дука. Коротко, щоб не робити великої паузи.

«А то хіба не так? — мовчки погоджується Гетьман.— Дурня не висунуть на таку посаду. А мене знайшли й висунули. Можливо, з перспективою. Ось налагоджу все тут, а там і на вище місце перекинуть».

— За Гетьмана, що очолює нашу установу! — зводиться і стає на коліна Турло.

«Шкода, що нині нема таких гучних титулів,— сьорбаючи юшку, думає Тихін Петрович.— А то я показав би декому».

— За Гетьмана! — вторить Дука і собі на коліна стає.— За нашого славного Гетьмана!

— А ваш, Тихоне Петровичу, далекий предок все-таки, видно, був гетьманом, га? — пильно дивлячись, запитує Гнат Максимович Турло.— Ви ж це точно знаєте, та нам не кажете. Я вгадав?

— Що за питання?! — розмахнувся ложкою Володимир Михайлович Дука.— Та ми хіба самі сліпі? Хіба не видно, яка осанка в Тихона Петровича? Гетьман-ська!

«Булаву б мені,— на мить задумується Гетьман.— Погано, що нині нема таких атрибутів влади. Воно, звичайно, приємно, що в тебе стіл службовий, телефони, крісло, як трон. А ось ще щоб і булава на столі лежала. Махнув — усі перед тобою, як оці два, на колінах. Хтось щось не так зробив чи сказав — по шиї булавою, одразу присяде. Не вискакуватиме зі своїм «я». Шкода, дуже шкода, що булави нема. Та дідько з нею, з булавою. Зате силу волі маю, авторитет. Це теж булава».

Юшку їдять довго. Вже по кілька мисок спорожнили, а тости продовжуються. Та все за Гетьмана, за Гетьмана. Тільки водій мовчки сьорбає собі та позиркує на компанію, щось собі метикуючи з поспішечкою ледь вловимою.

«Метикуй, метикуй,— поблажливо поглядає на водія Тихін Петрович.— Тобі все одно не зрозуміти злетів людини, не бачити ореолу її слави. Не під тією номенклатурою ти народився, хлопче. Ось мої козарлюги,— з теплом поглянув на Турла й Дуку,— добре петрять у всіх тонко-

щах службової субординації, знають, кому віддавати по-честі. За це я й поважаю їх. Навіть люблю».

Після юшки відпочинок. Для душі й тіла. Це богатырський сон у холодочку. Тихін Петрович переконаний, що й засинаючи Турло з Дукою думають тільки про нього, про Гетьмана.

Після добрячого сну — додому. Б-р-р! Про домівку краще не згадувати. Але завтра понеділок. Кому день робочий, кому — службовий. А днем службовим Тихін Петрович не тільки насолоджується — просто-таки упивається.

ПОНЕДІЛОК

Розділ, з якого читач дізнається про характер героя, про стиль його діяльності та про його заповітні мрії

Ранкова сюїта

Справжній рибалка чи мисливець добре знає, як не хочеться вставати після вихідного, проведеного на природі, після вдалого улову чи полювання, після веселого обіду біля вогнища в гурті вірних друзів. Саме під ранок, за якусь годину до підйому, найбільше ломить тіло, сонним дурманом паморочить голову, магнітом притягає до постелі, до м'якої подушки.

Може здатися дивним, але Тихін Петрович тут виняток. Можливо, єдиний в усьому світі, але виняток. Хоч неділю він і провів біля річки. Хоч і попоїв архієрейської юшки і тостів та анекдотів наслухався, а на ранок, що наступає разом з робочим понеділком, сон його ніби хто чарівною рукою знімає. Під ранок у понеділок йому ні сні про жайворонків не сняться, ні ломота в тілі не допікає. І голова свіжа, з ясними й приємними думками та спогадами.

Можливо, це тому, що з понеділка Гетьман виходить з-під влади Степаниди Митрофанівни, дружини Ірини й доньки Віки. На цілий робочий день. А частенько й на вечірні години, коли він зайнятий всілякими засіданнями, нарадами, семінарами і просто не буває вдома. Навпаки, з понеділка Тихін Петрович сам перебирає повну владу до своїх рук і міцно тримає її протягом тижня. Правда, та влада діє лише на суверенній території його установи, зате вона міцна, стала, беззастережна.

У понеділок Тихін Петрович, як в'юн, вислизає з чіпких рук Степаниди Митрофанівни, хоч як вона й не намагається у вечірні години примусити зятя готувати віпегрет, смажити картоплю, заварювати чай, мити посуд, а то й прати всяке хатне ганчів'я.

О шостій тридцять Гетьман уже на ногах. Щоб уникнути домашньої роботи, він, зодягнувши спортивний костюм, взувши кеди і нап'яливши на голову в'язану шапочку з китицею, виходить на подвір'я, а потім підтюпцем біжить на малолюдну Загородню, де й робить фізичні вправи, що вливають у його в'яле тіло порцію енергії, якої потім вистачає на цілісінький день.

Після зарядки, гоління й умивання — легенький сніданок: одне варене яйце, бутерброд з маслом, склянка чаю. Все це Тихін Петрович готує собі сам. Такий сніданок не обтяжує ні рук Степаниди Митрофанівни (вона ще міцно спить), ні шлунка самого Гетьмана.

Тихін Петрович достеменно знає, що сніданок для жіночої половини буде значно калорійніший. Але він на те не зважає. Для нього воля, на яку він виривається, залишаючи квартиру, — над усе.

З хати Гетьман виходить в гарному костюмі, в жовтих туфлях на високих каблучках, у схожому на ковбойський широкополому капелюсі і неодмінно з «дипломатом» в руці. «Дипломат» легенький. В ньому, окрім кількох вчорашніх чи позавчорашніх газет, пачки сигарет, нема нічого. Туди можна було б класти хоч якісь службові папери, а Тихін Петрович взяв собі за незмінне правило — всі питання вирішувати за службовим столом, бо ж вдома вже не до того. Боїться він брати службові папери і з міркувань безпеки. Десь забудеш «дипломат», загубиш якийсь папірець — неприємностей не минути. Ні, береженого й бог береже.

За таких обставин можна б ходити і взагалі без портфеля в руках. Але тоді ти, як службова особа, втрачаєш лице. Хто ти без «дипломата»? Звичайнісінький перехожий, рядова особа в людському потоці. Ні тобі уваги, ні тобі шани від інших.

З попереднього розділу ми вже знаємо, що Гетьман має персональну машину. Знаємо й те, що його лімузин типу «піріжок» досить-таки помітно відрізняється від «Запорожця», не кажучи вже про «Волгу». Тому Тихін Петрович домовився з водієм, аби той чекав його вранці за рогом овочевого магазину, не під'їжджаючи не те що до порога, а навіть до двору. Він сподівався, що його маневру ніхто не розгадає. Але помилився. Отой нахабний Скобля, що завжди цвіркає у вічі огидним словом «тиби», і цю хитрість розкусив уже на другий чи третій день. І, ніби на зло, коле очі майже кожного разу.

Ось і сьогодні. З під'їзду Тихін Петрович виринув обережно, спершу окинувши подвір'я пильним оком: ніде нікого. Тільки збіг зі сходів і ступив на асфальт — Скоблю чорти несуть. Вишкіреного в східній посмішці.

— На службу, Тихоне Петровичу?

— А куди ж іще? — Гетьман хотів обійти сусіда.

— Персональною?

— А якою ж іще?

— Чого ж це вам машину до під'їзду не подають, як іншим чинам?

— А для чого це?

— Щоб вашу персональну люди бачили. Напевно, шкарна?

— Нормальна, — буркнув Гетьман.

— «Волга»? — ще нахабніше вишкірився Скобля.

— «Дніпро»! — зі злістю кинув Тихін Петрович.

— Хе-хе-хе! — ніяк не відставав Скобля. — Такої марки ще нема. А ось «пиріжок» є. Я навіть знаю, де він вас чекає. За рогом овочевого магазину. Я раніше думав, що то хтось по капусту тим фургончиком приїжджає. Аж побачив, що ви в нього втискуєтесь.

— Ну й що? — Тихін Петрович махнув «дипломатом» і таки обминув надокучливого балакуна.

— А нічого, — пустився той слідом, — хіба ви на кращу не тягнете? Хе-хе!

Щоб відчепитися від непрошеного попутника, Тихін Петрович, зробивши вигляд, що забув щось вдома, раптом повернувся до свого під'їзду і перестояв там кілька хвилин. А потім виглянув, пересвідчився, що Скобля десь подівся, і швидкою ходою подався з двору.

«Пиріжок» стояв на умовленому місці. Шофер сидів за кермом і демонстративно дивився на свій ручний годинник.

— Паняй! — вмостившись поруч, дав команду Гетьман. — А завтра станеш біля магазину «Готовий одяг».

— Там знак висить. Стоянка заборонена, — кинув водій.

— Тоді біля пункту, де приймають склопосуд.

— Гаразд, — дав газу водій. — Але тут стояти найкраще.

— Тобі найкраще, а мені — найгірше, — закінчив розмову Тихін Петрович і відвернув голову.

Ось ця поїздка «пиріжком» — то ніж у серце Гетьманові. Хоч йому й доводили, що фургончиками часто-густо їздять директори магазинів, якісь там постачальники, але те мало втішало. Чого це він, ніби злодій, має крастися десь за риг, їхати другорядними вулицями та провулками?

Та й до своєї установи, солідної, що має справу з постачанням населення кондитерськими виробами, не дуже зручно підкочувати оцим задрипаним «пиріжком» з металевим закритим кузовом і кабіною на два віконця. Але ж і пішки не хочеться йти. І в тролейбусі штовхатися.

Тихона Петровича мучила й інша думка. Часто він бачить, як біля солідних установ рядочком стоять чистенькі «Волги». Здебільшого білі та чорні. З просторими порожніми салонами. Тільки в якійсь одній або в двох сидять групки водіїв і, познімавши піджаки, ріжуться в карти. Та так захоплено, що й довколишній світ для них не існує. А його «пиріжок», пошарпаний і одинокий, не може постояти п'яти хвилин. Ось тільки його доведе та й гайне по місту. То на кондитерську, то на хлібозавод, а то на базу. А після роботи займеш місце, щоб додому їхати, такі вапільні пахощі в кабіні, що в усі пори одягу проникають. Жінки вдома так і принохуються, не вірячи, що той дух в машині тримається.

Та як тільки Гетьман залишає осоружний «пиріжок» і, несучи поперед себе «дипломат», переступає поріг своєї установи, всі його погані думки й сумніви негайно розвіюються. Ноги стають пружнішими, голова сама підводиться догори, груди випинаються наперед. Свідомість того, що він тут найстарший, найголовніший, словнює його особливим піднесенням.

Найзаповітніше його місце — кабінет. Ще тільки ступивши в затишну приймальню, зроблену з комірки, де складала всілякий мотлох і де нині сидить кароока, пишногогруда, з рудою зачіскою, середнього віку Аделя Мойсеївна, Тихів Петрович відчуває, як над ним незримо засвічується ореол безмежної влади, а водночас і слави, якими доля щедро наділяє самих лише геніїв.

Аделі Мойсеївні зі своїми широкими плечима, дужими руками більше б пасувало працювати на цегельному заводі, а не сидіти за мініатюрним для неї одностумбовим столиком. Більш-менш її габарити вписувались і в бухгалтерію, де вона займала посаду рахівника: там більша кімната. Але оскільки молодшої штатної одиниці в установі не знайшлося, в приймальню посадили саме її. За згодою Валерії Вікторівни, фінансової «богині».

— Цю пертурбацію, — сказала вона, — ми зробимо без фінансових комбінацій. В бухгалтерії теж тіснувато, а біля ваших дверей з'явиться столик, то ми туди й пересадимо Аделю Мойсеївну. Нехай собі рахує. А щось треба — вам прислужить.

Аделя Мойсеївна охоче переселилася в приймальню. Від того там стало ще тісніше, але якось затишніше і навіть тепліше.

— А як же я її до себе викликатиму? — запитав Гетьман у Турла.— Кожного разу мені до неї бігати, чи що?

— Є на те сигналізація,— заспокоїв Гнат Максимович.— Викличемо електрика. Він встановить кнопки під столом, протягне у приймальню, з дзвіночком. Щось треба — на кнопочку натисніть — і секретарка перед вами.

Перші дні у Тихона Петровича рука сама так і тяглася до кнопки. Він собі однією папери перекладає, а другою під столом мацає. Дотягнеться до кнопки і натисне. У приймальні: др-р-р! Аделя Мойсеївна, ніби її хто голкою шпигонув, зривається з місця і прожогом у кабінет: «Слухаю!»

— Ні, ні, це я механічно.— Гетьман відсмикує руку від кнопки.— Треба буде — покличу.

«Знала б про такий мудрий пристрій Степанида Митрофанівна,— ловив себе на думці,— вона б від кнопки і вночі руки не відривала, знаходила б мені якусь невідкладну роботу. Треба це тримати в секреті».

За хвилину Тихін Петрович, забувшись, знову шукав кнопку. І на нудне деренчання дзвінка прибігала Аделя Мойсеївна. Розчервоніла й захекана.

— Відбій! — командував Гетьман.— Знову якось механічно.— Пробачення він не просив. Це було б для нього припущенням.

«Та він з мене все сало зжепе за тиждень,— з острахом подумала Аделя Мойсеївна. Вона була переконана, що тільки повнота дає жінці красу й принадність.— Так я на нитку зйду».

«Нитки» з Аделі Мойсеївни не вийшло. Бо за кілька днів чи за тиждень Тихін Петрович заспокоївся. Рука до кнопки вже механічно не тяглася. Він був задоволений тим, що виклик можна зробити у будь-який момент.

Секретарка надійно, по-домашньому вместилася за маленьким столом, прилаштувала в шухлядці книжку для читання. У тумбочці поставила сумку з клубками вовняної пряжі та спицями для в'язання. Після адаптації місце їй сподобалось. Вона сподівалась на цілковитий спокій, незалежність від Валерії Вікторівни і тихе життя.

Можливо, все воно так би й було, коли б не отой «великий практик», Володимир Михайлович Дука. Зі своїми вічними прожектками. Одного разу він зайшов до Гетьмана, оглянув книжки, телефон, потім вибіг у приймальню і без-

церемонно обстежив навіть стіл Аделі Мойсеївни. А повернувшись до кабінету, багатозначно випалив:

— Значить, так!..— І замовк, замислившись.

— Що ви хотіли сказати? — насторожився Тихін Петрович. Він любив повну ясність.

— Значить, так! — повторив практичний Дука. — Ви уявляєте, для чого у вас приймальня і для чого в ній секретарка?

— Для порядку, — відповів Гетьман. — І для солідності, — додав. — Скрізь так.

— Ось-ось, — підхопив Володимир Михайлович. — Для порядку і для солідності. Тому Аделя Мойсеївна має сидіти не для меблі, а для живого діла.

— Як це розуміти? — Гетьман не міг вловити думки Володимира Михайловича.

— А ось так, — почав загинати пальці Дука. — Секретарка має першою брати трубку телефону, потім питати: ви «є» чи вас «нема», і тільки після того зв'язувати вас для розмови. По-друге, в обідній час і десь під вечір вона має варити каву і подавати вам. Не «голу», а з бутербродами чи хоч якимось там печивом.

— Кава ж тепер не така вже й дешева, — засовався на кріслі Тихін Петрович. — Це ж гроші потрібні. — Він розумів, що своїх не дасть, бо вони на суворому обліку в Степаниди Митрофанівни. Спробуй не додай хоч карбованця, будеш мати каву. З бутербродами і з печивом.

— Без грошей нічого в світі не робиться, — вирік Дука. — Але про те нехай голова болить у Валерії Вікторівни. До речі, наведу вам мудрий вислів одного давнього філософа, який сказав: «Я визнаю єдину якість грошей — це їх кількість».

— Ну, це зовсім інша справа, — з полегшенням мовив Гетьман. Загроза з боку Степаниди Митрофанівни усувається. Для нього це головне.

— Та-а-к, — ніби розмова й не переривалася, далі загинав пальці Дука. — А по-третьє, секретарка повинна регулювати рухом відвідувачів. Чітко, як ото автоінспектор регулює рухом транспорту.

— Та до нас тих відвідувачів і ходить мало, — навіть з якимсь жалем мовив Тихін Петрович. Він щиро завидує тим керівникам, до яких і за день не завжди прорвешся на прийом. Розмах!

— Тим краще! — задоволено вигукнув Володимир Михайлович. — Секретарка має записати в спеціальну книгу, хто й чого до вас проситься. Після того вона рекомендує

відвідувачу піти до когось іншого. Не обов'язково ж, щоб всі питання вирішували ви.

— А як це будуть наші працівники? — хотів уточнень Тихін Петрович, бо понад усе боявся анонімок чи критики на зборах колективу.

— Порядок для всіх єдиний, як і розпис руху поїздів. Винятків не повинно бути, — наставляв Гетьмана Дука. — Хтось приходить і каже: «Мені до Тихона Петровича». А секретарка йому: «З якого приводу?» — «З такого-то», — відповідає відвідувач. «А ви зайдіть до Турла. Він цим займається». — «Ні, мені неодмінно хочеться до самого Гетьмана». — «Мало чого вам хочеться. Тихін Петрович зайнятий». І так далі. В такому ось плані. Де це сказано, що кожною дрібницею має займатися керівник установи? Його справа — загальне керівництво. Вказівки, узгодження.

Настанови Володимира Михайловича Дуки дуже сподобалися Гетьманові. Тепер він, коли приїжджає на роботу, то найперше попереджує Аделю Мойсеївну: «Мене нема». І, зачипивши двері кабінету, довго сидить у м'якому кріслі, ніжно гладить телефонні трубки, з особливою любов'ю перекладає на столі папери, а потім з годину нанизує скріпку на скріпку, аж доки не виходить довгий ланцюг, на який можна було б прив'язати Степаниду Митрофанівну. Потім той ланцюг він розбирає на окремі скріпки і висипає у картонну коробочку.

Цей процес його, як монаха чотки, заспокоює. Утихомирюються нерви, забувається Степанίδα Митрофанівна, а в голову лізе єдина думка: як може високо піднятися людина, що займає посаду! Яке це велике відкриття: кабінет, службовий стіл, крісло! Ось де ореол слави!

В ці хвилини Тихін Петрович Гетьман морально себе готує до найвідповідальнішого службового процесу-прийому своїх співробітників і взагалі відвідувачів. Саме в цьому процесі найповніше розкриваються його особисті якості, проявляються воля і своєрідний талант.

Готуючи себе до прийому, Тихін Петрович, як і не дивно, завжди уявляє собі, як би те робила Степанίδα Митрофанівна, властителька його долі, сили якої він панічно боїться і не може здолати.

Аудієнція

Слово «аудієнція» Гетьман підхопив ще в юнацькі роки, коли читав «Три мушкетери». Там, у захоплюючому романі Дюма, на аудієнцію потрапляли то до короля, то до

королеви, то до кардинала. Потрапляли, звичайно, не всі, а тільки особи визначні. Збігали роки, зміст роману поступово забувався, а потім і зовсім вивітрився з голови. А слово, чудернацьке і чимось привабливе, в пам'яті лишилося. Тільки не знаходило свого практичного застосування. І ось тепер, посівши керівну посаду, Тихін Петрович згадав про нього і навіть вхопився, бо відчув, що те слово, іноземне, загадкове, стане йому в пригоді.

— Прийом у мене, — проінструктував він Аделю Мойсеївну, — називатиметься аудієнцією. Так усім і розтлумачуйте. Запитає хтось, чи можна зайти до Тихона Петровича, скажіть: «У нього на аудієнції такий-то». Зрозуміло?

— Зрозуміло, — відповіла Аделя Мойсеївна, — але я можу слово забути, — зашарілася.

— Випишіть на папірець і покладіть собі під скло. Щоб завжди — на очах.

— Слухаю, — з готовністю відповіла Аделя Мойсеївна. — Випишу й покладу.

— І кого пошало до мене на аудієнцію не пускати! — наказав Гетьман. — Тільки кого викликати му.

Понеділок для Гетьмана — день моральної розрядки. Після тих принижень, що натерпівся за суботу від Степаниди Митрофанівни, йому необхідно самоутвердитися, переконатися в своїй значимості, взяти своєрідний моральний реванш. Найкраще це робити за службовим столом, у службовому кабінеті.

Вийшовши з «пиріжка», несучи поперед себе чорний «дипломат», Гетьман, задерши голову, переступає поріг приймальні. Аделя Мойсеївна, силкуючись вивільнити живіт з тісного пройому одностумбового столика, робить шанобливий уклін головою і, випромінюючи щирю посмішку, виголошує:

— Доброго ранку, Тихоне Петровичу!

— Що тут у нас? — беручись за ручку дверей, на ходу запитус Гетьман.

— Повний порядок! — нарешті підвівшись, доповідає секретарка.

— Давайте папери! — розпорядження Гетьмана.

— Уже у вас на столі, — відповідь Аделі Мойсеївни.

Тихін Петрович, отримавши першу порцію шани, зникає за дверима кабінету. А тут він як риба в воді. Хвилин десять, уже сидючи в м'якому зручному кріслі, Гетьман розглядає єдину газету, передплачену за рахунок установи. Не читає, а саме переглядає. Спершу пробігає поглядом спортивні новини, потім останню колонку, де друкуються

різні цікаві пригоди, і аж тоді шукає, чи нема якоїсь статті, що зачіпає проблеми їхньої галузі... Це — щоб бути «в курсі».

Після газети Гетьман переглядає ділові папери. Ще не вчитуючись у їх зміст. Це він робитиме тільки на прохання Аделі Мойсеївни, яка нагадуватиме, що хтось там чекає його підпису чи резолюції.

Рівно через годину починається отой процес, коли Гетьман самоутверджується, а водночас і морально розряджається. Після суботи і неділі.

— Мені Потапа! — наказує Гетьман, викликавши електродзвінком Аделю Мойсеївну.

— Слухаю! — секретарка причиняє двері.

— Можна? — це вже, всунувши голову в напіввідчинені двері, питає Потапчук, середніх років чоловік, що працює експедитором.

— А вам хіба не сказали, що я вас викликаю? — підвищує голос Гетьман.

— Сказали, — виправдовується Потапчук.

— То чого ж ви зав'язли, ніби порося в штахетах? Проходьте й сідайте!

Потапчук наближається до приставного столика і береється за спинку стільця.

— А там вам хіба буде тісно? — Гетьман показує на ряд стільців під стіною.

— Ні, не буде, — розгублюється Потапчук. — Просто я думав...

— Індик думав, та від того й здох! — кидає відоме прислів'я Гетьман, адресуючи його своєму відвідувачеві.

Тут варто сказати, що Тихін Петрович «для затравки» завжди викликає когось із співробітників урівноважених, тихих, а то й боязливих. Щоб легше було говорити, не наражаючись на грубу відповідь. Потапчук, якого Гетьман за очі називає Потапом, і належав до таких «тихих» людей. Хоч у своєму ділі чудовий працівник.

— На кондитерській були чи, може, не встигли? — шукав якоїсь зачіпки Гетьман.

— Був і встиг, — доповів Потапчук, так і не посмівши сісти.

— І все зробили?

— Зробив.

— Таки все?

— Все.

— А чого ви так сердито відповідаєте? — чіплявся Гетьман. — Хіба ви в мене даром працюєте?

— Я не сердито, — експедитор на те. — Я так, як умію.

— Таким тоном я вам дозволяю розмовляти вдома з тещою.

— В мене її нема. Тобто є, але живе окремо, — пояснив Потапчук.

— А шкода, — знизивши тон, мовив Гетьман. — В суботу де були?

— Вдома.

— Вранці, напевно, на базар бігали?

— Ні, відсипався. Я ж завжди в роз'їздах. Дружина на базар ходить. Вона мені такого діла не доручає.

— Що ви мені тут про базар?! Що ви мені тут про дружину?! Я йому про роботу, а він мені!.. — зірвався Гетьман.

— Так я ж...

— Ви чого це голос піднімаєте?! Я вам хто?

— Директор, — зблід Потапчук. — Та хіба я що таке сказав? Ви ж спитали.

— На те я й директор, щоб питати! Зрозуміло? — кипів Гетьман. — Вас тут розпустив отой, що до мене був. Порозв'язував вам язики. А я цього не допущу! Кожен повинен знати своє місце!

— Пробачте! — зовсім розгубився Потапчук. — Можна йти?

— Ідіть! І знайте, як себе тримати! А то ти йому слово, а він тобі у відповідь, як кулеметну чергу! Старших треба поважати! Чи ви гадаєте, що я дурніший від вас?

— Що ви, що ви, — замахав руками геть переляканий Потапчук. — Та ви за всіх нас розумніший!

— Це так усі кажуть? — раптом пом'якшав Гетьман.

— Що — кажуть? — не вловив експедитор.

— Ну, ось те, що я розумніший, — уставився на Потапчука Гетьман, в надії отримати підтвердження.

— Я за всіх не знаю, я тільки за себе, — знову зніяковів експедитор.

— Ну, то йдіть, чого тут розбазікались! — гримнув Гетьман. — Аудієнція закінчена!

Замість розрядки, Тихін Петрович тільки знервував себе. А минулого понеділка з цим смиреним Потапом зовсім інакше розмова протікала. Спокійно і плавно. Він, Гетьман, впевнено летів собі зверху, а експедитор — далеко вниз. Рука опустилася під стіл, торкнулася кнопочки. У дверях постала Аделя Мойсеївна.

— Слухаю!

— Медуницю на аудієнцію! — сказав Гетьман.

— Слухаю! — повторила Аделя Мойсеївна.

«Як Санчо Панса,— подумав про дебелу секретарку Тихін Петрович.— А справна. Щоб і вдома можна було секретарку мати, яка розкіш. Це б на неї і чищення картоплі, і приготування сніданків, і прання білизни переклав. Може, колись до цього й додумаються, а поки що... Ехе-хе!»

Віра Андріївна Медуниця, поспішаючи на аудієнцію, зустріла Потапчука. Похмурого, блідого.

— Що з вами? — запитала зі співчуттям.— Якесь лихо?

— Яке там у дідька лихо? З аудієнції йду.

— Сердитий?

— Хто?

— Він.

— Як пес.

— Мене викликає,— мовила Медуниця.

— Не завидую,— кинув Потапчук і пішов собі.

Віру Андріївну Медуницю Гетьман знав мало. Як, до речі, і всіх працівників. Але про її скромність і навіть боязливість був поінформований Турлом. Тому весь хід розмови з нею продумав наперед.

— До вас на аудієнцію Медуниця,— відхиливши двері, доповіла Аделя Мойсеївна.— Пускати?

— Клич! — розпорядився Тихін Петрович, відкинувшись на м'яку спинку глибокого крісла.

— Можна? — ступивши до кабінету, запитала Віра Андріївна, спрямувавши погляд своїх журиливих очей вище голови Гетьмана, аби не бачити виразу його обличчя.— Доброго вам дня! — здогадалася сказати.

— Ще не знаємо, яким цей день буде, бо тільки почався,— замість відповіді на привітання, кинув Гетьман.— Ви йшли чи їхали? — глянув він на годинник.

— Куди? — не зрозуміла Медуниця.

— На аудієнцію! На розмову зі мною!

— Йшла,— відповіла Віра Андріївна. І розгубилася.

— Можна було б і швидше,— дорікнув Гетьман.— Я на вас не повинен чекати!

Медуниця в думці пошкодувала, що зустрілася з Потапчуком і згаяла якусь хвилину. Але сказати про це побоялася.

— Сідайте! — пронизав відвідувачку поглядом Гетьман.

Медуниця взялася за спинку стільця, що стояв під стіною біля самих дверей.

— Не там, біля мене! — підвищив голос Гетьман.— Щоб я міг у вічі вам дивитися. І читати, що в них написано!

Віра Андріївна, не дивлячись під ноги, збилася з килимової доріжки, описала дугу і наблизилася до приставного столика. Сіла на самий краєчок стільця.

— Не впадить,— зауважив Гетьман.— А то гепнетесь, а тоді в бюлетені доведеться записати виробничу травму. Ха-ха!

Тихін Петрович раптом відчув задоволення собою. Та перед ним, як перед богом, люди бояться слово вимовить. Ось де його сила! Ось де авторитет! Побачила б Степаніда Митрофанівна! Побачили б дружина й донька! Ну, ну, колись я й вас поставлю на своє місце! А поки що перед ним Віра Андріївна.

— Ви ще нічого не чули? — вирішив пожартувати Гетьман.

— Нічого,— не розуміючи, відповіла Медуниця.

— Про скорочення штатів говорять у верхах,— показав пальцем на стелю Тихін Петрович.— Доведеться й нам декого. Кого б, на вашу думку?

— Не знаю,— знітилася Медуниця, перелякавшись, чи не з неї це скорочення почнеться.

— Може, запропонуєте мене скоротити? Ха-ха! — засміявся Гетьман.

— Що ви,— замахала руками Віра Андріївна.— Хто ж начальство скорочує?

— А може, я кому не подобаюсь? — Гетьман уставився поглядом в журливі очі Медуниці.

— Подобається,— не сміючи ухилитися від того погляду, сказала Медуниця.

— Чисто всім?

— Всім,— запевнила Віра Андріївна.

— То з кого ж почнемо скорочення? — Тихін Петрович нарешті відвів погляд від своєї співрозмовниці.— Порадьте.

— Не можу,— тихо мовила Віра Андріївна.— Не моя це компетенція.

— А ви не боїтесь скорочення? — пасолоджуючись своєю зверхністю, запитав Гетьман.

— Боюсь,— призналася Віра Андріївна і відчула, що зблідла, як і Потапчук, якого вона щойно бачила в коридорі.

— Ви анонімок не пишете? — зовсім несподіване запитання.

— Ніколи в житті,— стрепенулася Віра Андріївна, подумавши, що вже хтось написав анонімку, а підозра падає на неї.— Чого б це я на вас писала?

— То ви мене поважаєте? — запитав Гетьман.

— Звичайно! — Медуниця вхопилася, як потонаючий за кінець жердини, за оте слово «поважаєте».

— У вічі ви всі поважаєте, а за очі? — засумнівався Гетьман.

— І за очі, Тихоне Петровичу, поважаємо, — посміливішала Віра Андріївна. — Ви така гарна й справедлива людина...

— Отож-то, — ніби підсумовуючи розмову, потер руки Гетьман. — Для кого я стараюсь? Для вас. Про кого дбаю? Про колектив. Щоб план. Щоб преміальні. На те я керівник.

— Правда ваша, — вловивши настрої Гетьмана, підтакнула Медуниця. — Тільки прошу вас мене не скорочувати. У мене діти. А чоловік...

— П'є? — осуджуюче запитав Гетьман.

— Буває, — не насмілилася сказати правду Віра Андріївна.

— А ви його на базар! А ви його примушуйте чистити картоплю, мити посуд, прати білизну! — тоном Степаниди Митрофанівни порадив Тихін Петрович. — Одразу до тьми прийде!

— То ви мене?.. — побоялася договорити до кінця, запитала Медуниця з надією.

— Побачимо. Ідіть працюйте! — наказав Гетьман, даючи зрозуміти, що аудієнція закінчилась.

Після відвідин боязливої Віри Андріївни Медуниці Тихін Петрович дав собі відпочинок. Він виліз з крісла, походив по м'якому паласові, виглянув у вікно. Задоволення собою аж розпирало груди. Він аж зрадів, що прийшла в голову ота вигадка зі скороченням штатів, яка так засмутила Медуницю.

«Як-то легко людину вивести з рівноваги, — втішався Гетьман, знову всівшись в крісло. — Це ж вона попомучиться, ота Віра Андріївна, почувши від мене таку неприємну новину. І комусь похвалиться. І скоро всіх трястиме передчуття недоброго. І всі біля мене ходитимуть обережно, щоб, бува, під скорочення не потрапити. А я тільки сміятимусь з того. Та ні один гуморист до такого не додумається. Хе-хе».

Тихін Петрович, перервавши приємні роздуми, поглянув на годинник. За тридцять хвилин можна чекати появи Аделі Мойсеївни з чашкою запашної кави і бутербродом та смачним тістечком. Але навіть і тоді, коли обідаєш, підлеглим не слід давати спокою. Тому Гетьман натиснув на кнопку під столом, викликав секретарку.

— Слухаю! — протиснулася в двері Аделя Мойсеївна. — Пора готувати каву?

— Через півгодини. А зараз викличте до мене Пруднюка!

— На аудієнцію?

— У справах.

За кілька хвилин Пруднюк був у приймальні і допитувався в Аделі Мойсеївни:

— Не казав, чого викликає?

— Ні, не казав.

— На аудієнцію?

— Ні, у справах.

— У яких?

— Не знаю.

— Як у нього настрої?

— Нормальний.

— А чого ж Віра Андріївна пройшла у відділ і заплакала? І сидить дуже засмучена?

— Не знаю.

— То мені заходити? — запитав Пруднюк.

— Я доповім, — сказала Аделя Мойсеївна. Вона зникла за дверима кабінету, а вийшовши, повідомила:

— Він зайнятий.

— Що ж мені робити? — запитав Пруднюк.

— Поки йти до себе, а потім я вас викличу.

Тихін Петрович пив каву. Не поспішаючи, маленькими ковтками, з паузами. Він блаженствував. Надпивши половину і з'ївши бутерброд, простягнув руку до стола, натиснув кнопку.

— Пруднюк пішов? — запитав Аделю Мойсеївну.

— Пішов.

— Викличте!

— Обідня перерва, — нагадала секретарка.

— Розшукайте і викличте!

— Слухаю.

Через якихось хвилин десять Пруднюк знову був у приймальні. Уже збуджений, бо не знав, чого від нього хочуть.

— Заходити?

— Я доповім, — зупиняє його Аделя Мойсеївна.

— Скажіть, що я його сьогодні прийняти вже не зможу, — кидає Тихін Петрович секретарці. — Треба буде — завтра викличу.

«Я б тебе й сьогодні, голубе, запитав про те, що мене цікавить, — думає собі Гетьман, — але нехай тобі посвер-

бити, чого від тебе хочуть. Правильно роблю, що тримаю підлеглих у стані мобілізаційної готовності. Правильно».

Робочий день наближається до закінчення. Тихін Петрович читає й підписує папери. А сам готується до найприємнішого не тільки для власної душі, а й для тіла.

— Папери передайте Валерії Вікторівні. Для відвідувачів мене нема. Ви вільні! — віддає останні розпорядження Аделі Мойсеївні.

В дверях кабінету клацає замок. Тихін Петрович задоволено потягається, розслаблюється, потім піднімає трубку чорного телефону і набирає завчений номер.

— Вас слухають! — глухо лунає в трубці завчена ффраза.

— Чекаю! — ніби пароль, проголошує Гетьман, кладе трубку і справді чекає умовного стуку в двері: стук, стук-стук.

Ореол

Першим у двері умовним кодом стукає Турло. Він заходить з невеликим паперовим пакетом, притиснутим лівою рукою до боку. Праву Гнат Микитович подає Тихону Петровичу, одночасно шанобливо вклоняючись.

— Вас ніхто не бачив? — Гетьман кидає погляд на двері.

— Ніхто, — заспокоює шефа Турло.

— Я павмисно відпускаю Аделю Мойсеївну на півгодини раніше. Щоб не було свідків, — каже Тихін Петрович. — Самі знаєте: береженого бог береже.

— Правильно робите, — хвалить шефа Гнат Микитович. — У вік ракет, супутників і анонімок треба мати великий розум, щоб десь у пастку не вскочити. Мені приємно, що вам, Тихоне Петровичу, це не загрожує. Маєте, нівроку, голову мудру. Я б сказав, державну.

— Ну, ну, — не то погоджуючись, не то заперечуючи, — відповідає на те Гетьман. — Зносити голову все життя цілою — то великий талант. Хе-хе! А Володимир Михайлович? Буде?

— Неодмінно, — поставивши пакет на стіл, каже Дука. — Він уже готовий. Але, як умовились, заїде через три хвилини. Щоб ніхто не помітив. Людина він справна.

Ніби на підтвердження тих похвальних слів, у двері постукали тим же умовним кодом: стук, стук-стук.

— Він, — зрадів Турло і побіг відчиняти.

Володимир Михайлович, урочистий і сяючий, не схибивши з килимової доріжки, підійшов до Гетьмана, простягнув йому короткі пальці пухкої руки і поставив пакет на стіл. Поруч з тим, що приніс Турло.

— «Хвоста» не було? — замість привітання, запитав Тихін Петрович.

— Виключено, — одним словом відповів Дука.

— Тоді замкніть двері приймальної! — розпорядився Гетьман. — Щоб хто носа не всунув. Тепер суворо. Доводиться ховатися.

Турло побіг замикати. А Дука тим часом видобув загорнену в цупкий папір пляшчину і простягнув Тихону Петровичу:

— Це вам. Покладіть в «дипломат».

— Хабар? Ха-ха! — засміявся Гетьман. — Ви ж знаєте, що я не беру. Хе-хе! Краще поставте в шафу. Вниз. Аж за стінку. Колись ми її...

Повертається Турло. Вони вдвох з Дукою застеляють газетами приставний столик, викладають ковбасу, шинку, сир, баночку грибів, баночку рибних консервів, хліб.

— А де ваш той, що не потопав? — посміхаючись, запитує Турло.

— Я знаю де, — випереджаючи Гетьмана, відповідає Дука і біжить до шафи, де лежить саморобний мисливський ніж з легенькою колодкою, що не дає ножеві затонути в воді.

— Прекрасна річ, — хвалить ніж Тихін Петрович. — Добре придумано. Бо скільки то вже у рибалок та мисливців ножів пішло на дно водойм. А цей не тоне.

Коли все порізано, відкрито й налито, Турло першим проголошує:

— За вашу, Тихоне Петровичу, мудрість!

Дука, не барячись, проголошує тост «за здоров'я».

Тихін Петрович певний час мовчить, на знак схвалення сказаних на його адресу похвал, киває головою, втішаючись, як дитина, тією похвалою. А друзі його стараються. Один поперед одного.

— Я давно чув про вас, як про людину великого розуму, — лле солодоці Гнат Микитович Турло.

— А я чув і завидував тим, хто з вами працював, — додає Володимир Михайлович Дука, не встигнувши проковтнути шматок шинки. — А ви до нас! Яке то щастя!

— Не даремно люди кажуть, що краще з розумним загубити, ніж з дурнем знайти, — ударився в фольклор Турло.

— А ми нічого й не збираємось губити, — заспокоює Гетьман. — Ми будемо тільки знаходити.

— У-р-р-а! — тихо проспівали Турло й Дука. — Ото сказано! Спасибі вам, Тихоне Петровичу!

— Єдиного боюся,— раптом спохватився Турло.— Боюся, що ви в нас довго не затримаєтесь. Таких, як ви, тільки те й роблять, що висувають. На вищі посади.

— Хе-хе! — випрямився в кріслі Гетьман.— Хе-хе! — Він відчув, як заворушилося на голові волосся, як над головою завис невидимий золотий обруч.

«Ваші б слова в самісінькі вуха вищому начальству,— задоволено подумав Тихін Петрович.— Щоб той огидний «пиріжок» та замінити на чорну «Волгу». Тоді б уже й «дипломата» порожнього не носив з собою. Тоді б і Степаниду Митрофанівну приборкав назавжди».

— А ми вас, Тихоне Петровичу, нікому не віддамо! — мало не срикнув Дука.— Ми ж без вас пропадемо ось тут. Я і Гнат Микитович.

— Можете не переживати, я вас не залишу,— мовив Гетьман так твердо, ніби вже й справді перейшов на вищу посаду.— Ви ж знаєте, як воно заведено. Переходиш кудись — тягни за собою вірних людей. Тоді швидше коріння пустиш на новому місці. Хе-хе!

— Щоб ви були здорові! — проголошує Турло.

— Щоб ви були щасливі! — додає Дука.

Тихін Петрович сидить у м'якому кріслі, слухає ті приємні й солодкі слова і вже не тільки золотий обруч над головою відчуває, а й крила за плечима. Ще кілька слейних фраз, ще кілька до млості приємних слів, і він полетить. Покине кабінет, стіл, килими на підлозі, три телефони і полине в блакитне піднебесся, де ото жайворонок співав, зустрічаючи сонце нового дня.

«Е, ні,— спохоплюється в мислях.— Куди ж без кабінету? Куди без стола і крісла? Без «дипломата» і трьох телефонів? Без цих атрибутів, може, я й полину в небесну блакить, але буду маленьким і сірим, як ота співуча пташка. І чигатиме на мене кожної миті жорстокий кібець в образі Степаниди Митрофанівни. Ні, відриватися від крісла необачно. Воно, як земля Антеєві, дає всю силу. Сиди, Тихоне Петровичу! Сиди, Гетьмане, коли вже тебе посадили в це крісло!»

Забувши на хвилину про відданих йому Турла і Дуку, Гетьман дістає з кишені блокнотик, розгортає дець уже на середині і з ненавистю читає ним же зроблені нотатки: «Невідкладне». В них, тих нотатках, чітко, як рух поїздів, розписані щоденні господарські обов'язки, яких не можна не виконати, бо визначені вони Степанидою Митрофанівною.

«Понед. (що означає — понеділок). Забрати в пральні білизну. Купити 10 пляшок «Миргородської». Половина паляниці. Три рогаляки. Аптека. Краплі для очей...»

Дочитавши до крапель, Гетьман струшується, ніби після холодного дощу. Крила за плечима зникають. Над головою більше не сяє золотий німб.

«А повилазили б ті очі, для яких я маю носити краплі! — кляне він в душі Степаниду Митрофанівну. — Тут ось Турло й Дука моляться на мене, як на ікону самого Христа, а ця відьма довгоноса примушує, як колись куркуль наймита, білизну їй прати, водицю мінеральну купувати, краплі для очей приносити. Ну, ну. Яка то несправедливість! А в блокнотику й на вівторок «шпан», і на середу, і на четвер, і на п'ятницю. Та такий, що виконати мусиш неодмінно. Тут ні приписати, ні добрехати — все під залізним контролем».

— За здоров'я, Тихоне Петровичу! — виводить із задуми Гетьмана тост Гната Микитовича Турла.

— За ваше щастя! — знову окрилює його щире побажання Володимира Михайловича Дуки.

«Цих славних хлопців і вдома б при собі тримати, — думає знову Тихін Петрович. — Вони б і картоплі начистили, й посуд помили, й з магазину все принесли. Вони б...»

Гетьман поглядає на годинник. Стрілка наближається до тієї критичної риски, коли скінчиться остання півгодина робочого дня. Всі підуть додому. А він, директор, має ще обмотати по всіх отих дірках, що в блокнотику позначені.

— Кінчайте! — роблено суворим тоном наказує Гетьман.

— А це, що лишилося, куди? — запитує Турло, наперед знаючи, що скаже Тихін Петрович.

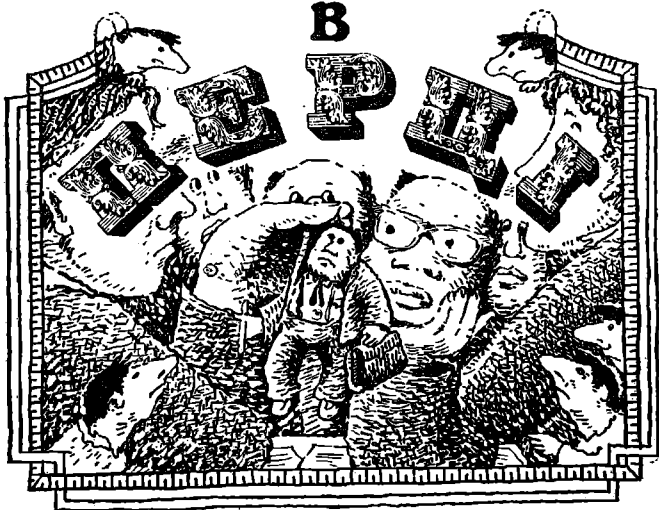
— Вікиньте голубам, вони вам по-подякують, — махає рукою Гетьман.

— І вам по-подякують, — додає Дука, згортаючи на газету шматки хліба, ковбаси, сиру.

Збігає робоча половина понеділка. Гетьман нехотя вилазить з крісла на підлогу. Турло і Дука, попрощавшись, поодиноці, навщипиньки залишають кабінет. Тихін Петрович бере порожній «дипломат» і теж покидає затишний кабінет. Де його крісло, стіл, телефони. Де його німб і крила. Крокуючи до персонального лімузина «циріжок», він, як ото пухир, з якого випустили повітря, стає малим, майже непомітним. За якусь годину, знову опинившись у царстві Степаниди Митрофанівни, повністю позбудеться ореола. Ніби в ньому нема й не було нічого гетьманського.

ЩО ТВОРИТЬСЯ

В

НЕ ДУЖЕ ВЕСЕЛИЙ РЕПОРТАЖ, АБО ПРАВДИВА РОЗПОВІДЬ ОЧЕВИДЦЯ

ВІД АВТОРА

Якби мене, запідозривши в неправді, примусили заприсягнути на розпеченому залізі чи босоніж на гострих канцелярських кнопках, якими пришпилюють на стіні різні службові папірці, я, сціпивши зуби, кусаючи від болю губи, знову й знову повторяв би те, що на власні очі бачив, що сам пережив, що мене вразило і назавжди залишило глибокий слід в душі.

Чого не зробиш в ім'я істини!

А мені, живому свідкові, очевидцеві всіх подій, нема чого вдаватися до вигадок, до побрехеньок, до яких часто-густо вдаються деякі необачні гумористи, обскакуючи в цьому навіть заповзятих мисливців і рибалок. А в мисливців і рибалок відомо, яка репутація: «І не дихне, як не брехне».

Отож, як на словіді чи на суді, викладаю правду, саму лише правду.

А якби й хотів у чомусь хоч трішки погрішити, то мені все одно не дадуть цього зробити ті, з ким я провів чимало років пліч-о-пліч.

*

Отож ми в «Перці». В редакції того славнозвісного широкого читацьким колам журналу, що виходить ось уже шість десятків років і досяг найбільшого в республіці тиражу — далеко за два мільйони примірників.

То й недарма чутка шириться, що головний редактор журналу, його соратники — члени редколегії і всі працівники є такими собі замаскованими мільйонерами. Отак подивився на котрогось: звичайна людина, а копни глибше — мільйонер.

Оскільки «Перець» — журнал сатирично-гумористичний, то й репортаж, оповідь слід було б розпочати веселим заспівом. Ну, хоча б так.

В редакції стоїть сміх... Регочуться, хапаючись за боки, дівчата з відділу листів, розбираючи велику ранкову пошту; заливаються над новими матеріалами фейлетоністи; гогочуть, придумуючи нові теми малюнків, художники-карикатуристи; пирхає, читаючи свіжу подачу, відповідальний секретар; стримано, відповідно до посадового етикету, посміхається заступник головного редактора, благословляючи у світ новонароджені твори; навіть із-за оббитих чорним дерматином дверей час від часу долинає приглушений, але щирий регіт головного редактора, який безжалісно «прирізає» найсмішніші, з погляду їх авторів, гуморески, байки, сатиричні мініатюри та й деякі карикатури.

Від того сміху, як від землетрусу силою в три бали, трясуться тонкі панельні стіни кабінетів, скрипить зачовгана паркетна підлога, деренчать запилені й заплакані вікна, шибок яких мокра ганчірка торкається хіба що два рази на рік — перед великими святами.

У такому гаморі сміху-реготу народжується і готується кожний наступний веселий і гострий номер «Перця»...

Так можна було б почати репортаж. Але то був би навіть не фейлетонний домисел, ласкаво дозволений правилами авторитетної науки журналістики, яку на спеціальному факультеті університетів добрих п'ять років вивчають студенти, готуючи себе до престижної громадської діяльності. А був би суцільний вимисел, що тими ж правилами авторитетної науки журналістики не дозволяється.

Щоб не погрішити проти істини (а я в передмові поклявся в цьому), скажемо, що ніякого службового сміху, а тим паче реготу в «Перці» не буває. Бо перчани, як, до речі, й крокодиліці, сповнені мудрості: «Сміх — справа серйозна!» Тому вони, коли пишуть нові кусючі фейлетони чи малюють смішні карикатури, то здебільшого мовчки со-путь, позіхають, тихенько лаються (і то тільки в межах офіційного словника), а найбільш холеричні за характером рвуть на собі волосся. Не жмутками, звичайно, не все одразу, а по волосинці. Може, тому перчанина лисого не побачиш. Майже всі з буйними чубами. Дехто з посивілими. Але то для краси й солідності.

Взагалі сатирики, гумористи, як правило, люди чомусь зовсім невеселі. Більше того, похмурі чи, як то кажуть, мрачні. Наукою це парадоксальне явище поки що не досліджене. З цього приводу є лише певні думки, які, на мій погляд, мають науково-теоретичну цінність.

Федір Юрійович Маківчук, наприклад, пояснює цей феномен так:

— По-перше,— доводить він,— сатирики й гумористи від природи зовсім не бояться лоскоту. А, по-друге, поживеш серед отієї перчанської номенклатури, то не сміятися, а плакати захочеш.

І воно таки й справді так. Ну, який то сміх, коли ти маєш справу з казнокрадом чи запеклим бюрократом? А чи веселою може бути розмова з батечком, котрий від діток своїх дременув, аби аліментів не платити? А чи присмвно здібатися з синочком, що хату рідної матусі продав, гроші в меблі імпорتنі загнав, а матусю без копійки за душею в світ білий випустив? Бо для неї в квартирі місця, бач, не знайшлося.

Так-так. Тут крити нічим. У цьому питанні Федір Маківчук — авторитет. Мало того, що він майже сорок років журнал редагував, так ще й по світу наїздився, за морями-океанами побував, та все там добряче роздивився і навіть «Репортаж з того світу» ушкварив. Та такий, що в наших недругів аж у носі закрутило. Аж на кольки декого взяло.

Виходячи з отих авторитетних досліджень, у «Перці» навіть існують свої правила прийому на роботу. Гадаєте, туди будь-хто проб'ється? А дідька лисого! Легше в консерваторію вступити. Легше в оперний театр чи шеф-кухарем в ресторан влаштуватися, ніж в «Перець». Тут на кожне вакантне місце (а це буває далеко рідше, ніж затемнення сонця) такий конкурс, що й не описати. Крім,

звичайно, диплому, справної анкети, необхідних документів, довідки про стан здоров'я (а здоров'я потрібне, щоб відбиватися від спростовувачів), претендент на вакантне місце повинен мати ще й відповідні природні дані, якими наділяють тільки тато з мамою, тобто — талант.

— Є підходящий фейлетоніст, товаришу редакторе. Ось його в усіх відношеннях позитивні документи.

— Пальця показували?

— Показуває.

— Не сміється?

— Ні.

— Добре. А лоскотали?

— Так.

— Реагує?

— Як колода.

— Добре. А пише смішно?

— Серйозно пише.

— Можна приймати.

Це, звісно, жарт. Та все ж і справді головна умова для кожного перчанина не самому сміятися, а вміти так писати і так малювати, щоб гостро було. А водночас і смішно. Для читача.

То чи сміються перчани?

Сміються. Тільки не тоді, коли пишуть чи малюють. Сміються вони на перерві. У відпустці. І, як всі нормальні люди, на переглядах кожної нової кінокомедії. Якщо вона смішна.

Редакція «Перця» розміщена... Оскільки вона не «секретний об'єкт», то має точну адресу: з поштовим індексом, назвою вулиці, номером будинку. Адрес тих поміняла вже чимало. Була й по вулиці М. Коцюбинського, й по вулиці Леніна, й по Брест-Литовському проспекту (тепер — проспект Перемоги). Нині ж вона міститься у тихому провулку, в дещо похмурому будинкові з колонами. Знайти її найлегше за такими орієнтирами: йдучи від станції метро «Завод «Більшовик» у напрямку Святошина, праворуч побачите танк, що височить на п'єдесталі. За танком бере початок вуличка Петра Нестерова. В будинкові, що має номер 4, й розміщена редакція. В цьому є своя символіка. Петро Нестеров — автор «мертвої петлі» у вищому пілотажі. Перчанам же доводиться робити «мертві петлі» в кожному номері журналу. Хіба не так?

Робота в «Перці» будується за цеховими особливостями. Таких цехів можна вважати три: в одному читають листи, в іншому — пишуть фейлетони і готують матеріали до друку, в художньому — придумують теми і малюють карикатури.

Здавалося б, читати листи — то легка справа. Ой, ні! Це зовсім не так. Суть в тому, що в численній пошті (30—35 тисяч листів на рік) ви не знайдете жодної кореспонденції про передовий досвід, жодного нарису про гарну людину. А все, що й не лист, — то критика, прохання допомогти, а часом і розпачливе «Ря-туй-те!». Начитаєшся таких листів за день — в очах темно, голова піде обертом. І всім же треба відповісти, всім раду дати, всі прохання й скарги кудись спрямувати! Тільки після роботи, уже на вулиці, і повітря свіжого вдихнеш і життям замилуєшся. А воно аж дзвенить: дбайливі жінки сумки натоптані додому несуть, чоловіки біля кіосків з пивом товпляться, пересипаючи мову дотепними жартами, в тролейбусах жвава штовханина, гострі репліки, філософські суперечки. Все це вселяє радість, дає наснагу на завтра й на подальші дні. А критичні листи до «Перця» — то винятки з правил, то певні наші недоробки, що інколи подекуди ще трапляються...

А що вже на долю фейлетоністів випадає, то й не сказати! Скаржника прийми. І прийми ввічливо, майже з почестями. Знаєш, що перед тобою бюрократ найвищої проби, знаєш, що хапуга чи грубіян, а стільця йому підсунь, щирю посмішечку зобрази, туркоти до нього голубочком. Бо тон підвищиш, бо роздратування не стримаєш — він на тебе в наступ. З артилерією й кавалерією. Він на тебе скаргу у вищу інстанцію. А там ту скаргу треба «закрити». От і доведь, і відписуйся. Тому з майбутнім геросом фейлетону будь ввічливим, чемним, витриманим. Його не можна прогнівити. Його можна тільки документами й фактами так до стіни приперти, щоб не викрутився. Не вийшов сухим з води.

А тут і без жартів часом не обходиться. Свої ж товариші й пожартують. Щоб хоч трішечки повеселитися. Якось зайшов відвідувач. У такій собі, простенькій, наївній справі. Питає, з ким би його порадитись. Йому називають ім'я фейлетоніста і попереджують, що він «глухий». Випередивши відвідувача, попередили й фейлетоніста, що до нього йде людина, позбавлена нормального слуху.

І ось діалог.

— Здрастуйте! — знявши кашкета, гукає відвідувач.

— Здрастуйте! — голосно, аж шибки дрижать, вторить йому фейлетоніст. — Сідайте! Що у вас?

— Зараз я вам розкажу! — надривається відвідувач.

— Краще напишіть! — затуляючи вуха, каже фейлетоніст.

— Та й напишу,— махнув рукою розчарований відвідувач і сам до себе:— І хто це таку глуху тетерю в редакції тримає?

— Це ви про мене? — зірвався з місця фейлетоніст.— Глухий, то не ходив би по редакціях!

— Хто глухий? — уставився відвідувач.

— Ви! — крикнув фейлетоніст.

— Я нормальний! — гукнув у відповідь відвідувач.— Мені сказали, що глухий ви!

— Хто сказав?!

— Ваші,— зняковів відвідувач.

Фейлетоніст вискочив з-за стола, рвучко відчинив двері. Але там уже нікого не було. А в сусідній кімнаті чувся дружній регіт.

— Пробачте! — вклонився фейлетоніст.— Буває. Ось тільки дізнаюсь, котрий це, я йому теж втну жарт.

Далі відбулася присмна розмова з відвідувачем.

Фейлетоніст, як і сапер, не повинен помилятися. Це написане правило побутує в редакції багато і багато років. І врятувало не одного працівника від поразки.

Треба сказати, що герої, котрі потрапляють на сторінки «Перця», в одному досить-таки скромні люди. Вони ніяк не люблять бучної слави. За багато років виходу в світ журналу не зареєстровано випадку, коли б який-небудь пройдисвіт чи порушник закону й моралі добровільно прийшов до редакції і запропонував: «А напишіть-но про мене фейлетон. Бо дивлюсь на себе та й бачу, що не так живу. Гріхи допускаю, порушення всілякі. виправте, будьте ласкаві, бо в самого сил не вистачає». Не було випадку, щоб хтось фотографію з себе надіслав для перчанської «Дошки заслужених бракоробів» чи заяву — прийняти його до «Клубу губителів природи».

Еге, і не жди, не чекай на таке чудо! Перчанського героя, як зайця чи дикого кабана на полюванні, треба вислідити, виманити на сонечко. Приголубити, язик йому розв'язати. Інакше на успіх не розраховуй. Мовчатиме. Діятиме приховано.

Та було б помилкою гадати, що «Перець» тільки перечить. Ні, ні. Він не поминає своєю увагою й людей заслужених, шанованих народом. Він має спеціальну рубрику «Наші кращі люди трудящі». Герої праці, передовики виробництва, ушавлені актори, письменники, вчені та ін. потрапляють в цю рубрику у вигляді дотепних дружніх шаржів Анатолія Арутюнянца з веселими віршованими текстовками й доброзичливими перчанськими поздоровленнями — «з першим п'ятдесятиріччям», «з першим шістдесятиріччям», «з першим вісімдесятиріччям» і т. ін.

Поки що мало хто сподівається бучно відзначити своє друге вісімдесятиріччя. Але маючи таке оптимістичне, таке щире привітання від «Перця», людина все ж довго ще житиме світлими надіями на щасливе довголіття. Дружній шарж і доброзичливе привітання — то ніби гарантія, що підтримує сили, моральний дух.

Прохання тільки не переплутати перчанських побажань, що висловлюються в рубриках «Наші кращі люди трудящі» та «Вітаємо ювілярів», з отими іронічно-шанобливими привітаннями, що мають вже традиційну форму «Здоровеньки були!». Бо з оцими традиційними привітаннями-здоровленнями вже й курйози всілякі траплялися.

Ось приклад. Йде собі чоловік, нічого поганого в думці не маючи, аж, бачить, по той бік вулиці знайомий прямує.

— Здоровенькі були, Іване Кіндратовичу! — шанобливо гукає чоловік знайомому. Ще й капелюха знімає.

— Та йдіть ви до чортового батька! — відмахується знайомий.

— Чого ви сердитесь? Я ж від щирого серця! — перебігає вулицю чоловік, стурбований такою негативною реакцією на своє привітання.

— А то ви не читали, як мене, «від щирого серця», розчехвостив «Перець» у своєму листі «Здоровенькі були»?

Так ото в «Перці», там, де «Здоровенькі були!», вітання плюються тим, хто щось не так втнув чи з дороги прямої оступився. Одне слово, тим, хто того вітання заслужив.

Бувають, правда, й випадки просто смішні. Звичайно, з точки зору самих перчан. Бо декому й не до сміху.

Якось заходять до редакції двоє — чоловік і жінка. Молоді, симпатичні, тільки якісь розгублені.

— Сідайте, будь ласка, що у вас?

— Ось читайте! — і жінка подає потертий примірник «Перця».

На тому місці, куди вона показала, надрукована маленька гумореска «Новатор».

— Вам не подобається? — питаємо відвідувачів.

— За що мене так? На якій підставі? — схоплюється збентежений чоловік.

— Це — гумореска. Художній твір, — пояснюємо. — До вас вона не має ніякого відношення. Герой тут вигаданий автором.

— Як — вигаданий? А прізвище ж моє? А ім'я моє?

— Ну й що?

— А те, що на заводі, де я працюю, переполох піднявся. Тільки й чути: «Читали, як нашого Сироватку в «Перці» розписали?»

Неначе переконали подружжя, що то гумореска. А через день з заводу напірець приходять. За підписами керівників. Так і так, мовляв, як ми повинні реагувати на вашу критику?

Довелося писати й пояснювати, що до їхнього працівника та гумореска, той літературний твір нічого не має. А «прореагувати» можна хіба що сердечним товариським сміхом.

Ось що значить потрапити на сторінки «Перця» хоча б прізвищем.

*

У «Перці», як і скрізь — у будь-якому закладі чи в будь-якій установі, — є своє начальство. Велике й менше. До великого належить головний редактор. Він і редагує, він — диригує. Він і учить, а інколи й мучить. Але без того не обійтись. Треба ж, щоб на сторінки журналу йшло все тільки гостре, дотепне, смішне. А там, де твориться смішне, без сліз не буває.

Так ось. Багато й багато років (десятиріч) журнал редагував Федір Юрійович Маківчук. Людина в своєму роді легендарна. Довкола його імені в колі журналістів і письменників ходить стільки легенд, що їх і за добу не переслухаєш. Чимало в тих оповідках правди, а чимало й веселих побрехеньок. Ось одна з оповідок. Правда. Ще в війну Ф. Маківчук редагував республіканську молодіжну газету. Один новий працівник, зважаючи на військову обстановку, звернувся до Маківчука з заявою, аби той видав йому зброю. Федір Юрійович, прочитавши заяву наївного товариша, черкнув на ній резолюцію: «Санкціоную видати «Катюшу». В редакції було сміху та й сміху.

Жарти жартами, але незаперечним є те, що по тривалості редагування сатиричного журналу Ф. Маківчук був

абсолютним чемпіоном. Нині «Перець» редагує Олег Черногуз, відомий письменник, автор перших гумористично-сатиричних романів в українській літературі.

До меншого начальства належать заступник головного редактора і відповідальний секретар редакції. Ці вичитують і підписують матеріали, планують наступні номери журналу. А в чомусь вагаються, то сподіваються на одне: «Нехай хоч погудить, але редактор прийде, то він нас і розсудить».

Є ще завідувачі чи редактори відділів. Але їм доводиться не стільки керувати, скільки матеріали «дотягати», у відрядження їздити, фейлетони писати.

Перчанин у відрядженні — це не кореспондент якоїсь газети, що приїхав нарис писати про передовиків.

Кореспондента, що приїхав писати щось позитивне, в районі, на підприємстві чи в колгоспі приймають привітно, мало не в обійми.

— До нас? — питають нарисовця, хоч і чекали його.

— До вас, — відповідає той. — З спеціальним завданням.

— Щось будете писати?

— Буду.

— Якщо не секрет — про що?

— Ваш досвід пропагуватимемо. Нехай люди читають, вивчають, приклад беруть, — каже кореспондент.

— Обідали? — ввічливе запитання гостеві.

— Та-а, — махає рукою той. — Не з цього ж починати.

— Е, ні, саме з цього, — запобігливо кажуть господарі. — Ось ми вас влаштуємо з житлом, пообідаємо, а потім уже й до діла...

З перчанином у відрядженні може бути дещо інакше. Хоч, правду сказати, перчан теж поважають, шанують, навіть люблять. Доки ті свого носа не стромляють туди, куди деяким людям не бажано.

— Там до вас з «Перця» якийсь, — пошепки доповідає секретарка відповідальному товаришеві.

— Чого це його чорт приніс? Скажіть, що мене нема.

— Він уже знає, що ви є.

— Гм, тоді просіть.

— У приймальні черга.

— Пропустіть без черги. Це такий народ...

— Слухаю.

— До нас? — ввічливе запитання.

— До вас.

— Видно, хтось анонімку настрочив? Нині всі грамотні!

— Ні, не анонімку. Факти.

— Дивно. У наших сусідів більше недоліків, а вам про це невідомо. До речі, можемо вас туди підкинути.

— Спасибі. Я вже якось у вас займуся.

— Хорошого не бачать. Ніби їм позасліплювало, — дорікає товариш, — а десь якийсь недолад — одразу в «Перець». Скажіть, про що мова, то ми тут самі розберемося. Щоб без публікації. Не можна? Жаль! Тоді шукайте! Ехе-хе!

І перчанин шукає. І документи має переглянути, і з людьми поговорити. Та ще й у присутності свідків. Про всякий випадок. Від можливої напасті. Перчанин, сказати б дохідливіше, як розвідник надр. До всього має докопатися, донюхатися, щоб знайти той кінчик, що тягнеться до клубка якогось зла. А згодом і фейлетон написати. Такий переконливий, що ні заперечити його, ні спростувати. А єдине — визнати та ще й прореагувати.

«Перець» надзвичайно багатий на сатирично-гумористичну родину. Родичів тих по всій Україні є та й є! Живуть вони і в Києві, і в Харкові, і в Одесі, і в Полтаві, і у Вінниці — скрізь в містах і селах. І всім є місце на сторінках журналу й за круглим столом в редакції для творчої бесіди.

Власне, «Перець» — це своєрідна академія гумору, яку пройшли, проходять і, гадаємо, проходитимуть усі письменники-гумористи. Хто «викладачем» з професорським званням, хто «слухачем» на журналістському стаціонарі, а хто й «заочником»... Письменники-гумористи, що пройшли перчанську школу, посіли перші місця в складному сатиричному жанрі нашої літератури. У них — знання життя, високого класу художня майстерність.

До «Перця» за його багату історію були причетні видатні брати Губенки — Василь Чечв'янський і Остап Вишня, Кость Котко і Юрій Вухналь, Сергій Воскресенко і Євген Кравченко, Степан Олійник і Микита Годованець, Павло Ключина і Анатолій Косматенко, Олександр Ковінька і Петро Сліпчук, Юрій Мокрив і Володимир Іванович, Лаврін Гроха і Євген Бандуренко, Віктор Безорудько та Іван Немирович.

Як воїни запасу, перчанську перепідготовку проходили й проходять Валентин Лагода і Дмитро Білоус, Павло Глазовий і Микола Білкун, Василь Вольшак і Олесь Жолдак, Василь Юхимович і Юрій Кругляк, Петро Красюк і Петро Ребро, Євген Дудар, Микола Яровий, Павло Добрянський, Іван Гайдай, Віктор Ендеберя, Іван Сварник, Анатолій Гарматюк та інші. Хоч це вже, вважайте, — нині

самі академіки в гуморі й сатири. «Перець», в міру свого гумористично-сатиричного характеру, пишався випускниками, що посіли чільне місце в українській радянській літературі. Але не забуває й про зміну нову. Довкола журналу, довкола редакції гуртується чимало старших і молодших гумористів, що гартують свої таланти на класичній спадщині М. Гоголя й Остапа Вишні, а водночас вносять помітний вклад нового до скарбниці улюбленого народного жанру. Вони прийшли через перші публікації в «Перці», через перші перчанські книжечки, що масовими (сто, а то й понад сто тисяч примірників!) тиражами розходяться серед читачів. Їх багато, цих молодих одноперчан, зі своїми темами, зі своїм творчим почерком.

А в самому «Перці» який загін талантів! Що не особа — то й особистість! З ім'ям, з літературним доробком! Узяти хоча б Володимира Чепігу, Дмитра Молякевича, Юрія Прокопенка, Овсія Круковця! Це вже професори й доценти в гуморі. А ще ж молодші — Владислав Бойко, Юрій Іщенко, Михайло Прудник, Володимир Бондаренко!

«Перець» — штаб бойової сатиричної когорти. Зі своєю журналістсько-літературною стратегією й тактикою, які ще чекають глибокого теоретичного дослідження й узагальнення.

*

Мільйонам читачів відомо, що в «Перці» не тільки дотепно пишуть, а ще й малюють. Теж — гостро, весело, смішно. Цим, ясна річ, займаються художники. Чи багато їх? В самій редакції мало. Всього, сказати по-казенному, дві штатні одиниці. Нині — це Валерій Зелінський і Володимир Солонько. Перший — уже заслужений діяч мистецтв УРСР, другий — ще тільки сподівається ним бути. А ось позаштатних художників чимало. І всі вони малюють. Не портрети, не пейзажі, звичайно, а карикатури.

Що таке карикатура? А це такий графічний малюнок, на якому ніби й людина зображена, але в ній є щось таке, чого у людей нормальних не повинно бути. Ну, чи ніс у неї синій, як баклажан, від надмірного вживання міцних напоїв; чи рука, як ківш, бо вічно тягнеться за хабарем; чи обличчя геть перекошене від люті, чи?.. Словом, на карикатурі яскраво відображені не порядність зі всіма її привабливими рисами, а всілякі людські вади морального плану. Карикатури можуть бути портретні, жанрові, багатокадрові.

Ось художник намалював дорогу. По ній мчать машини.

Біля дороги — стовп з вивіскою: «Переходити тут». А біля стовпа чолов'яга. У такій позі, що вже не стоїть, але ще й не лежить, а на четвіреньках тримається. Зиркає на дорогу, на вивіску та й мимрить осудливо: «От, негідники, де переходити — написали, а де перелазити — ні». Чи потрібно до цієї карикатури текстове пояснення? Все й так зрозуміло. Без слів.

Або ось малюнок на сучасну тему з сатирично-гумористичним змістом. Малюнок з двох кадрів. Кадр перший: сільська гарна хата, подвір'я, садок, на подвір'ї індички, кури. На порозі сидить літня жінка. Одинока, засмучена. Кадр другий: та сама хата, те ж подвір'я. Та вже на подвір'ї — «Жигулі» й «Москвич». Біля хлівця чоловік розбирає заколотого й посмаленого кабана. Один молодий чоловік несе стегно в свою машину, другий молодий чоловік теж стегно несе в свою машину. Дві молодички в халатах легеньких курочок скубують, дітки — хлопчик і дівчинка — яблучка в машини носять. Ота жінка, що засмученою сиділа на порозі в першому кадрі малюнка, весело й закохано, з любов'ю дивиться, як трудяться синочки, невістки, онуки. Ідилія? Так. Що може бути краще, як приїзд дітей до батьків? Але коли й чого вони приїхали? Коли матір провідали? А тоді, як смаленим запахло. Тоді, як поживитися можна. Сміх і горе. І знову до сатирично-гумористичного малюнка пояснень не потрібно. В цьому викривальна й виховна суть карикатури.

Та чи знаєте ви, як народжуються карикатури? В муках. Як і сама людина приходить в світ. Спершу народжується тема. Не обов'язково художник має подати тему. Це може зробити будь-хто з спостережливих читачів. Тема — це задум малюнка. Точніше — лише зміст малюнка. Його суть. Теми художники подають схематично, начерково. Редколегія (в особі головного редактора і головного художника «Перця») приймає чи не приймає, схвалює чи не схвалює тему. Схвалені теми розподіляються між художниками. Для втілення їх у конкретний малюнок для журналу. Художник може малювати на свою ж тему. Може й на чужу. Пам'ятаєте, у Гоголя? «Редкая птица долетит до середины Днепра». З темами часто те ж саме: мало яка дійде до «Перця», потрапить на його сторінки. Бувало, після тематичних нарад, коли сходилися художники й члени редколегії, забракованих тем на столі та в кошиках — як осіннього листя під деревами.

А які художники теми ті пропонували та розглядали! Цвіт сатирично-гумористичної графіки! Олександр Козю-

ренко, Валентин Литвиненко, Самум, Агніт-Следзевський, Бе-Ша, Лев Каплан, Віктор Григорьев, Володимир Гливенко, Костянтин Заруба, Сергій Герасимчук — народні, заслужені, маститі! Такі і обкладинку журналу намалюють — читачі роками згадують, сміються. Такі й «задник» (остання сторінка «Перця») подадуть — політична гострота бритві не поступиться. А карикатури всередині журналу?! Та вони з рук в руки передаються, бо що не постріл сатири — то в ціль. У самісіньке «яблучко». Тому в «Перці», якщо прикинути корисну площу журналу, виходить завжди так на так. Половина під текстами (фейлетони, гуморески, листи, вірші, народні усмішки тощо), половина — під малюнками та ілюстраціями. І нікому не обидно.

Якщо говорити про сатиричну графіку, то вона в «Перці» теж унікальна. Тут своя академічна школа. Своя добра традиція. Теми на злобу дня. Бо не можна жити минулим. Треба йти в ногу та ще й трішечки, хоч на ступню, вперед крок спрямувати. А основа гумору — народна. Дохідлива. Зрозуміла.

Багато нових темистів, нових (старших і молодших) художників виросло, пройшло школу старшого покоління. Багато нових рубрик з'явилося в «Перці» («Незвичайні ситуації», «Житіє святих і нечестивих», «Картини з життя первісної людини», «З олівцем по...» та ін.), а школа, в кращому розумінні цього слова, продовжується перчанська. Сказати б, класична.

Це аж ніяк не означає, що «Перець» «маринується» у власному соку. Ні і ні! Його сторінки завжди відкриті для виступів на них журналів-побратимів нашої країни, журналів і художників з країн соціалістичного табору. Для цього існують добірки малюнків «У нас в гостях...». Та й те сказати, що в журналі постійні гості — художники «Крокодила», «Шлуоти» (Вільнюс), «Дадзіса» (Рига), «Кіперуша» (Кишинев), «Вожика» (Мінськ) і т. д. Все, що є кращого, прогресивного в світовій сатиричній графіці, «Перець» люб'язно показує своїм читачам.

Нинішні художники журналу — постійні учасники виставок і конкурсів як в межах своєї країни, так і за рубежом. І не одноразово відмічалися дипломами, преміями та іншими знаками переможців.

*

Довго «Перець» як затятий козарлюга, парубкував, жив одинаком. Та хоч у віці зрілому спохопився, що так негоже. Треба ж і про потомство подумати. Отож і обзавівся

він «Перченням». І вже від того радість і втіху велику має. Нема такого номера, щоб без «Перчення» у світ вийшов. І це добре.

А колись журнал був розрахований тільки на дорослих. І виходило так, що прийде «Перець» в хату чи в квартиру, прочитає його мати, прочитає батько, ще хтось там зі старших, та й покладуть десь на шафу чи в стіл. А в діток теж цікавість до друкованого. Та ще й кольорового. Розгорне дитина журнал (школяр чи дошкільня) та й милується синіми носами п'яндиг, довгими руками хабарників, розцяцькованими патлатими статурами піжонів. І дивним їй світ здається. Загадковим і не завжди зрозумілим. Часто дорослі ще й покрикують на дітей:

— Чого в «Перець» носа сунеш? Не для тебе писане!

— А хіба не можна? — запитує дитина.

— Виростеш, тоді й читатимеш та дивитимешся!

А дитині хочеться сьогодні читати й дивитися. От і має вона своє «Перчення». Де світ казок, жартів, дотепів, веселих віршів, оповідок та ще загадкових і повчальних малюнків Анатолія Василенка чи ще когось з художників, що так добре знають дитячу душу, дитячі запити.

Журнал здобув сотні тисяч симпатичних, милих і допитливих читачів. Ось чим обернулося те, що «Перець» розпрощався з парубоцькою самотністю і йде по життю зі своїм улюбленим «Перченням».

*

«Перець» — журнал сатирично-гумористичний. Головне його покликання, головна його місія: викриття й засудження всіляких недоліків, боротьба з носіями зла і явищами, що породжують те зло. Вістря його сатири спрямоване також проти ворожих сил, що готують світові ядерну катастрофу, проти расизму й неоколоніалізму, проти українського буржуазного націоналізму. Його довголітня діяльність у цьому напрямкові високо оцінена Комуністичною партією і Радянським урядом і відзначена заслуженими нагородами.

Та перчани постійно дбають і про розвиток самого літературного жанру. Тому на сторінках журналу постійно друкуються гумористичні оповідання, гуморески, байки, вірші, сатиричні мініатюри, афоризми, фрази та різні інші форми гумору, що твориться самим народом, добувається з народних джерел.

В цьому відношенні найхарактерніша рубрика «Перця» — «Народні усмішки». Давні, минулих десятиліть, сучасні. Народна усмішка — це коштовний камінь. Малий за розміром, але такий, що в собі виібрив велику красу. Народна усмішка — це згусток мудрості, сміху, різьбленого виховавчого заряду.

Кожна доба, кожна соціальна подія народжують і народний гумор. Іскрометний, дохідливий, привабливий. Нема жодного життєвого явища, яке б залишилось не відображеним в народному гуморі. І «Перець» цей гумор збирає, друкує, зберігає, дбаючи не лише про день нинішній, а й майбутній.

Народна усмішка, як атом, таїть в собі велику силу, великі літературні можливості. Одна усмішка може послужити темою для байки, оповідання, повісті, роману. Умій тільки вивільнити її сконцентровану силу. І треба сказати, що серед письменників, особливо поетів-гумористів, досить-таки багато розвелосся майстрів, що «живлять» свою творчість гумором народним. Хтось це робить культурно, акуратно, чи, сказати б, делікатно, щоб пальців не було знати. А в «римачі», котрі роками «живляться» плодами народного гумору, навіть не замаскуюючи слідів. Є в них на це й відговорка аргументована: «А ми пропагуємо народний гумор. Хіба це погано?» Та народних усмішок, лише тих, що друкуються в «Перці», вистачить на всіх. На нинішніх «пропагандистів гумору» і тих, що прийдуть згодом. Джерела народної мудрості, народного дотепу не висохнуть доки й світу.

Для душі, для піднесення настрою наведемо кілька прикладів тієї народної гумористичної творчості.

Одиwoка жінка попросила сусіда, щоб кроля їй забив. Той прийшов. Зробив своє діло. Гостинна жінка засмажила кроля, поставила на стіл. Сусід з'їв усе до крихти та й сидить.

— Чим же мені з тобою розплатитися? — запитала жінка.

— Та я не жадний, — мовив сусід. — Віддайте мені шкурку з кроля, та на тому й розійдемося.

*

А то син батька запитує:

— Тату, яка у вас зарплата?

Батько назвав. І запитав сина:

— А чого це тебе раптом таке зацікавило?

— Доведеться вам, тату, влаштувуватись на роботу з вищою зарплатою,— сказав син.

— Чого ж це? — не розумів батько.

— Та тут таке діло,— ніби нехотя, пояснив син.— Я одружуватись надумав, то ще одна душа добавиться.

*

Увечері до одного чоловіка два сусіди прийшли. Перекинулись кількома словами та й засіли в карти грати. Грали, грали, а тоді один й каже:

— В дурня цікавіше грати в чотирьох.

Господар з тим доводом погодився та й каже синкові:

— Вітю, збігай до дядька Грицька і попроси, щоб до нас прийшов.

Вітя побіг. Дядька застав вдома. І з порога:

— Дядю! Кажали тато, щоб ви до нас прийшли. І то швиденько.

— А чого? — запитав дядько Грицько.— Ти знаєш?

— Знаю,— відповів Вітя.— У нас там четвертого дурня не вистачає.

Дядько Грицько, що вже й кашкета на голову надягнув, сердито чмихнув і зостався вдома.

*

Широкою сільською вулицею старшина веде роту солдат. «Раз-два-три, раз-два-три!» — дзвенить голос старшини. Раптом до нього підбігає білоголовий хлопчик і захоплено так:

— А я, дядю, вмю рахувати до десяти!

*

Жінка, приїхавши на курорт і домовившись з хазяйкою за ціну ліжка, довірливо запитує:

— Скажіть, будь ласка, а чи допомагає «Нафтуся»?

— Не знаю, як вам, а нам допомагає,— відповідає та, задоволено зиркаючи на новеньку «Ладу», що стоїть у дворі.

Де народжуються народні усмішки? Цього ніхто не скаже. Конкретної адреси нема. Хто автор усмішки? Ви його теж ніколи не знайдете. Є ще один феномен. Ви почули усмішку тільки сьогодні. Новеньку, свіженьку, як відгук на подію, що сталася також сьогодні чи тільки вчора. Та сядьте на літак, дістаньтесь до якогось далекого міста чи села, розкажіть нову усмішку. Не розчаруйтеся, якщо почуєте, що ту ж усмішку тут уже знають. Як вони ширяться? Як передаються? Не інакше як дотеп, смішинка, мудрість народжуються одночасно в багатьох місцях.

Дещо простіше чи примітивніше з'являються на світ оті «перлини», що завдають нам чимало сміху, але не мудрості, а своєю неоконкретністю, своїм логічним і мовним відхиленням від загальноприйнятих норм людського спілкування. Йдеться про перчанську рубрику «Страшне перо не в гусака».

Справді, те перо, яке ми вискубуємо з гусака (гуски), нікому й нічим не страшне. З пір'я робили й роблять (набивають, насипають) подушки, гусячим пером писали колись ділові папери, листи, а письменники — художні твори різних жанрів. До речі, багато й багато творів, написаних гусячим пером, стали неперевершеною класикою. Ясна річ, не від пера те залежить. А від того, хто ним писав.

Так ось, перо, про яке вже мовлено вище, зовсім не страшне. А навпаки. А ось коли перо потрапляє до рук людини, котра не утруднює себе роздумами, а пише все, що в голову вбредє (не будемо зачіпати людей з малою грамотністю), тоді перо може стати страшним. А якщо не страшним, то смішним. І часом таким смішним, що за боки вхопишся від реготу.

І «Перець» частує тим сміхом своїх читачів. Не для розваги, не для образи декого. А з метою, так би мовити, профілактичною: берешся за перо — думай, що писатимеш! Щоб не вийшло ось такого, як ми наведемо. Для прикладу.

«До драки з усіх я був самий трезвий. Поганого я не хотів і тягнув за шиворот з кафе Степана, бо смажена риба на тарілці йому здалося заворушилася і він почав напиватися на глупості. Риба може й справді була не до-смажена, але щоб ворухилася, цього не може бути, в чому й підписуюсь» (З пояснювальної записки).

*

«Бондар Тетяна принесла кирпіч і кажуть, що я вдарила Бондар камнем, все врем'я попасти камнем в морду дуже трудно, тому, що уже було темно» (З протоколу допиту).

*

«Я живу вже 20 років без батьків, а пенсії мені не дають. Чому?» (З листа в райвідділ соціального забезпечення).

*

«Можу прийняти на квартиру двох заочних жінчин. Звертатися в любе время...» (З оголошення).

*

«Сьогодні робить баня. Запрошуються чоловіки з жінками. Дітям вход воспрещен» (З оголошення).

*

«До уваги громадян! Косити траву і пастися біля високівольтних опор суворо заборонено» (Попередження).

*

«Сьогодні Іван Бабин соломи на ферму не привезе, бо в нього народилося лоша» (Записка).

*

«Здається квартира для молодожон. Жілательно два парня»
(Об'ява).

*

«Громадяни з вухом, горлом і носом сьогодні прийматися не будуть» (З оголошення).

*

«Коновалова прийшла до мене лаятись і вдарила мене чайником по голові, так, що відвалився ніс» (З скарги).

*

«Гром. Галушко був у нетверезому стані і забіг до жіночого гуртожитку. Він почав хапати дівчат за недозволені місця, які відбивалися чим попало» (З пояснення свідка).

*

Такі й подібні до них витвори, як плід неуважності чи глупоти, ще часто-густо можна побачити на стовпах, парканах, дверях, а то і в протоколах, актах, довідках та інших документах. «Перець» не називає прізвищ авторів, не подає адреси, а публікує це смішне й чудне для застереження: сім разів подумай, обміркуй, а тоді зі своїм писанням на люди виходь! Щоб не червоніти від сорому.

*

Залишається поговорити про зброю. Точніше — про сатиричну гармату. Про яку? А про ту, що з неї палять по горобцях.

Чи є така гармата в «Перці»? Є! Можу забожитися й присягнути. Бо на власні очі бачив і, не втаю, навіть стріляв. Десятки й десятки разів. Часом як бабахнеш — з горобця тільки пір'я посиплеться! Чекаєш похвали, бо влучив без промаху. А тут тобі докір. Кольючка під саме ребро: «Теж знайшов об'єкт для стрільби з гармати! Горобця! Ха-ха!»

Це так деякі критики з тієї гармати кепкують. Ну, оті, що взагалі сучасного гумору не хочуть визнавати. Мовляв, нема його нині. А якщо й є, то тільки для лоскоту. І то не вище, як до поперека.

Можливо, можливо! Для критиків, котрі самі в бувальцях не побували. Не зіткнулися ніс до носа із зловреднющим «горобцем».

А «Перець» по тих горобцях палить... Не зважаючи на докори, шпильки й репліки на свою адресу. Палить, і ось чому.

В ролі «горобця» виступає, як правило, середньої руки службовець, а то і рядовий виконавець наказів, правил, положень, зв'язаних з обслуговуванням трудящих в найрізноманітніших сферах повсякденного життя. Але тому горобцеві аж свербить довести, що він «орел», від якого багато залежить і перед яким шанку треба знімати. І каверзує, як хоче. Собі на втіху, а комусь на зло.

Дзвоните ви, скажімо, в довідкове бюро вокзалу чи автовокзалу і запитуйте, коли відходить поїзд (автобус). Поперше, ви не так і скоро доб'єтесь до самого довідкового.

По-друге, вам буркнуть одну фразу і тут же лягнуть трубку. Якщо за хвилину десять вам пощастить ще раз достукатись до «девушки», щоб повторити своє запитання, то у відповідь можете почути не довідку, а злу рекомендацію: не морочити голови.

Нерідко на «горобця» чи «горобчиху» натрапляємо у приймальні якогось керівника, в будинкоуправлінні, в ремонтній конторі, за прилавком магазину і т. д. І характерно, що міністр розпоряджається робити ось так, а «горобець» на місці робить все по-своєму. Вимотуючи з вас нерви, роблячи все наперекір логіці й правилам.

То що ж, чекати, доки «горобці» нас заклопочуть? То не варто по них пальнути навіть з гармати? Сатиричної, звичайно. Ой, як варто! Ясна річ, по горобцях не слід бабахати важкими набоями. Є на те дрібнокаліберні, є на те картеч. В журналі — це листи «Дорогий Перче», ТАП — «Телеграфне агентство Перця», різні критичні замітки тощо.

Дальнобійні, важкі набой («Здоровенькі були!», фейлетони, памфлети) «Перець» на «горобців» не витрачає. Для цих сатиричних зарядів є мішені важливіші: запеклі бюрократи, базіки, окомилувачі, казнокради, грубіяни, злісні порушники радянських законів, соціалістичної моралі.

Так що в арсеналі перчанської сатиричної зброї є й гармати. Ота, що палить часом і по горобцях. Якщо вони дошкуляють людям, роблять зло. А те, що над гарматою часом посміюються, не біда. Це роблять ті, що, як зазначалось вище, самі не побували в бувальцях. Бо хто побував, більше не сміятиметься.

Пам'ятаю, був скептик, який не раз і не два докоряв «Перцеві» за дрібнотем'я. Мовляв, журнал пише про поламани містки, бані, замки на клубах і крамницях тощо. Аж якось сам прибігає і мало не в ноги падає.

— Допоможіть!

— Що трапилось? — запитали в редакції, знаючи ставлення товариша до журналу.

— Ремонт в квартирі розпочали, і ось біда.

— Яка ж біда — ремонт? Робить на здоров'я.

— В тім то й річ, що вже сил не вистачає боротися з цими ремонтниками! — волає скаржник. — Все облупили, пообдирали, місяць приступу до квартири нема, а робота — ні з місяця.

— Підіть до керівника.

— Ходив. Слухають, обіцяють, а віз і нині там. Матеріали дай свої, допоміжну робочу силу — свою...

«Перець» втрутився. Допоміг. Мав за те подяку від скептика. Може, це й смішно, але той скептик добро пам'ятав не дуже довго. Як тільки у відремонтованій квартирі настав лад, критик взявся за своє.

А до «Перця» йдуть і пишуть. Телефону не встановили — допоможіть! В квартирі холодно — рятуйте! Рідна сестра на межі хлівець поставила — розсудіть! Чоловік б'ється — відбороніть! Пройдисвіт гроші взяв, пообіцявши влаштувати синочка в інститут, але дав тягу — ввіймайте!

У кожній скарзі — крик душі! І той крик треба вислухати, розібратися в ньому, відділити істину від фальші, допомогти — то робота ой не легка! А ще ж критиковані спростовують, пишуть і дзвонять в інстанції, погрожують. А спростовувач нині грамотний. Знає Кодекс і статті в ньому. І ті, про кого «Перець» пише, так пристосувалися до критики, як міль до нафталіну. Часом не одразу його діймеш. Доводиться по кілька разів перчити. Тож навіть рубрика в журналі є така: «Ті самі гості в ту саму хату».

Ось чому перчанам не до сміху. Бо сміх для перчан, повторимо ще раз, — справа серйозна. Хай краще читач сміється, отримуючи кожен новий номер журналу.

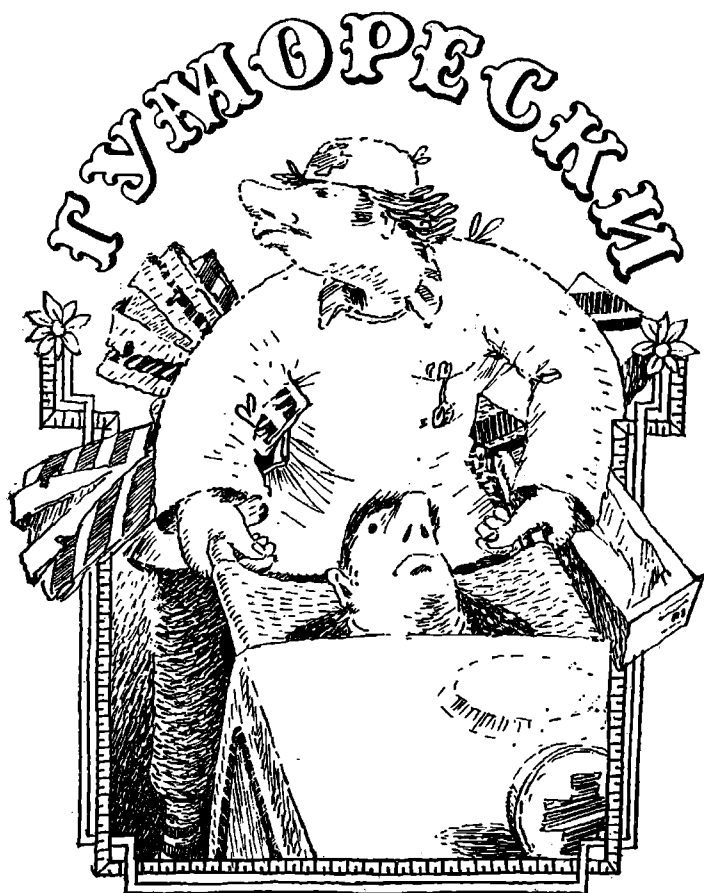
Чи багато їх, самих перчан? Якщо взяти тільки тих, що їздять у відрядження, займаються вивченням і перевіркою, зустрічаються віч-на-віч з людьми приємними і не дуже приємними, а потім ще й фейлетони пишуть, то жменька, всього 10—12 чоловік. А сатиричний фронт у них — ого-го! І на тому фронті треба завжди здобувати перемогу. Перемогу Правди і Добра.

*

На тому я й закінчую справді не дуже веселий, але об'єктивний репортаж. Гадаю, він допоможе читачам, навіть далеким від тасмниць журналістської й літературної творчості, збагнути чи уявити, що твориться в «Перці».

Передбачаємо можливі репліки скептиків про те, що, мовляв, репортаж — не художній твір, він швидко застаріє. Ні, це не так. Погоджуюсь: настануть нові часи — народяться нові проблеми, нові теми для фейлетонів і карикатур, для байок і гуморесок. Та вже самий перелік жанрових засобів критики, показ їх умілого застосування говорить, що творчим єством «Перця», його душею були й залишаються: сатира й гумор, народна мудрість, оптимізм.

І доки поміж нас пурхатимуть «горобці» й «горобчихи», по них прицільно і влучно стрілятиме сатирична гармата.

**ЗАГАДКОВА ОСОБА
ДРІБНА ДУША
ПЕРЕЛИВАННЯ КРОВІ
ТА ІНШІ**

ЗАГАДКОВА

АКТУАЛЬНИЙ ЗАКЛИК

Я ще тільки з вагона на перон ступив, як відчув, що приїхав у миле й привітне місто. Відчув це інтуїтивно. Але, як потім виявилось, та інтуїція не підвела. Підхопивши чемоданчик, рушив до невеликого, пофарбованого у теплий жовтий колір вокзалу. Рушив і тут же спіткнувся так, що капелюх мало не злетів з голови. Поправляючи капелюх, я задер голову і побачив яскраво написаний плакат, що заклично гукав з фасаду чималого приміщення: «Зробимо наше місто зразковим!»

«Приємно,приємно,— подумав я, відчуваючи приплив тепла до грудей.— Ось де люди про культуру дбають. Ось де люблять своє місто. Таке, на жаль, ще не скрізь побачиш і почувеш».

І ще подумав, що тому лозунгові і висіти саме біля вокзалу, де найбільше приїжджих буває. Той приємний заклик ніби затулив собою глибоку вибоїну на асфальті, куди випадково потрапила моя нога.

У першого ж зустрічного я запитав, де у їхньому місті готель. Виявилось, що до готелю далеченько. Що їхати

туди автобусом № 3. На привокзальній площі, звідки курсує автобус, стояли, як і скрізь, кіоск «Союздруку», павільйон «Пиво-води» та ще кілька яток, де продаються різні дрібниці. Певно, було ще рано, бо всі «точки», окрім павільйону «Пиво-води» були зачинені.

Хвилини за п'ять-шість прийшов автобус № 1. Потім, хвилини за десять, підкотив автобус № 2. Мого ж не було. Я оглядав площу, дивився на заляпані багнюкою стіни придорожніх будинків і раптом на одному з них побачив уже знайомий заклик: «Зробимо наше місто зразковим!»

І вдруге відчув теплоту в грудях, бо завжди цінував і ціную в людях отой патріотизм, що проявляється не лише на полі брані, а й у всіх наших буденних турботах. І про виробничий план, і про добробут, і про звичайнісінький побут.

Якби оті мої захоплюючі роздуми та перервала поява автобуса № 3, то я б і не помітив, що десь за квартал, на високому будинку, світився неонам ще один заклик того ж змісту.

«Може, воно так і потрібно,— сам собі доводив я,— бо те, що маєш робити, треба завжди пам'ятати і ніколи не забувати».

Простояв я ще хвилини з двадцять, але потрібного мені автобуса не було.

— Даремно ви чекаєте,— пояснила мені жінка, що прямувала до вокзалу з двома чималими клунками.— Я ось до електрички мало не запізнилась. Чекала, чекала автобуса в центрі, а його нема.

— І не буде,— почувши нашу розмову, сказав чоловік, що проходив мимо.— Цей автобус тільки рахується, що на лінії, а ходить як йому заманеться. Часом прийде раз на годину, часом ще рідше.

— То це ж непорядок! — кинув я.— Що на них — управи нема?

— Виходить, що нема,— розвів руками чоловік:— Уже й скаржились, і в газету писали, а толку з того мало... Ви сідайте на «двійку», порадив він мені,— доїдете до молокозаводу, а там пересядете на «четвірку». Це в обхід, да-лекувато, але якось доберетесь.

Я послухав і таки до готелю дістався. Віконце до адміністратора було зачинене і завішене бордовою занавіскою. Обережно постукав. Занавіска піднялася, і на мене уставилось кругле, як млинець, зле обличчя.

— Чого стукаєш?

— Мені поселитися. Я щойно з поїзда.

— Місць нема! — Занавіска впала.

«Що ж робити? — майнула думка.— Без житла ніяк не можна. Хоча була б сказала, коли ті місця будуть?»

Я постукав ще раз. Занавіска піднялася.

— Пробачте, а можна сподіватися? — запитав я улесливо, бо знаю: часом це допомагає.— Бачу, ви така симпатична і добра жінка.

— Сподіватися завжди можна,— гиркнула «симпатична і добра жінка». — А яка я, найкраще знає мій чоловік. Ги-ги!

Занавіска впала знову. Я розгубився. Але згадав, що в цьому місті живе мій давній тобариш. Не дуже зручно, але потурбую. Беру чемоданчик, оглядаюсь на віконечко адміністратора і трохи вище натрапляю поглядом на вправлений у золотисту раму заклик «Зробимо наше місто зразковим!»

Виймаю записник, перелистую сторінки і знаходжу телефони товариша. Домашній і службовий. Через вулицю аж три будки з автоматами. Це добре. З надією відчиняю двері, просовую чемоданчик, знімаю трубку. Монета одразу ж провалюється. Палець на диск, а він... не крутиться. Зовсім. Натискаю на кнопочку, щоб монету забрати,— глухо. Стукаю по автоматі — тільки сумно гуде. Птьху! Переходжу в сусідню будочку. А тут трубки біля апарата нема. Тільки обривок шнура. Заходжу в третю. Автомат монету не ковтує. Диск крутиться. Гудків нема. Ще одна спроба. Ще одна. Одне й те ж.

Забираю чемоданчик. Виходжу з будки. Бачу старовинну пожежну каланчу. З залізним флюгером на шпилі даху. Споруда вражає своєю екзотичністю. А на фасаді уже знайомий заклик: «Зробимо наше місто зразковим!» Цього разу той заклик викликав у мене не тепло в грудях, а звичайнісінький людський апетит, бо ж досі не свідав. І я подався до їдальні з досить привітною синьою вівіскою. Переступив поріг. Ба! Та це не їдальня! Це, швидше, скромний ресторан. На стіні мозаїчне панно. Тут і хлопці з сопілками, що приблизно нагадують не то гуцулів, не то грузинів, і дівчата з такими персами, ніби вони кавуни несуть, і якісь пташки літають, що їх ні в природі, ні в зоопарку не побачиш. Але красиво, кольору багато. Особливо рожевого і голубого. На вікнах, від самісінької стелі аж до підлоги, тюль. Столики хоч і на алюмінієвих трубках, а нічогенькі. І подекуди серветки паперові в пластмасових зелених бокалах.

— Біфштекс або гуляш! — підсунувши щербатий піднос попросив я.

— Уже нема.

— А були?

— Не було.

— Навіщо тоді в меню пишете?

— Меню складається не на один день.

Логічно. Тому я міняю свої наміри.

— Яешню з ковбасою.

— Яйця тільки варені.

— Навіщо ж так?

— Довше лежать, — з іронією кидає офіціантка.

— Тоді дайте, дайте мені...

— Не вигадуйте, — перебиває дівчина. — 6 котлети і рожки. І ще он оселедець з буряком.

«Рожки» — це вироби з муки. Мені такого не можна.

— Тоді хоч щось дієтичне, — шукаю виходу.

— На дієті будете, як в лікарню потрапите, — жартує дівчина без найменшої рисочки усміху на обличчі. — А тут їжте, що є.

Беру. А що поробиш? Не вдома ж. Дістаю виделку. Вона чорна, шорстка, з коротенькими зубцями.

— А у вас кращих виделок нема?

— І не повинно бути.

— Це чому ж?

— Крадуть.

— Гм. — Аргументи переконливі.

Одну котлету подужав. Беруся до чаю. Холодний. Цукор лежить на дні.

— Ложечку можна?

— Нема.

— А чим же цукор розколочувати?

— Держаком виделки! — категорична рекомендація.

Сьорбнув чаю. Встаю. Роблю крок до виходу.

— Зберіть посуд і поставте он на той стіл! У нас лакеїв нема! — чую розпорядження.

Несу той посуд і раптом бачу на стіні заклик: «Зробимо наше місто зразковим!»

До товариша не додзвонився. А почувати ж десь треба. Прямою до установи, якій готель підпорядкований. Тут-то я вже доб'юся, чого хочу. Біля входу, над дверима: «Зробимо наше місто...» Сріблом. На склі. В рамці, як і вівіска самої установи.

— Мені до начальника.

— Ви знаєте, який сьогодні день?

— Понеділок,— кажу.— А ви хіба не знаєте?

— Тому вас і питаю, що знаю,— різко відповідає молода жінка. Красива і модно зодягнена.— Начальник приймає тільки у вівторок і четвер. З п'ятнадцятої до сімнадцятої.

— А якщо в мене невідкладна справа?

— Порядок для всіх один.

— Я приїжджий. Мені нема де жити,— не здаюсь.

— Стара пісня,— байдуже мовить жінка.

Мене це вивело з рівноваги. Пригадую, що маю посвідчення, яке має вплив на деяких твердих людей.

— А ви знаєте, звідки я і з якої установи? — твердо, з достоїнством запитав я.

— Ні. А що? — почервоніла жінка.

— А те! — уже різко сказав я.— Що потрібно говорити правду і розмовляти з людьми культурно! Начальник у себе?

— У себе,— мовила жінка, ніяковіючи.— Я йому доповім. Та ні, ви заходьте, будь ласка!

За кілька хвилин ми з начальником йшли до готелю. Він все поривався піднести мій чемоданчик! У готелі нас зустріла уже знайома мені жінка. Тільки обличчя їй ніби хто поміняв на інше. З буденного на святкове. Воно все світилося, сяяло, посміхалося.

Я зайняв номер, що, здається, пустував уже багато днів. Влаштувуючись на місці, я виглянув у вікно і на далекому будинку побачив великого розміру заклик: «Зробимо наше місто зразковим!» Як цей заклик втілюється в життя, я ще не повністю переконався, бо щойно приїхав до міста. Але попереду в мене добрий тиждень. А заклик і справді гарний. І, як видно, дуже потрібний.

ПІСЛЯ СТАЖУВАННЯ

Пішли з дружиною за покупками. На неї плащ, на доньку — кофточку. Та, самі знаєте, потрібну річ знайти у величезному магазині — що тобі морського коника виймати в океані. На кожному поверсі, у кожному відділі — товарів і товарів! Як і продавщиць.

Знайшли потрібний відділ. Тут плащі. Біля вузького проходу дівчина стоїть. В атласному халатику, в м'яких пантофельках, з зачіскою, як полум'я, з губами, як вранішні троянди.

— У вас тут плащі? — лагідно запитала дружина.

— Ви ж бачите, що не каструлі,— кинула дівчина, не удостоївши поглядом.— Читати вмієте?

— А до чого це запитання? — стримуючись, мовила дружина.

— До того, що ось напис є: «Плащі».

— Не кип'ятіться, дівчино,— примирливо порадила дружина.— Скажіть краще, чи є мій розмір?

— А звідки я знаю ваш розмір? — презирливо відповіла продавщиця.

— Як ви така нервова, то чого пішли в сферу обслуговування? — не стримався я.— Можна було б влаштуватися, де людей нема.

— А ви чого лізете?! — нашорошилась дівчина, свердлячи мене карими очима.— Це жіночий відділ, і вам нічого стромляти свого носа куди не слід! Лазять тут всякі!..

— Ходімо,— сіпнула мене дружина, відчуваючи, що назриває конфлікт.— Нехай вона тут згорить разом зі своїми плащами! — шепнула мені на вухо.— Щось купити — тільки нерви собі зіпсувати на весь день, а то й на тижень.

— Дайте мені книгу скарг! — не слухаючи дружини, звернувся я до дівчини.— Я вам запишу!

— Що ж ви запишете? — підкидаючи на руці маленький флакончик духів, презирливо уставилась на мене дівця з вогненною зачіскою.— Нема в нас книги!

— А де ж вона? — не міг я стриматись від гніву.

— Саме в директора.

— То покличте його!

— А він сьогодні вихідний! — відрізала дівця.— Люсю! Ти бачиш, як ось, ні з сього ні з того, причепився і не дає нормально працювати? Бачиш?

— А ти міліціонера поклич,— порадила подружка, що сиділа за касою.— Він його одразу охолодить.

— Що ви нападаєте на продавщиць?! — посунув на мене розхристаний здоровань з натовпу.— Вони на робочому місці, а ви...

— А то є такі любителі, котрим у вихідний вдома скучно, то вони йдуть між люди, аби бучу збити,— приєдналась до розхристаного дебели молодиця, обвішана авоськами.

— Що тут таке? — почав збиратися гурт.

— Ходімо, чоловіче, бо неприємності нам не минути,— розсудливо застерегла мене дружина, тягнучи за рукав з натовпу.

— Ну й мегеру поставили біля прилавка,— сплюнув я з гнівом.— Така не те що допоможе тобі щось купити, а горло перегризе візащо.

— Бачив її рот? — запитала дружина.

— А — що? — не зрозумів я.

— У неї ж піднебіння чорне. Така вийде заміж, то й чоловіка загризе, і свекруху, і всю родину.

— А очі! — додав я.— Що тобі лазер: вирячить на тебе—тікай, бо спопелить.

— І хто їх таких у торгівлю бере? Подумати тільки,— уже спокійніше мовила дружина.

— А ніхто,— пояснив я.— У колгоспі працювати не хоче, в інститут не пройшла, от і сичить на всіх. Як змія.

— Може ж, не всі такі? — добивалась у мене дружина.

— Усі! — відрізав я.— Кращих і не шукай! Хіба не переконалася?

До відділу дитячого одягу ми підходили вже з острахом. А якщо й тут?.. Та нас зустріла дівчина мало не ангельського вигляду: вся вона аж освічується привітністю і добротою.

— Ангелочок,— торкнув я дружину.— Тільки близько не підходь,— іронічно застеріг.

Дружина і справді, обережно обминаючи молодецьку дівчину, окинула поглядом вішалки й полиці з дитячими кофточками.

— Ви щось хотіли? — співучим голосом запитала дівчина, привітно вклонившись дружині й мені.

— Кофточку для доньки,— б'ражена несподіваною ввічливістю, зупинилась дружина.

Я теж ніби остовпів.

— Якого розміру? — проспівала дівчина маленьким ротом з товстенькими губами навіть без сліду помади.

Дружина назвала розмір, але в прохід не ступила.

— Проходьте, будь ласка, вибирайте, примірюйте! — запросила дівчина.— Ах, ви прийшли без доньки? Це нічого. Придивіться, може тут є чиясь така, як ваша. То ми запросимо й приміряємо.

— Ти бачиш? — шепнула мені дружина.— Є гарні продавщиці. Ти поглянь на її ротик. Ним тільки нектар пити.

— І, сподіваюсь, піднебіння в неї не чорне,— прошепотів і я у відповідь.

— І очі — не спопеляючий лазер,— сказала дружина.

— Вони скоріше нагадують привітний вечірній вогник,— додав і я.

Тим часом продавщиця, привітно посміхаючись, виба-

чаючись, запрошуючи, подавала кофточки, примірювала до себе, а потім таки запросила чужу дівчинку з мамою та й підбрала нам таку річ, що ми навіть не приховували свого захоплення.

— Як вас звати? — запитав я з батьківською ніжністю.

— Тоня, — охоче відповіла принадна й щира продавщиця, схиливши голову в поклоні.

— Ви така ввічлива, така... — схвильовано мовила дружина, тримаючи в руках покупку.

— Наш обов'язок, — відповіла Тоня. — Це вам спасибі, що заходите до магазину.

— А давай ми... — торкнулася мого плеча дружина.

— Тоню! А чи можна у вас книгу... книгу... — я догадався, що хотіла сказати дружина.

— Пропозицій, — виручила мене Тоня. — Можна, але навітьщо?

— Ми вам подяку, — сказала дружина. — За щирість.

— Ні, ні, ні! — Замахала руками наша симпатична Тоня. — Я не за подяку працюю. Це мій обов'язок!

— Нічого, нічого, — заспокоюю. — Подяка теж не стане вам на заваді. Тим більше, що чесно зароблена. Принесіть, будь ласка, книгу!

— Ну, якщо ви так наполягаєте, — знітилась дівчина, — то я — будь ласка.

Вона принесла і сором'язливо подала мені книгу. А я вишпав ручку і з гарячністю людини, котрій зробили добро, написав теплу подяку. За ввічливість, за культурне обслуговування, за чуйне ставлення до покупців. У дівчини і прізвище виявилось красиве, милозвучне — Квітниченко.

Ми з тиждень згадували Тоню. Хвалили її на всі лади. Порівнювали з тією, що торгує у відділі жіночих плащів, і має, як встановила дружина, чорне піднебіння.

Та минув місяць, минув другий, і все те згладилося з пам'яті. А потім і забулося.

Тільки пізньої осені, коли вже, як кажуть, зима на носі, нас випадок знову погнав у той магазин і саме у той відділ, де працювала Тоня. Родичі попросили, щоб ми купили і переслали для їхньої доньки гарну кофточку.

— Це — не проблема, — бадьоро сказала дружина. — Головне — зібратися й піти до магазину.

— А навіть задоволення, — підтримав і я ту думку. — Якщо тільки там і досі працює оте миле дівча.

— З маленьким ротиком, — нагадала дружина.

— З очима, що нагадують вечірній привітний вогник, — додав і я, пригадавши наше давнє захоплення дівчиною.

Так. Тоня була у тому ж відділі. Тоня була, як і тоді, красива. Тільки дещо поповніла, посоліднішала.

— А ми до вас,— кинулась моя дружина до знайомиї дівчини.— Хочемо гарну кофточку.

— Тут всі до мене,— ліниво мовила Тоня, ковзнувши поглядом вище наших голів.— І всі приходять по кофточки.

— Ви нас, напевно, не пам'ятаєте? — дружина дивилась на Тоню все ще з надією.

— Моя справа торгувати, а не пам'ятати, хто й коли сюди заходить,— байдуже відповіла дівчина, позіхнувши.

— Може, в неї настрої зіпсований,— торкнув я дружину.— Не чіпай її.

— У вас є кофточки на дівчинку десяти років? — все ще не здавалася дружина.

— Ідіть і дивіться! — махнула рукою дівчина.— Там на ярликах все написано.

— Ви чи не виспались, чи лінуєтесь язиком повернути? — не втерпіла дружина.— Хоч бери й плати вам за кожне слово!

— А ви виспались? А вам не терпиться своїм язиком потеліпати?! — огризнулася дівчина.— То вдома це робить, а не ходить по магазинах, шукаючи невинної жертви!

— Що з вами? — втрутився я.— Як ви дозволяєте собі так розмовляти з покупцями?! Ви ж тут працюєте.

— Можете ви стати й попрацювати! — накинулася уже на мене. І я побачив, що рот у неї більший, ніж здавався раніше.

— Та у неї піднебіння чорне! — вигукнула дружина.— Йй пальця в рот не клади!

— А в тебе не чорне?! — заволатала продавщиця, ладна вчепитися у волосся.

— Дайте книгу скарг! — спокійно, але рішуче мовив я.

— У нас нема такої книги! Ходять тут всякі!

— А де ж ваша книга?

— У директора!

— Тоді покличете його!

— Він вихідний!..

Я залишив розгублену й приголомшену дружину, а сам пішов у службове приміщення і таки знайшов директора. Довго пояснював йому, що сталося. Пояснював тихо, спокійно, бо знав: варто підвищити голос, як тебе негайно звинуватять у грубощах, а то й в хуліганстві. Тоді гірше.

Моя витримка і моя наполегливість зробили своє. Директор приніс книгу скарг і запросив до себе продавщицю.

— На вас скаржаться, — кинув він з докором. — Ви підводите чесний колектив. Ось товариш запише.

— Нехай пише! Всі тепер грамотні! — все ще кипіла дівчина. — Тільки не забудьте, що в мене й подяки є. За культурне обслуговування.

— Не подяки, а подяка, — уточнив директор.

— То не має значення, — наполягала дівчина. — Ви ось знайдіть і прочитайте. Нехай цей громадянин почує, як про мене відгукуються порядні люди.

Директор довго гортав книгу, довго шукав, але таки знайшов потрібну сторінку з записом.

— Натє, прочитайте! — підсунув мені. — Може, змилюстивитесь.

Я поглянув на запис і мало не підскочив від несподіванки. Там, на розлінованій сторінці, мосою рукою була висловлена сердечна подяка. Антоніні Квітниченко. За ввічливість. За культурне обслуговування. За гарне ставлення до покупців.

Я й мову втратив. Але, коли Тоня вийшла, все розповів директоріві.

— Чому ж було так, а тепер зовсім інакше? — не міг я зрозуміти різючих перемін, що сталися з дівчиною.

— Тоді Тоня стажувалася, — зітхнув і директор. — Тоді вона все робила, як її у торговельному технікумі вчили. А тепер вона вже продавщиця. І діє так, як її старші подруги. Життя є життя. Нічого не вдієш, — безпорадно знизав він плечима.

Скарги я так і не записав. Не піднялася рука. Тим паче, що кофточку ми таки купили. Гарну. Яку хотіли. Допоміг нам сам директор. Він симпатичний і ще зовсім молодий. Щойно з торговельного інституту вийшов.

АВТОГРАФ

Я зайшов до ще зовсім нового готелю, оформив документи на проживання і, ховаючи в кишеню паспорт, попросив чергову:

— Будьте ласкаві, нікому ні слова, що я у вас поселився.

Чорноока смуглява дівчина тільки підморгнула, але нічого мені не сказала. Видно, то був знак згоди.

Я прошмигнув до ліфта, піднявся на восьмий поверх і замкнувся у скромному одномісному номері.

«Чудово. Тут мене ніхто не знайде і не буде турбувати», — зітхнув я з полегшенням, знімаючи піджак і розв'язуючи краватку.

У двері постукали.

— Хто? — насторожено запитав я.

— Це я! — відповіло за дверима кволим голосом.

«Горнична, — промайнула думка, — і чого вона тут ще не зробила?»

— Хвилиночку! — гукаю, кинувши краватку на стілець. Відчиняю двері. На порозі дівча. Ще зелене. Хоч на високих каблуках, з розмальованими губами, пишною зачіскою.

— Що вам, голубко? — стою біля прочинених дверей.

— Авто-граф-ф! — захекано мовить дівча, ніби воно не ліфтом піднімалося на восьмий поверх, а дріботило на своїх тонких ніжках.

— Вам хто сказаў? — запитав здивовано.

— Ніхто. Почула, як ви просили чергову.

— Я ще не роздягнувся! Не відпочив з дороги! — вигукую до дівчини.

— Але ж це секунда, — кидає дівча благально і простягає крихітний блокнотик. — Черкніть, буду вдячна!

Біжу до свого піджака, виймаю ручку, не дивлячись, ставлю свій кострубатий підпис, дату.

Дівча мовчки вклоняється і дріботить від дверей.

— Ух! Невже й тут не буде спокою? — зачиняю двері.

Ні, тиша. Дістаю з чемодана капці, розшнуровую черевики. Коли це у двері: стук-стук.

— Хто?

— Відчиніть!

— Я зайнятий!

— На секунду!

— Я ще не перевдягнений!

— Нічого, ми не баришні!

Нехотя відчиняю. В коридорі два молодчики.

— Вам чого? — питаю, тримаючись за ручку дверей.

— Автограф! — кидає один, з якоюсь двозначною по-смішкою.

— Е, ні! — рву на себе двері. — Не вийде, хлопці!

— Е, ні! — вторить мені другий, плечистий парубійко і блискавично вставляє модний черевик між двері й одвірок. Зачинити мені не вдається. Я поспіхом розписуюсь у двох, одночасно простягнутих, блокнотах.

— Натє і відчепіться! — витираю спітніле чоло.

— Спасибі! — в один голос дякують молодики. Черевик плечистого зникає за порогом.

Замикаю двері, виймаю зубну щітку, мило, бритву, роблю крок до ванної кімнати. У двері: стук-стук.

— Хто?! — кричу роздратовано.

— Багура! — гримить за дверима бас. — Але ви мене не знаєте!

— То йдїть собі, я зайнятий! — гукаю. — Поголитися не дадуть!

— Я почекаю! — зітхає за дверима бас.

— Це вам не вигідно, я з годину відпочиватиму!

— І дві чекатиму, — погоджується бас. — Я приїхав за сорок кілометрів, щоб вас побачити, то вже не відступлюсь.

— Ну, люди! — кажу різко і втрете відчиняю двері.

— Що?! — дивлюсь на молодого чоловіка атлетичного складу з добродушним дитячим обличчям.

— Ви автор? — простягає новеньку брошуру з оранжевою обкладинкою, можливо, щойно купленою в кіоску.

— Моя, — визнаю.

— Підпишіть.

Підписую, одночасно виглядаю в коридор. Ніби нікого. Пішов і цей, басовитий. Тільки б поголитися, умитися та швидше на вулицю вибратись. Відкручую кран і з насолодою підставляю руку під тугий струмінь води. Благодать. Та це лише мить, бо, чую, знову хтось стукає.

«Ні, так не можливо. Не відчиню, мовчатиму».

Стук-стук.

Мовчу.

— Відчиніть! Ми ж знаємо, що ви в номері! — хором лунає в коридорі. Голоси змішані: дівчачі й хлопчачі.

— Я вам не Магомаєв, не Хіль, не Лещенко! Я Тищенко! Абсолютно безголосий! — гукаю, не відчиняючи дверей.

— Ми це знаємо! Відчиніть! — настійно вимагає «хор».

— Я ще не поголився, не вмився, не перевдягнувся! — веду полеміку. — Дайте спокій!

— Ви нам дайте автографи, а там хоч добу голіться! — чути голоси.

— Скільки вас? — запитую безнадійно.

— Сім чоловік! — долинає голос і пожвавлене шарудіння з-за дверей.

— Нехай знайде хтось один, — погоджуюсь і відчиняю двері.

Ніби вихор вривається в кімнату і заповнює собою все. Хлопці й дівчата оточують мене щільним колом, з якого мені вже не вирватись. Розписуюсь на якихось книжечках, листівках, клаптиках паперу. Розписуюсь один раз, другий, третій... сьомий... Еге, та в моїй кімнаті людей не меншає. На зміну одним протовплюються інші. Уже геть спітнів, ніг не чую. Тому помалу підступаю до дверей і, коли всі

опинилися за порогом, рвучко зачинаю і двічі повертаю ключ.

— Все! Більше ні душі не впускаю! — вигукую і падаю на ліжку. Скільки пролежав, не збагну. Видно, задрімав. Розбудило підозріле шарудіння. Зирк: на підвіконні парочка. Дівчина й хлопець. У комбінезонах, з цяточками вапна на обличчі. Але усміхнені.

— Ви хто і звідки? — злякано вигукнув я.

— Ми звідти! — тицьнула пальцем в небо блондинка з ямочками.

Я протер очі і побачив, що парочка гойдається у колисці, у якій звичайно працюють майстри, котрі облицьовують будинки.

— І ви з тим самим? — розгубився я.

— Так, поставте автограф, і ми полетимо! — тепер уже хлопець тицьнув пальцем у небо.

Я розписався. Хлопцеві на бланку наряда, а дівчині на повенській червоній касці. Порятунку не було. Я забарикадував двері, похапцем поголився, перевдягнувся і виглянув у вікно. Над собою побачив колиску з молодою парочкою, що облицьовувала стіну готелю.

— Колеги! — звернувся до парочки. — Зробіть добре діло! Спустіть вниз.

— А через двері?

— Там облога, — зітхнув я. — Не випустять.

— Тоді ми до ваших послуг. — Хлопець смикнув за мотузку, колиска загойдалась, рушила і спинилася проти мого вікна. За якусь мить я стояв на твердому ґрунті. Через двір вийшов на вулицю, оглянувся, чи нема «хвоста», і весело закрокував тротуаром. На розі побачив бабусю, що продавала квіти. Вибрав собі кілька пишних троянд.

— Скільки? — виймаючи гаманець, запитав у бабусі. Вона пильно на мене подивилася і запитала з цікавістю:

— А ти, бува, не Тищенко? Отой, котрого часто по телевізору показують?

— Тищенко, — підтвердив я. — Так скільки за троянди?

— А ти мені, синку, краще автограф дай, — простягнула шматочок пожомканого паперу, — а то не повірять, що я тебе бачила. Та й не в грошах щастя. Щастя нам дарують такі ось, як ти.

Я взяв троянди і пішов собі щасливий і замріяний. Так, замріяний. Бо все, що тут розповів, то поки що гумористична фантастика. У нас все ще ганяються за автографами співаків, музикантів, кінозірок. Та настане час, коли

ганятимуться й за автографами знатних сталеварів, шахтарів, будівельників. А я і є з когорти скромних будівельників, які дарують людям не менше доброго настрою, ніж чарівна музика чи задушевна пісня. Той час уже настає!

РАНКОВА ПРОБІЖКА

Новим начальником управління став Юрій Федотович Осока. Чоловік уже в літах, але з спортивною виправкою. Перше його знайомство з співробітниками було офіційним і коротким. Тому воно не дало ніякої розгадки ні про характер шефа, ні про його особисті уподобання.

«Хто він? Що за людина? — опинившись у своєму кабінеті, подумав Лобань. — Болільник? Рибалка? Мисливець? А дізнатись про це необхідно. І то в перші ж дні, — мислив Лобань. — Інакше в стосунках між ним і мною, його заступником, може утворитися тріщина, яка згодом приведе до розколу».

Лобань добре знає, що підігрування на уподобаннях керівника — то часто запорука добрих відносин і в службовій діяльності.

Не маючи сили перебороти цікавість, Лобань схопив якийсь папірець на підпис і подався до начальника.

— Пробачте, будь ласка, — легко ступаючи, наблизився він до столу, — потрібен ваш підпис. Все вже вирішено, але, самі розумієте, формальність. Ви тільки приїхали, ще не знаєте нашого міста, його культурних закладів, — шанобливо мовив Лобань, — то чи не поцікавитесь якоюсь програмкою?

— Якою? — не зрозумів Осока, пильно дивлячись на відвідувача.

— Футбол-хокей! — шанобливо схилив голову Лобань. — У нас тут стадіончик... Ну, не столичний, звичайно. Але...

— Дурницями не цікавлюсь! — сказав, як відрівав, Юрій Федотович. — А ви?.. — ще пильніше поглянув. — Хто?

— Ваш заступник, — виструнчився Лобань. — Сподіваюсь...

— Сідайте! — показав на стілець Осока. — Футбол, як і хокей, на мій погляд... Але то справа кожного. Особисто я ними не захоплююсь. Даремна трата часу.

— Цілком з вами згодний, — підхопив Лобань, шкідуючи в душі, що більше йому на стадіоні не бувати. — У нас тут озера гарні є. То вже краще рибку ловити.

— Риба та зайці приведуть у старці! — виголосив відоме народне прислів'я новий начальник. — Саме душогубство. А користі ніякої. У вас ще щось? — запитав Лобаня.

— Все! — підхопився той. — Щось треба буде, знайду. З вашого дозволу.

«От тобі й виявив його уподобання чи, як нині кажуть, хобі,— розчаровано подумав Лобань. — Та що це за людина? Ні футбол йому не подобається, ні хокей, ні навіть риболовля і полювання. Сухар! О, з таким важко буде».

Кілька днів Лобань ока не спускав з Осоки. За кожним його кроком стежив. До кожного його слова дослухався. І помітив, що новий начальник на роботу пішки ходить. І то бадьорий, рум'яний.

«Що ж це він? — аж розгубився Лобань. — Машину ігнорує? Правда, тут йому й ходити не так далеко. Але ж інші все одно їздять. За якихось п'ятсот метрів, а їздять. Так воно вже заведено. Бо навіщо ж тоді й машина закріплена?»

Та якось Лобань раненько йшов біля міського парку. Йшов собі і раптом побачив, що по ґрунтовій доріжці алеї, обрамленій густими стриженими кущами, бігає Осока. Так, так, Осока. Юрій Федотович. В спортивному костюмі. В шапочці з помпоном. У зручних кросовках.

«Ось воно, твоє уподобання, — зрадив Лобань. — Тепер знатиму, чого ти такий рум'яний, на роботу приходиш. Треба буде й собі. Бо інакше...»

Наступного ранку Лобань теж був у парку. В дерев'яній альтанці він перевдягнувся, склав речі в старий портфель і приготувався до бігу. Тільки-но Осока порівнявся, тільки зробив кроків п'ять, як Лобань і собі вискочив з-за куща і навздогінці.

— Доброго ранку! — з непривички захекавшись, привітався Лобань, настигаючи Юрія Федотовича.

— А ви тут звідкіля взялися? — замість привітання, запитав Осока. — Теж бігаєте?

— Бі-бігаю, — намагаючись говорити бадьоро, мовив Лобань. — Це моє улюблене захоплення.

— Цілком його поділяю, — дружжелюбно кинув Юрій Федотович. — А то я, було, подумав, що ви з тих, футболістів-хокеїстів.

— Не люблю, — збрехав Лобань. — Пусте зайняття.

— Так, так, — підтримав Лобаня Осока.

«Все в порядку, — зрадив Лобань. — Доведеться побігати, доки цей скороход керуватиме нами. А там... Добігаєшся, чоловіче. До свого фінішу».

— Оскільки ви вже тут, — обізвався Осока, оглянувшись на Лобаня, — то коротенько поінформуйте мене, що в нас там на будівництві поліклініки?

— Ой, щось у мене шнурок розв'язався, — Лобань оступився з алеї на обочину і нагнувся над деревиком.

«Що ж я йому розкажу, коли сам не в курсі? — розгубився Лобань. — Вже не пам'ятаю, коли й бував на тому будівництві поліклініки. Чорт мене потягнув на цю пробижку, — розсердився на себе Лобань. — В управлінні хоч зведення є, а тут звідкіля я дані візьму? З неба?»

— Чого це ви зупинились? — зробивши коло, запитав Осока. — Втомилися?

— Та ні, шнурок ось... — промимрив Лобань.

— Завтра беріть надійте взуття! — дїбнозначно, піби з докором, кинув Юрій Федотович і побіг, рівно й глибоко дихаючи.

— Завтра раненько щоб ви були в міському парку! З собою мати спортивну форму і всі дані про будівництво поліклініки! — приїхавши на роботу, наказав Лобань своєму співробітникові Смирнюку.

— Жарт? — розсміявся Смирнюк.

— Не жарт, а новий метод керівництва, — цілком серйозно мовив Лобань. — І про поліклініку щоб все мені назубок.

Цього ранку за Осокою бігало вже двоє. Після третього кола Лобань, здивований мовчанкою начальника управління, сам його зачепив.

— Юрію Федотовичу, — хекаючи за спиною, мовив Лобань, — вчора ви цікавились станом справ на будівництві поліклініки.

— Цікавився, а що? — не стишуючи бігу запитав Осока. — Можете доповісти?

— Ось Смирнюк доповість, — з готовністю відповів Лобань. — Це по його профілю.

— Чудово! — беручи розгін, сказав Юрій Федотович. — Я з Смирнюком на роботі поговорю на цю тему. А ви мені краще розкажіть про наші взаємини з проектними організаціями.

— Так це ж... — Лобань раптом спіткнувся і мало не дав сторчачка, бо цього разу й справді шнурок розв'язався.

«Ну й метод у цього Юрія Федотовича, — подумав. — Вчора цікавився одним, а сьогодні перескочив зовсім на інше. — Добре, що шнурок розв'язався. А то що б я йому відповів?»

Лобань пошкутильгав на лаву, гепнувся на неї і довго розшинював кеди. Доки й пробіжка не закінчилась. На роботі він викликав до себе Чоботаренка і, не приховуючи роздратування, попередив:

— Завтра раненько щоб були в міському парку! З собою мати спортивну форму і всі відомості про наші взаємини з проектними організаціями!

— А мені знову виходити на пробіжку? — зайшов і запитав Смирнюк. — Може, вже обійдетесь і без мене?

— Виходити! — гримнув Лобань. — Хіба я знаю, що цьому новому в голову стукне?

Коли наступного ранку на пробіжку вийшло чотири чоловіка, Осока радісно потер долоні і привітно вклонився Чоботаренкові:

— Рад вітати нового ентузіаста в наших рядах!

Чоботаренко теж вклонився.

— Це товариш Чоботаренко, — відрекомендував співробітника Лобань. — У нього точні дані про наші взаємини з проектними організаціями. Дуже сумлінний працівник, — для певності додав Лобань.

— Приємно, — тільки й мовив Осока. — Пішли загартовуватись!

Першим побіг Юрій Федотович, за ним, майже наступаючи на п'яти, поспішав Лобань. За Лобанем, в парі, набираючи розгін, хекали Смирнюк і Чоботаренко.

— Бачу, дружний у нас колектив, — оглянувшись, сказав Осока.

— Дружний, — підтвердив Лобань, радіючи, що сьогодні все йде добре.

— А як відносно доставки на об'єкти будівельних матеріалів? — зненацька, ніби экзаменуючи свого заступника, запитав начальник управління.

— Та так, — закашлявся Лобань. — Часом нормально, часом з перебоями.

— А більш конкретно? — стишуючи біг і рівняючись з Лобанем, добивався Осока. — Хто, чого, коли не додає?

— Ну, це треба в Молибоги запитати, — розгубився Лобань. — Всі документи в нього. Завтра я це діло...

— Як у вас шнурки? — раптом весело запитав Юрій Федотович. І засміявся. Весело і дзвінко. — Майте собі на увазі, — підморгнув він заступникові, — що на пробіжку треба йти у справному взутті. Інакше замість задоволення самі тобі неприємності.

Скоро на ранкову пробіжку виходили майже всі відповідальні працівники управління.

— Це ви так постаралися? — запитав якимось Осока, відвівши вбік Лобаня.

— Я,— радий був доповісти Лобань.— Подумав: щось захочете взнати, про щось ще до початку роботи запитати, ось і, будь ласка, весь штат в наявності.

— А ви самі не в курсі? — чи то з співчуттям, чи з докором запитав Юрій Федотович.— Важкувато вам?

— Важкувато,— вхопився за ту співчутливу нотку Лобань.— У мене, так би мовити, загальне керівництво. Я ж ваш заступник.

— Так, так,— додав Осока.— У мене загальне керівництво, у вас загальне керівництво. Спасибі за відвертість.

Десь за тижнів три чи за місяць на ранкову пробіжку з начальником управління виходили тільки справжні ентузіасти, хто полюбив цей вид спорту.

Але Лобаня серед них уже не було.

ХРЕСТОВИНА І МАРГАРИТА

Далі вже робити було нічого. Моя улюблена машина «Жигулі» стояла без руху. Всі мої спроби дістати до неї нову хрестовину натикалися на глуху стіну. Гарантійний строк минув, в магазині такої запчастини не було.

І раптом — о щастя! — випадково дізнаюся, що в одного чоловіка є така запчастина. Раненько, щоб ніхто мене не випередив, їду за вказаною адресою електричкою, переїдаю на автобус, йду близько години ґрунтовою дорогою. Але дістаюся благополучно.

— Де тут Назар Жупан мешкає? — питаю зустрічну молодицю, що граціозно похитуючись, несла на коромислі відра з водою.

— Приїжджий? — запитала в свою чергу молодиця, зупинившись і окинувши мене поглядом з голови до ніг.

— Приїжджий,— кажу. І радію, що вже на місці.

— Автомобіліст? — ще запитання й іронічна посмішка.

— А ви звідки знаєте? — дивуюсь.

— Догадуюсь,— похитала головою молодиця.— Адже до Назара прямуєте?

— До нього,— відповідаю, а сам мало не зірвуся з місця, щоб швидше того Жупана побачити.

— Ну, ну,— мовила молодиця,— ідіть. Ось так пройдете цією вулицею, потім повернете ліворуч, а там, через три двори, побачите зелені ворота з білими ромбами. Ось туди й стукайте.

— Спасибі! — гукнув я привітній молодиці і помчав на четвертій передачі у вказаному напрямку.

Скоро я стояв біля зелених воріт з білими ромбами і відхекувався після швидкої ходи і хвилювання. На мій легенький стук у хвіртку, що, було видно, защєбнута всередини, піднявся такий собачий лемент, що я мимоволі відсахнувся і притулювся спиною до стіни дерев'яного хліва.

— Цить! До буди! — почув я чоловічий хриплий голос за ворітьми. — Хтось там до мене? — запитав той же голос.

— До вас! — гукнув я, набираючись хоробрості.

— В інтересах? — знову запитання.

— Так, в інтересах, — поспішив я запевнити, боячись, що не побачу господаря.

— Момент! — гукнуло на подвір'ї. — Собаку припну.

Почулося брязкання ланцюга, якесь шарудіння, а за хвилину хвіртка, клацнувши залізним засувом, відчинилася. І переді мною постав дебелий, вайлуватий, середнього зросту чоловік з їжакуватими вусами і допитливими сірими, ніби сталйними, очима. Він стояв, як дубовий стовп, затуляючи собою прохід на подвір'я.

— Пробачте, — розгубився я, — ви Назар Жупан?

— Він і є, — не поворухнувшись, мовив господар. — Власною персоною. А вам чого?

— Я чув, що у вас є хрестовина, це правда? — випалив я одним духом, щоб все було ясно.

— Ну, є, — все ще стояв у проході хвіртки господар. — А вам вона потрібна?

— Дуже потрібна, — запевнив я. — Якщо можна, то я б, з вашого дозволу, одразу й до діла.

— Хе-хе! — нарешті поворухнувся Жупан, почувавши підборіддя. — Хе-хе! Всі ви такі швидкі. А більше ви нічого не чули? — уставився на мене сталйними зіницями.

— Ні, не чув, — сказав я. — А ви ще не продали? Я б хотів подивитись.

— Так дуже потрібна вам хрестовина? — перепитав Назар Жупан.

— До зарізу! — вигукнув я, переконуючи і заспокоюючи володаря дефіцитної хрестовини.

— Ходімо! — ще раз пильно оглянувши мене, проскришів Назар, ступивши з проходу, пропускаючи мене в двір.

В будці загарчав пес. Але, почувши тверду ходу хазяїна, замовк. Ми ступили на сходи, що вели на велику, засклену веранду, потім зайшли до невеликої, схожої на спальню кімнати.

— Посидьте! — Жупан вказав на старенький стілець, а сам вийшов.

«Добре, що так рано приїхав,— втішаюсь думкою.— А то хтось міг би мене і опередити. Але чого це мене тут самого залишили?»

Рипнули двері. Оглядаюсь. Ні, не Назар. Дівка якась. Ще розпатлана, заспана, з синцями під очима. Від фарби, звичайно.

— За хрестовинкою? — замість привітання, мовила дівчина. І потяглася так, що аж хруснуло в ній щось.

«Не доведи, доле, ось таку жіночку мати,— подумав я.— Заїздить за рік, що й спину не розігнеш».

— Одружений? — окипувши мене байдужим поглядом, запитала дівчина, відкусивши одразу половину яблука, що лежало на підвіконні.

— Поки що бог милував! — кинув я з викликом.— Не поспішаю стромляти шию в хомут.

— Так, значить, за хрестовинкою? — ще раз перепитала дівчина і, запхнувши в рот другу половину яблука, вийшла.

За хвилину зайшов Назар Жупан. Але нічого не приніс.

— Де ж ваша хрестовина? — запитав я, боячись, що не придбаю потрібної мені речі.

— В коморі,— спокійно відповів господар.

— Хоч подивитись можна?

— Встигнете,— заспокоїв Назар.— Маргариту бачили?

— Яку? — не зрозумів я.

— Щойно була тут.

— Бачив. А хто вона?

— Дочка. Нічого дівка, правда?

— Нічого. Дівка та й годі,— не подумавши, сказав я.— Гарна дівчина,— додав я по паузі, щоб не зобидити батька.

— Ось і сватай! — раптом запропонував Жупан.— Не прогадаєш. А хрестовину так собі, на додачу візьмеш.

— Так я ж... Так мені ж...— зашарівся я, вражений почутим.— Мені, власне, тільки хрестовина потрібна.

— Добре, бери хрестовину,— розставив міцні ноги Назар, ніби моряк на палубі корабля.— Тільки з навантаженням.

— Згода! — вирвалось у мене.— А що ви додасте до хрестовини?

— Маргариту! — незворушно прорік Назар.

— Ну, це вже, вибачте, ні в які ворота не лізе! — підскочив я з стільця.— Я до вас їхав до хрестовину, а ви мені дівчину на додачу.

— Що ж тут такого? Матимете дружину.

— Обійдуся і без дружини! — відрізав я.

— І без хрестовини, — додав господар. — Маєте ще з півгодини на роздуми. Бо після другої електрички пізно буде.

Я рвучко вибіг на веранду. В цей час хтось з вулиці постукав у хвіртку. Загарчав у буді пес.

— Вам кого? — прямуючи до воріт, запитав Жупан.

— Хрестовина! — ніби умовний пароль, пролунало з вулиці.

— Заходьте! — Назар відчинив хвіртку і впустив довгов'язого стрункого чоловіка в зеленому капелюсі.

«Пропала моя хрестовина», — подумав я і затримавсь на веранді, аж доки господар не завів нового покупця у знайому мені кімнатку. За якусь мить туди ж гайнула і Маргарита. Уже розчесана, підмальована і в гарному легенькому платті.

«А вона, справді, нічого дівка, — майнула в голові думка. — Хтось же її таки забере. Тільки не я», — зробив рішучий крок і вийшов на вулицю.

Як на те, навпроти та ж молодиця, що воду несла.

— Сторгувались? — запитала вона і посміхнулася.

— Ні, — запевнив я молодицю. — Не підходить.

— Хрестовина? — підморгнула мені молодиця.

— Та ні, — знизав я плечима. — Навантаження не підходить. А що вона за дівчина? — запитав молодицю, відчуваючи, що дефіцитної деталі не бачити мені, як своїх вушей.

— А така собі, — грайливо мовила молодиця. — Трохи ледача, трохи бродяча, але заміж виходить охоче. Тричі вже вискакувала. За чужих. Свої не беруть.

Доки ми говорили, до зелених воріт з білими ромбами пройшло ще чоловік шість. Два молодші від мене.

— Пробачте! — вклонився я молодиці. — Біжу. Спасибі за інформацію.

В дворі я застав щось схоже на ярмарок. Кілька чоловік голосно за щось сперечались. Три щось доводили Назарові, а два вертілися біля Маргарити, намагаючись її розсмішити.

Назар Жупан помітив моє повернення, оцінив момент і повагом пішов до комори. Звідти він повернувся, несучи в руці хрестовину. Так урочисто й обережно, ніби найдорожчий самоцвіт.

Всі, немов притягнуті магнітом, кинулися до Назара, благально простягаючи руки до дефіцитної деталі.

А я теж, одінівши момент, кинувся до Маргарити і, вхопивши її за плечі, вигукнув:

— Цур! Я перший! Я тут уже був! Я беру Маргариту!

Через день ми поверталися до мене вдвох в Маргаритою. Я був щасливий і всю дорогу ніжно гладив дорогоцінну хрестовину.

«А до Маргарити якось привикну,— втішав себе подумки.— Добре, що тих своїх суперників обскакав так дипломатично».

Тепер мої «Жигулі» знову на ходу.

ОРІЄНТИР

Доповідь робив Стовпченко. Питання важливі: дисципліна, якість продукції, виконання плану.

— Я не збираюся нічого приховувати і нікого обходити мовчанкою,— кинув він у зал.— Інакше для чого тоді й збори проводити. Кого слід похвалити — похвалимо, хто заслужив огуди — нехай не ображається. Правду-матінку — тільки у вічі!

Стовпченко зробив паузу, обвів поглядом зал і зупинив той погляд на тому місці, де сидів Лемешко. Всі голови, ніби заворожені, теж повернулися в бік Лемешка. Повернулися й застигли. В чеканні, що доповідач почне критикувати майстра.

— Я б ніколи не подумав, що цей Лемешко у чомусь винен,— прошепотів Стус на вухо Дубині.— Та по ньому можна годинник звіряти: на роботу приходить хвилина в хвилину.

— Керівництву видніше,— прошепотів у відповідь Дубина.— Ти ж бачиш, Стовпченко ні на тебе не глянув, ні на мене. А вступився прямісінько в лоб Лемешкові.

— Дивно, дивно,— стелув плечима Стус.— Лемешко просто не здатний на якесь порушення.

— Я поки що не називаю прізвищ тих, кого це стосується,— продовжував Стовпченко,— але кожен свою провину знає.— Він відірвав погляд від Лемешка, ковзнув по залу і припав до паперів, що лежали перед ним на трибуні.

— Бач, то він на Лемешка глянув випадково,— зашепотів до товариша Стус.

— А може, й не випадково,— все ще сумнівався Дубина.— Послухаємо, що буде далі.

— Прогульників ми хоч бачимо,— знову виголосив

Стовпченко.— Коли когось своєчасно нема на робочому місці, то це видно всім. Тут, як говориться, шила в мішку не сховаєш. А ось з «несунами» складніше. Через кількох нечесних не будем же кожному під полу заглядати. А нечесні тим і користуються.

Доповідач пробіг поглядом по рядах, ніби шукаючи отих «нечесних на руку». Пробіг, але зупинився знову на тому місці, де сидів Лемешко. В залі шелест. Скрип стільців. Голови повернулися до Лемешка. А той засовався на місці, почервонів, дістав хустинку, витер чоло і нагнув голову.

— А я що казав? — Дубина штовхнув Стуса.— Що казав? Ти не видив, що він такий тихий, скромний, навіть боязливий. Зовнішність ще нічого тобі не відкриває. У тихому болоті чорти водяться.

— Невже він щось виносить з цеху? — нахилившись до Дубини, мовив Стус.

— А що ж, по-твоєму, Стовпченко безпідставно звинуватить? Так і знай: у доповіді в нього прізвище Лемешка фігурує. І заслужено. Ти в нього вдома коли-небудь бував?

— Не бував,— мовив Стус.

— А я бував,— загадково прошепотів Дубина.

— Ну й що? — зацікавився Стус.

— А те — що все блищить і сяє. І підлога, і меблі, і сервант, і в серванті.

— Так він же добре заробляє,— все ще не вірив Стус.

— Всі ми добре заробляємо,— доводив Дубина.— А в тебе сяє? А в мене сяє?

— Але ж він в компанії не ходить, економить, скромно одягається.

— Злодії завжди скромно одягаються,— розпалився Дубина.— Сам у ватянці ходить, а вдома золото збиває до купи. І Лемешко, запевняю тебе, один з таких хитреньких.

Стовпченко перегорнув сторінку доповіді. Голови присутніх відірвалися від Лемешка. Але не всі. Дехто чекав, що ось-ось назовуть і прізвище винуватця.

— Я сподіваюся, що ті, хто почуває за собою провину, виступлять і розкаються перед усім колективом. Не чекаючи віклику,— з таким закликком звернувся до зборів Стовпченко і, переплигуючи зором з ряду на ряд, застиг на місці, де сидів Лемешко.— Я сподіваюся й чекаю. Так буде краще.

Лемешко не тільки почервонів ще густіше, а краплинами поту покритися. Він щось сказав сусідові справа, але той відвернув голову і заходився шарити по кишенях.

Сусід зліва — відкинувся на спинку так, що ніби опинився в задньому ряду.

— Ну, зараз цей Лемешко розколеться, — злорадно прошепотів Дубина, нагнувшись до Стуса. — Ти ж бачиш, що Стовпченко фактично звертається до нього? І недвозначно.

— Та вже не тільки я, всі це бачать, — розчаровано мовив Стус, бо все ще не міг повірити, щоб Лемешка можна вважати «несуном». — А ніби порядна людина, — висловив він свій сумнів Дубині.

— Отож і воно — «ніби», — вхопився за те слово Дубина. — Ніби й порядна людина, а насправді — злодій. Я собі уявляю, як він себе почуває цієї миті. Хе-хе!

— Чекай, — спохопився Стус. — Таж його портрет серед передовиків. Днів три тому помістили в другому ряду. Я сам бачив.

— Нічого, — засовався Дубина. — Він заgrimить, і його портрет слідом за ним. Хе-хе!

— Але чим це скінчиться на зборах? — дивувався Стус. — Він же на нього тільки поглядає, а прізвища не називає.

— А ти чув, що сказав Стовпченко? — сіпнув Стуса за рукав Дубина. — «Я сподіваюся, що ті, хто почуває за собою провину, виступлять і розкаються перед усім колективом».

— Тоді я Лемешкові не завидую, — зі співчуттям зітхнув Стус.

— Я теж, — задоволено потер долоні Дубина. — Але Стовпченко свого не попустить. Він змусить виступити.

— Президія чекає, — ніби на підтвердження думки Дубини, звернувся до присутніх Стовпченко і стрельнув очима на Лемешка.

Зал застиг у чеканні. Погляди багатьох були спрямовані туди, куди дивився Стовпченко.

— Нехай Лемешко й скаже! — розриваючи тишу, кинув Дубина. — Нам же всім ясно, до кого, як то мовиться, чарка п'ється. Нехай чесно в усьому зізнається, а ми послухаємо і висновки зробимо!

— А при чому тут Лемешко? — запитав Стовпченко, перекинувши свій допитливий погляд на Дубину. — Власне, ми від вас чекаємо слова. Так, так. Саме від вас! Бо й запізнюєтесь, і перекури часто робите, і брак допускаєте, і...

— Та ми... Та я... — розгубився Дубина. — Будемо старатися. Тільки ж ви так щільно дивилися на Лемешка... Виходить, що й він?..

— А-а, ви ось про що,— засміявся Стовпченко.— На Лемешка я дивився просто так. Для орієнтиру. Я коли й не виступаю — знаходжу собі точку, на якій зупиняю погляд. Не точку, а обличчя гарної людини. Це мені допомагає зосереджувати думку. А вам ось що в голову влізло! Це справді дещо смішно. Але давайте говорити серйозно! І почнемо з вас!

ЛЮКСОВИЙ НОМЕР

Минуло хвилин з десять, як я поселився в готелі. Кімната тісенька, на три ліжка. Вікно в двір, захаращений тарою, залізними трубами, якимись дерев'яними каркасами. Але спасибі їй за те. Ночувати є де.

Не встиг викласти з чемодана необхідні речі, коли хтось стукає.

— Можна? — лагідне запитання.

— А чого ж. Прошу! — відчиняю двері.

— Здрастуйте! — Чоловік у сірому костюмі, білій сорочці з яскравим галстуком шанобливо кланяється.— Пробачте! Дівчата не те зробили,— виправдовується він.— У нас є можливість перевести вас в окремий номер. Люксовий.

— Навіщо? — застиг я, тримаючи в руці мильницю і тюбик зубної пасти.

— Там зручніше. Ходімо.— Акуратний чоловік з готовністю простягнув руку до мого чемодана.

— Я сам!

Вхопивши чемодан, я рушив з кімнати. В кінці коридору, біля прочинених дверей, стояла жінка з високою зачіскою і двома рядами золотих зубів. Вона привітно посміхалася.

— Пробачте! — мовила грудним голосом.— У нас там нова працівниця. Ще без досвіду. Але добре, що хоч швидко зорієнтувалася. Заходьте!

Мене гостинно прийняв номер «люкс». З двох кімнат, ванної, передпокою. У передпокої — холодильник. У вітальні — телевізор. Кольоровий. На полірованому столику. А ще ж письмовий стіл і телефон.

— Влаштовуйтеся! — знову ввічливо вклонився молодий чоловік у сірому костюмі.

— Переселяйтесь! — повторила жінка з золотими зубами.— Це наш директор,— шепнула вона, коли той зник за дверима.— Здібний і перспективний керівник.

«Що за дивина? — подумав я, коли й жінка вийшла з номера. — То не міг допроситися місця, а тепер така увага». Та не встиг я розкласти своїх речей, як знову постукали. — Можна? — ніжний жіночий голос.

— Заходьте! — гукнув я.

Зайшла чорнява дівчина з кошиком, з якого виглядали пляшки.

— Це вам, — попрямувала вона до холодильника. — Мінеральна. Пізніше я ще принесу.

— Навіщо ж ви мені? — зніяковів я.

— Така вказівка, — ніби виправдовуючись, сказала вона.

І пішла.

«Такого зі мною ще не траплялось, — знизав я плечима. — Не інакше, як вступило в дію якесь пове положення по обслуговуванню в готелях. Присмно. Давно пора».

Мої думки порушила нова відвідувачка.

— А я вам ще одну подушку принесла, — рушила вона до ліжка з чималим згортком в руках. — Щоб вище і м'якше. По собі знаю: низько голова лежить — ніякого тобі сну.

— Спасибі! — розчулився я, згадавши, як у вагоні мучився, всю ніч підкладаючи кулак під малу подушину. — Це ви самі до такого додумалися?

— Вказівка! — загадково підняла палець жінка. — Нам що скажуть, те й робимо. Може, вам і ковдру запасну?

— Ні, досить однієї. А телевизор працює? — запитав я, аби хоч щось сказати.

— Точно не скажу, але я миттю, — розгубилася жінка.

«І чого вони так забігались? — цікавило мене. — Щось-таки нове в побуті з'явилося. Ну, молодці».

В двері постукали.

— Можна! — гукнув я, не розуміючи, хто і чого ще сюди добивається.

Зайшов білоголовий юнак у чорній спецівці.

— Я перевірю роботу телевизора. Можна? — звернувся до мене, ніби я тут був головним господарем.

— Перевіряйте! — кинув дещо різко, бо мені не давали спокою.

Та й на тому не скінчилося. Ще не встиг нагрітися телевизор, як до кімнати, не постукавши і не спитавши дозволу, зайшла огрядна тітка з щіткою й ганчіркою в руках.

— Наказали ванну ще раз помити, — буркнула мені. — Позавчора ж мила, а вони знову! — кинула сердито. — Та тут же ніхто й не живе. А вони...

Коли нашестя припинилось, я сів до столу й заглибився в документи, з якими мав піти у відповідні організації.

Хтось тихо зайшов. Не обзиваючись.

— Хто там? — запитав я, не повертаючи голови.

— Це я, — деренчливий жіночий голос. — Ось принесла.

Я оглянувся і побачив жінку з рулончиком рожевого паперу.

— Дайте спокій! — стримуючи роздратування, сказав я.

— Моб діло таке, — відгукнулася жінка, — послали — йду, наказали — роблю.

Я сподівався, що це були останні відвідини. Аж ні. Через хвилин п'ять до мене зайшла уже знайома мені жінка з високою пишною зачіскою.

— Ну, як влаштувались? — шанобливо запитала. — Претензій нема? Скаржитись не будете?

— Сідайте! — запросив я відвідувачку, маючи намір дещо її розпитати.

— Дякую, — вмоцнюючись на стільці, посміхнулася жінка. — О, та у вас, бачу, й стільців малувато. Зараз я розпоряджуся. Бо хтось до вас у гості прийде, а воно й сісти ніде.

— Дякую! Вистачить! — замахав я руками, боячись, що мені так і не дадуть спокійно пожити в цьому розкішному номері.

— А скажіть, будь ласка, — пильно дивлячись мені в вічі, запитала жінка, — ким вам доводиться Данило Терентійович?

— Який це — Данило Терентійович? — не зрозумів я запитання, але раптом згадав відоме ім'я в адміністративних колах і все збагнув. — А-а-а, ви маєте на увазі цього Данила Терентійовича?

— Так, — аж витягнула шию жінка. — Саме його.

— Уявіть собі, ніким він мені не доводиться, — сказав я. — Просто однофамілець.

— Жартуєте? — насторожилась жінка і підвелася.

— Ні. Цілком серйозно. Можу навіть заборжитись, — мовив я, помічаючи, як на усміхнене мить тому обличчя жінки насуваються грозові хмари.

— Нічого мені жарти! — кинула жінка. — Ти бач!

На тому вона й пішла, грюкнувши дверима.

«Ну, тепер вони таки дадуть мені спокій, — подумав я. — Задовольнили свою цікавість».

Та за хвилину все закрутилося чорним вихором.

Першою влетіла уже знайома жінка, кинулася до ліжка і згребла щойно принесену подушку.

— Кому три, а кому нічого! — пробурмотіла сердито.

Не встиг я отямитись, як чорнява дівчина влетіла в пе-

редпокій, мовчки забрала пляшки з мінеральною водою і вимкнула холодильник.

За нею вже човгала капцями огрядна тітка. Ця вихопила рожевий рулончик паперу, допитливо звіряючи, чи він ще не початий.

— Газет он стільки, а їм спеціальний папір подавай! — бубоніла, навіть не дивлячись на мене. — Тілігенція! Конфорту їм хочеться!

Та й це ще не був кінець. До мене прийшла дівчина, котра приймала в готель.

— Совість треба мати! — накинулась. — Йому, бачиш, тісно, а на мене всі напалися. Переходьте в той номер, куди я вас оформила! І то негайно!

— Але ж... — розвів я руками. — Мене сюди перевів сам директор. Я піду до нього! Я буду!..

— Нікуди ви не підете. Директора нема, — охолодила мене дівчина. — І взагалі, в цей номер ми поселяємо тільки... Та яке вам діло до того, кого ми сюди поселяємо?! Їздять тут всякі самозванці!

Я зібрав свої речі і переніс в той тісний номер на три душі, вікно якого виходить у двір, захаращений всіляким хламом.

«Нічого, — заспокоював сам себе, — перебути маю де. Не на вокзалі». Але десь у душі відлуповало: і чому я справді не родич отого відомого Данила Терентійовича?

МОЖНА ЖИТИ...

Після основної доповіді всі чекали появи Басистого. Ось-ось має під'їхати. Не то «Жигулі», не то «Волгу» послали за ним. Запрошеним на співбесіду так і сказали:

— Щоб у вас, шановні, розвіялись будь-які сумніви, ми вам звідти привеземо Басистого. Хай розповість, як там і що. А ви вже тоді остаточно вирішите: їхати чи ні?

— А хто такий Басистий? — запитав один із запрошених. — Якийсь начальник тамтешній?

— Ні, не начальник. Він такий же, як і ви всі. Тільки в Басистого кінчається термін путівки. Він все знає. Все бачив. Все пережив.

— Ну, ну! — загуло в залі. — Послухаємо. Аби тільки швидше. Щоб хоч пів на сьому нас відпустили.

Саме цієї миті відчинилися двері і до залу зайшов кременний, банькоокий чоловік з дещо брезклим, але відгодіваним обличчям.

— Прошу, Василю Петровичу! — супроводжуючий ввічливо взяв під лікоть Басистого. — Розкажіть ось цим товаришам все, як воно є.

Басистий, не без гордості, став обличчям до публіки, що складалася десятків з двох чоловіків різного віку. Були тут уже пом'яті. Були — середньої кондиції. І навіть кілька ще молодих, але таких, що побували в бувальцях «вільної стихії звичаїв».

— Нехай на трибуну підніметься! — вигукнув хтось з залу. — Щоб ми його всього бачили!

— Правильно! — підтримала публіка. — На трибуну!

Басистий неквапно, поважно піднявся на підвищення і став за трибуну. Простеньку, з фанери, що нагадує вповдзь розпиляну діжку.

— Починай! — гукнули.

— Послухаємо! — кинув хтось іронічно.

— Тільки правду! — застеріг хтось. — Нас на голий гачок не впіймаєш!

— Я своїми словами, без папірця, кхе-кхе! — прокашляв у кулак Басистий. — Скажу вам головне: жити там можна.

— Ге! — долинуло з залу. — Жити скрізь можна. Навіть на полюсі. Ха-ха! Ти конкретно!

— Про умови давай! Про умови! Як воно там?

— Умови нормальні, — лаконічно відповів Басистий, не розуміючи, чого добивається публіка.

— Шамовка яка там? Як харчують?

— Харчують нормально. Три рази на день, — мовив Басистий. — Я маю на увазі основне харчування: сніданок, обід, вечеря. А ще ж...

— Що там — ще? — гарячкували присутні.

— Ну, ще там підвечірок, а на ніч — кефір.

— Ге-ге-ге! — загигав хтось задоволено. — Нічого!

— Не гигає! — зашикали в залі. — Нехай ось товариш скаже, яка там калорійність?

— Відносно цього не турбуйтеся, — заспокоїв Басистий. — Умови санаторні. Калорійність на високому рівні. Та ви на мене погляньте! — Басистий задоволено засміявся і погладив себе по животу. — За три тижні два кілограми набрав. Було вісімдесят сім, зараз — вісімдесят дев'ять. Це чистої ваги. Без одягу.

— Меню? — ще допитувались присутні.

— Крім борщів, котлет і шніцелів з гречаною кашою чи картопляним пюре, дають ще баличок, шпроти, лосось, сайру. Ну й всякі там салати. Кажу ж: жити можна!

— Житлові умови? — ще запитання.

— Люкс! — підняв великий палець Басистий. — Палати на двоїх чи на чотирьох. Білизну міняють раз на тиждень. На стінах картини, на підлозі — килими. Тумбочки, лампочки, три рушники. Ну й інше там.

— А мило? А зубна паста? А щіточка?

— Мило дають. Зубну щіточку й пасту треба брати з дому, — розвів руками Басистий. — Але хіба то така вже проблема? Дурниці!

— А відносно роботи? — тривожний голос з залу.

— Робота тяжка? — ще одне запитання.

— Що ви за роботу питаєте?! — перебив третій голос. — Робота не вовк. Нехай краще скаже про культурні міроприсмства!

— На вищому рівні! — вигукнув Басистий. — Все, чого ваша душа забажає, будь ласка!

— Конкретно!

— Прошу! — звійшов в азарт Басистий. — Кожного вечора кіно — раз. На кожному поверсі кольоровий телевізор — два. Бібліотека, де повно пригодницької літератури, — три. А ще ж філармонія приїжджає, а ще ж циркові атракціони... А головне — художня самодіяльність. Тільки привезуть вас — одразу голос перевірять, чи танцювати вмісте. І в гурток. Хормейстри й концертмейстри знаходяться серед нашої братії.

— А робота? — знову той же тривожний голос.

— Досить проста й легка, — сказав Басистий. — Догляд за подвір'ям, чергування на кухні. Та ще поратися в саду.

— Так, так. Робота, значить, нас не обмине? — колюча репліка. — А як з вихідними?

— Два! — Басистий підняв два пальці правої руки. — Субота й неділя. Ага, мало не забув. Вранці фіззарядка. Перед сном — прогулянка на годину.

— Щось ти, друже, про все сказав, а про лекції — ні слова, — репліка до Басистого.

— Лекції в. Пробачте, що якимось обійшов це питання, — зніяковів Басистий. — Дві-три на тиждень.

— Тематика?

— Анти, анти... Ну, самі розумієте, спеціалізована тематика, — доповів Басистий, — виховавча.

— А чого це палати там то на два, то на чотири чоловіки? — поцікавився хтось. — А по три немає?

— А-а-а, таки закортіло дізнатись? — посміхнувся Басистий. — Контингент там такий, що збиратися по три не рекомендується. Щоб не наштовхувало на думку...

— Га-га-га! — розляглося в залі.— Га-га-га! Хитро придумано. Щоб, значить, і з думки все витравити? Га-га-га!

— Ну, то як? — запитали в присутніх, коли Басистий під дружні оплески закінчив розповідь.

— Та чого там,— почувся не досить впевнений голос з залу.— По всьому видно, що жити там можна. Особисто я — за. Та й дружина моя обома буде — за.

— Можна жити! Можна! — загуло вже дружно в підвальному залі.— Пишіть!

Нова група на лікування від алкоголізму набрана. Вирішальну роль в цьому відіграв простий, але аргументований фактами виступ Басистого.

ЗУСТРІЧ З МОНОМАХОМ

У пошуках цікавої робітничої династії я натрапив на унікальне прізвище. Воно красувалося під збільшеним фотопортретом уже немолодого, але досить симпатичного вусаня на Дошці пошани біля воріт одного з великих заводів нашої столиці.

«Володимир Мономах»,— з трепетом душевним прочитав я в надії, що несподівано знайшов далекого потомка князівського роду часів Київської Русі.

У відділі кадрів мені охоче дали адресу знаменитого фрезерувальника, дещо розповіли про методи його роботи, але призналися, що родоводу його не знають, а над походженням цього прізвища взагалі не замислювались.

— Спасибі й за те,— подякував я. А ввечері, збираючись до ушлявленого новатора, навіть заглянув до енциклопедії, щоб хоч щось вивудити з глибини сторіч. «Володимир II Мономах (1053—1125), князь смоленський, чернігівський, переяславський, а з 1113 року великий князь київський. Боровся проти феодалних міжусобиць...».

Незабаром я сидів у гарній затишній квартирі за чашкою чаю і мавприємність поговорити з самим господарем.

— Так оце ви й є Мономах? — запитав я з ноткою жарту.

— Якщо не вірите очам, то можете помацати,— весело відповів господар і хвацько підкрутив сивуватого вуса.

— І Володимир? — в тон господареві запитав я.

— Власною персоною,— розправив широкі груди господар.

— Тільки не II-й?

— III-й — засміявся мій співрозмовник.

Я дещо розгубився.

— Нічого дивного,— заспокоїв мене Мономах.— Діда

мого звали Володимиром, батька Володимиром, мене також. Виходить — я третій.

— То ви такі з тих Мономахів? Що колись, колись?..

— Навряд, — розчарував мене господар. — Але що з князів, то це точнісінько.

— Як? — здивувався я.

— Дуже просто. У нашого роду було прізвище Князь. За що мій дід і поплатився колись. Пішов дід до пана, що приїхав у свій маєток з Петербурга, просити лісу на хлівець. Слуга й доповів панові: «Там до вас Князь». — «Проси», — каже пан. Дід мій заходить у світлицю, постоломи на килим — туп. А пан очі вирячив, аж затрусився. «Ти хто такий?» — «Князь», — каже дід. — «Чий ти?» — тупотить пан. «Ваш, паночку», — зігнувся в поклони дід. «Ану, виведіть його на двір та дайте так, щоб іншим наука була!» — гримнув пан до слуг. І прийшов наш дід додому з посіченою спиною. Не плакав, не стогнав, тільки кулаком помахав. А тут 1905 рік настав. Пустив наш дід півня панові, та й подався десь на заробітки.

— А як же ви Мономахом стали?

— Це вже від батька нашого, — відповів з гордістю Володимир Володимирович. — Батько мій до Жовтня революціонером був. Тоді й кличку партійну дали йому — Мономах. Нині це вже наше офіційне прізвище. Всієї робітничої династії.

— Так що фактично ви до тих Мономахів зовсім не причетні?

— Ну чому ж? — весело мовив господар. — Ми потомствені кияни, відомі на заводах спеціалісти, представники його величності робітничого класу, а хіба це менше від князівського звання?

Нашу розмову перервав русявий хлопчина, що забіг до кімнати і видерся дідусеві на коліна.

— Знайомтесь, Володимир Мономах! — засміявся прославлений фрезерувальник. — Вірю, що й він продовжить традицію нашої династії. Не підкачаєш? — звернувся він до онука.

— Не підкачаю, — прошепелявив Володимир IV Мономах і міцно обійняв дідуса за шию.

МИТІВА РЕАКЦІЯ

Цю несподівану звістку приніс у відділ Валерій Сурженко.

— Товариство! — сказав він урочисто й загадково. —

Готуйтеся до поздоровлень, а можливо, й до черетряски у нашому закладі! Є надзвичайна новина!

Всі ніби закам'яніли, втративши рух і мову. Бо знали, що інформація Сурженка безпідставною й дріб'язковою не буває. Тільки шість пар очей, спрямованих на свого колегу, горіло цікавістю: «Що стряслось?»

— На місце Медоноса призначено Забортного! — окинувши поглядом принишклих товаришів, завершив повідомлення Валерій Сурженко. — Є наказ. З завтрашнього дня Забортний приступає до виконання своїх обов'язків. Вирок, як говориться, остаточний і оскарженню не підлягає! — іронічно мовив Сурженко і, з полегшенням зітхнувши, всівся за свій робочий стіл.

— А чого ж, — порушивши гнітючу тишу, обізвався Корч, — рішення цілком справедливе і своєчасне. Особисто я вітаю. Медонос нічим себе не зарекомендував, а ось Забортний...

«А ось Забортний, — уже подумав Корч, — і Медоноса не вартий. Так собі. Вискочка. Підлабузник. Майстер підкочуватись до людей впливових. Ну, тепер він кар'єру зробить. Далеко піде. Аж доки хтось не розкусить його та не зупинить».

— Так ось я й кажу, — злякавшись, щоб хтось не розгадав його думок, виголосив Корч, — що Забортний — це саме та кандидатура, яка відповідає своєму призначенню.

— Дуже мудро, що керівником призначили людину з нашого середовища, — поспішив підтримати Корча уже немолодий Трубенко, який за довгі роки праці так і не висунувся на вищу посаду. — Ми Забортного знаємо, він нас. А уявляєте, якби когось чужого до нас прислали?

«При чужому, може б, я й утримався на своєму місці, — сам себе пожалів Трубенко, — а Забортний мене першого викурить. Треба ж було мені ляпнути на його адресу оту дурну репліку про безталанну дисертацію. А слово — не горобець. Позавчора всі мовчали. Вчора ще мовчали. А завтра донесуть. Котрийсь неодмінно постарается. Щоб у нового начальства прихильність завоювати. Чи міг я подумати, що все так обернеться?»

— Дивно. А позавчора що ви казали? — обізвався новачок, Миша Дудник, блиснувши поглядом на Трубенка.

— А що ж я такого казав позавчора? — втягнув шию в плечі Трубенко, ніби його хто збирався вдарити по голові. — Нічого й ні про кого я не казав.

— Як це — ні про кого? — скипів Дудник. — А про Забортного. Забули? Коротка ж у вас пам'ять.

— То йди вже та вислужуйся! — скипів Трубенко. — Може, швидше вгору підеш. Є ж такі, що заради власної вигоди ладні когось затоптати!

— Я не збираюся ні до кого йти й вислужуватись, — образився Дудник. — Мені все одно, хто тут буде керувати. Свій, як ви кажете, чи чужий. Моє діло працювати. Мене особисто й Медонос влаштував. Та й вас, сподіваюсь, влаштував, доки не звільнили. А тепер, бач, він уже не такий!

«От заварилася каша, — позираючи на колег, потер руки Степан Бурий. — Так і чекай, що почнеться перетурбація. Не знати, чи Забортний змінить напрямок роботи, а кадри він поміняє. Тут потрібна пильність і пильність. Ото завтра ж треба якось вловити цього честолюбця та розповісти, як у нашому відділі перемивають його кісточки. Бо не я, то хтось інший випередить мене».

— Навіщо ви цю веремію підняли?! — втрутився Бурий в суперечку між Трубенком і Дудником. — Ми ж знаємо Забортного як розумну людину. І він сам у всьому розбереться.

— Дуже вірно сказано! — підхопив Яківчук, що досі прислухався до розмов товаришів. — Забортний — досвідчена і мудра людина. Сам вирішить, з ким йому працювати далі, а кому, може, й порекомендувати поміняти місце. Життя — складний діалектичний процес. Воно застою не любить.

«Треба Забортного негайно запросити до себе в гості, — подумав, замовкнувши. — Тепер він так легко не погодиться, буде ламатися. Але вміючи всього можна досягнути. А там і дружбу варто завести. Доки ніхто до нього ще не приліпився. І як воно ото в житті буває: такий собі рядовенький, навіть сіренький, а дочекався он якого висунення. От тобі й діалектика. А як тепер з Медоносом бути? Порвати дружбу? Доведеться. Хоч і не дуже зручно. Але Забортний не потерпить, щоб з Медоносом і з ним. Розгнівається Медонос? Дурниці. І взагалі, що він мені тепер зробить? Його вже минулося».

— А його вже затвердили? — раптом запитав Молько, завжди мовчазний і похмурий чоловік, який мав відому всім звичку перебирати губами, ніби читаючи якісь таємні заклинання.

— Є наказ, — коротко уточнив Валерій Сурженко.

— Наказ і затвердження — не одне й те саме, — заперечив Молько. — На місці призначать, наказ напишуть,

а там,— він показав пальцем на стелю,— візьмуть та й не затвердять.

— Буває,— розсудливо погодився Сурженко.— Але з Забортним цього не станеться. Тут усе на гранітній основі.

«Гранітну основу також можна зруйнувати,— зловтішно подумав Молько.— Ось сяду, напишу аргументовану анонімку, і з твоєї «гранітної основи» тільки уламки полетять. А я це зроблю неодмінно. Нехай не задирає носа цей Забортний. Подумаєш, кадру знайшли».

А до всіх Молько піднесено сказав:

— Є ідея. Ходімо та від душі поздоровимо нашого славного Забортного. Адже для нього й для нас це така радісна подія!

ПОХМУРИЙ ЧОЛОВІК

Фанаса Шкуру перед від'їздом за кордон викликали в установу без вивіски і впхнули в кабінет до якогось панка на дружню розмову.

— Ви, пане Шкуро, знаєте, чого їдете в країну, яка колись була і вашою батьківщиною? — запитав блідий, вилупатий панок, навіть не запросивши свого відвідувача сісти.

— Подивитися на пам'ятники старовини, архітектури й культури,— відчеканив Фанас, радіючи, що, як молитву, запам'ятав витлумачену мету свого туристського турне, і сумуючи, що й досі не поміняв свого огидного прізвища на якесь більш милозвучне.

— Свої обов'язки затирили? — запитав панок.

— Затямив,— підтвердив Фанас.— Будьте певні!

— Де ви будете шукати «об'єкт» для розмови, зміст якої потім можна буде передати на Радянський Союз?

— Біля забігайлівок, пивничок...— бадьоро чеканив Шкура, задоволений, що його посилають з цілком таємною місією. А це ж он як оплатиться! Тоді й прізвище легше поміняти.

— Дурню! — навіть не вибачившись, вигукнув панок.— Телецію! Ви ще біля сортирів шукатимете собі гідного співрозмовника! Та ви знаєте, що в забігайлівці чи пивничці не збагатитесь жодним фактом, який би пригодився для нашої пропаганди? Вас там самого, як зюю, накачують пивом на дурничку, жартами почастують, та й годі. Хіба ви не знаєте феноменальної доброти радянських людей? Хто вас інструктував?

— Сиволайий,— твердо мовив Шкура, збагнувши, що за

свою нерозторопність хоч якусь долю вики можна звалити на ближнього.

— Видно, такий самий товкач, як і ви, — злісно буркнув панок і сплюнув мало не в обличчя Фанасові. — Так ось, уважно слухайте, що я вам підкажу й пораджу! Піяких пивничок! Розмову заводити тільки з особами, незадоволеними своїм життям, порядками. Второпали?

— Та воно-то так, але ж треба кумекати, — розгубився Фанас.

— А вас що, хтось мішком із-за вугла огрів по кумекалу, що так туго мислите? — приснув сміхом панок. — Думайте!

— Як я дізнаюся, хто чим незадоволений? — геть розгубився Шкура. — Хіба в нього на обличчі написано?

— Ось, ось, — вхопився за ниточку панок. — Молодець! Докумекав! Хвалю! Незадоволення саме на обличчі й написано. Тільки треба уміти його прочитати. Й розшифрувати. Зможете?

— Та зможу! — запевнив Шкура, відчуваючи, що втрапив панові з відповіддю.

Після однієї з поїздов по місту Фанас Шкура влучив момент, вибрався з готелю і подався в парк, на гірку. Він помилювався плином могутньої ріки, перепоясаної красивими мостами, сягнув поглядом зарічанських далей, де, як згряя велетенських лебедів, білили нові житлові масиви, потім перескочив на чорний хрест князя Володимира, що стояв нижче, на уступі гори. Та, згадавши про свою таємну місію, взявся придивлятися до публіки, що барвисто цвіла по всіх алеях. І ось націлений зір Фанаса вихопив постать чоловіка, що самотньо сидів на лаві і своєю похмурістю ніби відганяв усіх від себе.

«Він, — тенькнуло в грудях у туриста. — Це мій, точно».

— Не потурбую? — люб'язно запитав Шкура, виявляючи готовність сісти.

— Сідайте! — буркнув чоловік і аж скривився.

— Біда? — згадуючи настанови панка, зі співчуттям запитав Фанас.

— Біда, та ще й яка, — ніби нехотя, погодився чоловік.

— Навіть ось на цю красу не хочеться дивитися? — намагався підігріти розмову Шкура.

— Яка там у чортового батька краса, коли світа божого не бачу! — підтвердив похмурий чоловік.

— Допікають? — звертав розмову на свою стежку Фанас.

— Жити не дають, — погодився чоловік. — Ані вдень, ані вночі покою нема. Хоч вішайся.

— Голубчику! Самогубство — не кращий вихід із становища, — потер руки Фанас. — Боротися потрібно! Боротися! — повторив він, мало не танцюючи від щастя, що знайшов такого співбесідника. — Про харчі хоч думаєте?

— Думаю. Але хіба тут до їди, коли життя не миле? — скривився чоловік.

— Кажете, життя не миле? — засовався на лаві турист.

— Ладен у річку кинутись, аби не мучитись, — похмурий чоловік тільки тепер глянув на свого несподіваного співрозмовника.

— Ще раз повторюю, це не вихід, — уже наполягав Фанас. — Кинутись у воду — відступ, боягузство. А треба діяти! І вас завжди підтримають. Ви знайдете однодумців. І то таких, що охоче допоможуть. Ви, пробачте, хто такий?

— Я бригадир будівельників.

— Ехе-хе! І так бідуєте? — вхопився за слово Шкура.

— Хто це вам сказав, що я бідую? — випростався чоловік.

— Ну, скаржитесь, що світа божого не бачите.

— Чекай, чекай, а хто ти такий, що так мені співчуваєш? — ще пильніше глянув на сусіда по лаві чоловік. — Ти часом не з тих? Не з туристів, котрі по людські душі до нас їдуть? То я тобі одразу все викладу. Без навідних питань.

— Ви вгадали, — зрадів Фанас своїй удачі. — Ви мені ще прізвисьце своє скажіть, ім'я, а ми все в передачу вмонтуємо. Майте на увазі, це не так собі, не без гонорару. У нас платять...

— Ах ти, шкуро! — схопився на ноги чоловік. — Так оце ти мені пропонуєш таку гидоту?! У мене, приблудо, зуби болять, то я скажусь, бо до лікаря все не наважуся йти. А ти, шкуро! Ось я тобі як «вмонтую» в нахабну пику!..

«І як він моє прізвисьце взяв? — вирвавшись з цупких обіймів будівельника, не долічившись гудзиків на піджаку й сорочці, перелякано думав Фанас, замкнувшись у номері готелю. — З чим же я повернуся додому? Що мені на те мої пани скажуть? І який я тепер матиму за те гонорар? От тобі й похмурий чоловік! Щастя, що хоч ребер мені не перерахував!»

КАРАНТИН

Тепер скрізь тільки й чуєш:

— Ой, людоньки, не доведи доле захворіти, ніхто тобі не допоможе, ніхто не одволає!

— Бо нинішні лікарі нічого не знають!

— А таблетки й порошки в аптеках такі, що зовсім не допомагають! Хоч пий їх, хоч не пий! Сама хімія!

— То як же його рятуватися?

— Тільки травами! Настоями різними!

— А ще до знахарів треба їхати! Ті, кажуть, всі недуги виліковують.

А я собі сміявся, те чуючи, не вірив. Бо, нівроку, здоровий. Аж якось, роздягаючись, щоб під душем помитися, глип,— а в мене біля самісінького пупка пляма червона. З фіолетовим відтінком. І ніби мозоль. В жар мене кинуло. Потім — у холод. Звідки, що?

— Болить? — запитала дружина, торкнувшись пальцем тієї плями і того мозоля.

— Ніби не болить.

— Мені колір не подобається. Ота синюшність. Не падав?

— Ні.

— Може, де вдарився?

— Теж ні.

— У воду не лізь! Зодягнись! — наказала дружина з дрожем у голосі.

Вночі я не міг і очей склепити. Від нервового напруження.

— Не спиш? — допитувалась стривожена дружина.

— Не сплю,— признаюсь.— Доведеться завтра до лікаря.

— Ні в якому разі! — перелякано кидає дружина.— Ти знаєш, куди вони тебе запроторять?

— Куди? — питаю з жахом.

— В онкологічний. А там операція, хіміотерапія. А там... Ой, горенько мое! — схлипнула.

— Що ж робити? — сідаю на ліжку. Бо в животі похололо, в горлі пересохло.

— Завтра ж у Кульбаки поїдеш. До Мотрони. То єдиний порятунок.

— А ти думаєш, що в мене?.. — схлипнув і я.

— Я нічого не думаю,— уже твердо сказала дружина,— але завтра ж поїдеш до Мотрони! Доки не пізно!

На завтра годин за п'ять дістався автобусом до Кульбаків.

— Де тут?.. — тільки-но розтулив я рота, щоб запитати адресу, як мені й відповіли:

— Ви, напевно, до Мотрони? То це не в самих Кульбаках. Тут є хутір. Кілометрів за три.

Хутір я знайшов. А питати, де Мотря-зцілителька, уже й не довелося. Сам побачив. Ще до крайньої хати не дійшов, а там — людей! Машин! Ну, не збрехати, як на Сорочинському ярмарку. І до хати черга.

— За ким буду? — запитую, прилаштовуючись за животатим дядьком.

— За мною молода пара, — буркнув той не оглядаючись. — Он туди, під грушу пішли.

— Який тут порядок? — з деяким ляком оглянувши різнобарвний натовп, питаю животатого.

— Всі в одну чергу.

— А що вона лікує?

— Все: радикуліт, діабет, сухоти, виразку, падучу, рак, глухоту, сліпоту, чоловічу слабкість...

У мене запаморочилось в голові. Черга, як ріка.

— Це ж скільки днів тут доведеться простояти? — сам собі кажу.

— За годину розсмокчеться, — заспокоює мене чоловік. — Я вже тут був. Пройдемо карантин, а там і ліки отримаєм.

— А що це — карантин? — жахаюсь.

— Скоро дізнаєтесь, — махнув рукою животатий і, видобувши з кишені піджака скибку хліба й шмат ковбаси, заходився уписувати, гучно чавкаючи.

Не стоїться мені на місці. Хвилювання мучить. В поліклініці п'ять-шість у черзі, і то вже незручність. А тут юрба: чоловіки, жінки, молоді люди. Хто з палицею, хто на милицях, хто з червоною пікою, що цеглини просить. За мною вже теж хвіст чималий. Хочеться душу відвести.

— Перший раз? — питаю симпатичну жіночку.

— Перший, — хитнула головою.

— Що ж вас пригнало?

— Чоловік п'є, — зітнула. — Що заробить — прогуляє.

— То чого ж не він приїхав?

— Хіба його виженеш? Та, кажуть, Мотря й заочно виліковує.

— А в мене безсоння, — хвалиться широкоплечий чоловік. — Вдень, як дохла муха, а вночі не бере.

— Чим же це Мотрона лікує? — добиваюсь у співрозмовників.

— Ясне діло, травами. Відваром із трав.

— Усі хвороби відваром? — дивуюсь.

— Звичайно, всі. Тільки різні дає пропорції. Кому тут, на місці, кому додому відпускає.

— Що ж то за відвар такий? — розмірковує вголос.

— Ба-а-ль-зам, — протяжно цідить чоловік. — А бальзам — це суміш трав. Там і подорожник, і звіробій, і корінь валеріани, і лопухи, і ягода глоду, і м'ята, і материнка, і петрові батіжки...

Доки ми говорили, на подвір'я вийшов високий рудоволосий парубок у чорному заяложеному халаті. Він вистроював групами людей, що вже побували в хаті, і щось їм пояснював.

Тим часом моя черга наближалася до порога. Хто переступав той поріг, раптом замовкав у чеканні чогось важливого й несподіваного. За хвилину і я, через голови людей, міг заглянути в хату.

Мотрона-зцілителька сиділа на саморобному дерев'яному кріслі, поставивши ноги на низенький ослінчик. Біля неї стояла тумбочка, на тумбочці лежало кілька товстих, досить потертих і пожовклих книжок. Зцілителька запнута у велику чорну хустку без квіточок. З-під хустки вибивалося ще буйне, хоч і пересипане сивиною, волосся. Очі карі. Посаджені глибоко. На носі, рівному і довгому, окуляри. Але вони на самому кінчику. Тому в оглядинах пацієнта участі практично не беруть.

Кожний, хто підходить, кладе на тумбочку червінця. Але ті гроші тут же загібає худа, з кістлявими пальцями рука і кидає за тумбочку в якусь посудину чи сумку.

— Що у вас? — пронизуючи поглядом питає жінка у пацієнта, що наблизився до неї.

— Шлунок болить.

— Після карантину одержите ліки, — кидає Мотря.

— Спасибі!

— Що у вас?

— Ломить у попереку. Куди й не зверталась, куди й не...

— Не треба розповідати! Після карантину одержите ліки!

— Що у вас? — звертання до нової людини.

— Заміж вийшла, рік прожили, — зашарілася молодичка, опустивши очі, — а дитинки нема.

— Після карантину одержите ліки! — пролунало.

— Що у вас? — уставилась на міцного чоловіка Мотря, кинувши за тумбочку цупку десятку.

— Якась шишка виросла — ось тут, під рукою. Я вам зараз покажу, — заходився знімати сорочку чоловік.

— Не треба! — владний жест худої руки. — Після карантину вам відпустять ліки.

— Але що в мене може бути? — не відходив пацієнт.

— Пухлина велика?

— З голубине яйце.

— Може бути злоякісна. Але приймете ліки — минеться. Щастя ваше, що до мене приїхали.

Мене пройняв дрож. Але відступати було пізно. Поклавши червінець, став, як укопаний.

— У вас? — просвердлила мене поглядом Мотрона.

— На животі щось, — замогильним голосом мовив я.

— Де саме?

— Біля пупка.

— Чирка? Бородавка?

— Пляма. І якийсь мозоль. Подивіться, — висмикнув я сорочку.

— Нема мені часу дивитися! — відрізала зцілителька. — Вас багато, а я одна. Після карантину прийдете по ліки!

У дворі, куди я вийшов через інші двері, людей юрмилося ще більше. В центрі, як полководець, стояв отой рудоволосий парубок у чорному заяложеному халаті.

— Всі, хто в карантин, до мене! — подав він команду.

— Розділитися на групи по десять чоловік! — нова команда.

Ми розділились, лупаючи очима й не розуміючи, що буде далі.

— Інвалідам стати окремо! — владно гукнув рудоволосий.

Коли всі вже розбилися на групи, він почав обхід.

— Ви йдете копати криницю! Лопати на місці! — наказав одним.

— Ви — місити глину! — підійшов до іншої групи.

— Ви — на ремонт огорожі! — ще одне розпорядження.

— Інваліди будуть луцити квасолю. Робота сидяча, легка, — глипнув розпорядитель.

— А ви, — він підійшов до нашої групи, де було найбільше чоловіків, — всі на болото! Копати торф!

— Але ж ми хворі, — зауважив я, — ви не маєте права...

— Це входить у лікувальні процедури, — відрубав рудоволосий. — Карантин у нас трудовий!

— А як ми не погодимось? — підтримав мене чоловік, за яким я займав чергу.

— Не одержите ліків! — категорична відповідь.

— Це тільки на сьогодні праця? — запитала молодичка, котра жалілася, що не може народити дитинки.

— Карантин на один день не буває! Працюємо тиждень!

— Де жити? Що їсти? — ще запитання з гурту.

— Харчі ваші. Ночуєте в сараї. Один карбованець за ніч.

Я з такими ж пацентами, як і сам, тяжко працював, копаючи торф для Мотрони-зіцілительки. Ів, що міг купити, спав у сараї на соломі. Перед від'їздом отримав пляшчину темної рідини, від якої несло гірким полином і м'ятою. Спочатку ляяв себе, що так необачно впіймався на гачок хитрої знахарки. Але вдома, ставши під душ, мало не підплигнув від радощів. Бо ж побачив, що ні плями на животі, ні мозоля і сліду не стало.

— Ось тобі й знахарка! — гукнув я до дружини. — А попадись, було, до онкологів!

— Я ж тобі казала, казала, — раділа й дружина. — Добре, що нараяла. — А підозра в мене була. Аж страшно.

Та ще через кілька днів я знову виявив пляму на животі. Синювату, з мозолем. І ще виявив, що той синячок натирав мені гаплик, не дуже вдало пришитий на внутрішній стороні пояса в нових штанах.

Зі злості, що так дешево пошився в дурні, я відірвав той гапличок «з м'ясом» і викинув, щоб і не бачити його більше.

ЗАГАДКОВА ОСОБА

У гастрономі йде жвава торгівля. Люди купують, що кому треба: ковбасу, рибу, масло, цукор. Та найбільше зібралось біля кондитерського відділу. Ось-ось мають привезти торти. «Київські».

На дворі хмарно, парко. Посіявся дощ. Густий-густий. Ніхто не звернув уваги, як до магазину зайшов чоловік. Середніх років, буйночубий, русявий, у сірому костюмі. Але без авоськи. Він оглянувся, пригладив мокре волосся на голові і став біля колони, обличкованої голубими кахлями.

Того буйночубого помітила тільки Таня Головата, котра відпускає масло і сир. Помітила й одразу ж на вагу поклала лист цупкого паперу, у який загортають продукти покупцям.

«Цей не по масло прийшов, — подумала вона і зраділа, що вчасно його побачила. — Треба бути пильною».

Минуло кілька хвилин, а чоловік у сірому костюмі не підійшов ні до однієї продавщиці, а тільки обвів поглядом вітрини й полиці, ніби чогось там шукаючи.

«Треба поміняти халат, — вирішила Таня Головата, крадькома глянувши на свій, зім'ятий і в кількох місцях поплямлений, — бо причепиться, а тоді доведеться йому, чому та як».

Таня нарочито голосно вибачилась перед покупцями і шмигнула в підсобку. Там якраз сиділа завідуюча відділом.

— Тамаро Остапівно,— скоромовкою доповіла Таня.— Там якийсь тип. Підозрілий.

— Де? — що не вірячи, поцікавилась завідуюча.

— Біля колони.

— Може, покупець?

— Ні, не покупець,— застережливо мовила Таня Головата.— Нічого не купує, тільки зиркає по прилавках і не має з собою ні сумки, ні авоськи.

— Добре, що сказала. Йди на робоче місце,— кинула Тамара Остапівна.— Я зараз.

Завідуюча накинула на себе цупкий накрохмалений халат, поправила зачіску і, дивлячись в дзеркальце, підвела губи рожевою помадою.

— Дусю! — покликала вона голосно.

— Чого вам? — з-за ящиків виринула дебела, присадкувата жінка, перехилиючись з боку на бік, ніби не йшла, а пливла на човні.— Чого вам?

— Підмети зал!

— Я ще вчора увечері підмела,— нехотя відгукнулася жінка.

— Слухай, що тобі кажуть! Там якийсь тип. Зрозуміла?

— Та вже ж,— сердито буркнула.

— І вологою ганчіркою підлогу протри!

— Та вже ж,— повторила Дуся.— Вчена, нівроку.

Тамара Остапівна побігла доповідати директорові.

— Федоре Степановичу! — не постукавши в двері тісної комірчини, що правила за кабінет, гукнула завідуюча.— Там якийсь тип!

— Що йому потрібно?

— Не казав.

— А до вас заходив? Представлявся?

— В тім-то й річ, що ні. Стоїть в залі й винюкує.

— Перевірте, чи є на вагах папір,— розпорядився директор,— і чи він відповідних розмірів. Простежте за чистою.

— Це я вже зробила. Дуся пішла підмітати.

— Скажіть, щоб протерли вітрини! — додав директор.— Ну й приготуйте щось сюди. Рантом знайде.

Коли Тамара Остапівна вийшла, директор підняв трубку, набрав номер і подзвонив у торг.

— Це я, Дворічний. Ви до нас нікого не послали з перевіркою?

— Та ні. А що?

— Якийсь тип крутиться в магазині. Принохується.

— Не інакше як з торгінспекції або з контролю,— за-
метушилися і в торзі.— Ви там дивіться. Весь дефіцит —
на прилавки! Щоб ніде ні грама!

— Слухаю,— сказав Дворічний.— А ви там поцікавтеся
вище. Чи не вяснитися, звідки?

Федір Степанович, сховавши папери на стіл, защебнувши
поли піджака, пішов у зал. Його погляд одразу вихопив
одинокі постаті людини в акуратному сірому костюмі.

«Новенький,— подумки зробив висновок директор.—
Такі наскоки на магазин роблять тільки новачки. Гадаючи
собі, що ми тут короткозорі. А Таня — молодець. Помітила
й доповіла. Треба буде її чимось відзначити. Подякою чи
премією».

Тим часом привезли торти «Київські». Покупці замету-
шилися, загули, витягнулись в довгий ряд.

— Ви ось що,— знайшовши завідувачу відділом, порадив
директор,— підішліть до нього, до того типа, нашого ван-
тажника. Ніби стороннього. Нехай прозвонює. А там мож-
на буде щось підсунути. Йому й засліпить.

— На щось таки клює,— заспокоїла Дворічного Тама-
ра Остапівна.— Але так і видно, що нове й дурне. Досвід-
чені з підсобики починають, а цей у залі товчеться.

Скоро біля загадкового незнайомця терся Митя, вантаж-
ник, що поміняв уже добрий десяток магазинів і набув
такого досвіду в торгівлі, що й директором міг би бути.

— Ні до чого не дотовпишся,— ніби сам до себе сказав
Митя, підступивши до незнайомця.

— Всі так кажуть, а в кожного холодильник аж тріщить
від продуктів,— нехотя відповів на те чоловік у сірому
костюмі.

— Ги-ги! — роблено засміявся Митя.— Але ж ти ось
прийшов, щоб купити щось? Щось же тебе цікавить?

— Ніщо мене не цікавить,— відступив чоловік за колону.

— Так не буває,— не відставав вантажник.— Ти ж у ма-
газин чогось зайшов?

— Зайшов,— кинув чоловік.— Бо на дворі дощ.

— Ги-ги! — не стримався Митя.— І нічим не цікавиш-
ся? — добивався, пам'ятаючи наказ: побільше вивідати.

— Хіба б торт купив, але туди й справді не дотовпиш-
ся,— розвів руками незнайомиць.— Одразу в чергу стати
не додумався, а тепер уже пізно. Розберуть. Ласунів на
торти багато. Та ще на «Київські».

— Як дуже захотіти, то можна й «Київський»,— під-

моргнув вантажник і вийшов на вулицю. Та за хвилину, через двір, він знову потрапив до директора.

— Ну, як? — запитав Дворічний.

— Дуже твердий. Навіть розмовляти не хоче.

— Значить, новенький, — ще раз висловив своє припущення директор.

— Я так зрозумів, що він торт взяв би, — додав Митя. — Може, закликати сюди?

— Та ми зіспеємо все діло. Тут він не візьме, — мовив Дворічний. — Покличте-но Тамару Остапівну. Де вона?

— Вона в залі. Очей не зводить ні з продавців, ні з того настирливого типа. Зараз покличу.

Порадившись, Федір Степанович і Тамара Остапівна надумали організувати вручення торта тисячному покупцеві у їхньому новому магазині.

— Товариші! Увага! — оголосив Дворічний, вийшовши до залу. — За нашими підрахунками, ось цей симпатичний товариш, — показав він на чоловіка в сірому костюмі, що стояв осторононь черги, — виявився тисячним покупцем. З цієї нагоди вручаємо йому скромний подарунок — торт «Київський». Така в нас традиція!

— Прошу! — Тамара Остапівна простягнула щасливчику перев'язаний голубою шовковою стрічкою коробку з тортом.

Чоловік у сірому костюмі зняковів, навіть розгубився. Але торт узяв.

— Хоч я забіг до магазину і випадково, навіть не думаючи про торт, але коли у вас така гарна традиція, то візьму. Не відмовлюсь, — тихо сказав чоловік і навіть, як солдат, виструнчився.

«Є добра нагода вивідати в цього типа, де він працює, — майнула думка в Дворічного. — Ось ти, голубе, й піймався».

— Скажіть, будь ласка, де ви працюєте, чим займаєтесь і назовіть себе, — потискаючи руку, витягав зізнання директор.

— Прізвище моє Ремезюк, — відповів чоловік. — Зовуся Георгієм Івановичем, а ось де працюю, це таке... Всі ми десь працюємо. Самі розумієте...

«Значить, ми розгадали, — радів директор. — Цей тип і справді причетний до тих, хто займається перевіркою. А з ними краще все по-доброму. Навіщо на себе біду накликати?»

— Прослідкуйте, куди він піде з тортом, — наказав директор вантажникові. — Запам'ятайте адресу і допитайтесь у сусідів, хто він і що.

Навзирці Митя простежив, де живе ось цей дивний чоловіча. І ще дізнався, що професор Ремезюк працює в університеті, викладає точні науки і ніколи не ходить за покупками. Ні на базар, ні в магазини.

Того ж дня, коли вже перестав дощ, продавець Тая Головата схопила від директора догану. За даремно піднятий переполох і за вручення торта зовсім випадковій людині.

ЩО ЦЕ З ГОРНОСТАЄМІ..

Уже всі у відділі пороздягались, всілися за столи і дружнo зашелестіли паперами, коли відкрилися двері і до кімнати зайшов Горностаї. Ні на кого не глянувши, не вимовивши жодного слова, він також роздягнувся, щось довгенько шукав у кишенях плаща, а вже по тому попрямував на своє місце.

В кімнаті панувала тиша. Абсолютна. Ніби всі раптово вимерли. Ту цілковиту тишу сам Горностаї і порушив. Не нагинаючись над столом, навіть не схиляючи голови, він, майже навпомацки, відшукав якийсь списаний аркуш і з тим аркушем в руці вийшов з кімнати.

— У-у-х! — водночас вирвалося з кількох грудей і глухою луною вдарило в стіни, стелю й здоровенні шибки закіптюженого вікна.

— Що це з Горностаєм? — першою порушила мовчанку Галина Панасівна, поправляючи на маленькому кирпатому носі окуляри в легенькій позолоченій оправі.

— Ви про що? — ніби тільки й чекала того запитання Лариса Миколаївна, жінка досить цікава до всіляких новин і сенсацій. Вона приготувалася слухати і, про всяк випадок, дістала з сумки складену в четверо накрохмалену хустинку з мережкою.

— А ви що — не помітили, як він зайшов? — кинула репліку Галина Панасівна. — Це з вашою допитливістю?

— Помітила, — ніби відкидаючи безпідставне звинувачення, сказала Лариса Миколаївна. — Гадаю, всі це помітили. Тому й зацікавили від несподіванки.

— Не привітався, не вклонився, просто диво, — подав голос Пахомчук. — Ніби нас тут і нема. А завжди ж скромнягою прикидався. Ввічливим. Навіть запопадливим. Диво!

— Так, так, саме прикидався. Добре кажете, — підтримала Пахомчука Галина Панасівна. — А сьогодні, будь ласка, відкрився.

— Носа задер! — з обидою гукнула Лариса Миколаїв-

на.— Велике цабе! Хоч, коли вже на правду, я за ним давненько помічаю якусь приховану зверхність.

— Нічого ви не зрозуміли, тому й голови ламаєте даремно,— раптом почулося з кутка, де сидів і досі мовчав Підворітний.— У Горностая якась велика удача.

— На що ви патякаєте? — аж підхопилася Галина Панасівна.— Ви щось знаєте?

— Виграш? — теж звелася на ноги Лариса Миколаївна.— Багато виграв?

— Ніби як виграш, то з людьми не вітаються? — висловив розумний довід Тихончук.— Навпаки, він би не витримав і похвалився нам. Ні, виграш тут ні до чого. Щось зовсім інше.

— Слушайте, слухайте! Я догадуюсь! — загарячкувала Галина Панасівна.— Ви пам'ятаєте, як Горностаї одного разу хвастася, що його рідного дядька мають затвердити на якусь дуже відповідальну посаду? Хіба не пам'ятаєте?

— Щось було. Таки було! — підхопила Лариса Миколаївна.— Значить, це вже сталося.

— Дивуюсь вам: розумні люди, а так вузько мислите,— дорікнув Підворітний.— При чому тут дядько? З ним самим якась метаморфоза. Хіба не видно?

— Видно. Ми не сліпі,— погодилась Галина Панасівна.

— Ще й як видно. Ніби під мікроскопом,— додала Лариса Миколаївна.

— Цього мало,— зітхнув завжди обережний Тихончук.— Нам треба будь-що розгадати, що саме сталося. Бо це в наших інтересах.

— А тут уже нічого й розгадувати,— впевнено сказав Підворітний.— Горностаї готують на посаду завідуючого.

— Як?! — вигукнула Галина Панасівна, ніби хто її шилом штрикнув.— Таке може бути?

— На місце Недовоза?! — підскочила й Лариса Миколаївна, витираючи хустинкою спітніле чоло.— А Віталія Григоровича куди ж?

— Знайдуть місце й Віталію Григоровичу,— мовив Тихончук.— Та чи можливо, щоб Горностаї так високо підняли? Це ж тоді й нам не з медом буде. Так ось чого він уже й не привітався. Навіть головою не кивнув.

— А ви від нього поклону чекали? — підлив масла у вогонь Підворітний.— Нема гірше, як свого та в начальники висувають.

— Це ж наказу ще нема, а він уже як запишався,— стиха промовила Галина Панасівна, ніби остерігаючись, щоб хтось не почув її розмови і не доніс Горностаєві.

— А може, той наказ уже й є? — тривожним поглядом окинула колег Лариса Миколаївна. — Ось пішов же кудись та й запропастився.

— Еге, запропастився, а ми тут, як діти, в піжмурки граємось,— розгубився Тихончук.

— Замість того, щоб діяти,— пожвавішав Підворітний.

— А як? — з надією уставилась на Підворітного Галина Панасівна, ніби в того в руках був рятівний пояс.

— Ага, як? — повторила й Лариса Миколаївна.

— Дуже просто,— запропонував Підворітний.— Піти до Недовоза. До Віталія Григоровича і, якщо ще там нема Горностая, все йому розповісти.

— Щоб знав,— кинула Галина Панасівна.

— І був готовий до будь-якої несподіванки,— докинула Лариса Миколаївна.

— А хто ж піде до Віталія Григоровича? — злякався Тихончук.— Це ж треба уміючи. Делікатно.

— Ви підете! — підвищила голос Галина Панасівна.

— А чому я? — з'їжився Тихончук.

— Бо він вас завжди хвалить,— додала Лариса Миколаївна.

— Краще прожеребкуватись,— пригніченим голосом запропонував Тихончук.— Кому випаде, той і піде.

— Я за,— підвів ризику під дискусією Підворітний.

Випало йти Ларисі Миколаївні. І вона пішла.

Тим часом повернувся Горностай. І знову ні на кого навіть не глянув, не схилився над паперами, а сидів рівно і дивився поперед себе у якусь невідому далечинь.

Прийшла Лариса Миколаївна. Рум'яна. З палаючими очима. Вона по-змовницькому переглянулася з колегами і нагнулася над паперами.

За кілька хвилин заглянула секретарка і запросила Горностая зайти до Віталія Григоровича.

— Що це ви колектив збудоражили? — стримуючи роздратованість, запитав Віталій Григорович, коли до нього зайшов Горностай.

— Я? — пошепки запитав той і знизав плечима.

— А то хто ж? — допитливо дивився Недовіз на Горностая, що стояв з гордо піднятою головою.— Кажуть, загордилися, навіть не вітаєтесь. Що з вами? Справді йдете на висування? І чого ви мовчите?

— А-а! — знову прошепотів Горностай.— Все зрозуміло. Мені вчора гланди вирвали. Горло болить. А тут ще чирка на шиї вискочила. Світ не милий.

— То треба ж було якось сказати товаришам,— зі співчуттям мовив Віталій Григорович.— А то вони вже чорт зна що подумали. Зовсім спокій втратили: «Що та що це з Горностаєм?»

АВТОР І РЕДАКТОР

Запрошення прибути до видавництва Яків Зелюк сприйняв насторожено. Воно його не радувало, а лякало. Бо більше сподівався на лаконічну письмову відповідь, ніж на особисте побачення з редактором.

«Не інакше, як відбудеться коротенька розмова про мій рукопис,— міркував Зелюк.— З цієї розмови дізнаюся, що мою книжку до друку не схвалили, бо вона «сира», «малохудожня» і що її вже перший рецензент безжалісно, але цілком заслужено «зарівав».

Тих п'ять хвилин, що відділяли зупинку тролейбуса від видавництва, Яків не переставав гарячково думати, шукаючи виходу з неприємного становища, чіпляючись за найменші можливості потрапити до плану. Нарешті, уже на підступах до видавництва, таки сягнула надія на краще. Зелюк раптом надумав такий дипломатичний хід, що неодмінно приведе до перемоги. Тільки все треба провести тонко і майстерно.

Зелюк і не догадувався, що з вікна третього поверху його уже помітив Віктор Панасюк, молодий ще редактор, і теж внутрішньо готував себе до розмови з автором.

«Одразу видно, що цей Зелюк — людина акуратна,— констатував Панасюк.— Запросили, і він уже поспішає. Значить, цінує не тільки свій час, а й чужий. І долею рукопису цікавиться. Хоч, напевно, знає, що книжка є, що світ вона побачить. Більше б нам таких скромних авторів. Добре, заходь, я тебе порадую, бо про твір думку маю. Правда, окрім мене, рукопису ще ніхто не читав. Та на те я й редактор, щоб вирішити його долю, дати хід, порадувати читачів і самого автора».

— Можна? — відхиливши двері, запитав Яків Зелюк, шанобливо знімаючи капелюха.

— Прошу! — дещо офіційно відповів Віктор Панасюк, тримаючись в рамках службового етикету.— Проходьте!

— Спасибі! — не насмілюючись подати руки, вклонився Зелюк.

«Тут треба все врахувати, все зважити,— подумав Яків.— Доки рукопис в шухляді стола, ти теж в цупких руках редактора».

— Сідайте! — стримано запросив Панасюк, відмітивши, що автор хоч і ввічливий, але руки не подав.

«Не посмів чи власна гордість не дозволила? — майнуло в голові.— Автори різні бувають. Один перед тобою аж стелиться, запрошує, а інший, котрий уже ціну собі знає, на нашого брата дивиться зверхньо. Ніби ласку тобі робить, погоджуючись на редагування його книжки».

— Я вас запросив, щоб висловити свою думку відносно вашого рукопису,— мовив Віктор Панасюк.— Я вважаю і переконаний...

— Будь ласка, не продовжуйте! — перебив редактора Зелюк, боячись почути найстрашніше.— Дайте мені сказати слово!

«Хвалити. Наговорити компліментів,— нуртували думки в Зелюка.— Навіть найчерствіша людина часом «клює» на похвалу. Тільки з підходом треба. З тактом».

— Якщо хочете знати,— вхопився за можливість висловитись, почав Яків Зелюк,— я щиро зрадив, дізнавшись, що моя книжка потрапила в такі надійні руки. Я знаю, що людина ви розумна, доброзичлива, але безкомпромісна. І це, як я вважаю, найкращі, найголовніші риси для справжнього редактора. Я догадуюсь, що ви мені хочете сказати. І не боюсь. Бо впевнений, що ваша оцінка об'єктивна і безпомилкова.

— Погодьтеся, що без таких якостей, без таких рис нема чого і в редактори сунутись,— дослухаючись до похвальних слів, гордо вип'яв груди Панасюк.— Прізвище редактора на книжці зобов'язує нас не менше, ніж автора. Ми несемо відповідальність...

— Ось, ось,— саме це я й хотів підкреслити,— знову перехопив ініціативу Яків Зелюк.— Якщо ми чогось не доробили, якщо ми погоджуємось на видання твору «сірого», а ще гірше — «сірого», то тим самим і редактора підводимо. Спекулюємо його добротою. І мені приємно, що в вашій особі маю редактора щирого, доброго і водночас, як я вже наголошував, безкомпромісного.

— Саме так, а не інакше,— в такт авторові мовив редактор, ковтнувши гарячий клубок, що підкотився до горла від несподіваної щедрої похвали.

— Знаєте, що я подумав, коли отримав ваше запрошення прийти у видавництво? — розчервонівся Яків Зелюк.— Подумав, що поспішив з рукописом. Над ним ще слід попрацювати. Догадуюсь, що й ви подумали те саме. І вирішили повернути мені рукопис. Але не остаточно. А на доробку. Не помилився?

«А він має рацію, цей Зелюк,— почав міняти власну оцінку редактор.— Я, видно, таки поспішив з висновками. Доробка твору завжди корисна. Особливо, коли автор сам це відчуває. А я вже й редвисновок написав. Позитивний. Добре, що нікому ще не дав прочитати. Треба швиденько переробити. Не будемо поспішати з виданням. Не горить. Та й автор молодий ще. Його все попереду».

— Ви таки точно вгадали мою думку,— поблажливо сказав Віктор Панасюк.— Ми вам не відмовляємо категорично, але над рукописом ще попрацюйте.

— Спасибі! — щиро зрадів Яків Зелюк, приймаючи рукопис з рук редактора.

«Як я його улестив,— сам себе втішав Яків.— І, бач, допомогло. Замість відмови, тільки на доробку повертає».

— Беріть і довго в себе не тримайте! — порадив Віктор Панасюк.— Найнадійніше місце рукопису не вдома, а у видавництві.

«Хоч книжку можна було й так видавати,— подумав.— Та коли ти вже наполягаєш, то доробляй. Твоя добра воля. Перечити авторові — не наш обов'язок».

ДУРЕМАР

Віталій Трохимович Циба, кандидат філософських наук, прийшов додому в такому збудженому стані, що й Ольга Максимівна, його дружина, перелякалася.

— Що з тобою, чоловіче? — запитала вона побачивши, як того аж пропасниця б'є.

— Ну ось, і ми з тобою дожилися! — гаркнув Циба, здерши з голови капелюха і пошпуривши його аж на шафу.— Знаєш, хто я вже такий? — вирячився він на дружину.

— А хто? — застигла Ольга Максимівна перед розчервонілим чоловіком.

— Дуремар я! — відрізав Циба.

— Хто-хто? — уставилась на Віталія Трохимовича дружина, вперше почувши таке чудернацьке слово.

— Ду-ре-мар! — по складах процідив Циба, нервово крокуючи по кімнаті.

— Хто ж це тебе так? — не знаючи з якого боку підійти до чоловіка, домагалася Ольга Максимівна.— Звідки така напасть? В інституті щось?

— Онучка рідна так мене охрестила,— злісно зиркнувши на дружину, дорікнув Віталій Трохимович.— Твоя

улюблениця. Зайшов оце до них по дорозі, шоколадку за-
ніс, а вона на мене: «Ти, дідусю, дуремар!» Уявляєш? Мене
ніби хто окропом ошпарив. Та я доньці на придане таку
суму! Та я їм меблі за свої кровні! Та я тій же онучці по-
обіцяв велосипед! А воно мені у відплату: «Дуремар». І де
таких слів набираються?!

— Прощу тебе, заспокойся! Не нервуй! — благала Ольга
Максимівна. — Ти ж інтелігентна людина. Філософ. То му-
сиш знати, що діти тепер з вулиці таке приносять, таке,
що нам і не збагнути.

— Та ми ж їх виховусмо! Віддаємо всі свої сили! Свій
розум! — розмахував руками Циба. — А наслідки? Де на-
слідки, я тебе питаю?

Ледве вгамувався Віталій Трохимович. Мовчки повече-
ряли. Ольга Максимівна, за звичкою, телевізор ввімкнула.
Але Циба так врізав по ньому кулаком, що дикторші пере-
кривило рот, і вона вдавилася на півслові.

Перед тим, як лягати в постіль, Віталій Трохимович ді-
став з полиці Тлумачний словник, пробіг майже всі слова
на «Д», але «Дуремара» там не знайшов. Це його ще біль-
ше вивело з рівноваги.

«Що ж ці наші енциклопедисти роблять, випускаючи
словники? Один раз довелося значення незрозумілого сло-
ва пошукати, а його і в згадці нема. Теж мені науковці, —
подумав Циба. — Тільки кандидатськими та докторськими
ступенями чваняться! Та ще гроші заґрібають!»

— А ти не знаєш, що воно за дуремар? — запитав дру-
жину з роздратуванням. — Хоч, правда, звідки тобі знати.

— І не чула, — винувато зітхнула Ольга Максимівна. —
Хіба ж у нашому культурному оточенні, де тільки вчені
та вчені, почувеш таке? Ясна річ, з вулиці словечко. Якесь
прізвисько. Хуліганське. Батьки-п'янички вживають такі
слівця, а діти й собі переймають. Але ти викинь з голови.
Заспокойся. Я завтра ж сама довідаюсь в онучки. Вона ще
мала, дурна, нічого не втаїть.

Та спокою не було. Цибу аж пекла цікавість, що означає
те осоружне слово. І коли Ольга Максимівна, заснувши,
протяжно засопіла й засвистіла, мов ховрах, він підвівся
з ліжка, пішов до телефону і, набравши номер викладача
зі своєї кафедри, схвильовано повів розмову.

— Василь Якович? Пробачте, що так пізно турбую. Це
я, Циба. Впізнали? Хочу вас запитати, що означає слово
«Дуремар»? Та ви що? Не з похмілля я, а цілком серйозно.
Чого серед ночі? Ну, таку потребу маю. Ви вважаєте, що
це провокаційне запитання перед конкурсом на заміщення

посади доцента? Що ви, дорогий мій. Та я вас від душі. Що, що? Запитати у професора Воловича? Ну, спасибі. Ще раз вибачаюся.

«Чи він також не знає, чи хитрує? — подумав Циба про Василя Яковича.— Ерудит. Начитаний, а ось слово «дуремар» і для нього загадка. Все ж завтра мушу дізнатися. От завдала онучка задачу».

А до завтра ще ніч попереду. Тривожна. Те слово з думки не сходить. Аж серце розболілося. Циба вдруге встав, знайшов валідол, поклав таблетку під язик. Відчув приторні солодощі і пахощі м'яти. Все вгамувалося. Вляглося.

«Про велосипед можеш і не мріяти,— подумав Віталій Трохимович, згадавши онучку.— Дітей теж треба карати. Не давати їм усього, чого вони забагнуть. Була б не тикнула отим паскудним дуремаром — мала б велосипед. А так — дудки».

Вранці Цибу знову мучило одне й те ж. Перед лекціями зустрів професора Воловича. Роблено грайливо, ніби між іншим, запитав у нього:

— Чи не зустрічалось вам, професоре, прізвище Дуремар?

— Я вам дивуюся,— не зупиняючись, на ходу, кинув завжди заклопотаний і забудькуватий Волович,— та це ж давньогрецький філософ. Ви що — не знаєте своїх кадрів?

«От тобі й на,— розгубився Циба.— Це справді конфуз. Виходить, онука, як і професор Волович, знає Дуремара, а я ні? Затьмарення на мене найшло, чи що?»

Віталій Трохимович кинувся в бібліотеку. Він попросив філософський словник. Та скільки не перечитував потрібне місце, а слова, яке його цікавило, не знайшов.

«Значить, Волович пожартував? Чи він за своєю вічною зайнятістю взагалі недочув, про що я його питаю? — ламав собі голову Циба.— Оце та проблема».

Віталій Трохимович хотів ще запитати у Зої Михайлівни, викладача літератури, але передумав. Краще своїм розумом дійти, аніж сподіватися на сторонню допомогу. Власний авторитет філософа повинен бути непохитний.

Лекції свої Циба прочитав в'яло і плутано. Ідучи додому він все аналізував це огидне слово.

«Ду-ре-мар»,— плелось в думках.— Ні, воно аж ніяк не може бути ні грецьким, ні турецьким, те слово. Це якесь наше. Можливо, хуліганське. Треба буде геть вилучити його з лексикону онучки. З корінням. З насінням».

Вдома Віталія Трохимовича чекала Ольга Максимівна. Радісна й задоволена.

— А знаєш, Віталику,— звернулась вона до чоловіка з ласкою,— оте словечко, що тебе так вразило й розгнівало, не з вулиці. І зовсім не хуліганське. Воно з казки.

— З якої це казки? — не зрозумів Циба.

— З казки для дітей. «Золотий ключик». Це там такий персонаж є.

— А-а-а! — тільки й спроможний був вимовити Циба. І, трохи подумавши, по-наставницькому додав: — Але навіть ті казкарі вигадують такі словечка, що навіть дорослих культурних людей травмують? Ду-ре-мар!

ТЕРЕШКІВ ЗАПОВІТ

Вперше Терешко Зноба захворів у сорок років. Ні з сього, ні з того. Отак собі ходив, працював, на великі свята гостей приймав, і нічого. Навіть не підозрював, у яких саме місцях в людини хвороби поселяються.

А тут зовсім раптово як закрутить, як запече у попереку — світ не милий. Хоч на стіну лізь. Так сили й покидають. Викликали «швидку».

— Лікарю, це серйозна хвороба? — запитав Терешко, долаючи дрож у тілі.

— Хвороби всі серйозні, — оглядаючи поперек Зноби, мовив той. — З ними краще не жартувати.

— То я можу й померти? — перелякався Терешко.

— Ну, навіщо ж так песимістично? — відклавши рецепти, поглянув на блідого пацієнта лікар. — Минеться. Ви ще такий молодий.

— Гарантуєте? — Зноба схопив лікаря за руку.

— Чоловіче, — зітхнув лікар, — якби ми могли гарантувати, то люди не почули б жодного звуку траурної музики. Але ви лікуйтесь, видужуйте і будьте козаком!

Від тих лікарєвих слів Терешкові втіхи було мало. Тому, залишившись на самоті, він, як порядний сім'янин, затиснувши від болю зуби, написав заповіт:

«Будучи при повній свідомості, але зважаючи на можливість раптової смерті, я, Терентій Дем'янович Зноба, волю, аби майно і мої заощадження були розподілені так:

1. Дерев'яна хата, хлівець і вся живність, що є в дворі,— моїй дружині, Олені Кузьмівні Знобі.

2. Сума грошей, за вирахуванням витрат на мій похорон,— рідній доньці Тані — Тетяні Терешківні Знобі.

3. Всім, хто буде займатися спадщиною, цей заповіт вважати офіційним документом».

Оскільки заповідати більше нічого, Зноба власноручно розписався і поставив дату.

«Тю, а про матір і забув,— спохопився Терешко.— Хоч правда, її й без мого заповіту з хати ніхто не посміє вигнати. Та й їсти дадуть. То яюсь віку доживе. Не переписувати ж мені заповіту ще раз».

Та минув рік. Минув другий. Терешко ходив здоровий і веселий. Про смерть і не згадував більше. І розжився, нівроку. І закохався ще раз.

Яюсь він згадав про свій заповіт. Розшукав його, прочитав і аж розгубився.

«Бач, яких дурниць понаписував я тоді з переляку. Негайно порвати. З таким документом потрібна обережність і пильність,— подумав Зноба.— Це ж ніби сам собі вирок підписав».

І порвав. На дрібні клаптики. Ще й спалив. Щоб і сліду не лишилось. Добре, що Олені тоді не показав.

Але трапилось, що Терешко знову зліг. Щось йому в грудях пекло. Дихати не давало. Крок швидше ступить — потом обливається. Мусить сідати і тяжко відсапуватись. Викликали «швидку».

— Лікарю, це хвороба серйозна? — запитав слабим голосом Зноба.

— Хвороби всі серйозні,— прослухуючи груди пацієнта, відповів все той же лікар, що й колись його оглядав.— З ними краще не жартувати.

— То я можу й померти? — вжахнувся Терешко.

— Ну, навіщо ж себе настроювати на такий сумний лад? — заспокійливо сказав лікар.— Ви ще не такий старий, щоб про погане думати. Ось видужаєте та й...

— Ви гарантуєте? — ухопився за ті слова Зноба.

— Чоловіче добрий,— беручись виписувати потрібні рецепти, мовив лікар,— якби ми могли гарантувати, то люди

не почули б жодного звуку траурної музики. Бажаю вам видужання і доброго здоров'я!

«Еге, щось ти мене мало втішив,— подумав про лікаря Терешко, коли той пішов з хати.— Тут треба діяти. І негайно».

І Зноба, як порядний сім'янин, взявся писати заповіт:

«Будучи при повній свідомості, але зважаючи на можливість раптової смерті, я, Терентій Дем'янович Зноба, волю, аби майно і мої заощадження були розподілені так:

1. Цегляний будинок з чотирьох кімнат, літня кухня, сараї з льохом, вся живність, що є в дворі,— моїй другій дружині, Світлані Єгорівні Осоченко.

2. Мотоцикл «Ява», дві тисячі грішми і всі мої костюми — синові від першого шлюбу моєї другої дружини, Віктору Михайловичу Зарічанському.

3. Гроші також в сумі дві тисячі карбованців — доньці від третього шлюбу моєї другої дружини, Лесі Федорівні Гапличук.

4. На решту грошей організувати мої похорони і поставити на могилі пам'ятник. З граніту й мармуру. З мою фігурою. До пояса».

«Ніби все,— зітхнув Зноба.— Правда, нічого не даю Олені, першій дружині, й доньці Тані. Але ж їм дісталася дерев'яна хата. Благенька, та ще постоїть».

Знову минуло кілька років. Терешко давно видужав і про хворобу забув. Якось тільки згадав про заповіт, написаний колись під гарячу руку. Згадав і тут-таки порвав його на дрібні клаптики. Та й їх спалив і попіл розвіяв. Навіщо той заповіт людині при повному здоров'ї? Це ж ніби добровільно хомут собі на шию надіти і ходити в ньому, не скидаючи.

Та захворів Терешко і втретє. І поклали його в лікарню.

— Це серйозна хвороба? — розплющивши очі, ніби нехотя, поцікавився Зноба, коли над ним нахилився лікар. Ще зовсім молодий.

— Хвороби всі серйозні,— долинуло до слуху.— З ними краще не жартувати.

— То я можу й той...? — з натяком запитав Терешко, дивуючись, що всі лікарі відповідають завченими фразами. Ніби з книжки читають.

— Ну, навіщо ж так песимістично? — таки заученою фразою відповів молодий лікар.— Ваш організм ще побортеться. Постоїть за себе.

— Ви гарантуєте? — Зноба помацав ліжку, шукаючи руку лікаря.

— Чоловіче,— цитував той,— якби ми могли гарантувати, то люди не почули б жодного звуку траурної музики. Але ви мужайтесь!..

Того дня, коли Знобі дещо полегшало, він попросив аркуш паперу й ручку. Підкуливши коліна й підклавши під папір книжку, випрошену в сусіда по палаті, Терешко написав заповіт:

«Будучи ще при повній свідомості, але зважаючи на можливість раптової смерті, я, Терентій Дем'янович Зноба, волю, аби майно і мої заощадження були розподілені так:

1. Цегляний будинок з чотирьох кімнат і веранди, літня кухня, сарай з льохом, гараж, автомобіль «Лада», вся живність, що є в дворі, меблі, кришталь і все інше — моїй третій дружині, Вірі Герасимівні Цяцько.

2. Всі гроші, за вирахуванням суми на мої похорони і на пам'ятник (з граніту й мармуру. Голова й груди), також моїй третій дружині Вірі Герасимівні Цяцько».

Розбірливо розписавшись і поставивши дату, Терешко сховав заповіт під подушку і з полегшенням зітхнув. Ніби гору з плечей скинув.

Цього разу Терешко не видужав. Тому не порвав він і заповіту. Ховали його Олена Кузьмівна, перша дружина, з донькою Танею. Скромно. Тихо. Без жодного звуку траурної музики... На кладовищі чимало пам'ятників з граніту й мармуру «з фігурами до пояса». Але ні на одному так і не видно напису: «Терентій Дем'янович Зноба».

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА

Якось дивлюсь: у дворі нашому парубок підстрибує. У плечах широкий, у бедрах — вузький і, видно, дужий. Бо як плигоне, як плигоне... А потім руками всілякі оберти робить. А потім навприсядки крокує. Просто циркач якийсь.

— Хто це? — показую своїм з балкона. — Щось я такого у нашому будинку не бачив.

— А-а,— сказала дружина, — це новенький. Недавно тут поселився. З матір'ю. У нашому-таки під'їзді. З Савченками квартирами помінялися.

— А чого ж я не знаю? — знизав я плечима.

— Ти тоді у відрядженні був,— вдовольнила мою цікавість дружина.— Мати в нього маленька, худенька, а він, бач, які кренделі випусує.

Парубок той зацікавив мене. І почав я за ним спостерігати майже кожного ранку. А він то бігає, то плигає, то двома гранітними каменюками жонглює. А згодом і до металевої перекладины, на якій мешканці килими вибивають, добрався. Як ухопитися за ту перекладину, як розгойдається, як почне крутитися, то аж дивитися страшно. Ото сила! Ото спритність!

Десь за тиждень і матір того парубка зустрів. З магазину чи з базару йшла. З двома сумками, аж натоптаними всякою всячиною, ще й з бідоном молока. Руки геть повитягалися, ноги тільки дріботять. Пройде, бідолашна, кроків десять та й стане. Відсапується.

Не втерпів я й питаю:

— І навіщо ото по стільки набирати?

— Щоб вдруге не ходити,— резонно відповідає уже підстаркувата жіночка.

— Так могли б менше набирати,— ще свій довід виставляю.

— Ви ж знаєте натуру господарок,— зітхнула жінка.— І того трішки хочеться, і того, й іншого. А докупи набираєш — сил нема тягнути. Еге-хе!

— І допомогти нікому? — підкидаю запитання.

— Нікому,— похитала головою жінка.— Такі вже наші обов'язки. Ехе-хе!

— А то не ваш синок так гарно стрибає по двору кожного ранку?

— Мій,— радісно відповіла моя співрозмовниця.— А ви помітили?

— Помітив,— підтвердив я.— Дуже вже вправно він усе робить.

— Еге, еге,— радо підтвердила жінка.— Маю синочка — люблю на нього подивитися. Ото, що він робить у дворі,— не все. Побачили б ви, що він вдома виробляє! І гантелі в нього, і якісь пружини, і навіть гирю має таку, що я й з місця не пересуну. А Толя як махне, як махне — що тобі м'ячем! Дивлюся й радію, що природа синочка такою силою наділила.

— А сумок він вам не допомагає носити? — запитав я, вражений таким відкриттям.

— Що ви, що ви?! — похитала головою жінка.— Де ж це йому за таке діло братися? У нього свої заняття — фізична культура!

— Так і сумку матері піднести — теж фізична культура,— мовив я.— Хіба ж не все одно, що піднімати: камінь чи авоську з картоплею?

— І не говоріть,— розчаровано глянула на мене мати фізкультурника, як на звичайнісінького невігласа.— Картопля — одне, а гиря зовсім інше. Гиря — то ж його професія, його хліб. Толя має рекорди ставити, а не картоплю та капусту носити.

— То він у вас спортсмен? — запитав я.

— Так, так,— підтвердила жінка.— У Толі основне заняття — фізична культура.

— Ну, коли синові не можна, то давайте я вам підсоблю,— вхопив я обидві тяжкі сумки і попрямував до нашого під'їзду.

— Спасибі вам,— дріботіла поруч зі мною жінка.— А в мого синочка єдине на думці — фізична культура. Може, коли-небудь, поставить якогось рекорда. А то для матері, знаєте, яке щастя?

БАБИНА ХАТА

Ходила собі Марина на роботу. Тиха, скромна, навіть сором'язлива. Одягалася завжди зі смаком, але просто. Ніколи на ній прикраси не побачиш.

Та одного ранку жінки помітили, що в Марини сережки звисають. Як дві стиглі виноградини. В ажурній золотій оправі.

— А прикидалася скромненькою,— одразу зашупукали цікаві до сенсацій.

— Ага, виставлялася такою собі, бідненькою,— пішли гуляти розмови.

— Камінці — бачили, які?

— Справжнісінькі! Не фальшиві!

— Де ж це грошей на такі сережки взяти?

— Чоловік наставрався. Ха-ха!

— А може, й не чоловік. Хі-хі!

Погомоніли день. Погомоніли два. Та й втишились. Скільки про сережки говорити?

Аж тут Марина знову, ніби бджіл, розтривожила. Знову прийшла на роботу з обною: з ланцюжком золотим на шії. Ланцюжок тонюсінький, красивий. А на кінці — трояндочка янтарна. Як жива. Аж росинки на ній.

Яка ж це жінка витримає, щоб не вигукнути від захоплення? Яка ж це модниця пройде мимо?

— Краса яка! — сказала одна. І торкнулася пальчиком янтарної троянди з росинками.

— Десь вона таки допаслася грошей, коли тринькає на коштовні прикраси! — докинула інша. Але тихо. На вушко сусідці.

— На зароблені не купить,— мовила третя.— Янтар — то таке. А золото? Знаєте, скільки треба заплатити за ланцюжок?

Та й то було ще не все. Марина ходила, носила свої прикраси і тільки посміхалася. Хіба вона не знає жіночої психології? Хіба сама не заздрила, коли на комусь бачила золоті сережки? Заздрила, але того не виказувала. Бо гордість має. Внутрішню.

Ще через якийсь тиждень Марина мала одразу на трьох пальцях гарних рук три персні. Один з насічкою, два — з камінчиками. З рубінами.

Цього вже ніхто витримати не міг. Хіба таке вміститься в грудях? Хіба воно не викличе догадок? Не розв'яже язиків?

— Хто її чоловік? — цікавились одні.

— Інженер.

— Довго б йому довелося старатися на такі прикраси!

— Знайшла, видно, благодійника багатого,— робили висновок більш сміливі у поглядах.

А Марина, ніби води в рот набрала, мовчить і мовчить.

Не витримали жінки тієї мовчанки. Коли всі їхні догадки так і не знайшли ніякого підтвердження, одна, найсміливіша чи найдотошніша в розгадуванні таємниць, перепинила Марину, заступила їй дорогу.

— Цікавимось,— запитала,— де ти і за які такі кошти оцих дорогих цяцьок накупила?

— А як не скажу? — блиснула очима Марина.

— Та будь же подругою,— мало не заплакала жіночка, якій аж пекло розгадати таємницю.

— Оце все, що на мені,— раптом розсміялася Марина,— то бабина хата. Ха-ха!

— Я-а-к?! — не второпала цікава.

— А так. Є в мене бабуся Ганна. Самотня. Жила на селі. Та вже постаріла. От ми її й забрали до себе,— відкрилася Марина.

— А вона хату продала,— догадалася жінка.

— Еге ж, продала хату,— продовжила Марина,— а вичурчені гроші віддала мені і сказала: «Оце тобі, онучко, за твою доброту. Накупи собі прикрас, втішайся ними, бо сама я ніколи їх не носила».

— Ото бабуся! — вигукнула жіночка.— Як би її хоч побачити?

— Це вже неможливо, — розчаровано мовила Марина.

— Чому ж?

— Бабуся в нас більше не живе. Не сподобалось їй, — похитала головою Марина, аж золоті сережки заколихалися і заграли райдужним переливом.

— А де ж вона? — запитала жінка, втрачаючи інтерес до розмови.

— Десь у свої троюрідної сестри. В далекому селі. Та там їй, сподіваюсь, і краще: повітря чисте, ніякого зайвого гуркоту, та й господарством уже не треба морочити голови.

МУФЛОН

Той день у пам'яті Зіщуленого закарбувався на все життя. Тоді невеличкий колектив науковців-природників поздоровляв його з першою річницею перебування на посаді керівника групи. Зі скромності Андрій Савкович банкету не влаштовував, а вітання і подарунки приймав охоче. Не можна ж людей зобижати; коли вони до тебе з щирим серцем.

З-поміж усіх, хто вручав тоді квіти, тиснув руку, Зіщуленому найбільше припав до душі молодший науковий працівник Ілля Журбенко. Симпатичний, сором'язливий хлопець, який завжди пропадав у лабораторії, сторонився начальства, а публічних виступів взагалі боявся, як вогню.

Так ось цей Ілля Журбенко і керівника своєї групи вітати прийшов останнім. Та ще й червонів маковим цвітом, доки від дверей до столу дійшов, і поцілувати не посмів. Він лише промимрив привітання і, ніяковіючи, простягнув Андрію Савковичу плоский згорток, навхрест перев'язаний голубою стрічкою.

— Що це? — для підбадьорення молодшого колеги, ввічливо запитав Зіщулений та ще й пожартував: — Сподіваюсь, не бомба?

— Це, це... Муфлон, — ще більше розгубився Ілля Журбенко і, опустивши очі долу, вийшов з кабінету.

Слово «Муфлон» Андрієві Савковичу нічого не пояснювало, тому він поспішив розв'язати стрічку, розгорнути папір і видобути чеканну картинку, на якій була зображена гарненька голова тварини з витіювато закрученими рогами.

«І стукнуло ж йому таке, — подумав Андрій Савкович про Іллю Журбенка. — Аби гроші викинути! Краще б

купив графінчик чи келих якій. Що значить — молоде: хоч і грамотне, а дурне, та й годі! Уявляю, якби я своєму начальству ось такого муфлона підсунув!»

Усі вазочки, глечики, бокали Зіщулений переправив додому, чим надзвичайно порадував свою Валерію Йосипівну. А ось подарунок Іллі Журбенка залишив у себе на роботі.

«Нехай не думають, що я жаднюга, — вирішив Андрій Савкович і навіть прилаштував муфлона на стіні. — Для наших та для сторонніх відвідувачів одразу впадатиме в око, що я природу шаную. А хто береже її — сам на шану заслуговує».

Оскільки муфлон висів за спиною, то Зіщулений милувався ним лише у ті скороплинні хвилини, коли заходив у кабінет й ще не вмощувався за стіл. Але й за такий коротенький відрізок часу Андрій Савкович встигав уловлювати, що у муфлона обличчя, тобто морда, було наділено майже людськими рисами. На ньому проступав відбиток філософської задуми, сарказму і навіть ледь помітного скептицизму.

— Здоров! — кожного разу звертався до муфлона Зіщулений, заходячи до кабінету.

— Be-e! — ніби оживала мідна насмішкувата морда тварини.

— Думаєш? — сідаючи за стіл, кидав Зіщулений. — Ну, думай! Я теж цим займаюся! На те й науковець, та ще й керівник групи!

Муфлон тільки загадково посміхався.

Все було б і добре. Символічна дружба між Андрієм Савковичем і муфлоном дедалі зростала. Тільки керівник групи з деякого часу став помічати, що хто б до нього й не зайшов, то при розмові все більше на муфлона поглядає. Особливо це видно було, коли приходила кандидат біологічних наук Серафима Зозуля.

«І чого б воно так? — дивувався Зіщулений. — Ніби уже не я тут керівник, а ось цей мідний муфлон».

Це породило ревності. І замість звичайного вранішнього привітання, Андрій Савкович кидав тепер муфлонові колючу репліку:

— Чого витріщився на мене, як на нові ворота?!

Якось Зіщулений проходив по коридору і ненароком почув розмову, яка його дуже вразила.

— Ви бачили, що в нього на стіні? — деренчав захриплий голос Лаштованого. — Невже він не догадується?

— Близькі родичі, хе-хе! — вторив йому басок Сапуна.—
Наша Сімочка Зозуля давно те запримітила. Хе-хе!

Для Зіщуленого почуте було як грім серед ясного неба.
Він зайшов у кабінет і вже хотів було зірвати муфлона зі
стіни, але не встиг. До нього прийшли гості. Солідні. З ви-
щої наукової інстанції.

— О, та у вас он яка розкішна чеканка! — вітаючись,
сказав один із прибулих.— Симпатична мордочка!

— Муфлон,— з притиском бовкнув Андрій Савкович.—
Тільки й того, що мордочка.

— Даремно ви так байдуже про нього,— мовив інший
гість.— Ви, пробачте, про муфлона багато чого знаєте?

— Нічого не знаю! — сердито випалив Зіщулений.—
Зоологію вчив давно, а так в літературі про нього більше
якось не зустрічав.

— А треба б знати! Особливо нашому братові! — уже
цілком серйозно зауважив старший із прибулих.— Ви ж
науковець! Біолог!

Далі розмова набрала ділового характеру. Про роботу
групи, яку ось уже рік очолює Зіщулений. Вона, та роз-
мова, тривала ще кілька днів. Настрій у Андрія Савковича
геть зіпсувався. Відповідав він плутано, нервував. Його дра-
тувало те, що й працівники з вищої наукової інстанції,
хоч і говорили з ним ввічливо, а все частіше глипали на
муфлона. Ніби він був старший у цьому кабінеті.

Того дня, коли гості нарешті попрощалися, Зіщулений
таки зірвав муфлона. Але не викинув, а приніс додому.

— На ще одну цяцьку! — кинув жінці мідну пластину.

— Тю! — вигукнула Валерія Йосипівна.— На дідька
мені здалася ця штука! На ній же ні хліба подати, ні пи-
рога спекти!

— Це ж твір мистецтва! — дорікнув Зіщулений.— Не
можна міряти усе по тому, чи воно для кухні годиться!
До речі, ця бляха гроші коштує!

— І як видно, не малі! — реплікою відповіла дружина.

— Там, може, де й ціна написана,— уже спокійніше мо-
вив Андрій Савкович.— Я не дивився. Дарованому коневі
у зуби не заглядають.

— Ага є,— сказала Валерія Йосипівна, поглянувши на
зворотний бік картини.

— Читай!

— Артикул...— прочитала дружина.— Так, так, ціна...
Ого, півроку! А я подумала... Так, назва картини...

— Назву я й без тебе знаю! — обірвав Андрій Савко-
вич.— Муфлон.

— Нічого подібного,— заперечила дружина.— Тут зовсім інше написано. Так, назва картини: баран. О, ще й штампик є: перший сорт.

— Баран? — аж стрепенувся Зіщулений.

— Грамотна, ясно тобі прочитала! — розсердилась Валерія Йосипівна.

— А він же, скотина, вручаючи, сказав, що це муфлон! — зі злістю крикнув Андрій Савкович.

— А хто вручав?

— Ілля Журбенко. Такий собі, тихенький, сором'язливий.

— У тихому болоті чорти водяться,— підхопила дружина.— То він навмисне тобі підсунув цю рогату тварюку. З пятаком.

— З яким?

— Господи, який ти наївний! Помізкуй, догадаєшся!

— Ну, я з нього теж барана зроблю, з цього Журбенка! — нарешті зрозумівши натяк, розразився гнівом Андрій Савкович.— Зайди тільки до сусідів, попроси у них енциклопедію на «м», щоб я сам на тому триклятому муфлонові не посковзнувся! Я піду!.. Я знаю, куди піду!..

У вищу інстанцію зі скаргою на Журбенка Андрій Савкович так і не пішов. Бо його самого невдовзі перемістили з наукової на господарську роботу. А все, як зрозумів Зіщулений, через отого муфлона з філософською задумою і сарказмом на дурнуватій баранячій морді.

ЧУЛО МОЄ СЕРЦЕ...

Купили ми нові меблі. Імпортні, дорогі. Привезли, розпакували. Розставили. У кімнаті — стінку, у спальні — ліжка, шафу для одягу, трюмо, пуфики.

— Яка краса! — захоплено вигукнула дружина.— Та ще й не блискучі, а матом покриті!

— Не «матом покриті», а матові,— зауважив я.— Ти ще при людях бовкнеш таке.

— Що б я й не сказала, то не по-твому,— розсердилась дружина.— Грамотій!

— Та-ак, меблі й справді гарні,— дипломатично гасячи сварку, погодився. А в самого серце: теньк, теньк. Щось ніби віщуючи. Може, тому, що мені дуже не щастить на обнови.

Якось перший раз вдягнув штани — на двях сів, геть розпанахав. Та ще в такому місці, що, коли б портфелем

не прикрив, не знаю, як і додому дістався б. Іншим разом у плащі світлому до дверей пофарбованих притулився. Навіть у черевиках нових заліз у мазут.

А тут нові меблі. Їх берегти та й берегти. Тільки не з моєю дружиною. Тільки розмістили, так і за своє.

— Давай,— пропонує,— покажемо людям.

— Тебе, ніби гаряча картопля за пазухою, аж пече похвастатись,— охолоджую дружину.

— А навіщо ж було й купувати? — розчаровано дорікнула вона.

— То йди на вулицю і скликай людей, ніби на виставку! — гніваюсь і я.

— Чого ж це з вулиці людей кликати? Можна знайомих запросити,— не відступає дружина.— Хоча б твоїх Білокопитих.

— Гляди, щоб не було біди! — застерігаю.

— Якої? — уставилась вона.

— Сам не знаю, якої, але чує моє серце,— хапаюсь за груди.

— Ти схожий на старомодну бабусю,— засміялася дружина.— У забобони віриш. Може, тобі яйця покачати, щоб не був таким полохливим?

— Краще язика свого довгого прикуси,— відсік я сердито і подався з квартири, так і не надивившись на нові меблі.

А наступної неділі Білокопиті були в нас. Андрій Макарович, Зоя Федорівна і їх вихрасті близнюки: Максимчик і Трохимчик.

Дружина моя все біля Зої Федорівни упадає, я з Андрієм Макаровичем мову завів. Говоримо собі, а я з хлопчиків ока не спускаю. Бо вони все біля нової стінки крутяться. Максимчик за мідну ручку дверцят смикає, а Трохимчик до шухляди добирається. Сказати б їм щось, так незручно. Білокопитий — мій начальник. І в хаті перший раз.

— Куди цього року на відпочинок думаєте поїхати? — запитує мене Андрій Макарович, видно, аби хоч щось запитати.

— Та поїдемо, як все буде гаразд...— проронив я у відповідь та так і заляк з роззявленим ротом, бо помітив, що Максимчик дістає з кишені якийсь блискучий гострий предмет.

«Зараз шкрябне по стінці»,— блискавично прорізала мене страшна думка і ніби всього паралізувала. Добре, хоч язик ворочається.

— Що це в нього в руці?! — стримуючи вереск, запитав я в Андрія Макаровича.

— Не лякайтесь, то старий шприц,— досить спокійно відповіла Зоя Федорівна.— Я йому з поліклініки принесла. Уявіть, нічим так гарно не бавиться, як шприцом.

— А він гострий? — з дрожем у голосі запитав я.

— Без голки,— заспокоїла Зоя Федорівна.— Щось пошкрябає, а вколотись не зможе.

«Нехай би вже краще вколовся, урвитель, аби стінки не пошкрябав»,— майнула в мене думка.

Ніби вловивши мою тривогу, Максимчик шморгнув носом і сховав шприц у кишеню. Я полегшено зітхнув і вже хотів докінчити відповідь на запитання Андрія Макаровича, як раптом побачив гострий предмет уже в руках Трохимчика.

— А в цього що? — я вже свій переляканий погляд перевів на Зою Федорівну. Але відповів мені Андрій Макарович.

— Ножичок мапосінький,— пояснив він.— Ми його називаємо жабоколом. Скільки вже намучились, а відняти ніяк не можемо. Цей шибеник стільки вдома лиха ним наробив.

— Яюсь приходжу, а він геть пошкрябав піаніно. Ха-ха! — засміялася Зоя Федорівна.— Новісінький інструмент. Може, тиждень, як купили. Хотіла відшмагати, а потім розсудила: піаніно — предмет, а це ж дитина. Дурненька ще.

— Він же може й меблі пошкрябати? — звертаюсь до Зої Федорівни.

— Уже пошкрябав,— весело каже Зоя Федорівна.— Але що дорожче — людина чи річ?

«А що як він зараз візьметься за нашу стінку?» — похолов я увесь, не зводячи очей з Трохимчика.

— Прошу до столу! — внесла розрядку моя дружина. Всі заворушилися. І навіть вихрачі на якусь мить відступили від нашої дорогої обнови.

— Може, і їх до столу? — кинув я рятівну думку, кивнувши на хлопчиків.

— Ні, вони не голодні,— заперечила Зоя Федорівна.— Та й за столом нароблять такого, що не раді будете.

— Давайте обідати! — запросила дружина.— Ти ж скажи щось,— звернулась до мене.

Промовець з мене... та слово мовити справді треба.

— Ми дуже раді і вдячні, що ви удостоїли нас...— почав я бадьоро, але якась магічна сила примусила мене глянути на близнюків. Максимчик саме застромлював зіпсований

шприц у щілину між дверцятами новенької стінки, а Трохимчик поспішно діставав з кишені свій «жабокол» — мавюсінький, подарований батьком ножичок. Мене ніби мурашками хто обсіпав. Хотілося крикнути: «Гей, ви, урвители! Не смійте шкрябати меблів!» Але натомісць тільки кашлянув і відчув, що синію з натуги.

— Ми дуже раді і вдячні, що ви... — повторив я, намагаючись дивитись у вічі Андрієві Макаровичу, але мої зіниці не відривалися від зловмисників. — Ми раді, що ви прийшли разом зі своїми милими хлопчиками. Діти — це наша надія, наше майбутнє...

«А руки б тобі повідсихали, — різонула думка, бо цієї миті Максимчик натиснув на шприц і вдавив його в щілину між дверцятами, а Трохимчик, націлившись, колупнув ножичком у саму середину стінки. Отієї, що, як казала дружина, «матом покрита».

— Ой! — вирвався в мене зойк, і я відчув, як дерев'яніють ноги. Такої напасти та ще в своїй хаті ніхто не чекав.

— Що з вами? — сполохано підхопився Андрій Макарович.

— Ваші діти! — крикнув я розгублено. — У них же такі гострі предмети в руках!

— Ть! Не лякайтесь! — замахала руками Зоя Федорівна. — Вони себе не покалічать!

«Нехай би вже себе калічили, — подумки відрізав я нашій гості. — А ось меблі нові псують. Чи вам позасліплювало, що не бачите?»

— Але ж я не можу дивитися, як вони тими гостряками... — знову наголосив я, не відриваючи погляду від живих подряпин на стінці.

— Хлопці! Ану, геть у спальню! — гукнула Зоя Федорівна. — Ви ось дядю нервуєте!

— Ні, ні, туди не треба! — не втрималась і моя дружина. — Нехай уже тут граються. Хоч на очах. Це ж діти.

— А ми підемо, підемо! — підхопились близнюки і побігли в спальню.

«Ну, все. Кінець. Там вони покалічать ліжка, шафу й пуфики», — затремтіли в мене ноги.

— Нехай уже тут будуть! — додав і я свої.

Та було пізно. Шкрябнувши ще раз по матовій стінці, близнюки, як вихор, полетіли в спальню. Я хотів бігти слідом, але мене якимось несподіваним запитанням затримав Андрій Макарович. Відповідав я невпопад, розгублено. Потім таки підвівся, вийшов з-за столу. У спальні застав

розчервонілих дітлахів, що дружно черкали по дверцях шафи, залишаючи глибокі сліди якогось дивовижного креслення.

У мене потемніло в очах, забухало в грудях, і в скронях. Язик потягло кудись аж в горло. Я втратив рівновагу.

Холодні бризки, що вдарили в обличчя, привели мене до пам'яті. Я кліпнув очима і побачив, що наді мною стоять: моя дружина, Зоя Федорівна і Андрій Макарович.

— Ну, слава богу, все позаду! — радісно мовив Андрій Макарович. — Що з вами? Дякуйте хлопцям нашим, що покликali нас. Кажуть, дядя чогось упав.

— Спа-спа-сйбі! — видушив я з себе, глипнувши на близьюків, що аж цвіли від похвали.

«Варвари! — вилаяв подумки зловмисних вихрачів. — Чуло моє серце, що якась біда насувається. Та не знало, що так скоро і в своїй хаті».

Минуло вже чимало часу. Подряпини на меблях ми позашпакльовували воском. А ось заїкання мене все ще не покидає.

ДРІБНА ДУША

Маковоз їхав з вокзалу збуджений і роздратований. Це ж треба! Другий ранок підряд стрічає поїзд з Херсона і другий ранок повертається додому «з носом». Точніше — з порожніми руками. Йому конче потрібен однісінький залізничний квиток, і ніяк його, як тієї жар-птиці, не впіймаєш.

Що за час? Що за люди нині? Та раніше тих квитків можна було цілу шапку назбирати. А тепер не допросишся. Уже навіть провідниці за моду взяли — брати за квиток карбованець. І це за використаний, якому місце на смітнику.

Ну, добре. Вчора був сам винен. Прибув на вокзал, коли вже з вагонів майже всі пасажири повиходили. Вскочив у купе до провідниці, а там семеро чи восьмеро билися за квитки. Йому просто не дісталосся. А сьогодні... Комедія й трагедія одночасно. Птьху! З думки не сходить.

Сьогодні Маковоз прибув до поїзда завчасно. Ще за десять хвилин до приходу. Пройшов пероном. Допитливо оглянув публіку. Ось ця старенька, з лагідним обличчям святенниці, так і знай, онуків чекає. Цей ось молодик, пригалстуці, у щойно випрасуваних штанах, з букетом троянд, що заночували у вазі з водою, наречену зустрічає. Ну,

а ось ця групка посивілих чоловіків, в дещо старомодних костюмах, можна певно сказати, прийшли зустріти свого ветерана-однополчанина. Бо, бач, урочисті, з орденами й медалями на грудях, з квітами.

Треба сказати, що за час своїх багаторазових відвідин вокзалу Маковоз так уже примудрився розпізнавати людей, що з першого погляду міг угадати, хто проводить, хто зустрічає, хто їде і чи далеко й надовго. Особливе чуття в нього на тих, котрі прибувають до поїздів по квитки. Ці, як правило, не гуртуються, не стоять на одному місці, а весь час ходять вздовж перону. Нервують, хоч і намагаються цього не показувати. Вони не впевнені, що дістануть потрібний квиток.

Сьогодні таких набралось чимало. Маковоз навіть прикинув собі, скільки їх припаде на кожну провідницю. Шанси були невтішні. Це ж як ринуться у вагони, коли з них вийдуть пасажири, як захоплять купе з провідниками й провідницями...

І Маковоз вдався до нового маневру, який надійно забезпечить йому отой потрібний квиток, а водночас і економію карбованця. З приходом поїзда він став навпроти тамбура дванадцятого вагона і пильним поглядом «просюював» пасажирів. Пропустивши жінку з двома хлопчиками, дідуся з нагоптанною авоською, кількох молодих чоловіків з портфелями, Маковоз прикипів очима до вайлуватого пасажира в потертому плащі, з двома старенькими чемоданами, ще й з синім емальованим бідончиком.

«З такою поклажею у відрядження не їздить,— визначив Маковоз.— Ось це й є мій суджений!».

— Давай підсоблю,— з готовністю простягнув руку до чемодана Маковоз.

— Бери,— після деякого вагання пасажир дозволив взяти один чемодан.— Постав, доки я з цим зйду.

Маковоз аж зігнувся, доки поставив чемодан на перон.

«Цемент він везе чи каміння?» — подумав, не зводячи очей з дивного пасажира.

— Спасибі,— опинившись поруч з Маковозом, подякував пасажир, знявши кашкета і витираючи піт.— До трамвая далеко?

— До таксі ближче,— мовив Маковоз.— Таксист і доведе тебе, куди скажеш.

— І злупить, скільки захоче,— сплюнув пасажир, довкола оглядаючись.

— Носильника шукаєш? — панібратським тоном запитав Маковоз.

— Сам справлюся,— кинув пасажир.— Це як кожному платити, то треба мати велику кишеню. Мені до трамвая.

— З Херсона приїхав? — поцікавився Маковоз, думаючи про квиток.

— З Херсона,— відповів пасажир.— А що?

— Та так,— зрадів Маковоз, але одразу не посмів попросити те, що йому потрібно.

— Так мені б до трамвая,— беручись за чемодани, сказав пасажир.

— Ходімо. Я допоможу,— виявив бажання Маковоз і взявся за той самий важелезний чемодан.— У тебе й квиток на поїзд є?

— А то як би я приїхав без квитка? — зиркнув на свого несподіваного помічника пасажир.— Тепер, брат, без білета навіть не сунься. Ніхто тебе не повезе.

— Купейний?

— Що? — не зрозумів дивакуватий пасажир.

— Квиток купейний? — повторив Маковоз.

— Навіщо ж нам купейний? Нам і в плацкартному добре,— сказав пасажир.— Аби дешевше.

«Що ж це я на вагон не звернув уваги,— подумки дорікнув собі Маковоз.— Та дідько з ним. Обійдуся й плацкартним».

На трамвайній зупинці поставили чемодани. Розворушили руки. Бо добрячу вагу тибрили.

— Ось звідси й поїдеш,— сказав пасажирові Маковоз.— А мені на тролейбус.

— Спасибі,— кивнув пасажир.— Самому було б тяжко такий багаж нести.

— Ти мені квиточок дай,— простягнув руку Маковоз.

— А навіщо він тобі? — здивувався пасажир.

— Та так, треба,— не вдаючись у пояснення, відповів Маковоз.

— Чого ж це я маю вам квиток віддавати? — затявся пасажир.— Я за нього гроші платив.

— Так ти ж на нього проїхав,— нагадав Маковоз.— Далі він уже не дійсний.

— То нащо ж він вам, коли не дійсний? — стояв на своєму пасажир.

— Мені треба.

— То, може, й мені він ще треба буде,— упирався пасажир.

— Ти ж не в командировку приїхав? — доводив Маковоз, побоюючись, що так і не вирве квитка в цього затятого чолові'яги.

— Ні,— погодився той.

— А мені квиток треба додати до авансового звіту,— уже благав Маковоз.— Я приїхав з відрядження.

— Без квитка? — здивувався пасажир.

— Чому — без квитка? З квитком. Але я його загубив,— збрехав Маковоз.

— А я свій так сховав, що ніколи не загублю,— помацав себе за кишеню пасажир.

— Я тобі дам карбованця,— раптом пообіцяв Маковоз.

— Нічого собі щедрість,— розвів руками пасажир.— Квиток коштує більше червінця, а він мені — карбованець тиче. Нема про що й говорити!

— А що ж тобі — два карбованці дати? — кинув сердито Маковоз.

— Менш, як за десятку, не віддам! — розізлився й пасажир.— І відчепись від мене, бо крику нароблю! Може, тобі чемодана мого закортіло? То дудки!

Тут підійшов трамвай, і дивного пасажирів ніби вітром здуло. Разом з його важелезними чемоданами.

Ось і їде Маковоз з вокзалу збуджений і роздратований. Це ж треба натрапити на таку дрібну душу! Квиточка йому шкода! Та добрі люди кров свою хворим віддають, дітей з вогню чи з води витягають! А цей, дрібна його душа, папірця шкодує! Ти ж за той використаний квиток навіть сигарети вонючої не купиш. Редиски червивої пучок не купиш. Ну, люди ще є. Скільки їх не виховуй, скільки з них і не виганяй дрібновласницької психології, а толку з того, як з козла молока. Таких типів ще виховувати та й виховувати! Дрібна душа! Квитка нещасного йому шкода. А подавився б ти ним! Доведеться ще й завтра на вокзал пертися.

БУБЛИКИ

Молода мама, симпатична, усміхнена, видно, щаслива, сидить на лаві. Нога на ногу закинута. Ніби напоказ. Щоб усі бачили, що в неї чобітки нові. Модні, з пряжечками золотими. У руках дві блискучі спиці, поруч, на лаві, целофановий мішечок з клубком вовняної пряжі. Вона відпочиває і в'яже. Але й ока не спускає з міцно збитого хлопчиська, що грається на асфальтовій доріжці.

Хлопчик розчервонівся, захекався. Він б'є черевиком окрасць хліба. Запилюжений, з черствою потрісканою скоринкою.

— Вовчику! Не ганяй! — лагідно зауважує мати, одно-

часно зиркаючи на синочка і на кінчики спиць, що ритмічно витанцьовують у довгих тендітних пальцях з вишневими нігтями.

Вовчик шморгає носом, розганяється і знову гилить крайцем аж до куца бузку з понівеченими вітами.

— Кому сказала? Ану сядь! — без суворості в голосі наказує матуся. — Хіба ж так можна? І чого ти вчепився до того нещасного шматка? Ще серце собі нарушиш. У тебе мало іграшок різних?

— То вони ж вдома, — каже хлопчисько і що в духу біжить за побитим крайцем.

— А я прошу тебе, щоб не ганяв, — продовжує мама, — бо набігаєшся, упрієш, а тоді допадешся до води холодної. Сам знаєш, чим це кінчається. Сядь!

— Ну, ма... — обижено протягнув хлопчик і з силою копнув ногою по шматкові хліба.

— Не інакше, як футболістом буде, — мовила сама до себе щаслива матуся, — та, може, воно й добре, хоч по закордонах поїздить. Ось тільки, що взуття псує.

На алеї виринає ще одна молодичка. І теж з хлопчиськом. Більшеньким за Вовчика, але худеньким, гостроносеньким.

— Біля вас можна? — Не чекаючи на відповідь, вона хлопнулася на лаву і теж закинула ногу на ногу. Завчено. Ефектно.

— Мамо, мамо! — раптом зарепетував Вовчик. — Він у мене шайбу забирає!

— Денисику! Віддай! — гукнула молодичка до свого сипа. — Як тобі не соромно? З ними гріх, та й годі, — звернулася до сусідки по лаві. — Як не м'яча, то цурку якунебудь кидатимуть, аби тільки не посидіти спокійно. А одежина просто горить на них. Не настачишся.

— Та найбільше взуттю дістається, — підтримала розмову мати Вовчика. — Бачите, он учепився до того крайця хліба і дубасить по ньому. Тижня не поносив і вже носки позбивав. Аж білі стали.

— Я ж кажу, що ніби горить на них усе, — повторила молодичка. — Ми на свого тільки вчора купили черевики. Ще не встиг попсувати. Та хіба то на довго.

В цей час Дениско шпурнув крайцем на Вовчика, а той з розгону відбив хліб на товариша, і обидва дзвінко й радісно розсміялися.

— Ну, шибеник, — стрепенулася мати Вовчика, — ніяк не вгмониться. Треба той хліб десь закинути, а йому дати щось таке, щоб руками займався, а не ногами. Їм, бідним, і так найбільше дістається. Тільки що б його, що б його?..

О, надумала! Подивіться за ними, а я в магазин на хвилину.

— А що ж ви там купите? — поцікавилась мати Дениска.

— Бублик, — охоче пояснила мати Вовчика. — Нехай качас, ніби коліща. То буде забавка ручна. Ніг не наб'є і черевиків не псуватиме. Воно ж іще дурненьке, не знає ні ціни здоров'ю, ні одягові та взуттю.

— Ну й голова у вас! — відпустила комплімент молодичка. — Я б нізащо до такого не додумалась. Будьте ласкаві, нате вам п'ятака та й моєму Денискові купіть заодно. Нехай побавиться дитина. А то знайшли розвагу: сухим крайцем гилити. Що воно ще розуміє. Тут виховувати та й виховувати. А без цього, хоч і в місті, а дикуном виросте.

За якихось десять хвилин міцно збитий Вовчик і худий, гостроносенький Дениско з вереском качали по асфальту тугі, рум'яні бублики, а молоді матусі задоволено поглядали на хлопчаків і раділи зі свого винаходу.

— Ви таки мудра людина, — улесливо говорила молодичка до матері Вовчика. — Бублик той конійки коштує, а дитині втіха. І взуття зберігається. Ні, ні, я б до такого ніколи в світі не додумалась.

ТОСТ ПО-ГУСАРСЬКИ

Той вечір у Гаврила Парфеновича запам'ятався надовго. Багато ми на ньому веселилися, співали, жартували. Та найбільше всім запав у душу тост, проголошений одним молодим чоловіком.

— Шановне товариство! Прошу встати! — урочисто виголосив білявий, повновидий красень з тонкими вусиками і ямочкою на бороді.

Стрункий, в елегантному темному костюмі, він хвацько звівся з стільця, ненароком блиснувши золотим зубом і золотими запонками в накрохмалених манжетах білосніжної сорочки.

Заскрипіли стільці, захитався стіл, забряжчав посуд. Ми встали. Хоч і не дружно. Найдовше підводився сам господар, Гаврило Парфенович. Бо його опуклий живіт, як на гріх, застряв під столом і ніяк не хотів висуватися напоказ гостям.

Засовалися й жінки, але їх зупинив той же красень.

— Дами сидять! — зробив він заспокійливий порух лівою рукою.

— Хто це? — штовхнувши мене в бік, зашепотів на вухо сусід зліва.

— Не знаю,— відповів я теж пошепки і знизав плечима.— Напевно, якийсь родич Гаврила Парфеновича.

— Чого це він нас підняв? — незадоволено прошепотів і сусід справа.— Ніби єфрейтор солдат.

Я не знав, що відповісти. Тому змовчав.

— Шановне товариство! — обвівши всіх заворожуючим поглядом і поблискуючи золотим зубом, вів далі елегантний гість.— Я пропоную тост за жінок! А жінок ми маємо вшановувати, як і належить, по-гусарськи. Тобто стоячи.

— Це можна,— з полегшенням зітхнув Гаврило Парфенович, відсунувши стілець і зручніше влаштувавши свій живіт.

— Про мене що сидячі, що стоячі,— знову штовхнув мене сусід зліва.

— Аби не тягнути,— почувши ту репліку, додав сусід справа.

— Е, ні,— застеріг ініціатор тосту,— необхідно слово сказати.

Нарешті всі стихли. Принишклі жінки дивилися на молодого чоловіка.

— Дорогі наші подруги! — піднесено почав елегантний молодик.— Ви краща половина людського роду...

— Відкрив Америку,— ще раз штовхнув мене сусід зліва.

— Що він, як на Восьме березня,— чмихнув сусід справа.

— ...і ми цим гордимось! Ми, ваші чоловіки,— по паузі продовжував молодик.— Ви наша окраса. Наша радість, наша надія...

— А де ж це ваша? — порушила тишу одна з жінок.— Чому це ви сам, а не в парі?

— Така ситуація,— на мить спіткнувся на слові, але набрав розгону промовець.— Дитинка мала. Її без догляду не залишиш. А жінка — це мати! Жінка — це вірна подруга! Скільки про жінок віршів написано!..

— Та він поет,— прошепотів мій сусід зліва.— Як в книжки чеше.

— ...скільки про жінок пісень складено!..

— Та він композитор,— додав мій сусід справа.— Не тост проголошує, а співає. Аж морозом обсипає.

— ...Тож за жінок! За кращу половину людства!

Жінки дружно зааплодували, заворушилися, загомоніли. А ми, чоловіки, також дружно, стоячи вшанували їх і ще дружніше попадали на стільці.

— Хто він, цей симпатичний хлопець? — запитав я у Гаврила Парфеновича, коли розходились додому.

— Аристократ! — кинув репліку сусід зліва, коли почув моє запитання.

— Гусар! — додав сусід справа. — Там, видно, дружину свою на руках носить. Не дає їй взятися ні за сковорідку, ні за каструлю.

— Це наш новий працівник з планового відділу, — вніс ясність Гаврило Парфенович. — Дуже інтелігентний. Тільки прізвище дещо дивне — Димовик. Євген Вікторович Димовик.

— Нехай собі й Димовик, — не міг вгамуватися мій сусід справа, — але ж, чортяка, по-гусарськи вміє. Всіх нас виструнчив перед жінками. Як солдатів перед генералом. Гусар, значить!

Десь, може за тиждень після пам'ятного вечора, зустрів я Димовика на вулиці. Поблизу базару.

— Євгене Вікторовичу, — зачепив я Димовика, — рад вас бачити. Не впізнаєте?

— Та як вам сказати? — уставився він на мене. — Десь, десь...

— У Гаврила Парфеновича, — допоміг я молодому чоловікові. — Ви ще ж тоді тост по-гусарськи... Просто всіх захопили ним. Особливо жінок.

— Так, так, саме у Гаврила Парфеновича, — зрадів Димовик. — До речі, познайомтесь, ось моя дружина.

Тільки тепер я звернув увагу, що з-за спини Євгена Вікторовича, елегантно одягненого, стрункого, усміхненого, з ямочкою на бороді, виглядала якась незграбна постать.

Я чуть ступив у бік і побачив низеньку жінку, з розчервонілим й слітнілим обличчям. В обох руках в неї були до краю напаковані сумки, а на шиї висів вінок золотистої дорідної цибулі.

— Клава, — зробила вона жест, схожий на поклон, але цибуля зашелестіла, і жінка швиденько піднесла голову, видно, боячись, щоб вінок не впав на тротуар.

— Дуже приємно, — вклонився і я, не знаючи, що ще додати до сказаного.

— Ну, ми пішли, — махнув тендітною рукою Димовик і, посміхнувшись, показав мені блискучий золотий зуб.

— До побачення, — обережно кивнула мені Клава і поплелася слідом за елегантним чоловіком, несучи в руках дві сумки, а на шиї вінок дорідної цибулі.

Я пішов своєю дорогою. А з голови все не виходив отой тост по-гусарськи.

Ось уже тиждень Степура зайнятий єдиною проблемою: куди його на відпочинок поїхати?

Можна б у Крим, — аж лоскоче йому в грудях. Там і покупатися, і позагоряти, і в горах поблукати є чудові можливості. Так путівки йому не дали. Здоровий, мовляв, то не обов'язково до моря. Можна десь і ближче відпустку провести. Дещо дивна позиція у тих, хто путівки виділяє. Значить, у Крим тебе пошлють, коли захворієш. Коли вже тобі буде світ не милий. Коли вже ні плавати, ні загоряти не можна.

Він, Степура, не дуже й рветься до моря. Але й не відмовився б поїхати. Бо ще ніколи там не був. А наслухатися наслухався. Люди розхвалюють на всі лади.

«Нічого, цей рік якимось перебуду, — втішає себе, — а там уже, пробачте, доб'юся свого. Ну, а нинішню відпустку проведу на Десні. Там теж можна гарно відпочити. Риби половити, юшки поїсти, на човні поплавати. Воно й на Десну поїхати — теж складність. Це ж або будиночок потрібен, або хоч намет. А їжу готувати де? А чим і як дістатися на гарне місце? Знову ж чи путівку проси, чи парника з моторкою шукай».

Шкодує Степура, що задалегідь про це не подумав.

«Непогано б до тітки Марусі поїхати. Вона поблизу Каховського моря живе, — навернулася ще одна думка. — Там то вже точно про харчування можна б не турбуватися. Тітка Маруся нагодує й напоїть. У неї ж, здається, навіть корова є. Своє молоко. Але ж тітка скупувата, — згадав. — Поїсти вона дасть, спати десь прилаштує. Але захоче, щоб усе те відробити. Розігнутися не дасть. Ні, добровільно в кабалу не піду. Дзуськи! Хоч то й рідна тітка».

Степура добре знає і розуміє, що найкращий відпочинок вдома. У батьків. Своя хата. Свій садок. Кури. Гуси. Качки. Та й у хліві щось там рохкало, коли був у гостях місяців чотири тому. Приїду, а вони те «рохкало» під ніж. Ковбаска, шкварка, кров'янка. Одне слово, свіжина. Кращого курорту годі й бажати.

Але в село нині краще не потикатися. Особливо влітку, в гарячу жнивову пору, — обірвав він приємні думки про свіжину. Людей у колгоспі мало. Робочих рук не вистачає, от і дивитимуться на тебе отак, що краще на очі не показуватись. Мовляв, здоровий, плечистий, а вилежувється чи з вудкою дні просиджує, аби якогось там карасика під-

сікти. Не дуже зручно і з батьківського двору виходити. Ні, рідне село теж відпадає.

Ще якісь плани народжувалися в голові. Але вони мало влаштовували Степуру. А до відпустки лічені дні. Що робити? Куди поїхати? Ту нерішучість помітив чи відчув інтуїтивно начальник відділу, де працював Степура. Помітив і навіть поспівчував.

— Бачу, ніяк не додумаетесь, куди податися на відпочинок? — запитав він Степуру якимось зненацька, ніби заганяючи в кут. — Вгадав?

— Вгадали, — відповів Степура і теж відчув, що йому з того кута вже не вискочити.

— Є чудове місце для здорового й культурного відпочинку, — загадково мовив начальник відділу.

— Де? — ввічливо, але насторожено запитав Степура.

— У мене в саду, — відкрився начальник. — Поїдемо туди. Відпочинемо, скажу вам, на славу. Обпораємо грядки, перекриємо дах на будиночку, полагодимо огорожу. А між ділом копатимемо колодязь. Для загартування здоров'я кращого зайняття і не знайти. Запевняю, що відпустка пролетить як один день.

— Так у вас же дружина, діти, зять. Де вони будуть? — вжахнувся Степура.

— Не турбуйтеся, — заспокоїв начальник. — Моїх туди не витуриш. Вони до моря збираються. Ну й нехай їдуть, смажаться там на сонці. А ми з вами в саду, як у раю.

«Оце так ускочив», — подумав Степура. — Але відмовитись не посмів. Начальство є начальство. Навіть під час законної відпустки. «А може, з того й користь якусь матиму, — заспокоїв себе. — Не тепер, то в майбутньому».

НА ТЕЛЕФОНІ

— Ал-ло! Пусю, ти? Здрастуй! Я буду коротко, Пусю, бо говорю з автомата. Що, що? З автомата, кажу. Які люди? Ті, що теж поговорити хочуть. Та не з тобою. Чого це сторонні мають говорити з тобою. Це я з тобою. А вони — кожен зі своїм. Ну, добре, добре. Як ви там? Кажі мені швиденько про найголовніше. Так, так. Що ви снідали? Навіщо ж ти цим займалася?! Там в холодильнику каструлька. Ні, ні, та, що з чорними вушками. Не побачила? Як же ти дивилася? Ах, не дивилась. Саша приходив? Прийде, то запитай, як його справи. Ви там хоч здорові? Добре, добре. Кінчаю. Ну всього! Тут черга збирається. Бувай! За чим черга? Ха-ха! До телефону. Ну, будь!..

Як я? Спасибі, все благополучно. Ти ж знаєш, як воно в санаторії. Що? Вранці прогулянка, сніданок о дев'ятій. Потім процедури. У мене? Кисневі ванни, лікувальна фізкультура, масаж. Навіщо масаж? А я хіба знаю? Всі роблять, то й я попросилась. Ні, обід о другій годині дня. Що дають? Все дають: закуску, перше, друге, компот. Ну, досить! Після вечері подзвоню. Вечеря? О сьомій вечора... Кінчаю, будь! А то тут уже чоловік п'ять на черзі. Обнімаю...

Чого така черга? Один телефон зіпсований, а поговорити багатьом хочеться? Погода? А я хіба не казала? Така собі, в примхамі. Доки сонце — тепло. Сховається за хмари — холодно. Дощі? Бувають. А як там у нас? Теж дощі? Оце тобі й літо. Саша прийшов? Дай йому трубку. Саша, де ти ходиш? Розповісти про себе? Я вже Пусі розповіла. Ти не чув? Та тут черга. Черга, кажу. Чоловік десять біля будки. Я з тобою увечері переговорю. А те, що ти казав, купив? Як це — не купив? Віп же тобі обіцяв. Ну, будь, Сашуню! Мені вже он кивають. Щасливо!..

Як себе почуваю? Чудово, як на курорті. Ні, не скучно. Фільми щодня. Концерти бувають. Та ні, солідні артисти сюди не приїзять. Сам знаєш: філар-мо-нія! Ха-ха! Ну, будь! Цілую! Вішаю трубку, бо мене вже розірвуть...

Та ти що? З ким же я тут ходитиму?! За свою жіночку можеш не боятися. Та я тебе ні на кого в світі не проміняю. Та я навіть коли у ванні лежу, то тільки про тебе й думаю. Ну, бувай! Цілую. Все, дорогенький. Біля будки людей — хмара...

Ну, ти скажеш! Не бійся. Я не з тих. Чи всі такі, як я? Різні, Сашуню, в. Тут одна молоденька з дідуганом злигалася. Спитали її, як той милий на любов, а вона: «Мені не любов, а гроші його потрібні». Ха-ха! Еге, а часом дивися: ходять парочками, думаєш, що то подружжя, а воно — ха-ха! Ні прізвища одне одного не знають, ні адреси, а водяться. Подивися — сміх та й годі. Як голубочки. Ха-ха! Ну, будь. Обнімаю. Не хочу поговорити? Так черга ж он яка до телефону. Уже блискавки на мене летять. Вішаю трубку..

Як ти сказав? Справді? Галайду начальником? Та він же абсолютний профан у цьому ділі. Уже й затвердили? Тоді на світі нема правди. А ти сходи до Макара Даниловича. Скажи все, що думаєш. Не дуже зручно? Чому це? Велике діло. Дурня призначають, а ти мовчатимеш? Роби, що тобі раджу! А повернуся додому — сама до Макара Данилови-

ча піду. Все, все, мій дороженький. Вішаю трубку. Тут же біля будки аж гуде. Обнімаю...

Що? Та спи спокійно! Твоя вірна не схибить. Красива? Ну й гордися, що маєш жінку красиву. Задивляються. То й що з того? А я тільки сміюся. Ха-ха! Тут один очей не зводить. Як кіт на сало. І за обідом, і за вечерею, і коли на ванну йду. Аж на обличчі міняється, бідолаха. А я байдужа до всього. Мені тебе вистачає. Сюди приїхати? Чого це ти їхатимеш? За три тижні, що залишились, мене ніхто не з'їсть. Я не дамся. Ти ж мій характер знаєш. Ти себе там бережи. І кажи Пусі, моїй сестриці, щоб хоч годувала тебе добре. А то питаю її про каструлю з чорними вушками, де котлети були, а вона каже, що не знайшла. У холодильник не знайшла, уявляєш? Вітай наших друзів. Скажи, що як приїду, то зберемося в нас. Тоді про все, про все розповім. У подробицях. Ну, цілую. Все. Тут скоро кабінку повалять. Охочих поговорити багато. Та ще коли б зайвого не плескали, а то як дорветься котре до трубки, з рук не вирвеш. Ну, Сашуню, все...

Секундочку! Мало не забула! Ти мені вишли ще з сотню. Навіщо на курорті гроші? А ти що — з неба звалився? Тут же як не екскурсії, то театри. Та й купити дещо можна. Краще висилай телеграфом. Швидше одержу. Ну, будь! Ще обнімаю й цілую! Тут уже таке робиться, таке робиться...

Ой, добре, що згадала. Хочу тобі ще розказати, яка тут історія трапилася з одним чоловіком. Знаєш, приїхав, видавав себе за вдівця, злигався з дамочкою. А десь на третій чи четвертий день йдуть вони в обнімочку, воркують, милуються, а з-за куца ліщини... Ні, ти чуєш? А з-за куца ліщини — ха-ха! — його рідна жінка, як вискочить. Ха-ха! А далі... Ой, тут уже в кабінку ламаються! Ну, бу...

МОНГОЛЬСЬКА ДУБЛЯНКА

Кілька тижнів у сім'ї Малюків було пекло. Повстають — одна розмова: про дублянку. Після роботи додому поприходять — знову про дублянку. Власне, говорить більше дружина, а відбивається чоловік.

Іван Гаврилович тільки з-під ковдри висунеться, а жінка одразу:

— Знову мороз на дворі, а я без дублянки. От доленька випала!

— В тебе є пальто тепле, — знехотя кидає чоловік.

— Пальто — не дублянка, — летить докір.

— А що з тієї дублянки? — сердиться чоловік.

— Мода! — наступає дружина. — І тепло!

— Не всім же й дублянки носити, — розсудливо мовить чоловік. — Хто може дістати, той носить. Хто не може — обійдеться.

— Виходить, ота тітонька, що в овочевому капусту продає, може, а я ні? — стає в позу дружина.

— Виходить, так, — розводить руками Іван Гаврилович. — Чорт їх знає, де вони дістають ті дублянки?

— Ти якби хотів та розкинув мізками, то теж дістав би, — схлипує дружина.

Іван Гаврилович щоденно слухав ті нарікання, ламав собі голову та якось і запитав свого товариша, де ті проклятуці дублянки дістають. Справді ж, у магазинах вони не висять, а на вулиці поглянеш — на кожній третій жінці дублянка.

— А ти й досі не знаєш, де всіякий дефіцит вилловлюють? — уставився на Івана Гавриловича товариш. І розповів йому, де той товар буває.

— Еге, мені там і не світить, — розгубився Іван Гаврилович. — Хто я такий, щоб на дублянку претендувати?

— А я тобі одну мудру пораду дам, — раптом повеселішав товариш. — Ти мені ще подякуєш.

Через кілька днів, після вагань і роздумів, Іван Гаврилович таки пішов туди, куди йому порадив товариш. Як на лихо, у приймальні людей, що й стільця вільного нема. Але він, переборовши ніяковість, твердою й поважною ходою підступив до столу, за яким сиділа секретарка, на знак привітання ледь кивнув їй головою і, нахилившись, рішуче запитав:

— У себе?

— Олексій Романович? У себе, — тихо мовила секретарка.

— Зайдіть і скажіть, що я від Зої Василівни! — тим же рішучим тоном прошепотів на вухо Іван Гаврилович.

Секретарка підвелася і зникла за оббитими чорним дерматином дверима кабінету. За мить вона повернулася.

— Олексій Романович вас чекає, — привітно сказала Іванові Гавриловичу. — Товариші! Тут термінова справа, — заспокоїла відвідувачів. — Невідкладна!

А тим часом Іван Гаврилович уже переступив поріг кабінету.

— Доброго дня! Вітаю вас! — підвівся з-за столу Олексій Романович, господар кабінету, і рушив назустріч загадковому незнайомцеві. — Ви на хвилинку залишіть

нас, — звернувся він до чоловіка, що сидів біля приставного столика. — Я вас покличу. Тут, розумієте, невідкладна справа.

Іван Гаврилович владним жестом запросив господаря сісти на своє місце, а сам також зайшов за стіл і став до Олексія Романовича майже впритул.

— Слухаю вас, — пориваючись встати, запопадливо мовив Олексій Романович. — Ви?..

— Сидіть, сидіть, — Іван Гаврилович поклав руку на плече Олексія Романовича. — Я від Зої Василівни.

— Та я одразу зрозумів, — привітно схилив голову Олексій Романович. — Що вас цікавить?

— Дрібниця, — заспокоїв Іван Гаврилович. — Дублянка.

— Розмір?

— П'ятдесят четвертий.

— Пробачте, — заходився виправдовуватись Олексій Романович, — я запитав, бо якимось не міг її пригадати. Ви не подумайте, що я такий неуважний. Я, вважайте, всіх жінок, всю, сказати б, свою номенклатуру знаю. І розміри їхні і уподобання. А ось Зою Василівну...

— Та не хвилюйтеся! — Іван Гаврилович поляскав Олексія Романовича по плечу.

— Мушу вас попередити, — заспішив господар кабінету, — у нас на базі на сьогодні є тільки монгольські дублянки. Не знаю, чи вона...

— Те, що їй треба, — погодився Іван Гаврилович.

— Тоді я, щоб не відкладати у довгий ящик... — мовив Олексій Романович і простягнув руку до телефона. — Ще раз пробачте, мені не дуже зручно, але одна дрібниця. У вас гроші при собі?

— Про що мова, — заспокоїв Іван Гаврилович, доторкнувшись до кишені.

— До вас зайде товариш, — тим часом говорив у трубку Олексій Романович, — так ви йому монгольську. П'ятдесят четвертий!

В кінці робочого дня Олексій Романович, подумавши і щось прикинувши, викликав секретарку.

— Сьогодні ви привели до мене чоловіка. Ну, ось того, що не знімав шапки. Як його прізвище? — звернувся до дівчини.

— Він свого прізвища не назвав, а тільки сказав, що від Зої Василівни.

— А хто ця Зоя Василівна? — раптом почервонів Олексій Романович.

— Не знаю, — розгубилася секретарка.

— Покличте Степана Омеляновича!

— Слухаю! — секретарка залишила кабінет.

Прийшов Степан Омелянович, заступник Олексія Романовича.

— Ви знаєте Зою Василівну? — запитав Олексій Романович.

— Яку це? — не зрозумів той.

— Це я вас питаю! — підвищив голос Олексій Романович.

— Зоя... Зоя... Зоя... Є Зоя Семенівна, — після роздумів сказав Степан Омелянович. — З управління кадрів.

— Ту я й без вас знаю, — махнув рукою Олексій Романович. — А ось Зою Василівну?.. Ну й ну. — Він підняв трубку і набрав номер. — Склад? Ви дублянку відпустили? Ясно... Нічого... Будьте здорові!

Так Олексій Романович і не вияснив, хто така Зоя Василівна. Ні того дня. Ні наступного. Ні через місяць. Все те почало й забуватися. Але одного разу, йдучи вулицею, він несподівано побачив і впізнав чоловіка, який був у нього з делікатним дорученням. Поруч з ним гордо прямувала миловидна жінка, зодягнена в монгольську дублянку. Олексій Романович хотів було розминутися, але дорогу йому заступив чоловік, прізвища якого він не знав і досі.

— Здрастуйте, Олексію Романовичу! — торкнувся він шапки і ввічливо вклонився. — Не впізнаєте?

— Впізнаю, — долаючи ніяковість, мовив Олексій Романович. — Це ж ви були в мене? Навіть не знаю, як вас?

— Іван Гаврилович. А ось це — сама Зоя Василівна. Моя дружина. Від імені якої я й прибігав до вас.

— Сердечне вам спасибі! — розцвіла посмішкою Зоя Василівна. — Дублянка ніби на мене пита. Я дуже задоволена.

— А головне — вдома мир і тиша, — додав Іван Гаврилович. — А то щоденно поїдом їла: дістань та й дістань дублянку! Зайдемо на чай?

— Ні, спасибі, — відповів Олексій Романович і подумав: «Може, воно й добре, що все так сталося. Не тільки ж «номенклатурним» жінкам в дублянках хизуватися? Але списочок при собі все ж треба мати».

ВСЕ ДЛЯ МАТУСІ...

Коли б ви не зустріли Миколу, вже підтоптаного парубійка з рудими козацькими вусами й чималою лисиною на голові, він усе заклопотаний, усе посишає.

— Здоров, Миколо! Як життя? Стань та розкажи.

— Нема часу, треба бігти,— кидає на ходу Микола й витирає лисину, що аж парує.

— Куди ж ти?

— Та, диванчик у меблевому магазині приглянувся, піду випишу, бо хтось випередить.

— А ти й досі без диванчика?

— Я не собі, матері,— махає рукою Микола і зникає за рогом.

«Славний хлопець»,— хвалите ви Миколу, бо нині сини не так і часто про матерів дбають.

Іншим разом вуса Миколи на хвилинку виринули з натовпу на центральній вулиці.

— Миколо! Як диванчик?

— Порядок! — кидає на ходу.

— Мати задоволена? — хапає Миколу за руку, щоб не втік.

— Хто? Ах, мати? Задоволена! — поспіхом відповідає Микола і навіть на місці тупцює ногами, аби не збавити швидкості.

— Та ти знову біжиш?

— Біжу.

— Куди, якщо не секрет?

— Добиваюся, щоб телефон поставили.

— Собі?

— Матері.

— Ну, біжи, бо тут і справді можна прогавити.

«Оце Микола, оце синок! — захоплюється парубком.— Сил не шкодує, часу, енергії. Так і мотається, аби тільки матері догодити!»

За кілька днів застає Миколу у магазині. Він саме телевізор оглядає. Аж розчервонівся, упрів.

— Купуєш, чи що?

— Купую.

— А досі без телевізора жив?

— З телевізором.

— То навіщо тобі два?

— Я не собі. Матері. Кольоровий.

— Дорогувато.

— Для матері нічого не шкода! — як лозунг, проголошує Микола і прямує до каси платити гроші.

«Так воно й повинно бути,— робите собі висновок.— Але ж далеко не всі сини такі щедрі, як оце Микола. Фе-номен!»

— Миколо! — зупиняєте ви парубка ще якогось там разу і не дасте йому втекти.— А де живе твоя мати?

— Як-то — де? — дивується Микола.— У мене. Недавно переїхала. Не хотіла, правда, упиралася, ледве переконав, ледве умовив. Може, хоч з рік продержитися. А там, як набридне, знову до себе повернеться. До родичів тобто. От я й стараюсь.

— А де ж ти грошей стільки набрав на дорогі покупки?

— Як-то — де? — дивується Микола.— У матері. Вона ж хату в селі продала.

— Ану, Микола, давай розберемось. То, виходить....

— Нема мені часу розбиратися,— зривається з місця енергійний вусань.— Біжу ось піаніно купувати, доки мати не передумала.

І він, засунувши руку в бокову кишеню піджака і пересвідчившись, що гаманець з грішми на місці, побіг у напрямку музичного салону.

ВАРЕНИКИ

Толя наш невістку до хати привів. Якусь чужу. Без сватання. Без весілля. Отак всунулась та й сіла на все готовеньке. Як чирка на носі. Ну, живи! Побачимо, що ти за птиця!

Перше знайомство почалося з сніданку. Без всякої зайвої дипломатії.

Наварила я вареників. З білої муки. З сиром. Таких собі, мужицьких. Що два-три з'їси — цілий день ситий.

Перемішала з сметаною та так з макітрою й на стіл поставила.

Семен мій взяв одного — їсть акуратно.

Толя взяв одного — надкусив.

Я взяла одного — чекаю.

Нюська, невістка, теж виделкою підняла одного. Тягне до себе. Аж рука їй тремтить.

«Як же ти з ним упорашся? — думаю, глипаючи на невістку.— Та той же вареник більший за твою мізерну мордочку, чимось схожу на котячу. Невже справився?»

Еге, як ухопила, то так і понесла прямисінько до рота.

«Як же ти туди його запхнеш?» — дивуюсь.

Коли дивлюсь, а рот у неї ніби з гуми. Розтягнувся так, що вареник, з долоню завбільшки, тільки мелькнув. І десь зник, як в проваллі.

Семен ще свого їсть. Толя свого ще їсть. Я свого й не надкусила. А Нюська за другим тягнеться.

— Ти не вдавишся? — питаю з острахом.

— Ні,— відповідає Нюська.— Він же м'який.

— Ти що — не жуєш?

— А хіба їх треба жувати? — здивовано поглянула на мене невістка. І другий вареник — ковть.

Я обімліла. Це ж таку тільки прогудувати! Вдаюся до натяків:

— Мука на вареники гроші коштує,— кажу невістці.

— Та, звісно, даром не дають,— погодилась Нюська. І третій вареник — ковть.

— Сиру треба купити чи самому зробити,— продовжую.

А Нюська четвертий — ковть.

— Дівко! — не втрималась я.— Матимеш заворот кишок!

— Як це? — витріщилась на мене Нюська. І п'ятий — ковть.

— Перекрутяться кишки,— лякаю,— вареники не дійдуть туди, куди треба.

— Хе-хе! Розкрутяться,— засміялася невістка. І шостий — ковть.

Семен мій заляк з вареником на виделці. Видно, злякався завороту кишок.

Толя, не доївши свого першого, вилупився на жінку.

— То їж усі! — сердито кажу, сподіваючись, що невістка отямиться.

— Спасибі! — вдячно мовила Нюська і притягла до себе макітру.

— І цього на! — гепнула я свого вареника в макітру.

— От дякую! — так і не зрозуміла мого докору невістка.

— Що ж вам, хлопці, на свіданок дати? — поглянула я на чоловіка й сина.

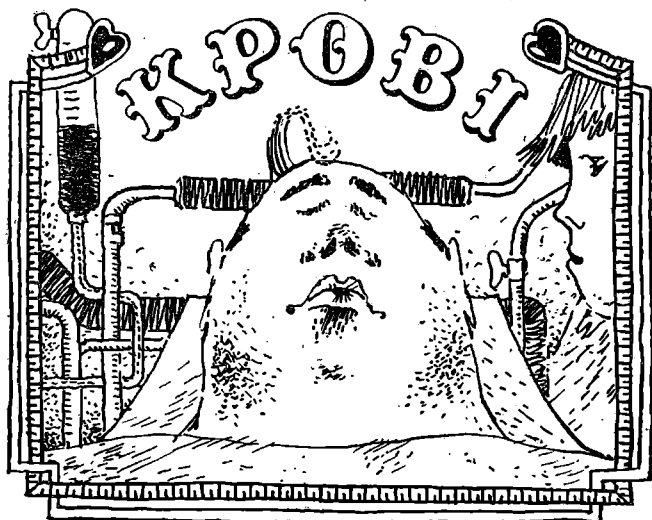
— А ви їм картоплі насмажте! — порадила Нюська, вимазуючи останнім вареником сметану з стінок макітри.— А мені можете кожного дня вареники варити. Я не вибаглива.

«Чорта лисого з'їси,— подумки відповіла невістці.— Я й тебе на картопляний раціон переведу. Ненажера!»

Увесь вихідний спостерігала я за Нюською. Все сподівалась, що занудить їй, схопить-таки. Не діждалась. Вона все ходила та живіт погладжувала. Правда, кілька разів гикнула. Бо десь їй вареник ще в горлі сидів. Та й те стихло.

Ну ось. Як наша невістка вареники їсть — побачили. А якою вона до роботи буде, ще не знаємо.

ПЕРЕЛИВАННЯ

ОСТАННЯ ВОЛЯ

Нема гірше, як одинока старість. Хоч ти ще й ходиш, сам собі раду даєш, а оте самотнє життя — не радість.

Сидір Козуб — не одинокий. Нівроку, і діток рідних трое, і онуків має, і племінників. А доживає сам. Бо всі подалися до міст. Де веселіше, де асфальт під ногами, де й квартири з теплом і водою. Доки з бабою жили — нічого. Курочок тримали, картоплю садили, кабанчиків кололи. І роду тоді все літо повна хата і повен двір. Те з торбою, те з сумкою приїде, а те дітей на втіху бабі й діду привезе. А померла Марта, Сидір — як палець.

— Петю! — звернувся якомсь до сина. Обережно так, ніжно. — Оце ж бачиш, я сам тепер. Важкувато мені. То чи не взяв би ти мене до себе?

— Ви таке скажете, тату, що мені аж соромно слухати, — відповів на те синок. — Тут така хата, такий простір, а ви в мою конуру проситесь. У нас же дві кімнати, тіснота. Там стінка, там сервант, там телевізор. Та ще столик журнальний, та ще... Якби хоч передня більша, то ще б, а так, куди я вас, на власну шию візьму?

«Таки правда,— розсудив Сидір,— на сина гріх розраховувати. Нехай уже хоч йому буде добре».

А то прихворів. Сів, дочці старшій написав. Натякнув, чи не взяла б до себе. Довго не було вісточки. А тоді лист. Розпечатав. Ближче до вікна сів.

«Ви, тату,— в тому листі,— не вередуйте. Вам на старості помандрувати закортіло, а ми самі ось збираємось на Північ їхати. Кажуть, там заробітки добрячі. То вербуємось. Років на п'ять. Ми ж вас не потягнемо в тундру. Ви краще, щоб не скучати, заготуйте нам часнику та цибулі. А то й сала можна. Займетесь ділом — відпаде охота їхати».

«Ну, коли аж в тундру збираються, то, звісно, мені з ними не по дорозі,— в думках погодився старий Козуб.— Доведеться проситися до найменшої. Ту ми найбільше любили, найбільше пестили. В обійми батька прийме».

Написав до найменшої. Усе виклав. Як на словіді. Воно ж у селі чим не житуха? Але то доки здоров'я надійне. А притисне — шукай своїх. Одержав листа Сидір. Зрадив. Довго боявся навіть конверт розкрити. Та не втерпів. Розкрив.

«Чи ви мене перестали любити? — пише дочка.— Чи зі світу хочете звести? Мене тут свекруха поїдом їсть, а ще ви приїдете, то мені тоді хоч мотузок на шию чи з мосту та в воду».

«Еге,— взявся за голову Сидір Козуб,— та я ось так і богові душу віддам на самоті. Виходить, доки сальце та м'ясе постачали, доки грошників підкидали, то й потрібні були, а це вже...»

Козуб ще не знав, як саме вчинить, але відчував, що якийсь план, якийсь задум визріває в ньому. Так він ходив, сидів, спати лягав та все думав. І таки надумав. Не дуже вже й новий то спосіб, але надійний. Пішов якось на пошту, взяв три бланки та й ударив дітям телеграму однакового змісту. Навіть бадьору:

«Чую, не довго вже мені козакувати, то хочу останню волю вчинити, розпорядитися движимим і недвижним. Приїжджайте. Ваш батько».

— Ой, таточку! — першим прилетів синок і кинувся в обійми.— Що ж це ви надумали? Та живіть на радість нам! Чи вже таки чуєте?..

— Та як тобі, сину, сказати? — запихтів люлькою Сидір, бо після тієї телеграми відчув себе якось надійно.— Всього можна чекати. А ти як там поживаєш? — запитав у сина.

— Ніби й добре,— мовив синок,— тільки все грошей не вистачає. Ви ж там, як будете... Словом, врахуйте, що мені ще треба та й треба. Сестри он краще повлаштувалися. Їм би вже й соромно щось просити.

Дня не минуло, як і донечки приїхали. Одна за одною.

— А ти ще хіба не в тундрі? — з подивом запитав Сидір у старшої. — Уже ж ніби мала бути там?

— Тату, передумали! — засокотіла дочка. — Уже ж як ви нам щось виділяєте, то навіщо й з місця зриватися? Я сподіваюсь на вашу доброту й любов до мене, — зашепотіла на вухо. — Брат і менша можуть обійтися без вашої допомоги. А нам з чоловіком ще он скільки треба. Дайте я вас поцілую. — І поцілувала. Раз, другий, третій.

— А ти, дивлюсь, — почав старий, коли і найменша поріг переступила, — ніби цицю ссеш — рум'яна, пишна. Ще свекруха не з'їла?

— Ви ще жартуєте, — пригорнулася до батька донечка, — а я, одержавши телеграму, боялася, що й живого вас не застану. На крилах летіла. Все кинула — і на літак. Тепер така рада, що ви при здоров'ї. Нотаріуса викликали? Чи всі разом туди поїдемо? Тату, — ще тісніше пригорнулася, — я ж у вас пайменшенька. Мізинчик. Ви з мамою мене так любили.

«От і зібралися всі, — ходив і радісно думав Сидір Козуб. — Що-то рідні діти. Не залишать батька в біді. Тільки сигнал дав, а вони вже й тут. Це б і Марта порадила за дітей, та нема її, голубоньки моєї».

До столу сіли. Дружно так. Гарно. Сидір дітей пригощає. А діти дивляться на батька та й дивуються: просто помолодів. Та воно й на краще. Коли здорова людина — менше клопотів при оформленні заповіту.

Діти пожили в батька день і два. Уже й погостювали, і город увесь скопали, і в хаті порядок навели. А він мовчить. Ходить, посміхається, радіє. Сусідів до себе кличе, хвалиться. Можна б роз'їжджатися, так нічого не каже, до нотаріуса не веде. Що ж він надумав? А батько вгадав ту тривогу. І відповів на неї.

— Оце, діти, думав я, думав та й передумав усе зробити інакше, — мовив Сидір, коли якимось знову до столу сіли. — Хату продам, щось там на книжці маю, але все одно на трьох поділити — мізерія виходить. А ось коли одному з вас все віддати, то вже щось. Ну «Жигулі», приміром. Га?

Діти й роти пороззявляли: так ось як може все обернутися. Кому ж це одному?

— Кому ж це одному?! — всі троє запитали в батька, не зводячи з нього допитливих очей.

— А ось, хто з вас мене догодує, дотримає в себе до кінця, тому, значить, все й дістанеться, — висловив свою волю батько.

— То поїдемо до мене! — першим вигукнув син.

— У тебе ж тісно, — засміявся батько.

— Знайдемо місце, — впевнено мовив син.

— Краще до мене! — обняла батька старша донька.

— А як з вашими заробітками? Ви ж на Північ збиралися?

— Сказала ж, дали відбій. Та хто для мене дорожчий — батько чи тундра? Поїдемо до нас.

— Я тата забираю! — рішуче заявила наймолодша. — І не відкладаючи, а хоч сьогодні. Я наймолодша і найменше з батьком прожила. Поїдемо, тату?

— А свекруха?

— Свекрухи вже нема. Перебралася до своєї дочки.

— Значить, так, — підвівся батько, з любов'ю дивлячись на своїх дітей, — висловлюю свою останню волю...

З того часу Сидір Козуб поперемінно живе то в сина, то в старшої, то в молодшої дочки. І скрізь йому увага, і ніде він довго не засиджується, бо за ним приїжджають, його забирають і, мало не з почестями, везуть до себе.

І з того часу до Сидора Козуба не чіпляються ніякі хвороби, ніби він заворожений від смерті.

А ТАМ, МАМО, ДОЦ...

Мамо! Мамочко! Дуже вас прошу: випийте валер'янки і візьміть себе в руки. Бо буду вам описувати про свій благородний вчинок.

Якось, мамо, після зайняття потягнуло мене в кіно. Всі той новий фільм розхвалювали. Про любов. Купив квиток. Дочекався сеансу. Сів, уместився. З екрана очей не зводжу. Але згодом чую: справа хтось до мого боку тулиться. Та таке тепле, що й відсовуватись не захотілося. Обережно глип — дівчина. Угрівся, не ворущуся. А сам уже чомусь тільки й думаю, аби той фільм довше крутили. А воно, як на гріх, — блись, і кінець.

Я до виходу. Тільки з дверей на вулицю, а там, мамо, доц, як з відра. А до гуртожитку неблизький світ. Рубця сухого не залишиться. Ні йти, ні чекати.

— Чого задумався? Ставай під парасольку! — хтось штовхнув мене.

Зирк — дівчина. Схожа, мамо, на ту, що бік мені гріла. Я й став. Потім пішов. Куди вела дівчина, навіть не дивився. Бо ж на голову не капає, за шию не тече. А від боку знову запашило, ніби від грубки. Так я опинився у Зої вдома. Разом повечеряли, чаю гарячого напилися. Я почав збиратися. А вона не пускає.

— Куди ти, — каже, — на дощ підеш? Добрий господар у таку погоду пса на вулицю не вижене. Переночуєш, а завтра раненько все й вирішиться.

— Не гарно якось, — кажу Зої, — ще хто що подумає.

— Нехай собі думає, — заспокоїла мене Зоя.

Спав я на якихось антресолях. Поруч з кухнею. Високо. Тісно. Але тільки голову поклав — ніби провалився. Та після першого сну, видно, отямився. Ніби злякався чогось. Спустився босоніж на підлогу. Лап, лап. А одєжини нема. Намацав, де світло вмикають, засвітив. Ой, мамочко! Ні штанів, ні сорочки, ні черевиків. Хотів на кухню піти, а тут чийсь кроки. Виходить парубок. Довгоногий, довгоносий, з чорним густим волоссям на грудях. А з того волосся баришня визирає. Ще голіша від мене.

— Тобі що? — зміряв мене підозрілим поглядом.

— Мені б додому, але десь одягу не стало.

— А чого це ти втікаєш, ніби злодій? — позіхнув парубок, — ще ж ніч.

— Бо мені пора, — промимрив я. — Вночі гарно конспектувати.

— Еге, хлопче, так ти звідсіля не вискочиш! — Парубок загородив мені шлях. — Нашкодив, як кіт, а тепер за конспекти ховаєшся?

— А чим же я нашкодив?

— Не прикидайся дурником! Переспав у дівчини і вважаєш себе ягнятком? А про Зою що тепер скажуть?

— Хто скаже?

— Сусіди. Всі мешканці будинку.

— Ніхто ж мене тут не бачив, — мало не заплакав я.

— То ще побачать! — стояв на своєму парубок, чухаючи волохаті груди.

— Так я ж спав на антресолях, — виставив я свій козир.

— А ти, нахабо, хотів ще до шлюбу на перинах виспатись?!

— Я нічого не хотів! І про який це ви шлюб натякаєте?

— З Зоєю.

— А з якого це дива я маю одружуватися з Зоєю, не знаю, ким вона вам доводиться?

— Зоя — наша сестра! А одружуватися з нею будеш, ловеласе, бо вона дитину чекає!

— А я тут при чому?!

— Як це — при чому? — згорнув кулак волохатий парубок. — Ти у дівчини чаюєш, ночуєш, де штани кладеш, не знаєш, а дійшло до вінця, то викручуєшся, пес брехливий! Петре! А йди-но сюди! Цього субчика, бачу, провчити треба!

— А що там, Гришо? — виринув з темного коридорчика ще більш волохатий і ще довгоногіший Петро.

Мене, мамо, кинуло в дрож. Це ж ніч. Ніде ні живої душі. Я сам. І ні адреси не знаю, ні прізвища цих братів-розбійників. Укокошати — і сліду не знайдеться.

— То це він від Зої відмовляється? — ступив до мене крок Петро.

— Еге ж, — підтвердив Грицько.

— Ти знаєш, що Зоя дитинку чекає? — повторив мені уже знайоме запитання Петро.

— Знаю, бо чув від вашого брата.

— То чого ж відкручуєшся, коли знаєш? — Петро склав вузлуваті пальці правої руки в кулак.

— Бо дитина не моя, і ви мені нічого не зробіте! — вигукнув я, але так тихо, щоб ніхто за стіною не почув.

— Це ми нічого не зробимо?! — підступили до мене обидва брательники. — Та ми тебе обкладемо аліментами, як гірчичниками! Та ми так зіпсуємо твою біографію, що тебе рідна мати не впізнає! Та ми тебе... Ану, клич свідків!

Два кулаки, як два близнюки, замелькали біля мого мокрого носа, і я відчув, що моя біографія на тому може взагалі скінчитися. В голову почали лізти всілякі химерні думки на предмет хоч якогось виходу з тупика. А тим часом уже чийсь шльопанці човгали до нас.

— Ви цього типа знаєте? — в один голос запитали брати бабусю у чорній хустині.

— Жнаю, жнаю, — прошамкотіла бабуся. — До Зіни приходив. Штудент якийсь.

— Посвідчите на суді, що то він?

— Хоч перед богом жаприсягну. Точно, штудент.

— Можете йти! Слідуючий! — гаркнув Грицько.

Вишпив дідусь, накульгуючи на ногу і підморгуючи підсліпуватим оком.

— Впізнаєте цього субчика? — суворо запитав Петро, все ще не віднімаючи кулака від мого носа.

— Ще й як. До Зойки приходив, — підморгнув мені старий. — Навіть цукерки приносив, мене пригощав. А хіба таке забудеться? Та я його серед сотні людей впізнаю...

— Досить! — обірвав Петро. — Ще, може, міліцію викликати, щоб застукали тебе, голого, на місці злочину? — звернувся до мене.

— А коли має народитися дитина — запитав я в надії на довгий термін.

— Через три місяці.

— За законами біології, — запротестував я, — дитина може народитися через дев'ять місяців. І, якщо рахувати мене батьком, то від сьогодні ми ще маємо...

— Ти нам тут ще кібернетикою займешся! — одноголосно крикнули брати. — Якби був час чекати, то ніхто б з тобою не тягався, осляча твоя голова! Чи ти хочеш, щоб дитя без батька росло?!

— Не хочу, — погодився я.

— То чого ж ти уперся, як бик? Люди заради дитини під поїзд кидаються, у вогонь, в ополонку. А ти? І чого тільки вас там вчать?!

Вже не пам'ятаю, мамо, що мені Зоїні брати ще говорили, але заяву до ЗАГСу я написав. В обмін на штани, сорочку і черевики. Кілька разів намагався лист вам послати, але тут така цензура в сім'ї, що ні один не проскочив. Доки й дитинка не народилася. А вона таки народилася. І рівно через три місяці після тієї пам'ятної дощової ночі, коли Зоя мені бік гріла. Народився хлопчик.

У дворі, мамо, люди цю подію сприйняли по-різному. Коли я йду з дитячої молочної кухні, то дехто навздогінці й кине: «Підставний батько!» Інші ж, навпаки, кажуть, що я зробив благородний вчинок. Мовляв, у мене добре серце. І, мовляв, тепер такі хлопці трапляються на мільйон один. Та я не серджусь. Бо всі родичі Зої твердять, ніби хлопчик — викапаний батько, тобто я. Та ви, мамо, самі побачите, як ось підросте і привеземо вам на літо.

РЯТІВНИКИ

Щось мені в лівому боці заболіло. Як закрутило, як закрутило — спасіння нема. В дугу згинаюсь. Піт чоло ро-сою вкрив.

— Що ж це ти таке з'їв? — почала пригадувати дружина. — Давай я тебе марганцівкою напою.

— Сама марганцівку пий! — через стогін кажу дружині. — А мені «швидку» викликай!

Викликала. Власне, поки що додзвонилася по нуль-три. А там — коли приїде.

Лежу, зціпивши зуби. А в голові переляк: виживу чи ноги витягну?

«Вживу, — промайнула думка, бо вже дзвонять. — Молодці! Швидко, й справді, приїхали».

Два хлопці в білих халатах. Молоді зовсім.

— Чого такі безвусі? — пожартував я через силу, задираючи сорочку на животі.

— Практиканти ми, — в один голос відповіли хлопці.

«Не виживу, — похолов я. — Хто ж це дітей посилає на таке діло серйозне?»

— Заберем? — запитав білявий у чорнявого, нехотя помацавши мій живіт. Ніби то була автопокришка.

— Давай заберем, — махнув рукою чорнявий. — Нехай там самі дивляться.

Вхопили мене попід руки, повели. До машини білої. Висупули лежачка. Влаштували мене на нього та й знову засунули. Дружину не взяли, сказали вдома залишитись і не хвилюватись. Чую, сусіди перемовляються.

— Щось Остапа «швидка» забрала, — сказав один.

— Ага, це ж і дивлюсь, що забрала. Видно, щось серйозне, — мовив на те інший сусід.

— Хоча б довели, — знову перший сусід. — А то ж буває, що хворий по дорозі кінчається.

«Тіпун тобі на язик, — щиро побажав я сусідові. — Бач, який бездушний».

До мене підійшов білявий. Чорнявий десь з водієм вмовився. Рушили. Дружина, чую, заплакала.

«Хоча б швидше, хоча б швидше», — билася думка, бо вже все нутро розносило від болю.

— Турбує? — нахилився наді мною білявий. — Потерпіть! Якоїсь доїдемо.

І, ніби на зло, машина стала. Відчуваю, що десь поблизу магазину «Молодіжний».

— Джинси дають! — почулося мені з кабінки.

— Та ти що? — стрепенувся білявий. — Справді?

— Кажу ж тобі! Візьмемо?

— Обов'язково! — вигукнув мій супроводжуючий і прожогом вискочив з машини.

«Хана! — підкотився мені гіркий клубок під горло. — Ах ви, негідники! Хворого покинули!»

— Водій! — прохрипів я.— Водій! Рятуй! Вези до лікарні!

У відповідь — ні звуку.

«Значить, і цей побіг по джинси», — злякався я так, що знову піт холодний на лобі виступив.

Аж, чую, повертаються. Білявий знову сів збоку. У руках згорток. Увесь захекався, але аж сяє.

— Ну, як ви тут? — запитав мене.

— Я ж так можу дуба врізати, — соромлю молодого. — Хіба ж можна хворого покидати?

— А-а, — протягнув білявий. — Хворі кожного разу, а джинси не завжди.

Рушили. Я трохи заспокоївся. Хоча біль не вщухав. Та за якусь там хвилину знову зупинка.

— Що там таке? — напорошився мій супроводжуючий, нахилившись до кабіни.

— Магазин «Взуття». Люди кросовки несуть! — долетіло з кабіни.

— Лежіть спокійно, я миттю! — вискакує білявий з машини. Тільки дверцята хряснули.

Від того мені на живіт ніби хто сковороду гарячу поставив. Скорчило всього. Коліна до підборіддя потягло.

— Водій, водій! — гукаю. — Та у вас совість є? Ви ж хворого везете, а не колоду!

Ніякої відповіді. Виходить, і це такий самий субчик. Безвідповідальний.

Корчусь. Чекаю. Думка така, що зараз душа з тіла вилетить. Шкодную, що завчасно заповіту не написав. Аж повернулись. Мій білявий коробку в руках тримає. Сяючий. Ніби йому вже доктора присвоїли.

— Пробачте, — каже. — Вам все одно лежать. А тут таке добро підвернулось. Та ще й без черги. Бо ж ми у білих халатах. Всі так і розступаються. Медицина — авторитет.

— А якби я помер? — простогнав я.

— Але ж ви не померли? — засміявся білявий.

Рвонули з місця. Сирена так завиває, що мороз по шкірі продирає. Тепер уже довезуть. У мене потеплішало в грудях. Трішечки й біль затихає. І раптом зупинка. Аж машина вся загойдалася.

— Знову щось? — подався обличчям до кабіни мій супроводжуючий.

— Ка-ву-ни! — захоплено пролунав голос чорнявого. — Мішка там нема?

— Нема! — розчаровано гукнув мій білявий, окинувши поглядом всі закутки кузова.

— Дідько з ним! Ходімо так! — команда чорнявого.

«Ось він, мій кінець, — похолов я вже так, що той холодок аж до п'ят докотився. — Оце «швидка!» Оце — рятівники! Загнуся, то напишуть там якийсь фальшивий папір, а дружині подзвонять, щоб до моргу йшла. А мене роздягнуть. На лід голого покладуть. Б-рр!»

Мене залихоманило. Хотів гукати на поміч. Але дверцята відчинилися, і білявий вкотив кілька кавунів. І, напевно, великих, бо аж днище загуло.

— Йдемо? — хриплю через силу.

— Куди вам спшити? — гукнув білявий. — Ось кавунів наберемо та й рушимо.

Він приніс ще і ще раз. Я вже більше не прислухався, бо впадаю у забуття. До пам'яті прийшов, коли відчув, що біля мого лоба лежить щось опукле й холодне. Глипнув оком — кавун. Подивився впродовж свого тіла — кавуни. Уже, чую, і між ногами в мене кавуни і біля рук. А вони носять і носять.

— Може, вистачить? — запитує білявий.

— Носи! — чую наказ чорнявого. — Всім же треба. Хоч по одному.

— А диспетчерові дамо два, — каже білявий. — На випадок чого, заступиться за нас.

Відчуваю, що мене вже всього обіклали кавунами. Не поворухнутись.

— Нема куди класти! — гукнув білявий.

— Клади на хворого! — наказав чорнявий. — Нічого йому не станеться.

Мені на живіт покотилося кілька холодних кавунів. Дихати стало важко.

— Задавите! — зібравши сили, простогнав я. — Уже дух сперло!

— Потерпіть! Дух вийде! — хіхікнув білявий.

На мене посипалась нова порція кавунів. В боку щось тріснуло. З очей посипались зелені іскри. Відчуваю — ребро зламалось. Десь аж по нозі потекла рідина.

— Ребро зламали! — зарепетував я. — Щось мені там тече! Кров, напевне!

— То кавун тріснув. А за ребра не переживайте, ми ж вас в лікарню веземо. Ха-ха! — долинуло до моєї згасаючої свідомості.

— Я буду скаржитись! — вирвалась у мене ясна фраза. — Я на вас у «Перець»!

— А давай його взагалі з машини викинемо! Ге-ге-ге! —

схидно й злостиво зареготав чорнявий.— Вікинемо, та й все. А на його місце краще кавунів накладемо.

— Це — ідея! Ха-ха! — підтримав товариша білявий.— А диспетчерові дамо три кавуни. Ха-ха-ха!

Я втратив свідомість. Скільки так пролежав, не знаю. Відчув тільки, що в мене почали тріщати всі ребра. А тут молодики в білих халатах вхопили мене за ноги і що є сили потягли з машини.

— Ой! Рятуйте! — з останніх сил закричав я.

— Тебе що — ріжуть? — хтось з силою штурхонув мене в бік.

Я розплющив очі. Підхопився. Тьху! Ну й приверзеться ж таке!

ПЕРЕЛИВАННЯ КРОВІ

Як це розцінить наукова медицина, не відаю. Розповім лише про те, що сам пережив. І що й досі відчуваю. А сталося таке.

Працював я в одній установі. Працював чесно. Був задоволений роботою і собою. Доки не прийшов до нас новий начальник. Точніше — начальниця. Бо жінка. Зовні — нічогенька. А характер! Крутий. Мене вона не злюбила з першого дня.

Зібрала нас для знайомства. Щось там каже. Усі слухають, шиї повитягувавши, а я візьми та й засмійся. Сам не знаю, з чого й що.

— Як прізвище? — обірвала свою промову Віра Сергіївна.

Я припинк. І навіть сховався за спину товариша, що сидів спереду.

— Як прізвище?! — повторила.— Я сюди поставлена не для того, щоб жартами займатися!

— Половець, — нехотя обізвався я.

— Встаньте! Хочу вас побачити і запам'ятати! — владний голос.

Дві сили в мені боролися. Одна за те, щоб не рухатися з місця. Друга — щоб встати. Остання перемогла.

— Чимось смішним поснідали? — кинула Віра Сергіївна. І зовсім тихо, ніби тільки для себе, додала: — Бувають же такі пустосміхи.

Нарада для мене пропала. Я вже нічого більше не чув і не бачив. Хоч і сидів тихо. З того дня всі, як змовились, почали величати мене пустосміхом. Ніби й жартома, а мені

боляче. І взявся я за Вірою Сергіївною стежити. За її поведками. Щоб потім теж чимось допекти.

Скажу вам, помітив багато чого. У неї завжди звисає пучок волосся. Прямісінько на високе чоло і на очі. Віра Сергіївна завжди дмухає на нього. І в неї виходить це досить вправно. Якось я й собі звів такий пучок. Дмухнув—нічого не виходить. Ще вона, помітив, все робить більше лівою рукою. Значить, лівша. Хоч пише правою.

Згодом я ще більше зацікавився поведінкою своєї начальниці. І що б ви подумали? В театр — кожного тижня. На базар — в суботу й неділю. Ходить в бібліотеку. Раз на місяць робить гарну зачіску.

Це щоб ми, чоловіки, маючи таку відповідальну посаду, та ще в театр ходили, на базар, в бібліотеку, завивку робили? Упаси, доле. Коли ж тоді на риболовлю? Коли на стадіон? Коли по телевізору хокей подивитися? Коли, нарешті, в компанії посидіти? Ні, це тільки жінки на таке здатні.

Ще я розвідав, що Віра Сергіївна з дітьми любить бавитись. Чоловіка свого кохає. Ну, ну! Мене до дітей мотузком не прив'яжеш. А про якесь там кохання до дружини годі й говорити. Скільки ж її можна кохати? Десять років відкохав, і досить!

Доки я повадки Віри Сергіївни вивчав, вона мені теж покою не давала. Чуть запізнишся на роботу — зауваження. Вчасно звіту не здає — наганяй. Хоч тікай з установи. Я вже збирався й кинути все, а тут нещастя звалилося: потрапив під машину. Як мене «швидка» забирала, що там в лікарні зі мною робили — того не пам'ятаю. Знаю тільки, що коли отямився, відчув себе зовсім іншою людиною. Мацаю себе — ніби я. А водночас — ніби в мене хтось чужий поселився. Хоч і знайомий.

Найперше помітив, що волосся з голови зсувається мені на лоба. Я на нього — дмух, дмух, а воно знову аж на очі звисає.

— Що ви все дмухаєте? — якось запитала мене сестра, подаючи термометр.

— Волосся здмухую,— кажу їй.— На лоба звисає і лоскоче.

— Перед операцією ми вас постригли,— засміялася сестра.— У вас ніякого волосся нема. Ще не відросло.

Це мене вразило, бо дмухати хотілося й хотілося. І я дмухав, як тільки сестри не було поблизу.

А то принесли мені сніданок. Моя права рука лежала

біля тумбочки. Але до хліба, а потім і до склянки з часм потяглася ліва.

— Ви що — лівша? — запитала мене няня.

— Ніколи ним не був, — відповів я.

— Чого ж ви праву руку ховаєте? Вона у вас болить?

— Не болить, — заперечив я. І на доказ помахав правицею.

Коли я вже зміцнів, до мене почали пускати й товаришів по роботі. І ось приходить один. І, як то заведено, яблука викладає, апельсини. Мовчки. А мене аж пече цікавість.

— Що там в оперному йде? — питаю і жадібно чекаю на відповідь.

— Уяви собі, не знаю, — аж розгубився товариш. — А тобі це треба?

Мене така злість взяла. Живе чоловік на світі, молодий, здоровий, не в лікарні лежить, а що в оперному — не знає.

— Я тобі про фґутбольні новини розповім, — заспокоює товариш. — А хочеш, то й про шахи, про легку атлетику.

— На чортового батька мені оті ваші фґутбольні новини і шахи! — сердито кидаю. А сам теж не розумію, що зі мною діється.

Товариш присів на ліжку, погладив мою стрижену голову, у вічі пильно подивився.

— А чому картопля на базарі? — ніби хто за язик мене потягнув.

— Не цікавився, — знизав плечима товариш.

— А цибуля? — вирвалося в мене.

— Теж не знаю, — товариш пересів з ліжка на табурет.

— А петрушка? А хрін? А сушені сливи? — мене почало підкидати.

— Тобі сьогодні температуру міряли? — з острахом запитав товариш.

— А що? — насторожився я.

— Та нічого, — під ніс собі мовив товариш. — Голова холодна. Але все може бути.

— Як я заскучив за дружиною, — перевів я мову на інше.

— А вона в тебе сьогодні ще не була?

— Була.

— Давно?

— Десь годину тому.

— І вже заскучив? — засміявся товариш. — Ну, ти жартівник. Значить, на поправку пішло.

— Чому — жартівник? Та я без дружини хвилини не можу. Тягне й тягне. Як і до дітей. Люблю їх — страх!

— Тепер уже все позаду, — мовив товариш. — А ти хоч пам'ятаєш, що з тобою було?

— Анічогісінько. Все кудись провалилось.

— Ти багато крові втратив, — пояснив товариш. — На роботі навіть оголосили, щоб охочі дали тобі свою. Ледве знайшли потрібну людину.

— Ніхто не хотів мені дати? — вжахнувся я.

— Хотіли. Та у всіх, виявилось, не той резус. Одна людина тобі підійшла.

— Хто? — поцікавився я.

— Віра Сергіївна. Це тепер її кров тече в твоїх жилах.

Я відчув, як у мені все закипіло, все перевернулося, і я втратив свідомість. Пролежав у лікарні ще тижнів зо два. А потім повністю видужав і приїхав додому. Тільки зовсім іншою людиною.

Я кохав свою дружину. Охоче возився з дітьми. В суботу й неділю мене тягнуло на базар. За місяць ми побували на всіх виставах. Не пропустили жодного концерту. Дружині все це сподобалось. Її тільки дивує, чому це я весь час дмухаю собі на лоба, чищу картоплю, прасую білизну, мішаю борщ, розколочую цукор в склянці і навіть обнімаю її лівою рукою?

Та й на роботі сталися разючі зміни. Віра Сергіївна ставиться до мене, як до рідного брата. А товариші тільки плечима знизують. Бо я зненавидів футбол, закинув риболовлю, десятою дорогою обминаю чоловічу компанію.

«Еге! — налякався я й сам. — Та мене просто підмінили». Тепер я з надією чекаю, коли в аварію потрапить Віра Сергіївна. Я з охотою віддам до краплини всю її кров. Нехай переливають. Адже тільки у нас з нею однаковий резус.

КРИШТАЛЕВА ВАЗА

Парфен Кудий сидить у своїй кімнатці та й дослухається, про що ото діти розмову завели у вітальні. У нього так радісно на душі, що вони поприїжджали з днем народження привітати. І всі четверо, і всі майже в один день. І в старій радість. Отож і пішла по магазинах, щоб купити щось на обід святковий приготувати.

— То що ж ми татові кушимо? — долинув до Парфена голос Олі, доньки. Вона у них наймолодшенька, а жвава, розбитна, що куди там і синам.

«Ну, ну, що ж ви й справді придумаете мені купити на подарунок? — посміхнувся і погладив вуса Куций.— Чим порадуєте батька на старості літ?»

— А давайте годинник,— подав пропозицію Олексій.

Це найстарший. На нього Парфен з дружиною чи не найбільше старалися. Бо одразу по війні народився. Ще в скрутний час.

«Навіщо це мені годинник,— знизав плечима Куций.— Маємо, нівроку, ходики з зозулею, будильник, що хоч лежачи, а все ще дзеленчить, як заведем, є й наручних два: у мене, і в матері».

— Таж у батька є годинник,— ніби вгадавши думку Парфена, подав голос Вася.— Треба купити щось таке, щоб і радість принесло, і користь.

«Молодець,— подумки підтримав Васю Парфен.— Добре мислить, по-хазяйському. Та він і сам хазяїн. Третім народився, а вже й освіту здобув, і одружився вдало. Та й не поїздом, а власним «Москвичем» прикотив. Молодець».

— Ясно,— докинув і Олександр.— Годинник відпадає. Тоді давайте купимо батькові велосипед,— майже пошепки мовив він.

— Ну, ти скажеш! — з докором вигукнула Оля.— Не подумавши, не зваживши, ляп, ляп: велосипед. Хто ж у сімдесят років на велосипеді ганяє? Та ти хочеш, щоб батько вбився чи під машину влетів?!

«Розумниця,— відчув тепло в грудях Парфен від тих слів доньки.— Велосипед — добра річ, але то вже для онуків, а не для мене. Еге, та це Сашко навмисне й придумав такий подарунок, щоб потім своєму Вікторові забрати. Хитрий».

— Може, пилосос? — вагаючись, знову сказав Олексій.

— Теж мені подарунок! — іронічно зауважив Олександр, розгніваний, що його пропозиція відносно велосипеда не знайшла підтримки.— І скільки там той пилосос коштує?

«Та в нас і свій є,— продовжив думку сина Парфен. Цікаво, до чого вони все ж домовляться? Діти, діти! Яка то радість, що ви ось, покинувши свої домівки, позліталися та ще й про подарунок турбуєтесь».

— А що, як купити термос? — кинув весело Вася.

— Для чого? — заперечив Олексій.— Що — наш батько у відрядження десь поїде чи в подорож далеко?

«Не поїду, синку,— зітхнув Парфен.— Від'їздив своє. Куди вже мені».

— Нічого, термос в хаті — річ потрібна. Чаю на ніч поставити, якихось травок лікувальних заварити,— не здавався Вася.

— Натякати батькові на лікувальні трави — це просто грубо,— доводив Олексій.

— Та й вартість такого подарунка копійчана,— ніби присоромила Оля.— Навіть не гоже підносити.

— Крісло-качалку,— запропонував Олександр.

— Та нашого батька в те крісло з міліцією не всадиш,— кинув Вася.

— Сумку на коліщатах! — вигукнув Олексій.

— Ще хомут і голоблі додай, нехай тато впряжеться та й возить продукти,— кинула репліку Оля.— Ну й фантазія у вас! Годину сидимо і ні до чого путнього не додумались.

— Як ти така розумна, то й кажи, що маємо купити,— сердито випалив Вася.

— Ану, кажи,— підтримав брата Олександр.

— Послухаємо,— додав і Олексій.

«Ця скаже. Ця додумається,— розхвилювався Парфен Куций, дослухуючись до суперечки дітей.— Не в подарункові річ, милі мої діти. У вашій турботі все добро. Та вже ж вирішуйте, не втручатимусь і не перебиватиму».

— Татові треба подарувати щось елегантне і дороге. Щоб пам'ять на все життя,— запально сказала Оля.

«Моя ти розумниця,— взявся за груди Парфен.— Ніби в душі моїй побувала. Всі думки вгадала. Пам'яті від дітей ой як хочеться».

— Що пропонуєш? — гуртом вигукнули брати.

— Кришталеву вазу,— урочисто мовила Оля.

— Вази різні бувають,— зітхнув Олексій.

— Ї така ваза, що до неї і не підступишся,— підтримав Олександр.

— Для вази і кишеню треба мати відповідну. Не порожню,— мовив Вася.

— Купимо не дуже дорогу й не дешеву,— заспокоїла братів Оля.— За триста карбованців.

— О-го! — дружно загули брати.— Це ж де таких грошей узяти?

— Я все беру на себе,— таємниче виголосила Оля.— Все на себе.

«Ось вона, донечка наша,— витер сльозу Парфен Куций.— Ця й розсудить, ця й зробить і до діла доведе. Але ж кришталева ваза — то надто дорого. Потрібно ото їм на

мене, старого, такі гроші викидати? Хіба б не обійшлося чимось дешевшим?»

У вітальні раптом запала тиша. Як ото після великої роботи. Не витримав Парфен. Підвівся. Сорочку поправив, вуса розгладив. Ступив зі своєї кімнатки у вітальню. До дітей.

— О, батько! — підскочив від несподіванки Олексій.

— А ми тут радимось, — підвівся й Олександр.

— Про се та про те балакаємо, — ніби шукав виправдання Вася.

— І порадились, і згоди дійшли, — окинула поглядом братів Оля і кинулась до батька в обійми.

— Про що ж ви тут радились? — примруживши очі, запитав старий Парфен, ніби й не чув розмови своїх дітей. — Я трохи придрімав.

— Що вам на подарунок купити, радились, — хором відповіли діти.

— І домовились подарувати кришталеву вазу, — знову всі дружно.

— І дорогу? — запитав батько, все ще з трепетним відчуттям радості.

— Та хоч на триста карбованців, — сказала за всіх Оля.

— А тих триста у вас знайдеться? — запитав батько, помітивши, як діти поопускали голови.

— Тату! Ти нам даси. Ну, позичиш, — мовила Оля, тулячись до батькового плеча.

— Та вже ж, та вже ж, — ховаючи посмішку в пшеничних вусах, сказав Парфен. — Позичу. А там колись віддасте. А ваза — то мені буде добра пам'ять.

Коли після іменин уже роз'їжджались, Оля поцілувала маму, тата, а тоді й прошепотіла на вухо:

— Якщо ви не проти, то вазу я візьму з собою. У нас в квартирі для неї є таке гарне місце, що кращого й не знайти.

— Бери, бери, доню, нам аби згадка про ту вазу була. А більше нічого й не треба, — мовив Парфен, переглянувшись з матір'ю. — А замотай-но її в щось м'яке, щоб дорогою не розбилась. То ж дорогий для нас подарунок.

ЧОРТОВА ДЮЖИНА

Повертаючись з роботи додому, я натрапив на Потапенка. Зрадив йому. І на тих радощах запросив до себе. Бо вже дружина не один раз дорікала, що живемо, ніби кроти в норі, з людьми рідко стрічаємось.

— Ходімо до нас, посидимо, побалакаємо,— запропонував я Потапенкові.— Час у тебе є?

— Та є,— погодився товариш, кинувши погляд на гурт чоловіків біля продовольчого магазину.

— Ну ось, маємо гостя,— сказав я дружині, пропускаючи приятеля до кімнати.

— Дуже рада,— засяяла моя дружина, бо вона в мене завжди привітна й щира.— Ось я вам швиденько щось приготую, чимось почастую.

— Роздягайся! — кажу Потапенкові, помітивши його нерішучість.

— Та воно вийшло якось негарно,— переступив з ноги на ногу приятель.— Я тебе не попередив...

— А що там таке?

— Розумієш, я Васюта на вулиці залишив. Якось воно...

— А де він, твій Васюта?

— Біля магазину.

— То хіба це проблема? Збігай та поклич до хати.

— А зручно? — ніби завагався Потапенко.

— Зручно, зручно,— гукнула дружина, почувши нашу розмову.

— Ну, то я побіг,— зрадів Потапенко.— Ви вже, будь ласка, пробачте!

Скоро Потапенко повернувся з молодим плечистим чоловіком.

— Роздягайтесь! — запросив я і простягнув руку новому гостеві.

Потапенко зняв пальто, капелюх, навіть заходився роззуватися, але дружина не дозволила. А Васюта навіть з місця не зрушив.

— А ви? — запитав я його.

— Вийшла неув'язочка. Потапенко мені нічого не пояснив, а я там двох напарників залишив. Ніби втік від них.

— Так ви йдіть та й їх заберіть,— з готовністю запропонував я Васюті.

— Та воно й так,— зрадів Васюта.— Як товктися на вулиці, то краще в хаті.— І побіг.

— А ти його друзів знаєш? — запитав я Потапенка.

— Кий чорт! Десь ніби й бачив їх, але не відаю, хто вони. А ти проти?

— Та нехай уже, коли чоловік побіг за ними.

— І я так думаю,— махнув рукою Потапенко.

Васюта повернувся швидко. За ним ще двоє. Один худючий, аж пальто на ньому, як на кілку, висить. Другий —

ніби мішок, збіжжям натоптаний, але рухливий, усміхнений.

Худий одразу й роздягнувся, ніби знав, що тут стіл накривають. А той, натоптаний, стоїть, чогось чекає.

— Ну, чого ти? — Васюта до нього з запитанням. — Не затримуй руху!

— А як же ті? — не зрушив з місця огрядний. — Вони ж нас за дезертирів матимуть. Якимсь воно неінтелігентно.

«Та-а-к. Я, Потапенко, Васюта, плюс цих двоє, то вже п'ять, — загнув я всі пальці на одній руці. — Тепер цей дебелий приведе ще двох, буде сім, — взявся я загинати пальці на другій руці. — Ну, добре, щось придумаємо».

— Що робитимемо? — розвів руки Потапенко, чекаючи мого рішення.

— Кличте й тих, — виручила мене дружина, подавши голос з кухні.

— То я побіг, — зрадів натоптаний і шмигнув за двері.

Видно, не довго вмовляв своїх напарників, бо за хвилини десять усі троє чиргали ногами в передпокої. Всі троє, як за командою, роздяглися й бадьоро рушили до кімнати.

«Все, — радісно відзначив я, розставляючи на столі сім тарілочок, поклавши сім виделок і добавивши ще три стільці. — Але більше ти мене не підкуєш, — подумав я про Потапенка. — Кликав одного, а зібралася ціла орава».

— Сідайте! — запросив я це дивне товариство, серед якого знав лише Потапенка.

Всі дружно сіли. У мене почало відлягати від серця, як раптом один із тих, що прийшли з дебелим, підскочив з місця, розгублено подивився на мене і сказав:

— Я, з вашого дозволу, вискочу та заберу своїх.

— Яких це «своїх»? — насторожено запитав я, з співчуттям поглянувши на дружину.

— Ну, тих, що біля магазину. Ми ж збиралися разом, а вийшло якось не так. Нас ви запросили, а ті стоять, чекатимуть.

— А без них хіба не можна? — запитав я уже з серцем.

— Негарно авторитет перед людьми втрачати. Вони ж мене за брехуна матимуть.

— А скільки їх там? — не втерпів я.

— Григій і Анатолій, — відповів мій гість, якого я навіть на ймення не знав.

— Значить, двоє? — уточнив я. — До речі, як вас величати?

— Та ніби двоє, але на місці уточню. А звати мене Ос-

тапом. По батькові не обов'язково. Це ж не на службі. То я піду. Бо якось воно неінтелігентно.

«Сім плюс два то буде дев'ять,— непомітно загинав я пальці.— Оце зустрів Потапенка на свою біду та на клопоти дружині. І де їх назбиралося стільки?»

Біля дверей задзеленчало значно раніше, ніж ми сподівались. Ще й тарілочок додаткових не встигли поставити, виделок покласти, табуреток з кухні внести, а біля порога гамір. Я вийшов зустрічати і мало не впав від несподіванки: в хату ввалилося, крім посланця, ще четверо чоловіків. Веселих, гомінких, ніби вони наші приятелі давні.

— Пробачте, трохи більше прийшло,— заходився мене втішати Остап.— Але вийшло так, що Анатолій зустрів свого друга — вказав він на високого, довгоногого чоловіка,— а Григір,— тицьнув на сутулого вусаня,— свого. Випадково. Ну, їх же не покинеш, бо неінтелігентно якось. От ми всі й сюди.

Коли всілися й притихли, балакучий Остап пожартував:

— Оце я порахував і бачу, що нас якраз тринадцять. Тобто чортова дюжина. Дехто боїться цього числа, а я вважаю, що воно щасливе. Зійшлися, сіли, випили, закусили та й... А ви як на це дивитесь? — Остап утупився на мене масними очима.

— Маєте рацію, Остапе,— мовив я майже урочисто.— Число справді щасливе. І ми дуже раді. Шкода, що ніякої випивки в хаті нема, але все якось уладимо. Жінко! Закусок не треба! Подавай нам чай! На тринадцять персон! Тільки міцного, з лимоном!

За столом запала могильна тиша. Коли непрошені гості розійшлися, дружина мовила:

— Якось неінтелігентно вийшло, як Потапенкові дружки кажуть.

— Зате повчально,— заспокоїв я дружину.— Більше не моститимуться за чужий стіл за заздалегідь розробленим планом. Я їх намір розгадав. Ще як тільки Потапенко побіг за першим другом.

ДОМАШНІЙ АНГЕЛ

Наталка з Матвієм все журяться та журяться: один син у них, одна надія на продовження роду, а невістки нема. Живуть поблизу міста, хату таку відгрохали, господарство розвели, а кому все це лишиться, як син уперся і ніяк женитися не хоче.

— Сину, женись,— яюсь, уже не перший раз, мовила Наталка, збираючись до міста побазарювати.

— Женюсь, мамо,— зовсім несподівано пообіцяв син, від чого у матері аж серце зайшлося.

— А вже знайшов? Покохав?

— Знайшов.

— А хто ж вона? — збуджено запитала мати.

— Ангел,— навіть без тіні іронії сказав син.

— Не дурій! — крикнула мати.— Ми тепер усі безбожники, але так теж не можна!

— Я вам правду кажу,— підтвердив син.— Це прізвисьце у неї таке, Ангел.

— Звідкіля ж вона? — поцікавилась мати, переборюючи тремтіння в голосі. Біда, як син не одружується, ще більша, як жіночку не таку, як треба, візьме.

— Вона, мамо, із сфери.

— Щось таке верзеш,— розсердилась мати.

— Нічого не верзу. Вона із сфери обслуговування.

— Та нехай уже,— махнула рукою мати.— Аби тобі жіночкою гарною була, а нам невісткою. Та й помічницею. Бо з батьком ми вже скоро не зуміємо господарства вести.

— Добре, мамо. Ось у вихідний і привезу вам,— заспокоїв син.

— Матвію, ти ж тут дивись, а я до міста! — наказала чоловікові Наталка.— Сього-того накуплю та й додому, треба ж підготуватися, щоб усе як слід.

На базарі побула Наталка, дещо продала та й до магазину побігла. У чергу стала. А в голові все невістка та невістка. Це ж тепер спробуй догодити. Колись невістка годила свекрусі, а тепер он як усе перевернулося. Колись, бувало, до схід сонця встань, пізно ляж, а цілий день спина не розгинай. А свекор і свекруха ще докоряють, що хліб даром їси, що посаг поганенький батьки дали. А жити треба було. Яку ж то син приведе? Хоча б лагідну, хоча б слухняну та скромну.

— Що ви, тітко, замислились, ніби мільйони підраховуєте, беріть уже! — кинув репліку хтось за спиною.

Стрепенулась, заспішила Наталка, щоб людей у черзі не затримувати.

— Чого стоїте, мене не бачили?! — докинула й дівчина з-за прилавка.

— Зваж мені, дочко...— розкрила рот Наталка.

— Чек!

— Я виб'ю, ти мені зваж, відклади,— розгубилася Наталка.

— Буде чек, тоді й зважу,— блиснула зеленими стрілами очей молода дівчина у білому халаті, у білій накрохмаленій шапочці.

— Я стільки простояла вже,— мовила Наталка.

— Я теж не сиджу, а стою! — кинула дівчина колючу репліку.

— Так ти ж молоденька, гарненька,— ласкаво так задобрювала Наталка.— А я гостю чекаю, невістку майбутню. Треба пригостити.

— Не сюсюкайте, давайте чек! А там кого хочете, того собі й приймайте.

— Та зваж, будь ласка!

— Це вам не базар! Хто там далі? — гаркнула дівчина, спопеляючи злим поглядом Наталку.

— Ой дівчино! Не можна так грубо! — вирвалось у Наталки.— Та тебе ж ніхто заміж не візьме, таку злюку!

— Візьме,— засміялася зеленоока.

— Хіба дурень який,— кинула Наталка, покидаючи чергу.

— Ха-ха! На дурня й розраховую,— засміялася дівчина, сподіваючись на підтримку свого злого жарту.

— Та вже відпустіть жінку! — почувлося в черзі.— Вона й справді стільки простояла.

— Після такої образи — нізащо! — сердито мовила дівчина, орудуючи довжелезним пожем.— Нехай ще раз постоїть!

Іде додому Наталка, і такий їй жаль. За ту образу, за обиду. І чого вони такі злющі, ось ці молоді? Батьки зодягають, батьки взувають, на посаг їй стараються, а вона аж сичить від люті. Гарна дівчина, хоч води з лица напийся, а розсердилась, геть морду їй перекосило. І це ж приб'ється до чийогось берега. Вдома чоловікові розповіла, мало не розплакалась.

— Плонь, не зважай на те,— заспокоїв Матвій.— Тепер вони лиха не знають, на готовенькому живуть, то й злі.

— Хоча б нам гарну привів синок,— зітхнула Наталка.

— Ти ж чула, Ангела приведе нам Павло,— пожартував Матвій.— З крильцями. Матимемо на кого молитися.

— Хоча б не з рогами,— і собі пожартувала Наталка.— Трохи погано, що з міста. Вона й звичаїв наших не знає.

— Тепер у місті половина сільських,— сказав Матвій.— Може, таку й висватає. Та нам з ними хіба надокучить? Вони ж тільки житимуть тут, а працюватимуть теж у місті. Не журися, старал

До неділі Наталка готувалася, як до великого свята. Сама не присіла, Матвій геть заганяла. І курку зарізала, і наварила, і напекла всього. Нехай Павло приведе ту свою наречену, познайомить батьків. А там і одруження, весілля...

Аж ось і синок. З дівчиною. Бо хвіртка рипнула, Урхан загавкав і затих. У вікно б виглянути, та не гоже цікавість свою показувати.

Двері у сінцях — рип, а в грудях — теньк, теньк. Це ж перша зустріч. А від неї так багато залежить.

Привіталися. Матвій і руку дівчині подав, а Наталка засоромилася, очей не підведе. З кухні до столу забігалася, страви подаючи. А молоді на подвір'я вийшли, садок оглядають. Тепер уже Наталка у вікно виглянула. Гарна дівка. Струнка, гнучка. Обличчя тільки не видно. Але Павло маху не дасть.

«Слава богу, вибрав,— втішалась мати.— Колись не на красу дивились, а на посаг за дівкою. А тепер ангела шукають».

— Ідїть до хати, обїд готовий! — кличе мати.

Зайшли. Сїли до столу. Дівчина спиною до вікна, обличчя в тїні, не розгледїш одразу.

Наталка, нарештї, насмілилась голову підвести. Глин: руки затремтіли, в горлі пересохло.

— То це ти? З того магазину, де я стояла, щоб ковбаси взяти? — розгублено запитала.

А дівчина витягнулась, уставилась зеленими блюдцями очей.

— Маманю! Щось ви плутаєте!

— Мамо! — стурбувався син.— Це Люся, це Ангел! Я ж вам говорив про неї!

— Ні, ти скажи,— підвелася мати,— це ти мене образила і ковбаси не дала?

— Можливо, й я,— кинула дівчина,— але такий порядок, без чеків не відпускать.

— Що ж це за порядок, старих ображати?! — не заспокоювалася Наталка.— Павлику, та я її не хочу бачити! Чуєш?

Вибїгла з-за столу, на вулицю пішла. Ні з ким не говорила. Думала, за якусь годину повернеться, а там уже ні ангела, ні чорта в хаті. Трохи заспокоїлась. Прийшла додому. А ті як сиділи за столом, так і сидять. Матвій навіть веселїй.

— Не хочу я її! — повторила рішуче Наталка.

— Мамо! Уже пізно, — підійшов Павло. — Ми з Люсею зареєстровані. Тепер вона моя дружина.

— Але ж вона... — все ще не здавалася мати.

— Заспокойтеся, — мовила слово й невістка. — Тепер я вас уже знаю і ніколи вам поганого слова не скажу. Навіть коли у вас і чека не буде.

— Не гарячкуй, стара, — весело мовив Матвій. — Тепер у вас у хаті буде ангел. Свій, домашній. Ха-ха!

У Наталки теж пом'якшало на душі, затеплилося. Тільки у згадці все ще дзвеніла ота їхня сварка у магазині: «Та тебе ж ніхто заміж не візьме, таку злюку!» — «Візьме». — «Хіба дурень який». — «Ха-ха! На дурня й розраховую».

«А вона нічого собі, як не сердита, — заспокоювала себе Наталка, придивляючись до невістки. — Може, й справді ангелом буде».

ОСОБЛИВЕ ДОРУЧЕННЯ

На фабрику «Хімволокно» все їдуть та й їдуть різні делегації. І кожну зустрічай. Влаштувай. А головне — пригощай.

— Так ми коли-небудь матимемо неприємності, — застеріг одного разу директор, підписуючи наказ на вигадану грошову допомогу молодшому технікові.

— Борисе Івановичу! — звернувся тут винахідливий заступник директора до голови місцевкому профспілки Лозняка. — А що, як до цих комісій прикріплювати твою дружину, Ольгу Вікторівну?

— А що це дасть? — не зрозумів задуму Лозняк.

— Як то — що? — запалився заступник директора. — Веде гостей в ресторан хтось із нас, чоловіків, треба розкошелюватись. А з жінкою — легенька вечеря, чай чи кава, та й усе. І за рахунок самих гостей.

— Так моя дружина молода і... — розтулив рота для заперечення Лозняк.

— І вродлива, хочете ви сказати? — перехопив заступник. — Так це ж прекрасно! Саме врода Ольги Вікторівни і компенсуватиме все інше. Таку жіночку, як ваша, кожен член делегації сам вважатиме за честь пригостити.

— А це — ідея! — підхопив директор. — Хто ж це з приїжджих, сівши за вечерю, посміє чекати розрахунку від жінки? Потім, це ж добра послуга для всіх нас. Ми вам будемо вдячні.

«Нехай буде й так,— зрадів Лозняк.— І я хоч коли там поживу без опіки. Бо через жінку ні на футбол не вирвешся, ні десь в компанії не посидиш».

— Ти що — здурів?! — ображено вигукнула Ольга Вікторівна, коли вдома почула від чоловіка пропозицію водити гостей до ресторану.— Та я зроду в тих ресторанах не була! Та я про них стільки наслухалася, що нога моя туди не ступить!

— Олю! — втихомирював дружину Лозняк.— Зрозумій, що це особливе доручення самого директора. Та й ходитимеш туди не на гульки.

— Не піду я! — відрізала Ольга Вікторівна.— Хтось із знайомих побачить, плітки розпустить. Хоч ти мене й не любиш, а й тобі не дуже приємно буде.

— Але ж я знатиму, чого ти туди ходитимеш,— умовляв Борис Іванович.— Та й на себе я ніби зобов'язання взяв. Перед дирекцією. А тепер, виходить, давати відбій? Ні, голубонько, я дорожу своїм словом!

— А що люди скажуть? — схлипнула Ольга Вікторівна.

— Та начхати мені, що вони скажуть! — уже з роздратуванням мовив Лозняк.— Я за своє підприємство дбаю! За його честь!

— А про мою честь ти подумав? Схоже, що тобі й на мене начхати, коли сам пхаєш хто зна куди! — дорікнула Ольга Вікторівна.— Та ти знаєш, що нині в ресторан ходять самі патлачі в потертих джинсах? Оті, що в матері зарплату виривають чи в бабусі пенсію.

— Інтереси виробництва вище! — як лозунг, проголосив Борис Іванович.— Кажу тобі: ідея не моя, а начальства. А мені втрачати авторитет через твою упертість не хочеться.

Не знати, на чому та перепалка скінчилася. Тільки Ольга Вікторівна з тиждень була мовчазною. Ходила з опущеною головою, чоловіка ніби й не помічала. А тут і делегація нагодилась. Маленька. З чотирьох чоловіків.

— Ну, приступайте до виконання особливого доручення! — після розмови з гостями, жартома сказав директор, запросивши до себе Лозняка.— Скажіть своїй Ользі Вікторівні, нехай вона їх поведе в «Сіверський». Кажуть, там комфортабельно й затишно.

У Бориса Івановича гордо забилося серце. Побіг в лабораторію, де працює дружина, і передав їй прохання директора. Боявся, що висварить, вижене. А Ольга Вікторівна тільки й мовила:

— Добре. Коли це в інтересах «Хімволокна», то піду!

Довго увечері чекав дружину Борис Іванович. І телевізор дивився, і читав, і сам з собою в шахи грав, а Оля з голови не виходила. Щоб хоч діти, так не пристаралися. І чого вона там так довго? Повечеряли, перекинулись словом та й розійшлися. Гості — в готель. Ти — додому. Ну... Саме на цьому «ну» дружина й прийшла. Рум'яна, весела.

— А знаєш, нічого собі хлопці, ось ці наші гості,— застрекотіла Ольга Вікторівна, поправляючи зачіску перед дзеркалом.— Я все думала, як викручусь, коли офіціантка запитає, що питимемо. А вони молодці. Не дали мені й слова сказати. Все самі організували.

— То вони й міцне щось замовляли? — запитав Лозняк, підступаючи до дружини.

— Без цього не обходяться,— засміялася Ольга Вікторівна.— Та ти до мене чого це принохуєшся? Я ж не мумія. Там серед них найсолідніший Андрій Матвійович. Мужчина, скажу тобі...

— Вечерятимеш? — перебив жінчині теревені Лозняк.

— Чоловіче! Хто ж після ресторану вечеряє вдома? Хоч, правда, натанцювалася, але...

Довго Борис Іванович перевертався з боку на бік, не розуміючи, що з ним діється, доки таки заснув. А Ольга Вікторівна як лягла, то ледь добудився вранці.

«А бодай би тим делегаціям,— щось недобре ворухнулося в думках Лозняка.— Але ж сам погодився на таку місію для дружини, то маю триматися. А там, дивись, дирекція віддячить».

Десь за днів десять нова делегація. Уже більша. По обміну досвідом. В цехах побувала, з передовиками зустрілася. А на вечерю пішли з Ольгою Вікторівною.

— Може, й я з тобою? — запитав Борис Іванович, про всяк випадок прихопивши з собою кілька червінців.

— Ні, ні,— заперечила дружина.— Тобі ж дирекція дала чітку вказівку, що особливе доручення покладається тільки на мене. То навіщо порушувати? Сиди вдома, дивися свій футбол-хокей, чекай на мене.

Та Борису Івановичу чомусь не хотілося ні телевізора дивитися, ні читати, ні чимось зайнятися. Ледь годину побув вдома, а то зібрався й подався на вулицю. Хоч і там спокою не було.

«І чого я не запитав, у якому ресторані вечерятимуть? — картав себе.— А всіх же не обійдеш».

Заглянув у «Колос», потім поїхав до «Жокея», потім до «Вітряка». Еге, це не робота. Знову додому повернувся.

Не сидиться, не лежитьсья. Тьху! Таки дочекався. А Ольга Вікторівна ще з порога:

— Дай я тебе, чоловіченьку, поцілую! — І цмок у щоку, цмок у голову. — Тю-у! Куди тобі! — скривилася, хустиною губи витерла. — От Анатолій Сергійович — ото чоловік! Високий, красивий, веселий! Ти в мене теж... Та куди тобі до Анатолія Сергійовича!

«Дав би я тобі Анатолія Сергійовича, — скрипнув зубами Лозняк, — але ж я сам погодився ось таким чином делегації стрічати. А далі що воно буде? Розгадай цих жінок. То упиралася, а тепер з висokoком біжить. Треба щось придумати».

Знову не спав, перевертався, перебирав у пам'яті гостей. Але Анатолія Сергійовича ніяк не міг уявити. Неначе його й не було серед приїжджих.

Через два тижні, коли почув, що приїхала нова делегація, Борис Іванович вхопив дружину за плечі і заговорив благально:

— Скажи, що ти хвора, що з ними не зможеш піти. Я когось іншого з ними пошлю. Сам піду!

— І не проси! — відсахнулася Ольга Вікторівна. — Я людина чесна. І нікого обманювати не буду. Ти ж сам казав, що це особливе доручення дирекції, сам наполягав щоб я ходила. Тим більше, що я тобі байдужа і чужа. Ні, ні, я своє завдання виконаю!

«Хоч вішайся, — не знаходив собі місця Лозняк. — Ще два-три таких походи, і я залишуся без дружини. Та без якої! — вжахнувся Борис Іванович. — Якийсь дідько приїде, заворожить та й забере готовеньку. Розумницю, красуню!»

— Чого це ви такий зажоханий? — зустрів директор Лозняка. — Чи не хворий часом?

— Видно, перевтомився, — відмахнувся Борис Іванович.

— То приходьте сьогодні увечері до мене. Відпочинемо, — запросив директор, привітно посміхаючись. — Вдвох з дружиною.

— Так вона ж знову з делегацією, — з докором кинув Лозняк.

— Тоді самі заходьте. Щоб не скучати.

— Прийду, — зрадів запрошенню Лозняка.

Посиділи в директора. Повечеряли. У нього дружина, діти. Гамірно, але весело. Борис Іванович все на годинник поглядає.

— Чого ви турбуєтесь? — помітив те директор.

— За дружиною. Це ж не до матері пішла, а в ресторан. З чужими.

— Ви ж з нею живете не дуже в дружбі?

— Було,— признався Лозняк.— А тепер турбуюсь, навіть побуююсь.

— Ви прислів'я знаєте, що дружину й бритву не рекомендується нікому позичати? — хитро посміхнувся директор.

— Та знаю,— сором'язливо мовив Борис Іванович.

— Добре, йдіть додому, все обійдеться,— подав руку директор.

Борис Іванович не прийшов, а прилетів додому. І застав Ольгу Вікторівну.

— Ти вже повернулась? А гості? — кинувся до дружини Лозняк.

— Їх взагалі не було. То для тебе чутку пустили.

— Але ж ті, попередні, були?

— Були. Тільки в ресторан я з ними не ходила. Жодного разу.

— А де ж ти?..— спіткнувся на слові Лозняк.

— У директорової дружини. Виконувала особливе доручення. По зміцненню сім'ї. Нашої з тобою.

ПОБАЧЕННЯ

Бражник на побачення прийшов. Чисто поголений. У новому, святковому костюмі. З букетом квітів.

Вдома сказав, що збирається на зустріч з ветеранами. А сам... Сталося так, що три дні тому він з молодичкою познайомився. Вродливою, верткою, самотньою.

«Ну, ось і добре, що на кохання потягло,— задоволено подумав Бражник, поглянувши на годинник.— А то вже зовсім в діди затесався. А воно ж ранувато. Можна ще побрикати. Всі ж бо визнають, що кохання — то великий стимул для організму. Ось тільки Туся прийде... Хоча б прийшла. А то ще па жарт все перекине».

Яким Антонович крадькома оглянувся довкола. Нічого підозрілого. Ось двоє молодих руки посплітали, попритулялися одне до одного. Е-х! Он старелька онучку за рученя водить. Он сидять ровесники, в шахи грають, не помічаючи нічого. Добре, що хоч нікого знайомого. А то б пояснював, куди й до кого з квітами.

«А власне, кому яке діло? — заспокоїв себе Бражник.— Така жіночка симпатична зустрілася. Правда, ще не знати,

як вона себе поводитиме. Це ж перше побачення. Та чи й прийде вона? Ото сорому буде, як пожартувала. Виманила мене з дому, щоб початував біля лави в сквері, а сама вдома потішається над старим».

Ховаючи квіти за спиною, Бражник крокував алеєю туди й назад, а сам все глипав довкола, щоб завчасно побачити Тусю.

«Як же її звати? — замислився. — Сказала «Туся». А як насправді? Настя-Настуся? Антоніна — Туся? Але допитаюсь потім, як залишимося на самоті. Не на один же день наше знайомство. І що їй в мені сподобалось? Красенем я ніколи не був. Моє матеріальне становище її зацікавило? Так вона ж його не знає. Але щось же вона в мені знайшла, коли сама, перекинувшись кількома словами, побачення призначила. У жінок чуття тонке. Їх не обдуриш».

До побачення залишилось якихось десять хвилин. У Бражника прискорено забилося серце. Навіть дихання почастишало.

«Бач, бач,— відмітив про себе Яким Антонович.— Ніби в молоді роки. Ще тільки не вистачає, щоб обличчя почервоніло, як в індика корали на шиї. Хай там хто що й не каже, а побачення — подія приємна. Але ж воно триватиме не десять хвилин і не годину, — спохопився Бражник.— Це ж Туся запропонує в ресторан зайти, а то й до себе запросить. А там уже ні годиною, ні двома не відбудешся. А додому тоді як добиратись? А раптом звідти, де вона живе, ні тролейбус, ні автобус не ходить? Що тоді? Таксі ловити? Пішки йти?»

Доки Бражник над цим розмірковував, велика стрілка на годинникові відмітила ще дві хвилини і, не зупиняючись, продовжувала рух по колу.

«Ой, чи не вскочив я в халепу? — з острахом подумав Яким Антонович.— А як не впіймаю таксі, хіба я на своїх ногах доплентаюсь додому? А ще як зустрінуться оті молодики, що в темному провулку чи на пустирі точним часом цікавляться? Що ж я тоді вдома скажу, що мене ветерани роздягнули?»

Хвилинній стрілці залишалося пройти якихось дві чи три риски. А душа Бражника поспішно покидала груди і переселялася в п'яти.

«Телепень я,— ляснув себе по лобі Яким Антонович.— А ще з великим життєвим досвідом. Та я ж взагалі не знаю, що надумала ця симпатична Туся. А як у неї не кохання в голові, а щось інше? А як вона мене кудись

навмисно заманить та й віддасть в руки своїх друзків? Е, ні, хитрунко! Не на того напала. Шукай собі дурніших!»

Яким Антонович ще раз глянув на годинник і прискореними кроками подався зі скверу в бокову вуличку. Серце його калатало, як і колись, коли він вперше пригорнув до своїх грудей кохану дівчину.

Вдома, ще не роздягнувшись, Яким Антонович подав дружині букет і сказав урочисто-суворо:

— На ось, постав! Це мені вручили за цікаві спогади про бойові походи.

— Щось ти сьогодні так рано повернувся? — мовила дружина, вставляючи квіти в кришталеву вазу.

— Порядна людина завжди додому поспішає, а не тиняється будь-де, — сказав Бражник, вішаючи святковий костюм в шафу.

Переодягнувшись в старенький спортивний костюм, настромивши на ноги кашці на повстяній підшві, Яким Антонович всівся у м'яке крісло перед телевізором і з радістю подумав:

«Як це добре, що дав стрекача з місця побачення з отією загадковою Тусею. А то як би я добирався додому серед ночі? Б-р-р!»

ПОЛУНИЧНЕ ВАРЕННЯ

У Яхнюків задзеленчав телефон.

— Слухаю! — зняв трубку Олег. — Ну, говоріть же!

— Квартира Яхнюків? — почувлося в трубці. — Як до вас краще дістатися?

— Хто питає? — в свою чергу поцікавився Олег. — Звідки дзвоните?

— Дзвоню з Окружної. Ви мене не знаєте. Маю для вас передачу.

— До Піщаної їдьте третім. А там один квартал до Андріївської пішки. Наш будинок п'ятий. Квартира сім.

— Хто це там добивається? — запитала Таня, дружина Олега.

— Якийсь незнайомець. Каже, передачу нам має привезти.

— Від кого б це? — знизала плечима Таня. — І що?

— Ось приїде чоловік, то й побачимо, — мовив Олег. — А ти приготуй щось тим часом. Можливо, земляк. Та ще й з гостинцем.

— Не хвилюйся, — заспокоїла Олега Таня, — щось при-

думаю. Картопля, яйця, ковбаса в хаті є. А там ще чаю вип'ємо.

Доки Таня на кухні поралась, доки Олег у кімнаті дещо попідбирав, щоб гарно було, і гість нагодився.

— Пробачте, що так несподівано, — поспіхом привітавшись і поставивши в коридорчику досить потертий «дипломат», — вибачився худорлявий, стрункий чоловік з довгим сивим волоссям і порізаним глибокими зморшками лобом. — Голяк. Дмитро Єврасович, — відрекомендувався він, подаючи тонку, жилаву руку.

— Олег Сергійович, — чемно відповів господар квартири. — Можна просто — Олег. Ви, часом, не з наших країв? Щось я вас не пам'ятаю.

— Ні, ні, не з ваших, — мовив гість. — У ваші краї я їздив у службових справах. Там і з рідними вашими познайомився. В конторі колгоспу. Мати ваша, тільки-но почувла, звідки я, одразу похвалилася, що син там живе. І одразу ж до себе додому запросила.

— О, вона в нас добра, — зрадив тій розповіді Олег. — Але чого ж ми стоїмо біля дверей? Ходімо в кімнату. Таню! — гукнув на кухню. — У нас гість!

— Чую, чую! — відгукнулася Таня. — Ти там стіл застели, а я зараз!

Скоро вони дружно сиділи за столом. Розмова точилася весело.

— Гарні ви люди, бачу, — хвалив господарів Дмитро Єврасович, неквапно закусуючи, — як і мати ваша. Це ж треба. Випадково людину зустріла з міста, де син живе, і вже тобі додому запрошує. Ніби родича.

— Як же там матуся, батько? — запитав Олегі. — Нам з Танею все не випадає поїхати. Я над дисертацією дні й ночі просиджую. А Таня в лікарні працює. Самі знаєте, яка там робота складна.

— Батьки ваші півроку, — повагом веде Голяк. — Хата простора, світла. Садочок гарний. І живність якусь тримають. Всього, правду кажучи, не розвідав, але знаю, що курей чимало. Одна й на столі покрасувалася. Жирна. Зарум'янена. Ха-ха! Не довго, звісно, бо ми її спожили. З апетитом. Здалося мені, що й свинка в хліві рохкала.

— А до нас не збираються? — уже Таня поцікавилася. — Все запрошуємо й запрошуємо, а вони — ні з місця. Все зайняті та й зайняті.

— Не сумуйте, — засміявся Дмитро Єврасович, — зате гостинці вам передають. Оце щоб не гостинець від матері, то й у вас не побував би. Хе-хе!

— А що ж там матуся наша? — запитав Олег. — Що вона приготувала?

— А ви вгадайте, — відклав виделку Голяк і з таємничою посмішкою уставився на Олега.

— Так, так, — вголос почав міркувати Олег. — Що ж вона могла передати? Сало! — раптом вигукнув він.

— Ну, молодець! — підхопив Дмитро Єврасович. — Просто-таки чарівник! В самісіньке яблучко вцілив. Це ж треба так. Безпомилково.

— І яблука! — захоплено, як дівчисько, додала Таня.

— Та ви обоє пронириливі! — аж заплескав у долоні щиро задоволений Голяк. — Уявіть собі, і яблука. До самого автобуса принесла, щоб я рук не надривав.

— Давайте чай пити, — запропонувала Таня, радіючи, що так гарно вечера проходить.

— А тепер ще одну загадку відгадайте, — підсовуючи до до себе чашку запашного чаю, — звернувся до господарів Голяк.

— Яку? — дуетом запитали Таня й Олег. — Ви нас просто інтригуєте.

— Ну, що вам ще могла передати ваша мати? — зиркав то на Олега, то на Таню гість.

— Яєць! — вигукнула Таня, впевнена, що й цього разу не помилиться.

— Не вга-да-ли, — розчаровано мовив Дмитро Єврасович.

— Курку! — поспішив зі своїм Олег.

— Теж не вга-да-ли, — протяжно повторив Голяк.

— Тоді кажіть ви, — мовила Таня, зітхнувши.

— Що, крім печива, цукру чи хліба з маслом, подають до чаю? — ніби вчитель від учнів, зажадав відповіді Голяк.

— Варення! — піднісни догори руку, відчеканила Таня.

— Якби це в класі, поставив би вам найвищу оцінку, — задоволено сказав Дмитро Єврасович. — Варення. І я сподіваюсь...

— А в нас вдома варення якраз і нема. Ні ложечки, — мовила з сумом Таня. — Вийшло до грама. Так ви вже пробачте, будь ласка.

— Так ось, — обдаровуючи чарівною посмішкою гостинних господарів, сказав Дмитро Єврасович, — саме варення і передала вам ваша мати. Та ще й не якого-небудь, а полуничного. З ягід зі свого городу. Своїми руками зібраних і майстерно зварених. Варення, скажу вам, на славу. В житті такого не куштував.

— Славна матуся! — виголосив похвалу Олег. — Ніби знала, що якраз полуничного варення нам сьогодні і не вистачає. Щоб почастувати нашого дорого гостя. Спасибі їй від душі!

— Одногolosно підтримую вашу подяку, — примруживши очі і торкнувшись грудей проти серця, сказав Дмитро Єврасович. — Велике їй спасибі! А тепер я хочу вам, як кажуть, доповісти, що ні того варення, ні яблук, ні сала уже нема. Каюсь, але сталося так, що мої домочадці, не поцікавившись, від кого й кому я привіз ті гостинці, все злопали. Доки я їздив ще в одне відрядження. Мені тільки й залишилося зо дві ложечки на дні банки. З чого я й зробив висновок про його неповторний смак і аромат.

— Ну й на здоров'я вашим домочадцям, — після гнітючої паузи сказав Олег.

— На здоров'я, — ще трохи помовчавши, додала Таня. Голяк, подякувавши за гостинність, розпрощався.

— А все ж гарна людина, цей Дмитро Єврасович, — уже лягаючи спати, сказав Олег.

— Гарна, — погодилася й Таня. — І, видно, добра. Бач, нічого не втаїв чоловік. Все виклав, як на сповіді. Головне, що приїхав та хоч розповів про батьків. Спасибі йому.

СІМЕЙНЕ ЩАСТЯ

— Ну, діждалася й я сімейного щастя. Та такого, такого, що й словами не передати! Нарешті й у мого Семена виразку шлунка виявили.

Я, як почувла, то мало не співала. Мало не затанцювала.

«Слава тобі, доленько, — сказала сама собі, — що й наді мною зглянулась!»

Привезла Семена з лікарні. У ліжку його поклала. А сама, повірте, не витримала. До матері побігла.

— Мамо! Радісна новина! — кидаюсь їй на шию.

— Що, в лотерею виграли? — питає мати, не розуміючи мого збудження.

— Ми лотерейних квитків не купуємо.

— А що ж, у спортлото?

— Та ні, — кажу. — У Семена виразка шлунка.

— Ну, ну, дай боже, щоб то була правда, — підтримала мене мати. І схлипнула.

Ви оце думаєте, чого я так радію? А як не радіти? Таж Семенова виразка — то наше спасіння! Наша сімейна благодать!

Семен же мій пив. Не як-небудь пив, а по-чорному. Бувало, як темна ніч, додому приходив. Та, власне, не приходив, а прилазив. Сказати б, скотина скотиною. Ні на ногах не тримається, ні язиком не поверне.

Пив і по-синьому. Часом притягнуть дружки, впхають у двері, а я не впізнаю: мій чи ні? Пика синя, очі геть перевернуті. І тільки гикає. То добро в хаті? Щастя? А ще ж, бувало, як не добре свого, то битися лізе. І поровить або під око, щоб потім синець носити людям на показ, або носа роз'юшить, що трояндою цвіте з тиждень. А ще ж гроші прогуляє. А ще ж сорому наробить.

А це вже благодать! Смирний. Тихий. Переляканий. І такий дістичний, що до нудоти. Бувало, ти йому ковбасу подаєш, а він сала вимагає. Ти йому картоплю смажену, а він яечню багне.

А нині просто руки мені розв'язав. Від турбот зайвих звільнив. Кожного дня й знаю тільки супчик овочевий йому готувати та ще манну кашу на водичі.

У вихідний за стіл сядемо, то Семена хоч бери та перегородкою відділай від себе. Повірите, дивиться, як ми котлети їмо, і просто слиною давиться. А одного разу, коли ми курку смажену троцили, відсунув свою манку і заплакав, як дитина.

— Може б, і мені шматочок? — попросив. — Отого пісного. З грудинки.

— Ти що? — отямила я Семена. — На той світ захотів?

— А навіщо жити? — схлипнув Семен. А сльози в кашу: кап, кап, кап. Як зі стріхи після дощу.

— Померти — діло просте, — отямлюю чоловіка. — А про нас ти подумав? Ото не вередуй, а їж, що тобі дозволено.

Мені його й шкода. Це ж наголодається! Йде до роботи — термос з собою бере. Люди на перерву в їдальню йдуть. Беруть там варене й смажене. А Семен супчик протертий сьорбає. Уже, бачу, схуд, зморщився. Просто серце болить, коли дивлюсь на нього. А з іншого боку — радість. Вдома тихо. Зарплата на місці. Чоловік ніде не бродить.

Тепер найбільше моє задоволення, коли з Семеном у когось із знайомих буваємо. Сядемо до столу — чужі мужики як ухопляться за виделки. А мій і руки не простягне. Ні до бокала, ні до холодцю, ні до чогось копченого. Йому і в гостях кашу подають.

Дивлюсь, чужі чоловіки червоніють, червоніють, піби соком томатним наливаються. А мій сидить блідий, аж

світиться увесь. Ну, апостол, та й годі. Хоч з нього лик святий малюй. Ті, що й нині до чарки тягнуться, згодом анекдоти починають розказувати. Та такі, що хоч вуха затуляй. На чужих жінок масними очима поглядають. А мій Семен тільки в тарілках очима пасеться.

— Дозволь ковбаски шматочок, — шепоче мені на вухо. — Вона пісна.

— Тобі закортіло до хірурга під ніж? — штовхаю його.

Одразу й замовкне Семен. Знітється. І тяжко зітхне. А я радію. Та й є чого. Інші жінки, як почнуть збиратися додому, мороку мають з чоловіками. Той у рукав уже не попадає. Інший упирається, не хоче йти. Ще котрийсь заводить пісню: «Що то за хазяїн, що то за Хома? Люди йдуть додому — «на коня» нема».

А мій Семен — як покірне телятко. Бери його, веди його. Так і рветься додому. Аби травки попоти та в ліжку. Та теплу грілку на худий живіт.

Живу ось так і радію, що й до мене доля посміхнулася, не обійшла своєю милістю. Єдине, що мучить і лякає, так це операція. Лікарі радять зробити якусь там резекцію. Ніби від того Семен позбавиться виразки і буде здоровим. То я собі й гадаю: а як він після тієї операції знову за своє візьметься? Та то ж не життя буде, а кошмар.

Ні, для нас Семенова виразка — то радість. То справжнє сімейне щастя.

НЕ ПОВІРИЛИ

Йдемо з дружиною в свій сад. Від електрички полем добрих три кілометри. Звивиста піщана стежка ніколи не буває безлюдною. Хтось вже попереду пішов, хтось позаду тупцює. Ті, що на велосипедах, обганяють, голосно прохаючи, звернути набік.

Нас наздогнала жінка. З ношею на плечах, з великою й, видно, тяжкою сумкою в руці. Порівнявшись, не обігнала. Поруч пішла.

— Ху! — видихнула протяжно. — І який дідько оті сажди придумав? Накладеш на себе, як на верблюда, — ні рук, ні поперека не чуєш. Все заніміє.

— Що поробиш? — підтримала жінку моя дружина, — заблаглося дачу мати, доводиться тягати.

— Ви хоч вдвох, — ніби з заздрістю мовила жінка, — все ж легше. А в мене нема кому допомогти. Тільки їсти є кому. Всі запаніли. Трудитися не хочуть.

— Ми теж тільки вдвох вічно, — додала моя дружина.

— Та воно, як чоловік простий, — жінка окинула мене поглядом, — то ще щось допоможе. А як начальник — хоч маленький — не допросишся. У нього вічно якісь там важливі справи. Навіть у вихідні. То правду один написав про сади. Ми читали — мало кишок не порвали від сміху. Ну, ніби все-чисто про нас написано. І як він так все підмітив?

Дружина сіпнула мене за руку. А я аж вуха нашорошив. Це ж як цікаво почути відгук про свій твір! А я ж і є автор повісті про колективні сади. Гумористичної, звичайно.

— А як той твір, що ви читали, називається? — захопила жінку моя дружина.

— Не збрехати, називається «Райські сади», — ніби щось пригадуючи, відповіла жінка. — Так, так. Та вона в нас і вдома є та книжка. Син купив.

Мене аж підмивало послухати, що говоритиме про повість наша супутниця з клунком за плечима. Бо й про таке я описував, як садівники вантажі на собі тибрять.

«Приємно, що твоя повість знайшла свого читача, — думав я, радіючи. — Та ще й ось такий випадок цікавий. Поруч йдуть письменник і читач. І чекаєш відвертої, найсправедливішої оцінки свого твору. Бо це ж не критик розглядає його. Аналізує. Схвалює чи ганить».

— То гарна повість? — ніби вгадавши мої думки і бажання, звернулася до жінки дружина.

— Дуже гарна, — підхопила наша супутниця. — Все в ній так просто і так гарно розповідається, що аж за душу бере.

— І смішно, кажете? — знову моя дружина, підморгнувши мені.

— Ще й як смішно! Ми ж не тільки самі читали, а й сусідів по саду покликали. Слухали вони й теж за животи хапалися. Якийсь, напевно, писав, що добре ці сади знає. Інакше не зумів би, — зробила висновок жінка.

— Ось він! — з поткою гордості в голосі, показала дружина на мене.

— Хто? — аж зупинилась жінка, підтрисивши поклажу на спині.

— Той, хто написав повість «Райські сади»! — наголова моя дружина.

Я зашарівся. Сподівався, що наша випадкова супутниця поставить свою сумку, зніме з плеча ношу і кинеться

до мене. Ну, звісно, не обійняти, не розцілувати, а хоч руку потиснути. Сказати спасибі, запитати, як це мені вдалося написати таку веселу річ.

Та цього не сталося. Жінка тільки пильніше окинула мене допитливим поглядом. А що вона могла побачити? На мені були стоптани й дещо викривлені черевики; потерті, з джинсової матерії штани; старенька сорочка з короткими рукавами; а на голові вилиняла кепочка з переламаним козирком. Я був одягнений, як переважно більшість садівників.

— Хе! — тільки й вимовила жінка, зробивши той огляд. — Хе! — повторила вона і схидненько посміхнулася.

— Не вірите? — розгубилась моя дружина. — Я вам не брешу. Весь зміст повісті перекажу!

— Звісно діло! Коли теж читали, то чому не переказати змісту! — ще більше усумнилась жінка. — Та, кажуть, що й по радіо передавали. Це вже не секрет. Багато хто чув.

— Мій чоловік — письменник! — уже з викликом сказала моя дружина. — Відомий гуморист!

— Воно й видно, що гуморист! — швидше закрокувала жінка.

— Ти їй скажи! — з обидою за мене, гукнула дружина. — Доведи!

— Ану, нехай тільки посміє! — з острахом оглянулась жінка. — Тут ось люди скрізь, я крику нароблю! Гу-мо-ристи!

Ми мовчки крокували польовою піщавою стежкою. На душі було так непривітно, що навіть щедра пісня жайворонка не сприймалася. І думалося про долю письменника. Якось воно так виходить, що піби він існує сам по собі, а його твір — сам по собі. І буває, що без документа, без свідків не доведеш свого авторства.

Нашу задуму перервала репліка, що з весняним вітерцем долинула до нас.

— Оті двоє, що позаду... — чувся голос жінки, котра читала «Райські сади»... Так вона каже, буцімто її чоловік написав... Хе-хе! А мене не проведеш!

— Еге! — піддакнув їй другий жіночий голос: — Нині їх розвелось, самозванців!

З зіпсованим настроєм ми й до своєї ділянки прийшли. Сусід через вулицю, котрий ніколи не цікавився, що ми за люди, помітив нашу зажуру і навіть запитав, стримано привітавшись:

— Чого це ви такі сумні? Щось вдома?

— Дурниці! — кинула моя дружина, відчиняючи хвіртку.

А я, щоб трохи душу відвести, взяв та й розповів сусідові про нашу сутичку з незнайомою жінкою. Він вислухав без будь-якої участі, тільки й мовив:

— Може бути, може бути.

За хвилини десять ми вже чули сміх, що линув з іншого саду. Найголосніше заливався наш сусід через вулицю. Напевно, він мою придибенцію переповідав у дуже гумористичному оформленні.

Хіба вони могли повірити, що автор повісті «Райські сади», це я. Такий же вічно зажоханий, як і всі нинішні садівники.

ДОНЬКА ПРОФЕСОРА

У Мартинюків ремонт повним ходом. В квартирі такий розгардіяш, що кроку рівно не ступиш. Ліжко на ліжку, телевізор на серванті, стільці догори ніжками на столі, весь хол і кухня різним начинням захаращені.

— Йой-йой! — хапається то за голову, то за груди ще молода й вродлива, але дещо розпасена Мартинючка. — Оце втяв наш синок! Оце наробив нам переполоху! Тут свято велике за якийсь тиждень, а він нам ще й весілля підсунув! Ніби на пожежу поспішає. Батьку! Не гупай там, бо кришталь перетовчеш! Ведмідь якийсь, а не чоловік! — почувши шарудіння в кімнаті, гукає застережно.

— Та вгомонися ти! — виринає з-за серванта «ведмідь» — худючий, довгоногий блондин з дрібним круглим обличчям, що скидається на достигле райське яблучко. — Хоч дівчат не полохай. Нехай уже діло роблять.

Синьоока струнка білявка в акуратному, хоч і поплямленому комбінезоні тільки посміхається, готуючи для побілки розчин в бачку.

— Так це ви заради весілля ремонт затіяли? — питає вона розтривожену господиню.

— А то чого ж би ми так поспішали? — відповідає Мартинючка, розстеляючи газети по підлозі. — Заради весілля, дочко. Хоч ще, на наш сором, ні молодої не бачили, ні з батьками її не говорили. Моду ж нині завели: ні сватів, ні старостів. Приведе тобі в хату кралю, та й радуйся. А кого приведе? А з ким жити доведеться?

— Але ж хоч казав вам син, на кому одружується? — питає дівчина, розпушуючи щітку в руках.

— Казати казав, та яка з того радість? — схлипнула Мартинючка. — Якусь там знамениту підчепив.

— Ну, коли вже синок знамениту невістку вам приведе, то тільки радіти, — докинула інша дівчина, що шпаклювала тріщину на стіні.

— Еге, — спохопилася Мартинючка, — добре вам, простим дівчатам, говорити та заспокоювати. Ви ось ділом зайняті, золоті руки маєте. А тих, маминих донечок, хіба не знаємо? Прийде така до тебе в хату, щодня буклі-муклі крутитиме перед дзеркалом, а ти їй приготуй і подай, а ти за нею попідкидай.

— Якби тільки те, — обізвався й Мартинюк, підливаючи масла у вогонь. — А то ще цигаркою чадитиме, розведе тут пляшечок та баночок всіляких, ніби у парфюмерному магазині. Птьху!

— Таке, таке! — ще дужче зашелестіла газетами Мартинючка. — А що син заробить, на убори піде, на персні, на сережки золоті. Уже ж дійшло, що скоро ті коштовні прикраси на носі вішатимуть. Ехе-хе!

— Та, може ж, вона не така, як оце ви малюєте? — ввічливо заперечує синьоока, вправно орудуючи щіткою.

— Дав би бог, — зітхає Мартинючка. — Тільки, чує мое серце, добром те не скінчиться. Знаємо ми тих знаменитих. З пелюшок їх неробами виховують. І треба ж було, щоб саме на наші голови таке лихо звалилося.

— Нам би оце котрусь із вас, — знову додає господар. — Дивлюсь — душа радіє: все у вас горить під руками. З такою невісткою тільки й жити. Свій майстер у квартирі. Це ж і на роботі у вас заробіток, і десь на стороні.

— А чим же вона знаменита, ваша майбутня невістка? — цікавиться синьоока. — Інженер? Лікар? Художник?

— Та не вона, батько в неї знаменитий, — підхоплює господиня. — Кажуть, професор. Доктор наук. То уявляєте, яка в нього донька? Може, там така, що й говорити з нею не втрапимо. Ми ж люди прості, робочі.

— За нас більше руки говорять, а не язик, — підхоплює думку дружини Мартинюк, поглянувши на свої шорсткі долоні.

— А я знаю професорську доньку, котра так орудує щіткою, що завоювала перше місце серед малярів всього будівельного управління, — не перестаючи затирати тріщину на стіні, загадково мовила напарниця синьоокої білявки.

— Ой, щось не віриться,— уставилась на дівчину Мартинючка.— Казки то. Для довірливих діток.

— А ось і не казки,— зачерпнувши кельмою в'язкого розчину, посміхнулася дівчина.— Чистісінька правда.

— Не вірю й я,— втручається в розмову Мартинюк.— Який же це вчений батько дозволить своїй доньці у маляри піти? Таки казка.

— А в мене свідок є,— витерла руки штукатурниця.— Можу об заклад битися.

— Дівчата ви гарні, бачу,— засміявся й Мартинюк,— але не фантазуйте. Нас ви вже не втішите. Бачимо, підсунув нам Володя. Але маємо пережити все, що на нас звалиться.

— А вашого сина Володею звати? — перервала роботу синьоока.

— Володею, а що? — Мартинючка теж застигла на місці, ніби чекаючи несподіваного удару.

— А що? — повторив за дружиною й Мартинюк.

— Та нічого,— зашарілася дівчина.— А як його наречену звати?

— Люба його наречена, а наша невістка,— захвилювалася господиня.

— Люба? — підійшла до Мартинючки подружка синьоокої.

— Люба,— підтвердив і батько.— Тільки ще не бачили ми її.

— І професорська донька? — добивалась напарниця синьоокої.

— Професорська! — підтвердив Мартинюк.— А то яка ж іще? З одного боку, гордість. А з іншого — якось воно боязно. Ні до неї, ні до батьків її не підступитися.

— Нам би котрусь із вас,— витерла спітніле обличчя Мартинючка.— Робочу, просту.

— Любочко! — кинулась до синьоокої подружка.— Та ми, видно, потрапили в квартиру до твоєї свекрухи? Ну й чудасія!

— То це ти? — розчервонілася Мартинючка, пильно розглядаючи струнку білявку.— Ти наречена нашого Володі?

— Виходить, що я,— зніяковіла дівчина, не знаючи куди подіти щітку.

— Маляр? — аж розгубився Мартинюк.

— А батько? — тремтячим голосом запитала Мартинючка.— Він хіба не?..

— Ні, батько мій справді професор. І доктор наук. Технічних. І мати моя вчена,— ніби виправдовувалась дівчина.

— А як же це ти? — нічого не розуміла господиня. — Не довчилася, чи як? А ми ж сподівалися на знамениту!

— Недовчилася, — мовила дівчина, мнучи в руках мокру щітку. — Трохи недовчилася. Бо ще на четвертому курсі інженерно-будівельного інституту.

— Це ж як воно? — кліпав очима Мартинюк.

— А так. Заочно.

— Людоньки! — кинулась до дівчини Мартинючка. — Так оце ти? Наша? А Володя знає, що ти і маляр, і студентка?

— Та знає. Тільки й не відає, що саме у вас я ремонтом займаюся. А воно он як вийшло. По наряду, бачу, прізвище знайоме, а що це ви, батьки Володі, і в голову не приходило.

— Ви бачили, бачили таке? — засокотіла Мартинючка. — Ніби й справді в казці. Ну, приїде Володя з відрядження, то ми йому!.. Молодець сивок!

Розхвильовані Мартинюки, ніби змовившись, вийшли на кухню. А за якусь мить звідти долинуло:

— От тобі й професорська донька! А ми тут побиваємось: знаменита та знаменита!

НЕСПОДІВАНА ЗУСТРІЧ

Вони здибались зовсім випадково. Але одразу ж зраділи один одному.

— О, Степан Федорович! Здрастуйте! — простягнув руку огрядний лисий чоловік сивому, але ще чубатому і моложавому товаришеві.

— Я Федір Степанович, з вашого дозволу, — виправив помилку сивий, відповідаючи на привітання і силкуючись згадати, як ім'я огрядного.

— Пробачте, Федоре Степановичу, — мовив огрядний. — Я вас добре знаю, а ось переплутав. А ви ж мене пам'ятаєте?

— А чому ж не пам'ятаю? — завагався сивий. — Ви Пе... Пе... Пе...? Петро Данилович?

— Павло Денисович, — засміявся огрядний.

— Точно, — зрадів сивий. — Павло Денисович. Я ще й подумав, що ви Павло Денисович. А язик чомусь не туди повернувся. Бодай би він... Як там ваша дружинонька?

— Ви й її не забули? — запитав огрядний.

— Та за кого ви мене маєте? — вигукнув сивий. — Во-на ж у вас На... На... На...?

— А ось і ні,— засміявся огрядний.— Вона в мене Лю... Лю... Лю...

— Люба! — вхопився за дві рятівні літери сивий.— Точно Люба!

— Людмила! — уточняє огрядний.

— Ти диви! — розводить руками сивий.— Я ж і знав, що Людмила, а в голову чогось Люба лізе. Ану, не перебивайте! Це ж її по батькові Ми... Ми... Ми..? Михайлівна?

— Не вгадали,— розчаровує товариша огрядний.— Моя дружина Ми... Ми... Ми... Але не Михайлівна.

— А-а! — вхопився за голову сивий.— Миколаївна? Та що я вас питаю. Тут ви вже мене не впіймаєте. Миколаївна ваша дружина. Людмила Миколаївна.

— Микитівна,— кидає огрядний.

— Блондинка! — не здається сивий.

— Тепер уже блондинка,— зітхає огрядний.— Як посивіла — блондинкою стала. А була чорна, як галка.

— Може бути, може бути,— стелує плечима сивий.— А я тоді все думав, що вона у вас блондинка, тільки волосся перефарбовує на чорне. Тепер же хіба розбереш, якого кольору ті жінки? Чорнява в блондинку перетворюється, білява — в руду, а та взагалі синя чи зелена. Так, так, ваша, значить, від природи чорнява, а я її все за блондинку приймав. До речі, ви й тепер працюєте там же?

— Де? — перепитав огрядний.

— Ну, в цьому... в цьому... в цьому... — затряс руками сивий.

— Ви хочете сказати, в ремонтному управлінні? — допоміг товаришеві огрядний.

— А ви хіба в ремонтному працювали? — геть заплутався сивий.

— Працював. Але потім перейшов...

— Так це ви в торговельний відділ перейшли з ремонтного управління? — перехопив ініціативу сивий.— А я й не знав.

— У який це торговельний? — відмахнувся огрядний.

— А хіба я не там з вами познайомився? — нічого не розумів сивий.— Хіба не там?

— Ви зі мною познайомилися в аптекоуправлінні, — прийшов на допомогу огрядний.— Я вас добре запам'ятав, бо ви в мене все дефіциту виканючували. Ліків різних.

— Яких ліків? — лупав очима сивий.— Та я в аптекоуправлінні в житті не був. Та, гадаю, що й не буду ніколи.

— А хіба не ви працювали завідувачим аптекою в Заріччі? — уставився огрядний на сивого.

— Ніколи ним не був,— затряс головою сивий.— Теж мені посаду знайшов!

— Так ви, може, й не Степан Федорович? — зашарівся огрядний.

— Федір Степанович! — ще раз уточнив сивий.

— І до аптеки ніякого відношення не маєте? — зробив крок назад огрядний.

— Ніякого! Хіба купую таблетки від кашлю.

— Тоді я обізнався. Пробачте! — ще дужче почервонів огрядний.— А ви — ну вилитий Степан Федорович.

— А ви,— почав сивий,— ну точнісінька копія Петра Дмитровича.

— Ні, я Павло Денисович,— вдруге уточнив огрядний.— Пробачте, помилився!

— Та, будь ласка,— мовив сивий.— Виходить, ми зовсім незнайомі люди.

— Виходить, так,— повторив огрядний.

— Буває,— махнув рукою сивий.

Вони розійшлися. Але ще довго думали один про одного, шукаючи розгадки, як могла статися така помилка.

СИТИЙ ОМЕЛЬКО

Бувальщина

Омелька виряджають до родичів. Далеченько. Аж у Надинівку. А це лугом пройти кілометрів до п'яти, через Десну переправитись, а там уже й село. Вдома Омелькові радять і наказують:

— Запрошуватимуть родичі до обіду, то не відмовляйся, але й з висokoком не біжи. Щоб не подумали, що ти такий охочий пригоститися.

— Так і зроблю,— каже Омелько, снідаючи перед дорогою.

— І щоб, у кого в хаті будеш, до столу першим не пхався. Люди посядуть, а тоді вже й ти.

— Не пхатимусь,— погоджується Омелько.— Усім місця вистачить.

— А за стіл сядеш, то теж веди себе статечно. Не хапай нічого, не їж. Подякуй господарям та й слухай собі, про що люди гомонять. Щоб усе культурно.

— А як запитають, чого це я нічого не їм? — знизав плечима Омелько.— Що мені на те казати?

— Скажеш, мовляв, не голодний, що вдома гуску зарізали, то добре наївся.

— То де ж та гуска? — Омелько з подивом зиркнув на матір і на дружину. — Коли ж ви її зарізали?

— Ніхто її не різав. Це ми так, щоб ти там не виглядав голодним і жадібним.

— Ну, хіба що так, — погодився Омелько. — Тільки ж я там і справді їсти захочу.

— Нічого. Потерпиш. Зате вдома ми вже тебе нагодуємо. Як повернешся.

І ось Омелько у Надинівці. Через Десну його чоловік човном перевіз. Навіть копійки не взяв. Біля крамниці й родич зустрівся. Одразу й додому повів. Погостинили в дворі, потім у хату зайшли. Господиня зраділа Омелькові. До столу запросила. Сім'я дружно всілася. А гість на краєчку тулиться. Всі за ложки взялися, а Омелько втерся рукавом білої полотняної вишиванки та й сидить мовчки.

— Омельку! А ти чого ж це сидиш, навіть ротом не плямкнеш? — стурбувалась господиня.

— Бо не голодний, — мовив Омелько.

— А чим же це ти так наситився зрання?

— Та мати гуску зарізала. Велику, вгодовану.

— Ну, дивись.

Посиділи. Добру годину. Пожартували. Посміялися. Навіть пісню промугикали. А Омелько — ні пари з вуст. Сидить набундючившись.

По обіді на вулицю вийшли. Насіння полузали. Аж тут знайомі йдуть. Кличуть до себе Омелькових родичів. І його разом з ними.

Прийшли до тих людей. І там пригощають.

— Омельку! А ви чого це до їжі не беретесь? — питають. — Не подобається, чи що?

— Та чого там, ми люди не горді, — ніяковіє Омелько, — але їсти не хочеться.

— Це ви в родичів так гарно закусили?

— Де там, — каже Омелькова родичка, — і в рот нічого не взяв. Мовляв, ситий.

— Це правда? — добивається й тут господиня.

— Та правда, — знехотя підтверджує Омелько. — Вдома мати гуску зарізала. Велику, вгодовану. От я й...

Увечері, коли повернулися до родичів, над Омельком тільки пожартували.

— Годилося б і повечеряти, — засміялася господиня, — але наш гість ситий гускою, то й так полягаємо спати.

Омелько всю ніч крутився, перевертався з боку на бік, все заснути не міг. Їсти так хотілося, що й не передати, але мусив терпіти. Сам винен, що послухався поради.

Вранці, навіть не дочекавшись сніданку, він тихо попрощався з родичами та й дав тягу.

— Ну, як там погуляв? — запитали Омелька вдома. — Гарно, культурно?

— Ви мені їсти давайте! — заволав Омелько.

— З гостей та й їсти? — здивувалась мати. — Там же, сподіваюсь, всього було?

— Було, та я не їв! — розсердився Омелько.

— Чого ж?

— Через вашу дурну гуску. Самі наказували не їсти. Ото й справді ріжете негайно!

— Еге, сину, у нас же не іменини й не хрестини, щоб гуску різати. Прийде ще час. А поки сідай та їж, що в. Не вередуй!

Омелько сів, допався до картоплі смаженої, до огірків, а сам все згадував закуски у родичів та картав себе за «культурну» дурість.

*Землякам моїм, лебедівцям,
на спогад про минуле*

ЛАВРІНОВА ГОЛЯРНЯ

Колись у селі бритва — то рідкість. Господар з усіх сил стягався на віз, на плуг, на косу, а на бритву все йому коштів не вистачало. Правда, чоловіки не так часто й голилися. Але перед святом, перед храмом чи ще якимось урочистим днем неодмінно чепурились, омолоджувались і ставали майже невпізнаними красенями.

До послуг тих, у кого не було бритви, на кожному кутку знаходився свій майстер, який охоче, за спасибі, голив сусідів, хизувався своїм умінням, а то й хвастився бритвою з якоїсь особливої закордонної сталі. І все ж, як і в кожному ділі, навіть серед фахівців завжди знайдеться найдосвідченіший. У Лебедівці таким майстром над майстрами по голінню борід зарекомендував себе Лаврін, що жив на Булахівці у низенькій, як і сам, дерев'яній хаті, що ніби хитро підморгувала перехожим маленькими вікнами з гущавини буйного вишняка. Все літо Лаврінова голярня діяла на подвір'ї, на свіжому повітрі, аромат якого формувався з пахоців вишняка й любистку, глухої кропиви, що виганяла свої стебла вище лозяного тину, та ще з випарів жирного перегною, що завжди лежав під блаґеньким хлівом.

Устаткування голярні розміщалося під старезною розлогою грушею-дичкою, крона якої гарантувала відвідувачам схованку як від пекучого сонця, так і від дощу. Навіть проливного. Під грушею стояла міцна дубова колода, що правила за зручне й надійне крісло, а на відполірованому суку висіли мотузяні віжки і давній-предавній солдатський пасок з геть уже злизаним орлом на мідній блясі.

Сам Лаврін — чоловік зросту малого, але широкоплечий і дужий. Особливо в руках. Та, незважаючи на це, перед святами він неодмінно хоч день відпочивав і набирався енергії. Для цього замовляв у домашніх борщ з м'ясом, гречану чи пшоняну молочну кашу, все це з'їдав з добрячим апетитом і залягав спати. В коморі чи на печі. Залежно від погоди. Після такого відпочинку він був готовий голити не те що лебедівських дядьків, а й самого чорта рогатого, який, за переказами очевидців, жив у сусідньому з Булахівкою болоті. Старші чоловіки, уже досвідчені, йшли до Лавріна голитися сміливо, навіть з жартами. А ось парубки, ті, що вперше мали спробувати, що то воно за косметика, боялися цієї процедури, готувалися до неї, як до неминучої езекуції. Це, можливо, тому, що на відвідувача у Лавріна чекали децю незвичні маніпуляції.

— Як будемо голитися, без віжок? — кожного разу запитував Лаврін у старших своїх відвідувачів, кидаючи погляд на грушу, де на суку висіло уже згадуване причандалля.

— Без віжок, — відповідав досвідчений клієнт і, затамувавши подих, сідав на дубову колодку, міцно притискаючись спиною до стовбура.

Лаврін тим часом закачував рукава сорочки, розколючував стертим помазком з конячого хвоста шматочки затверділого господарського мила, аж доки не утворювалась сіра юшка, подібна до сироватки. Тоді брався правити бритву. Бритва та стара, з плямами іржі та ще й вицерблена, бо колись впала з полиці і вдарилась об здоровенний чавун з картоплею для свиней.

Голив Лаврін не поспішаючи. Доки знімав шорстку щетину з щік, тримав клієнта за голову, запустивши пальці лівої руки в шевелюру. Коли ж доходило до вусів, то хапав за ніс і так його затискав, що ні вирватись, ні дихнути. Але в дворі завжди було весело. Муки терпить один, а всі жартують, сміються, аж на вулицю чути. Найвеселіші завжди ті, чия черга десь там, в останніх. А ті, чия ось-ось підходить, раптом втрачають веселість, червоніють, блідніють, навіть стримують прож, що невимушено проби-

вається десь з глибини. Молодим, а найпаче первачкам Лаврін не довіряв. Він знав, що ніхто з них не витерпить процедури гоління до кінця. Тому з ними він поводився інакше.

— Сідай! — пропонував парубкові, показуючи на дубову колодку.

Той сідав. Лаврін, не даючи клієнтові трьох секунд на роздуми, миттю знімав з сука віжки і вправно прив'язував його до стовбура дички. І вже нехай той парубок проситься, благає чи навіть волає, він встане з колодки тільки поголеним.

— Привикай! Колись же треба починати! — кидає репліки Лаврін. А бритвою так і махає по обличчю, ніби косяю на лану.

Скажемо правду, що без порізів не обходилось, але вони тут же дезинфікувались. Хоч і з болем, але надійно. Для цього у Лавріна стояла під грушею зелена пляшка з настояюкою черваку, гасу і міцного самосаду. Засіб радикальний. Ним самим і відкритий.

Як там не було, а Лаврінова голярня у передсвятковій дні ніколи не гуляла. Сміх тут завжди переважав над муками. Бо чого не натерпишся заради краси!

Хто не терпів Лаврінової голярні, то це собаки. Тільки Лаврін за віжки, за бритву візьметься, так пси по всій Булахівці, ніби по команді, і загавкають, і завиють, доки під грушею не стихне людська мова. Що на них так діяло, ніхто й досі не знайшов відгадки.

*

Тепер у Лебедівці у кожного чоловіка своя бритва. У кого «безпечна», у кого електрична, у кого ще фронтowa. Кожен сам голиться, коли захоче і як захоче. А ось про Лавріна всі згадують щирим словом, хоч і з гумором. Бо людина свого часу добру справу робила, культуру на селі впроваджувала.

БОГАТИРІ

Ви бачите мій зріст? Правда ж, нормальний? Воно є й вищі від мене. Але то вже баскетболісти.

Так ось. При моєму цілком нормальному зрості один назвав мене знаєте як? Ліліпутом. Так і сказав: «Ти ліліпут зачуханий». А назвав мене так богатир. Справжній. Де я

його зустрів? Уявіть собі, на вулиці. Поблизу свого будинку, куди зовсім недавно переселився.

Про богатирів чував я чимало, ще будучи хлопчиком. У казках. Потім бачив богатирів на картині Васнецова. Аж трьох. Та ще й на конях. Та нині отих богатирів, що на конях, скрізь побачиш: в ресторані, на вокзалі, в ошадкасі, в дитячому садочку, в заготконторі, навіть в травматологічному відділенні лікарні.

Але то на картині. А тут на вулицю вийшов, зиркнув довкола і отетерів: самі богатири снують. Чоловіки й жінки. А я серед них таким миршавим здаюся. Ніби Гуллівер серед великанів. Чи не сон? Ущипнув себе за носа — не сон. Притиснувся до стіни, щоб котрий, бува, не наступив. З жахом помітив, що богатири зовсім під ноги собі не дивляться. Одні шиї не можуть сягнути зігнути, інші — через власний живіт не можуть сягнути поглядом ближче, як за два три метри поперед себе.

Громадяночка такого ж зросту, як і я, помітила мою розгубленість, за руку взяла мене і лагідно запитала:

— Чого це ви під стіну тулитесь?

— А ви бачите, скільки їх тут? — ледь вимовив я.

— Не зважайте, — заспокоїла мене незнайомка, — це тут їхній магазин. Вони тут купують костюми, пальта, плаття, сорочки, взуття.

— А вони?.. — осікся я на слові.

— Мирні люди, — відгадала мою тривогу жінка. — Як і ми з вами. Тільки надто вже великі. Кажуть навіть, що чим людина більша, тим вона лагідніша.

Я відчув себе присоромленим. І, подякувавши жінці за пояснення, сміливо ступив на середину тротуару. Ступив і взявся розглядати богатирів. Ось іде, аж земля під ним гуде. Чоловік. Комір сорочки розстебнутий. Піджак на ньому — ніби величезний м'яч надутий. А штани, щоб не збрехати, як лантух. Оце — богатир! Тільки який же це кінв його втримає?

Зирк догори. Зирк донизу. Бачу, шнурки йому в черевиках розв'язалися. Слідом тягнуться.

— Чоловіче! — гукаю богатиреві. — У вас шнурки розв'язалися!

— На якій нозі? — питає, спинившись від мене за три кроки.

— На лівій.

Він викинув ногу вперед, але черевика свого не побачив.

— Зав'яжи! — раптом звертається до мене. — Ти побачив, то й доведи діло до кінця.

Не подумавши, нагинаюся до черевика. А тоді вгору — зирк, а наді мною таке звисло, таке, що, не доведи доле, звалиться, то я й не кавкну. Миттю вилітаю з-під живота.

— Самі зав'язуйте! — кажу. — Бач, хитренькі!

— Я не можу. Хіба не бачиш? — з претензією до мене.

— А що у вас таке? — питаю. — Хвороба якась?

— Неправильний обмін речовин, — кинув здоровань. — Зав'яжи! — ще простягає ногу.

— Нема дурних, — відступив я далі.

— Ах ти ліліпут! — гаркнув дядько. — Пальцем тичеш, а допомогти не хочеш?! Ліліпут зачуханий!

Тепер я богатирів бачу щоденно. Привик до них. Такого агресивного, як ото перший раз угледів, більше не зустрічаю. Багато серед них людей привітних, здатних на всілякі веселі витівки.

Якось дві богатирші зустрілися біля магазину. Видно, давно не бачились, бо зраділи одна одній. Навіть кинулися обніматися. Та з того нічого не вийшло. Животами притулилися, а обхватити одна одну — руки не дістають. І поцілуватися хотіли, губи відповідно склали, голови простягнули та так і застигли. На відстані сантиметрів сорока. Воно сорок сантиметрів, як для якого виміру, довжина мізерна. А для поцілунку — ого-го яка відстань недосяжна!

Помітив я, що й двері до їхнього магазину широченні, але й там без прикрощів не обходиться. Часом проштовхуються в ті двері одразу двоє, застрягнуть та й дригаються, аж повпрівають, доки третій богатир не проштовхне. Так ото двоє застрягнуть та й ведуть між собою словесну перепалку.

— Треба менше їсти! — каже один до супротивника.

— А ти на себе поглянь! — відповідає той.

— Я їм, як усі нормальні люди!

— Воно й по животу видно!

— Не за твій же рахунок, колодо дебела!

— О, коли б ти харчувався за мій рахунок, то вже давно б у богатирях не ходив!

— Не ображай! В мене неправильний обмін речовин!

— Менше качок жирних лопай, то буде правильний!

— А ти божим духом живеш? Бодню он носиш!

Обидва богатирі тужаться, потім вислизають з дверей. Полегшено зітхають і розходяться.

Я тепер щиро співчуваю цим, часом безпомічним, але добрим людям. Для них і двері в тролейбусі чи автобусі тісні, і сидіння вузькі, і стільці не досить міцні, і ліжка

кожної миті загрожують провалом, і... Але одна думка все ж свердлить у мозкові: і чого ці богатирі все якось не вгору ростуть, не в висоту, а більше в ширину? Чи нема тут якоїсь розгадки істотнішої, ніж отой аргумент: неправильний обмін речовин? А богатирів все більшає.

«АДІДАС»

Зібрався я на прогулянку. А тут дружина застерігає:

— Темніє вже, не виходь, бо ще босяк присікається.

— Вовка боятися — в ліс не ходить! — відповідаю. — Та й хто до мене підступиться при моїй статурі?

Прямую в сквер. Тільки за кущ ступив, а голос:

— Дя-дю!

Я обімлів. Ніби хто води холодної за шию хлюпнув.

Глип: біля стовпа з світильником молодик стоїть. Обличчя кисле, на ногах кросовки, на голові шапочка в'язана. З отим написом чужим: «Адідас». Що так і лізе у вічі з майок, сумок, кофточок. Що за слово? Чие?

Скільки ж воно років цьому «Адідасу»? Шістнадцять? Вісімнадцять? Цього я не визначу. Але блискавично догадуюсь: це з тих, що в темному закутку у перехожих точним часом цікавляться чи цигарку просять.

Мене підсвідомо охопив переляк. І відчуваю, що одна частина того переляку до горла підступає, а друга — до низу тисне. А тут ще повечеряв за трьох дурних. Розімлів увесь. Дременути? Але ноги ніби паралізувало.

Сам цей «Адідас», можливо, й не нападе. Але за кущами, так і знай, два чи три здоровила чатують наготові. Від них не вирвешся і не втечеш. Треба мені була ця прогулянка вечірня? А дружина як у воду дивилася. Та не послухався. І ніде духу живого.

Пригадую, що гаманець зі мною. У лівій кишені штанив. Пригадую й радію, що в ньому й карбованця нема. Самі дрібні. Чекай, гашу ту радість, але ж вони мене раніше зіб'ють з ніг, а то й під ребра штрикнуть, дістануть гаманець і тільки тоді підрахують свою здобич. Оце вскочив!

Про міліцію подумав. Де ж вона? А де-небудь на центральній вулиці. Де світло й людно. Як, до речі, й дружинники, що веселими косяками по асфальту походжають. У безлюдний сквер їх і калачем не заманиш.

А молодик очей з мене не зводить. Ніби гіпнотизує. І як це батьки його виховали? Де була школа? Та, напевно, й в колонії вже побував? Горє моє! Знаття б, якими він при-

йомами володіє. Самбо? Карате? Я, на жаль, ніякими не володію.

Чую, пасок у мене послабився. Штани сповзуть. Тоді вже не побіжиш. Чорт! Стільки їв, а живіт збігся, втратив пружність. Підтяжки б мати, так не додумався.

Згадав, що займаюся аутотренінгом. Самогіпнозом. Треба себе в руки взяти. Сам собі наказую: «Я спокійний... Я абсолютно спокійний. Я здоровий... Я сильний... Я нікого не боюся...» А думки вже біля похоронної процесії.

«Прощай, дружино! — лине з небуття. — Не послухався твого розумного застереження, ось і маю».

А за труною товариші йдуть. Сумні, горем убиті.

— За що таку людину загубили? — схлипує один.

— А за тридцять копійок, — відповідає йому інший. — До чого дійшло!

— Нічого, повіситься він за тих тридцять срібних! — додає третій.

А труби жалібно гудуть, плачуть. А барабани, як в груді: бу-у-х, бу-у-х!

Отямлююсь. Відчуваю, що самонавіювання допомогло. Спробував ногу відірвати від землі. Відірвав. Другу — відірвав. Ур-ра! Я врятований. Сміливіше подивився на «Адідаса». Тепер і хлопець видався мені меншим. Не таким страшним. Тільки ж чи нема за кущами його дружків? Але то вже не так важливо. Ноги мої на ходу.

Зирк наліво, зирк направо. Нікого. Ну, чоловіче, рви! Зриваюся з місця. Злітає капелюх. Дідько з ним.

Ніби м'яч, посланий дужим ударом футболіста, вилітаю на тротуар. А слідом дрібний тупіт і розпачливий крик:

— Дя-дю!

«Кричи, кричи, — думаю собі. — Прогавив ти мене. Ось уже освітлена дорога. Тут я в безпеці».

Зупиняюсь. Серце мало з грудей не вирветься, так гамселить. Тільки мій напасник теж поруч. Але з плачем.

— Ти чого? — запитую суворо.

— Не тікайте... Я заблудився. Е-е-е!

— Тобі скільки років? — дивуюсь, бо не забіяка біля мене — хлоп'я.

— Ші-і-сть! — схлипує і кулачком сльози розмазує.

— Тю-у! Такий великий, а нюні розпустив! — присо-ромлюю хлопчика. — Адресу свою знаєш?

Я провів малюка до його будинку. А сам ніяк не міг заспокоїтись: і як це батьки дитину випускають без догляду у вечірній час? Хоч вона вже й «Адідас»?

ІВАН СОЧИВЕЦЬ

Іван Йосипович Сочивець народився 9 травня 1917 року в селі Лебедівці Козелецького району на Чернігівщині. Його мати, Катерина Романівна, і батько, Йосип Парфенович, — потомствені хлібороби, що вели власне господарство, а згодом стали колгоспниками. По закінченні сільської школи, потім Чернігівського педагогічного інституту Іван Сочивець з 1936 по 1940 рік працював викладачем, директором семирічної школи у м. Волочиську Хмельницької області. А в 1940 році там же був обраний першим секретарем райкому комсомолу. В 1941 році ЦК ЛКСМ України направляє І. Сочивця на роботу в апарат Тернопільського обкому ЛКСМУ. З перших місяців Великої Вітчизняної війни аж до листопада 1945 року І. Сочивець перебуває в рядах Радянської Армії. Служив рядовим, а згодом був парторгом батальйону, парторгом Окремого полку.

Після демобілізації з армії Іван Сочивець — редактор волочиської районної газети «Зоря», завідуючий відділом хмельницької обласної газети «Радянське Поділля». З 1954 по 1958 рік стаціонарно навчається на відділенні журналістики Вищої партійної школи при ЦК Компартії України. По закінченні — завідуючий відділом Хмельницької обласної газети, завідуючий відділом республіканської газети «Радянська освіта», помічник міністра освіти УРСР.

З 1963 року до 1978-го Іван Сочивець працює в редакції журналу «Перець», 12 років займаючи посаду відповідального секретаря редакції.

Іван Сочивець — член КПРС з 1940 року, має урядові нагороди і почесне звання — заслужений працівник культури УРСР. Лауреат премії ім. Остапа Вишні.

Постійною літературною творчістю в жанрі сатири й гумору займається з 50-х років. За цей час видав (враховуючи переклади й перевидання) 26 книжок. Найголовніші з них: «Авторитетна сваха», «Орбіта дядька Тита», «Дві сторони медалі», «Удосконалення нежонатого», «Веселий пасажир», «Делікатна справа», «На сміх людям», «Сватання на Борщагівці», «У стані невагомості», «Мохерова особа», «Гумор і сатира» та ін. Російською мовою в Москві вийшли книжки: у видавництві «Правда» — «Свадьба с прениями» і «Надо все наоборот», а у видавництві «Советский писатель» — «Коса на камень» і «Людам на смех».

Чимало творів Івана Сочивця перекладено й опубліковано в Білорусії, Естонії, Латвії, Литві, Молдавії, Чувашії та інших союзних республіках. Перекладені й опубліковані також у збірниках і періодичі Болгарії, Чехословаччини, Німецької Демократичної Республіки та ін.

Іван Сочивець плідно виступає на сторінках газет і журналів республіки. Його веселі й дотепні твори звучать по радіо й зі сцени у виконанні професіональних і самодіяльних майстрів художнього слова.

З М І С Т

П О В І С Т І Т А Р Е П О Р Т А Ж

КРУІЗ	4
ВЕЧІРНІ ЗОРІ, АБО НОВІТНІЙ ДЕКАМЕ- РОН	68
ОРЕОЛ ГЕТЬМАНА	130
ЩО ТВОРИТЬСЯ В «ПЕРЦІ»	174

Г У М О Р Е С К И

ЗАГАДКОВА ОСОБА

Актуальний заклик	196
Після стажування	200
Автограф	205
Ранкова пробіжка	209
Хрестовина і Маргарита	213
Орієнтир	217
Люксовий помер	220
Можна жити...	223
Зустріч з Мономахом	226
Миттєва реакція	227
Похмурий чоловік	230
Карантин	232
Загадкова особа	237
Що це з Горностаєм?..	241
Автор і редактор	244
Дуремар	246

Д Р І Б Н А Д У Ш А

Терешків заповіт	250
Фізична культура	253
Бабица хата	255
Муфлон	257
Чуло моє серце...	260
Дрібна душа	264
Бублики	267
Тост по-гусарськи	269
Найкраще місце для відпочинку	272
На телефоні	273
Монгольська дублянка	275
Все для матусі...	278
Вареники	250

ПЕРЕЛИВАННЯ КРОВІ

Остапня воля	282
А там, мамо, дощ...	285
Рятівники	288
Переливання крові	292
Кришталева ваза	295
Чортова дюжина	298
Домашній Ангел	301
Особливе доручення	305
Побачення	309
Полуничне варення	311
Сімейне щастя	314
Не повірили	316
Донька професора	319
Несподівана зустріч	322
Ситий Омелько	324
Лаврінова голяря	326
Богатирі	328
«Адідас»	331
І в а н С о ч и в е ц ь	333

Иван Иосифович Сочивец

ЛЮКСОВЫЙ НОМЕР

Юмор, сатира

Київ, «Радянський письменник», 1987

(На українському мові)

Редактор Я. В. Гончарук
Художник А. С. Суммар
Художній редактор В. С. Соловйов
Технічний редактор Л. М. Бобир
Коректор А. О. Холоша

Інформ. бланк 2319

Здано на виробництво 15.10.86.

Підписано до друку 13.03.87.

БФ 23536. Формат 84×108^{1/32}. Папір друкарський № 2.
Гарнітура звичайна нова. Високий друк. 10,5 фіз.-друк. арк.+1 вкл.
17,75 ум.-друк. арк., 17,96 ум. фарб.-відб., 19,28 обл.-вид. арк.,

Тираж 30 000 пр. Зам. 6-428.

Ціна в оправі і крб. 60 к.

Видавництво «Радянський письменник»,
252054, Київ-54, вул. Чкалова, 52.

Харківська книжкова фабрика імені М. В. Фрунзе,
310057, Харків-57,
вул. Донець-Захаржевського, 6/8.

Сочивець І. І.

С69 Люксовий номер: Гумор, сатира.— К.: Рад. письменник, 1987.— 335 с.

Відомий український радянський письменник-гуморист, який давно зарекомендував себе майстром веселого оповідання, гострої сатиричної новели, а то й просто симпатичної життєвської усмішки, у новій книжці змістив дотепні, по-народному мудрі й оптимістичні гуморески, присвячені злободенним темам людської моралі. До книги входять також гумористичні повісті: «Ореол Гетьмана», «Вечірні зорі...» та інші твори.

С 4702590200-054
М223(04)-87 76.87

84Укр7-4

1 крб. 60 к.

